A MAROSVÁSÁRHELYI ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETE

Szerkesztette

PÉER [FRIEDMANN] JICCHÁK

PERRI (FRIEDMANN) JICCHAK

A marosvásárhelyi zsidóság története

A MAROSVÁSÁRHELYI ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETE

Adalékok, kommentárok, okmányok és kiegészítések az első kötethez
(héber részhez)

Szerkesztette:

PERRI (FRIEDMANN) JICCHÁK

a telavivi egyetem zsidó történelem és tudományok tanára

II kötet

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

ISRAEL — Tel-Aviv, 1977

YITZHAK PERRI (FRIEDMANN)

HISTORY OF THE JEWISH IN MAROSVÁSÁRHELY

(Tîrgu-Mureş. Neumark am Mures)

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

©

כל הזכויות שמורות

Printed in Israel 1977 נדפס בישראל

דפוס „להב" תל־אביב, רח' המסגר 60, טל. 36564

TARTALOMJEGYZÉK

		Old.
Bevezető		11
Előszó		15
I. fejezet	Marosvásárhely története	19
	A zsidó lakosság Marosvásárhelyen a múlt századokban	23
	A marosvásárhelyi zsidóság eredete	33
	A marosvásárhelyi hitközség a XIX. században	37
	Okmánytár	52
II. fejezet	Az orthodox hitközség fejlődése és története	59
	Az orthodox hitközség rabbijai és előljárósága	63
	Az orthodox hitközség jogi helyzete	69
	Az orthodox hitközség adói és költségvetése	72
	Az orthodox hitközség jótékonyságu intézményei (Chevra Kadisa, kölcsönpénztár, népkonyha, beteglátogató egyesület, a névtelen adakozás, az aggok menháza, az árvagondozó, özvegyek támogatása, kiházasító alap, gyermekétkeztető, téliruha, akció, Pészáchi segély-akció, vendéglátás, Nőegylet)	75
	Közintézmények és hitközségi szolgáltatások	81
	Vallási nevelés	85
	Okmánytár	91
III. fejezet	A statusz-quo hitközség megalakulása	93
	A statusz-quo hitközség jogi helyzete, előjáróságai, adók és intézmények	95
	A zsidó nevelés (a héber óvoda, az elemi iskola, a héber polgári, önképzőkörök, társadalmi kultúr és sportegyesületek)	98
IV. fejezet	Marosvásárhely zsidóságának hozzájárulása a tudományhoz	111
V. fejezet	A cionista mozgalom (A cionista mozgalom keletkezése, a helyi mozgalom érdemei, cionista konferenciák és tevékenységek)	115
	Cionista okmánytár	121
VI. fejezet	Társadalom és gazdaság	186
	Statisztikai adatok és táblázatok	187
	Gazdasági és társadalmi helyzet a két világháború között	194

VII. fejezet A vészkorszak 196
(A fasiszta uralom alatt, a német megszállás, a gettóban, kölcsönös segítség a gettóban, az első „appel")
Az elhurcolt marosvásárhelyi deportáltak részleges névsora 213
Az elhurcolt Marosvásárhely környéki zsidó deportáltak részleges névsora 256
Vészkorszakbeli okmánytár 265

VIII. fejezet A vészkorszak után 269
(A zsidó élet ujjászervezése, irányzatok a zsidó társadalom fejlődésében stb.)

Hely és névmutató 281

Könyvjegyzék 285

A két hitközség jótékonycélú kiküldöttei

שליחי מצוה של הקהל (בסוף הספר) . . . . . עמ' א—לה

FOREWORD

To all former inhabitants, now in Israel and the Diaspora, of Marosvásárhely (Tg.-Mures, Neumark am Mures) and of the neighbouring villages and towns.

Dear Brethren,

This book is the result of more than five and a half years of hard work. Its purpose is to set up a Memorial to our unforgettable ones, who fell victim to the cruel barbarism Hitler. In the following pages we shall try to bring back, as much as is possible, the life of that flowering community, Jewish Marosvásárhely, which we all knew and loved. It was rich and fruitful in many respects one of the renowned communities of Transylvania. We wish to revive a true picture of the wonderful people who lived there. You will remember the older generation stricly orthodox to a man; the younger generation, though modern in orthodox, continued to respect the old traditions.

Unfortunately, dear Readers, you will find certain deficiecies -especially in the chapter about the Holocaust. This is due to insufficient information, despite my numerous appeals, verbal and in writing, to the members. So therefore you will sometimes have the feeling that some topics are too richly dealt with, and others seem to have been neglected, or left out altogether.

Nevertheless, I think that a significant measure of work has been accomplished. I would like to express here my special gratitude for their help to Rabbi Jecheskiel Simoni our spiritual leader, to Mr. Gedaliahu Jakobi (Jakabovics) the General Director of the Israeli Council of High Education and to my other assistants. I also wish to acknowledge all those who by their help made this publication possible. Do not forget

that all of them having themselves escaped from the Nazi Inferno, had to relive their ordealin helping me.

The material used here comes from a number of sources wich as old press reports and personel testimonies. These are listed at the end of the book.

I hope that tihs book will achieve its purpose and will indeed be a memorial candel for our beloved ones who together once constituted the Jewish community of Marosvásárhely and its victinity.

MAY THEIR MEMORY BE BLESSED FOREVER

Yitzhak Perry-Friedmann
Author and Editor

מצבת הזכרון שהותקנה ע״י בני קהילת מארוש־ואשאר־האיי במרתף השואה ב„הר־ציון״
לזכר קרבנות השואה מהעיר.

A marosvásárhelyi vészkorszak áldozatainak emlékműve a Cion-hegyen lévő Emlékpincében

BEVEZETŐ

הרב יחזקאל צבי שמעוני, רבה לשעבר של קהילת מארוש־ואשאר־האיי בשנים 1945—1948, ומארגנה של הקהילה ההרוסה.

Simon Jecheskiel Rabbi
(1945—1948)
Az elpusztult hitközség
újjászervezője

A marosvásárhelyi hitközség, az Erdélyi zsidóságkutató történészek szerint egyike volt az első zsidó közösségeknek, az ország ezen részén. Hosszú éveken keresztül, különösen a XIX. sz. közepétől a XX. század közepéig pezsgő zsidó élet lüktetett a városban, ahol a Tóra tanulás, a világi tanokkal párhuzamosan egybeforródott. Voltak e városban chaszidok és világi műveltséggel rendelkezők, voltak szülők, kik talmud-tórába meg jesivába küldték gyermekeiket, és voltak akik középiskolákban, egyetemeken neveltették őket.

Ebben a talmudi-általános műveltségi légkörben, nem csoda, hogy évtizedeken keresztül olyan fiatalság nevelődött, akiknek nem volt közömbös sem városunk zsidóságának élete, sem pedig a zsidó nemzeti törekvés, és akik igyekeztek ezeket a törekvéseket, kulturális alapjaikban megerősíteni és szellemileg segíteni.

Ennek a városnak zsidósága nagyon sokrétű és sokoldali összetételű volt; kereskedők, iparosok, szabadfoglalkozásuak, orvosok, írók, kutatók, újságírók, tisztviselők, napibéresek, minden rendű és rangú munkások, valamint a szenttanokkal foglalkozók tették ki e város- és vidéke zsidóságát. Mindezeknek egy közös vonásuk volt mindannyiuknak, a mindennapi becsületes élet, a kétkézi munka megbecsülése, az önbecsülés valamint a mások megbecsülése. Ez a sokrétüség szőtte át a hitközségi életet is, ez a közösség amely felépítette és fejlesztette a zsidó életet, amely hosszú éveken át virágzott és amely ma, alaphiánya miatt, halodik.

A marosvásárhelyi zsidók büszkék voltak zsidó nemzeti tevékenységükre. Sok-sok éven keresztül voltak a városban chalucok, akik Erec Jiszráél felé tekintettek és nagyon sokan voltak azok, akik minden korban, minden áramlatban, Erdélyben, Erec Jiszráel iránt lelkesedtek. Voltak jobboldali és baloldali felfogású zsidók ebben a városban, akik a nemzeti érzelmek terén egyetértettek és éreztek, akik chaluci mezőgazdasági központokat létesítettek Marosvásárhelyen és előképezték meg előkészítették magukat az Ereci életre.

És természetesen amióta a szabad emigráció, az „alijja", vagy az illegális emigráció megindult az újjáéledő ős-új országban, mindig voltak marosvásárhelyiek, akik megvalósították a zsidó nemzeti elveket és alijáztak.

Ezek a nemzeti érzelmű zsidók, ezek a chalucok, a történelem igazolása szerint, kivételesen érettek voltak. Konkrétizálni tudták elveiket és mérlegelni tudtak, helyesen mérlegelni, a szükségest a kívánattal.

A marosvásárhelyi hitközség szellemi központja volt a környéki zsidóságnak. A környék összes hitközségei, a marosvásárhelyi hitközségektől merítették vallási irányításukat, kulturális és nemzeti irányvonalukat, és hatása a környező közösségekre messze túlhaladta a hitközségi szintet.

Ennek a város zsidóságának a szíve együtt dobogott a többi élet-álmot álmodó zsidó szívvel, tele volt lüktető tevékenységgel és alkotó élettel. De sajnos jött a náci-rém, a vadállattá lett ember-sátán, és megsemmisítette mindezt a közösséget, zsidó lakosaival együtt, épp úgy mint Erdély, Magyarország és az általa elfoglalt területek zsidóságát Európában.

Hazánk, Szent országunk első telepesei és országépítői között megtaláljuk volt városunk közösségének lakóit, épp úgy ahogy megtaláljuk hős védői között is a zsidó felszabadító háború — és az utána következő küzdelmek — harcosai között is. Részt vettek a „brichá"-ban, abban a szervezetben, amely a zsidó menekültek tízezreit mentette, menekítette és illegális alijáit szervezte, és ha kellett a fegyveres összecsapástól se riadtak vissza ennek sikere érdekében. És természeteen ezeknek a különböző harcoknak áldozatai is voltak városunk volt lakói — zsidói között. Óh, emlékezze őket Izráel Istene és ártatlan vérüket...

A vészkorszak túlélői közül, akik volt városunk lakósai közül itt, Erecben, teremtették ujjá életüket, mind gyökeret ersztettek ős-új hazánkban. Mind-mind becsületesen biztosítják maguk és családjuk részére a mindennapit. Nincsenek közöttünk túlzottan gazdagok, de nincsenek szűkölködők sem.

Az előttünk fekvő „Emlékkönyv"-ben sok és érdekes adatot találunk a marosvásárhelyi zsidóságról, a közösségről, a megalakításától a pusztulásig, a fénykorától a vészkorszakáig. Leírások vannak benne a szociális, vallási és kultúréletről, épp úgy mint történelmi kiértékelések az ukrajnai aknamezőkről, a magyar fasiszta rémuralomról, a német megszállásról, a gettózásról, a deportálásról és a deportálás utáni korszakról.

Annak ellenére, hogy idestova 30 év telt el azóta a rettenetes napok meg hetek óta, mi, az életben maradottak egy pillanatra sem szűntünk meg emlékezni, meg gyászolni szeretetteinket, azokat, akiket élve eltemettek, vagy elgázosítottak, akiket főbelőttek, vagy agyonütöttek, akiket megfagyasztottak vagy

éhenhalattak, a gyerekeinket, asszonyainkat, apáinkat meg anyáinkat, testvéreinket, közeli meg távoli rokonainkat, barátainkat, a zsidó hitközségeket, meg a zsidó vallási kultúrát, akik és amik elpusztultak és odavesztek a vészkorban.

Az előttünk fekvő könyv tényeket tartalmaz, de főképen történelmi „emlékmű". A következő nemzedék ebből az emlékműből tudja meg majd, hogy mi történt velünk, de azt a tanulságot is levonja majd, „HOGY SOHA TÖBBÉ". *Nem leszünk többé juh csorda, amelyet a vágóhídra visznek. Tudunk már bátran védekezni. Önvédelmi, fegyverrel a kézben védjük meg magunkat!*

Az előttünk fekvő emlékkönyvben sok adat és fénykép van, melyet városunk lakósai bocsájtottak rendelkezésünkre és ugyancsak, az Auschwitzba hurcoltak részleges névjegyzéke.

Nem tudjuk eléggé kifejezni hálánkat az emlékkönyv szerkesztőjének, PERRI-FRIEDMANN JICCHÁK-nak, a Tel-Aviv-i egyetem tanárának (és más felsőoktatási intézetek előadójának és igazgatójának) a vallásos tóratudós, néhai boldogemlékű Friedmann Ferenc, az orthodox hitközség néhai főtitkára, író és költő fiának, ezen művéért. Fáradtságot nem kímélve, éjtnappallá téve, dolgozott hangya buzgalommal az adatok összeszedésén öt éven keresztül. Fizettsége azonban csak az lesz, hogy szeretetteink emléke megörökíttetett. Ezzel szemben sok-sok pénzt költött a saját zsebéből, különböző akciók keresztülvitelére. Sokszor, mikor mi már elvesztettük lelkierőnket, meg hitünket az emlékkönyv megvalósításában, nem láttunk kiutat a további haladásra, ő volt az, aki buzdított, ösztönzött bennünket, míg idáig érkeztünk.

Ha egyáltalán lehet hálát kifejezni ilyen nemes tettért, hát ezúton mindannyiunk nevében köszönetet mondok Perri Jicchák tanárnak.

Köszönetemet fejezem ki a Marosvásárhely és Vidékéről elszármazottak Egyesülete vezetőségének, Dr. Rothmann Józsefnek, Dr. Friedler Sándornak, Dr. Rosenfeld Sándornak, Dr. Berner Mórnak. Dr. Kertész Andornak, Linczer Jakabnak, az egyesület pénztárnokának, Friedmann Jenő-Mordechainak, az egyesület titkárának, Kohn Jiszráélnak, Náftáli Sándornak, Pollák Magdának, Slomo Jicchákinak (Izsák Sanyi), Gedáljáhu Jakobinak, (Jakabovits), Dr. Jekutiel Zeevi Zahavinak, és végül, de nem utolsó sorban, a különösen hűséges, tevékeny segítőtárs Weisz Méirnek, az önfeláldozó fáradtságot nem ismerő munkájukért. Áldassék tevékenységük!

Kedves volt marosvásárhelyi testvéreim!

Áldásom rátok, hogy megértétek ennek az Emlékkönyvnek a megjelenését. A Szentek és a tiszta jámbor ősök érdemeivel birtok. Áldásom rátok, asz-

szonyaitokra, gyermeketeikre, unokáitokra, közeli és távoli rokonaitokra. Adjon Izráel Istene mindannyiotoknak jó egészséget, mindennapi keresetet és jövedelmet, nyugalmat, nyugodtságot, örömöt és boldogságot. Szívem mélyéből köszönöm nektek áldozatkészségeteket, az Emlékkönyv megjelenésének érdekében. Folytassátok nemes cselekedeteiteket tovább is, a könyv megszerzésével és további áldozat vállalásával, hogy a szerkesztő ne legyen kénytelen egyénileg fedezni a horribilis kiadásokat.

Adja a Felettünk való, hogy megérjük az áhitott békét, hogy nagy áldozataink ne váljanak hiába valókká, hogy szentjeink vére ne hiába folyt volna. Adja az Isten, hogy gyermekeink, a kicsi ország bátor, békeszerető katonái, a munka emberei a nép és ország fenntartói, a béke katonái legyenek.

Adjon a Jóisten bátorságot népének, áldja meg az Isten a népet békességgel! ÁMEN!

SIMON HERMAN
Marosvásárhely volt főrabbija
1945—1948

Izráel, Rison le Zion, 1975.

ELŐSZÓ

Megrendítő feladat olyan hitközségek és tagjainak történetét, történelmét kutatni, amelyek évszázadokon keresztül növekedtek, évtizedeken át gyarapodtak és virágzottak, míg végül letüntek a zsidó élet térképéről.

Régi, elfelejtett okiratokat kellett felkutatni, évtizedeken át ki nem nyitott könyveket átlapozni, átböngészni, sokszáz írott dokumentumot átvizsgálni és sokezer, elsárgult újságlapot áttanulmányozni. És miközben a történész forrás-adatokat keres, előre tudja a borzalmas véget; egy 300 éves zsidó hitközségnek, egy román-székely-magyar város zsidó lakosságának megrázó katasztrófáját.

A történet kezdetén álljon itt, a szemünk előtt néhány adat: Marosvásárhely vidékének zsidó lakossága, óvatos becslés szerint a XVIII. századtól 150—160 lélekről 2230 lélekre emelkedett a XIX-ik században, 1944-ben 8648-ra, míg a marosvásárhelyi három gettóban, német jelentés szerint 17.500 személy tömörült össze a városból és vidékéről.

Marosvásárhely zsidósága 1785 körül Náznánfalván, az ősi hitközségben (ma Marosvásárhelyhez tartozik hivatalosan is) 385 lélekről 1944-ig 8648 lélekre emelkedett. 1973-ban a marosvásárhelyi születésüek száma 85-re apadt. Könnyesek a szemek és sajog a szív. A zsidógyűlölet tektonikus földrengései nem egyszer rázkódtatták meg a „türelmesnek" ismert Erdélyt is. A sátáni erők kitörései csak rövid időszakokra csillapultak el. Az erdélyi zsidóság az első világháború befejeztével, — jóllehet már zsidó öntudatra ébredt — képtelen volt elmenekülni a mindent elnyelő lávatengerből. És azóta is könnyesek a szemek és fájdalmasan sajog a szív.

A Talmud bölcsei szerint három alkalommal hullottak könnyek Isten szeméből.

Az első alkalommal akkor, amikor Izráel népe vándorbotot vett a kezébe, hontalanná vált és száműzetésbe kényszerült. Sírt akkor is az Ég, amikor Izráel népe földönfutóvá lett. Számüzetés, szétszóratás, rettegés, bizonytalanság, félelem, gyásznapok és gyászdalok volt a mindennapi kenyere. Kétezer esztendős számüzetés, kétezeresztendős bolyongás — ez volt a zsidó sors. Zsarnokká lett a szomszéd és vadállatokká a jóbarátok. Nemzetek politikai, gazdasági és vallási játékszerévé váltunk és társadalmi sikertelenségeik, kudarcaik bűnbakjává lettünk. Ez volt a diaszpora, a gálut. Siralmas, hosszú korszak a zsidó nép számára és **ezt siratta az Isten.**

Másodszor akkor borult könnybe Isten szeme, amikor látta, hogy a zsidó hontalanság a nép betegségévé vált. Elvesztettük önmagunkban való hitünket, biztonságunkat, válságos pillanatokban képtelenek voltunk határozni, új utat választani. Szorgalmasan megtanultuk más népek történelmét, de nem ismertük a sajátunkat. Elhallgattuk, eltitkoltuk a saját népünk múltját, és megfeledkeztünk arról, hogy egy nép csak úgy képes megtervezni a jövőjét, ha hű marad a múltjához is. Elvesztettük tehát emlékezőtehetségünket és megtagadtuk az azonosságot önmagunkkal.

Az 1896. évi magyarországi milleneumi ünnepségeken a zsidó gyermekek büszkén énekelték a magyarok himnuszát, ám a „Hatikvá"-t csak későn, jaj de későn tanulták meg. Magyarok, vagy kozmopoliták akartunk lenni. De ebből a közösségből kilöktek és megköveztek bennünket. **És remegnek a vállak, könnyesek a szemek és sajog a szív.** És velünk könnyeznek Isten szemei...

Harmadszorra Isten már nem könnyezett, de zokogott. Mert a birkenaui mártirok máglyáiról felszálló fekete füst feketére festette a fellegeket és a kéken tündöklő égboltot és a jó Isten a fekete füstfelhőkön keresztül nem látta, nem láthatta a gázban fuldokló anyákat, az elnémuló, mosolyós arcocskájú Majselekat, Jánkelachokat, Juditkákat, Jaszikákat és Rivkákat. Nem látta a zsidó anyák rémülettől tágrameredt szemét és a halálbadermedt zsidó öregemberek arcát. Nem látta őket, de mormolta „Óh, ... kiválasztott népem..."

És megdermedtek az angyalok és megdermedt a világ és kiszáradtak a torkok és elnémultak az ajkak. Az angyalok viaszsápadtan álltak és néztek le a megbomlott világra és csendesen zokogtak... és halkan azt mormolták: „Itgadal vöjitkadas seméi rábá..."

A világ népe megrettent és megdöbbent, amikor a lágerekből felszabadult, csonttá aszott, csontvázzá fogyott maradék zsidókat meglátta. És meghökkent az emberiség, amikor alig néhány évvel később, 1948-ban ez a maroknyi, lágerből szabadult, halálra kínzott, elszánt sereg felkelt, hogy fegyverrel a kezében kiharcolja a népe szabadságát. És hogy harcolt... Értetlenül nézték a népek Izráel harcát a jövőjéért. És Izráel népe értetlenül nézte a neki hátatfordító, közömbös népeit a világnak, akik Izráel maradványának élet-halál harcában ujra összefogtak ellene és inkább a sivatagi, nomád lovasokból lett olajhercegekkel való barátságot választották, mert az jobban kifizetődött, mint az emberi és erkölcsi magatartást, az igazság mellett való kiállást. Ám Izráel népe — akárcsak 1945-ben — továbbra is vallotta és vallja, csendben, de határozottan a régi mondást: **„Ám Jiszráél chájˮ** — a zsidó nép él, létezik és ugyan-

úgy hiszi azt a mai kegyetlen és nehéz időkben is, mint a másik, zászlónkra tüzött prófétai mondást: „**Necach Jiszráél lo jisaker**, Izráel népe örökkévaló!

★

Régi fogadalmamat valósítottam meg, amikor e könyv megírását kezdeményeztem. Öt és fél évi megfeszített munka befejezése lélekemelő és erkölcsi megnyugvás számomra és munkatársaim számára.

A könyv megírásához, illetve a szerkesztéséhez szükséges forrásművek és adatok beszerzése érdekében Marosvásárhelyre való utazásomon kivül közel kétszáz helységben jártam. Weisz Méirrel és Simon Herman rabbival, fáradhatatlan munkatársaimmal kétezernél több levelezőlapot írtunk, meg, táviratokat küldtünk szét, sok-sok példányban sokszorosított körlevelet továbbítottunk, sokezer telefonbeszélgetést folytattam és folytattunk. A munkatársakkal, segíteni kész barátokkal rengeteg megbeszélés és sokezer munkaóra fekszik ebben a könyvben, de úgy érzem, fogadalmamnak, erkölcsi és történelmi küldetésemnek eleget tettem.

Köszönöm a melegszívű marosvásárhelyieknek és a vidékéről elszármazottaknak az erkölcsi bátorítást és anyagi áldozatkészséget, melyet e könyv létrehozása érdekében tanusítottak.

Meleg köszönetemet fejezem ki munkatársaimnak, akik sok, hosszú órát szenteltek tervem megvalósításának. Megkülönböztetett köszönetemet és nagyrabecsülésemet fejezem ki Simon Herman (Jechezkiél) volt főrabbinak, a Marosvásárhely Egyesült Hitközség 1945—48 évek lelkipásztorának, a Marosvásárhely és Vidékéről Elszármazottak Egyesülete zászlóvívője, Weisz Méirnek, a fenti egyesület kiemelkedő személyiségének, hűséges munkatársamnak, Linczer Jakabnak, az Egyesület pénztárnokának, aki hűségesen őrködött minden garas felett egyesületünk szerény pénztárában. Friedmann Mordechájnak, az Egyesület titkárának a jótanácsokért és segítő készségéért. Pollák Magdának nap-napi közreműködéséért, és dr. Rosenfeld Sándornak a könyv kinyomtatási költségeihez való hozzájárulásáért. Köszönetem dr. Kertész Andornak, dr. Friedler Sándornak, dr. Rottmann Józsefnek, dr. Berner Mórnak, Ábrahám Gézának, Kohn Izráelnek, Gedaljahu Jakobinak (Jakobovits) Ferenc, az izráeli magasfokú nevelési intézmények (egyetemek stb.) pénzügyi osztálya vezérigazgatójának az önzetlen pénzsegélyért a könyv kinyomtatása érdekében és mindazoknak, akik adatokat, fényképeket és egyéb dokumentumokat bocsátottak rendelkezésemre.

Köszönetem Vágó Béla professzornak, a haifai egyetem történelmi fakultása kiemelkedő tanárának, a Jád Vásém vezetőségének és történelem osztálya tagjainak, a kézirat átolvasásának készséges vállalásáért.

Köszönetem dr. Jekutiél Zvi Zahávi (Goldstein) erdőszentgyörgyi születésű, Marosvásárhelyt nevelkedett, a magyar-zsidó nemzeti mozgalom kutatójának készséges irányításáért és szakkérdésekben nyujtott segítségéért.

Köszönetem dr. Marton Lajosnak nemes segítőkészségéért, aki az izráeli rádió magyarnyelvű adásában a könyvvel kapcsolatos értesítéseket közzétette és különösképen köszönöm Slomo Jicchaki (Izsák Sanyi) történésznek, hogy a könyvet alaposan átvizsgálta és szakszerű megjegyzéseivel ellátta, továbbá Kohn József (Jicchák Joszéf) rabbinak, a Jeruzsálemben élő történésznek, a Héber Nemzeti Könyvtár kartoték-osztálya vezetőjének értékes segítségét.

Köszönetemet fejezem ki mindazoknak, akiket ehelyütt névszerint nem említettem meg, — mert nem említhettem meg mindenkit, akik segítségemre voltak abban, hogy a könyv elkészüljön és megjelenhessen.

Hűséges barátaim és munkatársaim segítségével a sok akadály ellenére is, sikerült befejeznem e munkát és mind a magam, mind munkatársaim nevében kijelenthetem, hogy valamennyien mindent elkövettünk annak érdekében, hogy tökéletes munkát végezzünk. Ám, ha mindennek ellenére mégis történtek volna tévedések, hiányosságok, ha egyes, érdemes, közéleti személyiség érdemei, méltatása, egyes családok felsorolása kimaradt volna a névjegyzékből, ezuton kérjük az érdekeltek elnézését.

A bölcsek szavaival bocsátom útjára ezt a könyet:

„És mondá Gámliél Jehuda elnök fia; mindazok, akik közéleti munkával foglalkoznak, tegyék azt a Fennvalóért és önzetlenül, mivel az apáik tettei segítik őket és igazságuk öröki. És munkatársaim, ti tevékenységetek megfizethetetlen". (Pirkéi Ávot 2. b.).

Minden szombaton és ünnepnapon a Tóra elé járulók a következő áldást mondják és ezt citáljuk mi is: „És áldottak legyenek mindazok, akik a közéleti munkában becsülettel tevékenykednek. Az Uristen fizesse meg érdemeiket, bocsássa meg bűneiket, gyógyítsa meg fájó testüket, védje őket betegségektől és küldjön áldást, sikert kezük minden munkájára, Jiszráél összességével egyetemben. Ámen".

PERRI (FRIEDMANN) JICCHÁK
a tel-avivi egyetem tanára

Izráel, Ramat-Gan, 1975 november hó.

I. Fejezet

MAROSVÁSÁRHELY TÖRTÉNETE

Marosvásárhely (Targu-Mures, — Neumark am Miresch, — Novum forum Seculorum, — Ujvásár, — Uj Székelyvásár, — Székelyvásár) históriája történelmi ködbe vész. Az Erdély-kutatók szerint már a XI. században, Kálmán király uralkodása alatt létezett a város Novum Forum Seculorum név alatt. A városban a székelyek, akik ebben az időben a magyar királyok uralma alatt éltek, fizették a királyoknak az ökör-adót alattvalói hódolatuk elismeréseképen.

Az ökrök beszolgáltatása, mint a felségjog elismerése, valamint az ökrök billogozása a királyi hatóságok által, nemcsak a különböző uralkodóknak járó adó kifejezése volt, hanem alkalom a cserekereskedelemre is. Ez tette a várost cserekereskedelmi központtá, nemcsak a környező vidék, hanem egész Erdély számára. Igy alakult át ez a vidék királyi adózó helyből vásárhellyé, cserekereskedelmi központtá és várossá.

A helység a környező hét község hozzácsatolásával egyre növekedett és — bár nem túlzottan jelentős, de középszerű várossá lett. Bethlen Gábor idejében Marosvásárhely már szabad királyi várossá lett. Ezt a státuszát meg is tartotta egészen az első világháború végéig. Erdéllyel együtt Romániához való csatolása után Marosvásárhelyből Targu-Mures lett.

Az erdélyi fejedelemség korszakában a város több, mint harminc országgyűlés színhelye volt, ahol különböző, sorsdöntő határozatokat hoztak, melyek egész Erdély lakosságának sorsát, küzdelmeit meghatározták a fejedelemség korszaka alatt. Fennállásának hosszú történelme során a város és környéke a gyakori háborúskodásban sokat szenvedett. Hadakoztak a lázadó fejedelemségek a támadó magyar seregek, valamint a törökök ellen. Különösen súlyosan szenvedett a város az erdélyi fejedelemség és a magyar királyság közös hadjárata során a törökök ellen 1551-ben. Később, 1657-ben, amikor II. Rákóczy Ferenc erdélyi fejedelem Lengyelországban tartózkodott, a tatárok törtek Erdélyre, elfoglalták Marosvásárhelyt, a várost feldulták és lakósai közül háromezret fogságba ejtettek. E foglyok között, minden valószinüség szerint zsidók is voltak.

1659-ben ebben a városban választották meg fejedelemmé II. Rákóczi Ferencet Barcsay Ákos helyett, majd Rákóczi halála után Ali basa erdélyi, török helytartó utasítására Apafi Mihály fejedelmet.

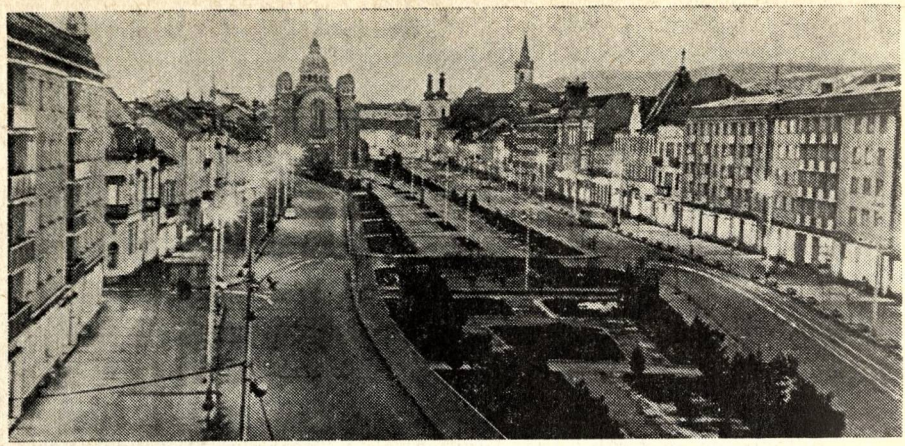

רחובה המרכזי של העיר מארוש־ואשאר־האיי. ברחוב זה נסחבו והובלו אלפי יהודים בני העיר ע"י הפשיסטים ההונגרים לשני הגיטאות, שהוקמו בשלב הראשון בעיר ע"י ההונגרים ועמיתיהם הגרמנים.

Marosvásárhely főtere. Itt ezen a főtéren hurcolták a magyar fasiszták a helyi zsidóságot Koronkai uton és a Baromvásártéren levő gettókba 1944 májusában.

Marosszék és Marosvásárhely népe részt vett az erdélyi fejedelmeknek a Magyar Koronától való elszakadási mozgalmában. Ez a politikai, önállósági küzdelem a XIII. századtól a XIX. század közepéig tartott, egészen a „kiegyezés"-ig. 1848-ban a város és népe részt vett a Habsburgok

elleni felkelésben, melyet a császári uralom vaskézzel nyomott el. Ennek alapján kényszerült Erdély elismerni maga felett az osztrák Habsburg-uralmat.

A XVII. századtól kezdődően, a Habsburg-uralom befolyására a környéken megerősödött a német nemzetiségi uralom. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a környéken már IV. Béla uralkodása óta, a XIII. századtól kezdődően, jelentős számban éltek német nemzetiségüek, (svábok, szászok, cipszerek), akik a helybeli lakosságra nem csupán szorgalmukkal, pontosságukkal, gyakoroltak befolyást, de zsidógyűlölettel is beoltották őket.

1876-ban óriási méretű tűzvész pusztított Marosvásárhelyen, melynek következtében nemcsak a város jelentős része lett a lángok martalékává, hanem rengeteg, felbecsülhetetlen értékű, pótolhatatlan dokumentumanyag is elpusztult, melynek egy része az ott élő zsidóság múltjára is vonatkozott.

Marosvásárhely 316 méter magasságban fekszik a tengerszint fölött s így éghajlata igen kellemes, maga a város pedig Erdély egyik legszebb fekvésű és legrendezettebb helysége. Építészeti szempontból is jelentős középületei talán még kulturális fejlettsége és szerencsés földrajzi fekvésénél is nevezetesebbek. Szépségében szinte egyedülálló a városháza épülete, gyönyörű a Kultúrpalota, melyet művészi faragású domborművek, szobrok ékesítenek, továbbá a belső termek festményei és a középkori, gyönyörű csillár. De említésreméltók a város egyéb intézményeinek középületei is, a kórházak, az egyetem épülete, templomok, zsinagogák, a közép- és elemiiskolák, a sporttelepek, uszodák és tornacsarnokok stb. mind egy ősi kultúrájú, lüktető életről tanuskodó, nagymultú város képét elevenítik fel a néző számára. A város tereit diszítő szoborművek Erdély történelmének jelentős személyiségeit ábrázolják, magyarokat, románokat egyaránt. Ezek a figurák az utóbbi idők során ideológiai jelképet is képviseltek. A XV. században épült várerődítmény Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király sasfészke volt [1]), mely az idők folyamán a körülötte felépült modern város szerves részévé vált.

A városra zuduló török seregek feldúlták és lerombolták a várat, amit a XVII. században újjáépítettek és később kaszárnya céljaira használtak. Itt épült fel mellette a klasszikus, gót stilusban tervezett református templom, mely egyike Erdély legjellegzetesebb középkori épületeinek. Ebben a templomban tartották meg az 1571-i országgyülést Zsig-

[1]) Kiss Antal: Marosvásárhely története, Petri Károly könyvkereskedő kiadása, Budapest, 1942.

mond János fejedelem jelenlétében és ekkor szavazták meg a vallástürelmi törvényt. E törvény értelmében minden vallásnak, illetve felekezetnek jogában áll a szabad vallásgyakorlat, melyben senki sem háboríthatja. Ebben a templomban helyezték örök nyugalomra 1631-ben Bethlen János erdélyi kancellárt.

A Teleky-ház egykor a városba látogató erdélyi nemes urak szállása volt. Később, sok évvel később, az épületben a város adminisztrációs központját helyezték el. Itt talált otthonra valaha a járásbíróság, törvényszék, királyi ügyészség, a helybeli pénzügyőrség és a megyei pénzügyigazgatóság [2]).

A város déli részén felépült a minorita templom a hozzátartozó kolostorral. A város egy másik terén a Habsburg-uralom elleni lázadás miatt halálraitélt és kivégzett három vértanú emlékműve áll. És ugyancsak ezen a téren, — mely a román uralom alatt társas rendezvények, tömeg-összejövetelek színhelye volt, — végezték ki és tették közszemlére a II. Károly román király ellen fellázadt vasgárdisták tetemeit is.

Az Osztrák-Magyar Monarchia idején a városban számos közintézmény működött: különböző bíróságok, járásbíróság, törvényszék, Királyi Tábla, városi és megyei erdőigazgatóság, pénzügyőrség és megyei pénzügyigazgatóság, kereskedelmi- és iparkamara, földművelésügyi kirendeltség, munkakamara, közjegyzőség, vallási központok, katonai laktanyák stb. stb. Kulturális létesítményei között a városi könyvtár, valamint a Teleki Téka. Ez utóbbi gróf Teleki Sámuel alapítása és több, mint százezer könyvet tartalmaz, közöttük világritkaságokat és Corvinákat. Található köztük helyi zsidóvonatkozású okiratok is.

A városban valamikor élénken virágzó kereskedelmi és ipari élet folyt, melyben jelentékenyen részt vett a zsidóság is. Az ipar fejlődése a XIX. század végén kezdődött, de a kereskedelem a zsidók kezdeményezésére már az előző századokban is virágzott.

A magyarok és románok közötti vita Erdély történelmi hovatartozásával kapcsolatban a XVII. század végén indult meg.

1918-ig Marosvásárhely, valamint Erdély egész területe az Osztrák-Magyar Monarchiához tartozott, de az első világháború után Erdélyt Romániához csatolták. Az 1940-ben meghozott „bécsi döntés" kettéosztotta Erdélyt, aminek következtében Marosvásárhely Északerdéllyel együtt ismét magyar uralom alá került. Délerdély továbbra is megmaradt Románia tulajdonában. A második világháború befejezése után Északerdélyt visszacsatolták Romániához és az ma is annak integráns része.

---

[2]) Révai Nagy Lexikon, Budapest, 1915. XIII. kötet, 440—442. oldal.

בנין העיריה (הישן) של מ.־ואשאר־האיי (משמאל), שנבנה במאה ה־19.

A marosvásárhelyi városháza. Valamikor Dr. Sebestyén Miklós a gerinces zsidó („és a hű magyar") volt a város alpolgármestere

A ZSIDÓ LAKOSSÁG MAROSVÁSÁHELYEN A MULT SZÁZADOKBAN

Zsidó lakosságról Marosvásárhelyen és környékén történelmi bizonyossággal csak a XVI. század végétől kezdve beszélhetünk. Vannak ugyan a városi és Erdély egyetemi könyvtáraiban olyan okiratok, melyekből arra következtethetünk, hogy Marosvásárhelyen és vidékén voltak már zsidók az ezt megelőző korokban is, de a történelmi elővigyázatosság kedvéért ezeket az adatokat a zsidótelepülés szempontjából nem tekinthetjük bebizonyítottnak.

A városban és környékén — bár nem nagy számban — élő zsidókról a XVI. század végéről és a XVII. század elejéről találhatók adatok a marosvásárhelyi Teleki Okmánytárban, valamint különböző helybeli és országos okirattárakban fellehető adatok. Egyrészük a Magyar Zsidó Oklevéltárban összegűjtve jelent meg.

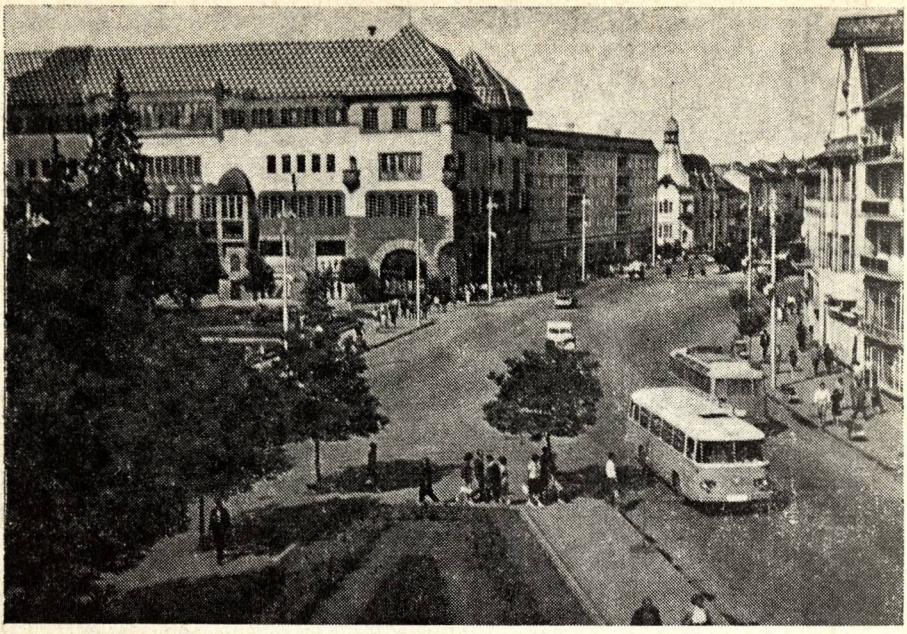

ארמון התרבות של העיר מ.־ואשאר־האיי, אחד הבנינים היפים שבטרנסילבניה.
Marosvásárhely gyönyörű kulturpalotája, Erdély egyik legszebb épülete

Eme oklevéltár adatainak alapján állíthatjuk, hogy már 1582. táján [3]) éltek zsidók a városban és környékén, jóllehet törvényes lakhatási engedélyük nem volt. Ez az okirat, melyben Ali budai basa — mint ismeretes 1526-ban, a mohácsi vész után, Buda is török hódoltság alá került — az erdélyi hatóságokhoz fordul a zsidó Jakab követelése ügyében: „A budai zsidó Jakab fia adott volt a marosi Trombitás Jánosnak 1300 forint ára marhát, melynek fejében Trombitás három hónapon belül 100 mázsa rezet tartozik adni. Időközben Trombitás Marosról eltávozott, azonban házát, szőllőit adta a zsidónak".

Ali basa jogi igényével évekkel az ügylet megkötése után fordult a fejedelemhez, az okiratból tehát az tünik ki, hogy a zsidó Jakab már 1582. előtt megkapta a Trombitás János házát, amelyben lakott. Hét évvel később, 1589. IV. hó 13-án Ali basa a zsidó Jakab kérése alapján

[3]) Monumenta Hungariae Judaica. Tom V/I. Regista No. 440, P218, B-pest, 1959. Szerkesztették: Grünwald Fülöp és Scheiber Sándor.

Ferha országos zsidó-bíróhoz fordult — aki nem volt zsidó — annak érdekében, hogy Trombitás János, aki időközben Pálfi Miklós komáromi birtokos földjeinek kezelőjévé vált, fizesse meg a marosi Jakabnak az 1300 forintokat bors, köménymag és egyéb fűszerek ellenértéke fejében. Üzletelései után ítélve lehetséges, hogy maga Trombitás is zsidó volt, de ez csak feltevés.

A XVII. század első felében Marosvásárhelyen és környékén, mely akkoriban urbanisztikus fejlődésének virágkorát élte, már éltek zsidók, akik kereskedelemmel és fuvarozással foglalkoztak. Egy 1634-ből származó okmány megemlékezik egy Eliás nevű kolozsvári zsidóról [5]), aki az akkori fejedelemtől viaszt vásárolt és azt eladás céljából Marosvásárhelyre szállította, ahol huzamosabb idő óta tartózkodott. Az okirat nem tesz említést arról, hogy a nevezett Éliáson kivül voltak-e ott még más zsidók is. De kitünik az iratokból, hogy szolgái segédkeztek az áruszállításban és kezelésben és nagyon valószínű, hogy e személyek között voltak zsidók, sőt esetleg maguk a családtagok dolgoztak részére.

Erre az időpontra tehető a szombatosok szektájának megalakulása, melynek központja Marosvásárhely volt. A mozgalom a XVI. század végén és a XVII. század elején sokezer székelyt foglal magába. [6]) E mozgalom vezetői: Dávid Ferenc (akit zsidóvá való áttérése után Ábrahám ben Ábrahámnak hívtak) és Pécsi Simon erdélyi kancellár voltak. [7]) A katolikus reakció, mely az erdélyi református mozgalom keletkezése után rendkivül megerősödött, Pécsi Simont a zsidósághoz való csatlakozásáért és nyílt kiállásáért, súlyos üldözésekkel sújtotta. [8]), [9]), [10]), [11]).

Az új mozgalom már kezdettől fogva misztikus kapcsolatba került

---

Hivatkozás az előző oldalon:

[4]) Monumenta Hungariae Judaica. Tom/II. Reg. No. 67.

[5]) Monumenta Hungariae Judaica. Tom/X. Reg. No. 159.

[6]) Egyenlőség, 1889. XI. 10. 42. szám, 4. oldal. A „szombatosokról". Pécsi Simon élete Marosvásárhelyhez is kötődött. Kutatói szerint egy nagyváradi Eszter nevű lányba lett szerelmes, akit feleségül akart venni, bár a lány szülei a házasságot ellenezték. Ekkor Marosvásárhelyre szöktek, ahol a zsidó ritus szerint házasságot kötöttek.

[7]) Székely Sándor. Idézett levelek Dávid Ferenchez, Gyulafehérvár, 1569.

[8]) Jakab Elek: Dávid Ferenc élete, Kolozsvár, 1889.

[9]) Monumenta Hungariae Judaica Tom/II. Reg. 56. P. 36.

[10]) Kővári László: Erdély története. VI. kötet P. 71.

[11]) Dr. Kohn Sámuel: A szombatosok, történelmük, dogmatikájuk és irodalmuk. Budapest, 1889.

a zsidósággal és később egy részük halachikus áttéréséhez vezetett,. [12]). A folyamat, mely a XVI. században kezdődött, két évszázadon át folytatódott és a XIX. század közepén Bözödújfalu és Szenterzsébet községek teljes lakosságának, sőt jelentős számú városi lakosságnak is, áttéréséhez vezetett. Eme, a XIX. században áttérteknek szellemi központja Marosvásárhely volt s a „ger cedekek" leszármazottai teljesjogú, hivő, vallásos zsidók voltak, akiknek egyrésze a város és a környékbeli zsidóság sorsában osztozva a vészkorszakban Auschwitzban fejezték be életüket.,

Jekutiél Grünwald rabbi, történelemkutató, különböző okmányok tanusága szerint megállapítja, hogy Pécsi Simon betartotta a kosersági étkezés szabályait, megünnepelte a zsidóság ünnepnapjait és betartotta az aktiv és passziv parancsolatokat (micvákat) is. Ezek a hivők különösen sokat szenvedtek zsidóságukért Mária Terézia uralkodása alatt és súlyos üldöztetéseknek voltak kitéve az osztrák hatóságok részéről.

E büszke és tisztalelkü emberek, akiknek zöme egészen a gettózásig földműveléssel foglalkozott, hűségesen ragaszkodtak zsidóságukhoz és vallásuk parancsolataihoz. A XVIII. század végén, II. József uralkodása alatt helyzetük valamelyest javult. II. József császár a katolikus egyház minden tiltakozása ellenére engedélyezte, hogy meggyőződésükhöz hiven betarthassák a zsidó vallás előirásait.

„Ábrahám Szövetségébe" a halacha szerinti első betért a bözödújfalusi, hatvanötéves Kovács Jakab földműves volt.

A bözödújfalusi, valamint a szomszédos szenterzsébeti férfiak betérése után, mindannyiukat a marosvásárhelyi bíróság elé állították. A birósági tárgyaláson a megidézettek valamennyien ünneplőben jelentek meg. A bíró ama kérdéseire, hogy zsidók-e, miben nyilvánul meg zsidóságuk és mióta zsidók, így válaszoltak: „Kóser ételeket eszünk ősidők óta és apáink ezt tették évszázadok óta". [13]). A bíró kérdésére, hogy nem-e a környékbeli zsidók befolyásolták elhatározásukban, azt válaszolták: „Senki sem befolyásolt bennünket, de az a kivánságunk, hogy mindenben zsidókká váljunk". [14]).

Bár senki sem befolyásolta őket közvetlenül, mindenki tisztában volt azzal, hogy a zsidósággal való mindennapi kapcsolatuk, azok vallási élete, családi életformája hatással volt ezekre az egyszerű emberekre. Szellemi

---

[12]) Grünwald Jekutiel: Tausend Jahr Jüdisches Leben in Ungarn. Columbus, Ohio USA 1945. 189. oldal.

[13]) Dr. Kohn Sámuel: A szombatosok, történelmük, dogmatikájuk és irodalmuk. Budapest, 1889. 367—73. oldalak.

[14]) Grünwald Jekutiel: Tausend Jahr Jüdisches Leben in Ungarn, USA 1945.

gyámolítójuk és lelkipásztoruk hosszú időn keresztül Lifschitz rabbi, a marosvásárhelyi hitközség megboldogult rabbija volt.

Azon a bizonyos törvényszéki tárgyaláson a bíró úgy határozott, hogy a helyszinen vizsgálja meg a zsidósághoz való hithűségüket és ott, helyben, Bözödújfalun, hírdeti ki az itéletet, vagyonelkobozással fenyegetvén őket. A bíró, kiszállása alkalmával megállapította, hogy ezek az emberek hitükért a vagyonukról is hajlandók lemondani és e hűség láttán úgy döntött, hogy azok további háborgatás nélkül szabadon gyakorolhatják vallásukat.

1680. június hó 8-án Apafi Mihály fejedelem pénzügyi követeléssel fordult a marosvásárhelyi Teleki grófhoz. Az iratokból világosan megállapítható volt a zsidók jelenléte a városban, annak ellenére, hogy lakhatási engedéllyel nem birtak, s így nem volt joguk a városban lakni. Apafi fejedelem azt kéri Teleki gróftól, hogy a gyulafehérvári Simon zsidó adósságát, aki a gyulafehérvári postamesternek néhányszáz forinttal tartozik, de Marosvásárhelyen tartózkodik, fizessék meg.

„... Fejérvárott lakó egy Samu nevű zsidónak lévén kegyelmednél egy néhány forint adóssága az mint informáltattunk... azon zsidónak kegyelmednél levő adósságát fordítsa postamesterünk kontójára..." [15] (Telekiék marosvásárhelyi Levéltára Miss. Fasc. 326.)

Igazoló történelmi dokumentumok hiányában nem állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy a városban zsidók nagyobb számban éltek volna, de elfogadjuk e tények valódiságát a ma is létező náznánfalvi [16] és szentkirályi temetők sírköveinek tanuságából, valamint a bözödújfalusi betértek vallomásaiból, amit Jekutiél Grünwald rabbinak tettek, aki a XIX. század végén látogatást tett a faluban. Ott hallotta a falubeliektől, hogy a környéken „többszáz éves" sírkövek állnak a temetőben. Eme adatok birtokában tehát megállapíthatjuk, hogy jelentős számú zsidó közösség élt a környéken.

A XVIII. század végétől megkezdődött a zsidók lassú beszivárgása magába a városba is. Azok a zsidó családok, akik a híd melletti városi vámház mellett laktak, beljebb húzódtak a városba, annak ellenére, hogy joguk nem volt hozzá. Ám annyi bizonyos, hogy a XIX. század elején már néhány-tíz család a városban lakott. De mégis, a városban élő zsidó közösség szilárd megtelepüléséig — szakértők véleménye szerint — a

---

[15] Dr. Kohn Sámuel: Szombatosok, történelmük, dogmatikájuk stb. P. 302.
[16] Magyar-Zsidó Szemle, 29. évfolyam, 1912. P. 100.

városi zsidó élet is Erdély egyik leghiresebb hitközségéhez, a náznánfalvihoz kapcsolódott. [17]).

Náznánfalva valamikor öt kilométernyi távolságra volt a várostól, ma már teljesen hozzá épült és annak szerves része. Itt már 1601-ben éltek zsidók. A zsidó közösség gyarapodott, növekedett, míg végül, igényeinek megfelelően 1747-ben a hitközség felépítette a minden hivőt befogadó templomot, mely az akkori, más, erdélyi zsidó közösségek templomaihoz viszonyítva is nagy volt. A templom felépítését megörökítő táblát, melyen az építéshez anyagiakkal is hozzájárulók névsorát feltüntették a hálás hivők, a templom belsejében egy falon helyezték el.

Ám 1785-ben ez a nagyméretü templom is szűknek bizonyult, nagyobbítani kellett. A kibővítést a hitközség nagylelkü támogatójának, Eisik Franklnek hozzájárulása tette lehetővé. Eisik a spanyol inkvizició

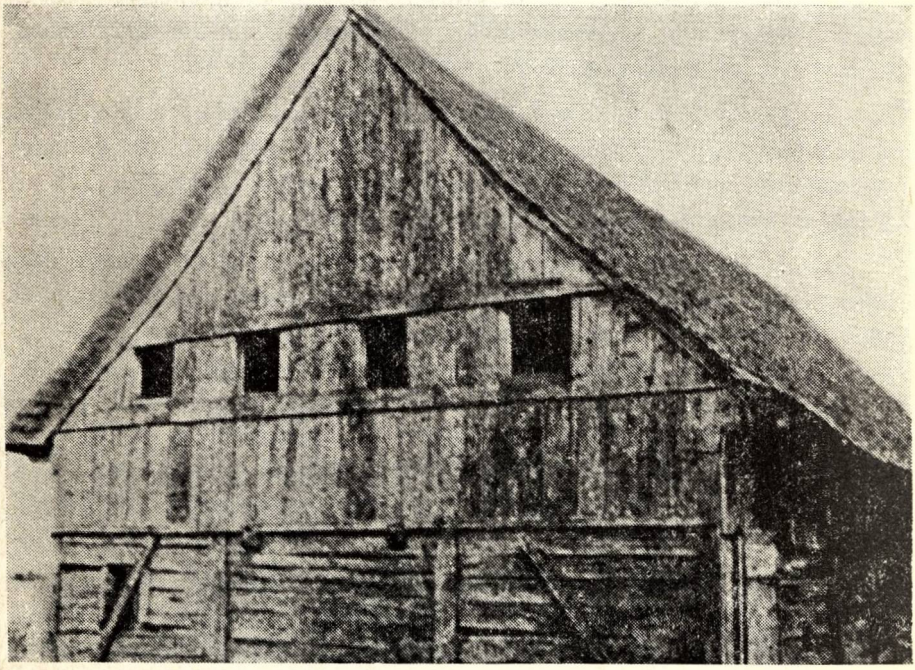

בית הכנסת בנאזנאנפאלבא בנוי עץ, 1747.

A náznánfalvi zsidó fatemplom. Erdély legrégibb zsidó temploma, amely 1747-ben épült. Ma már nem létezik. Az emléktábla, amely a templomba volt, a marosvásárhelyi múzeumból Budapestre lett átvive.

[17]) Magyar Zsidó Almanach I. kötet 1911. P. 144.

elől elmenekült családból származott, Törökországon át jutott el Erdélybe és Náznánfalvára.

A hitközségi élet nem folyt mindig egyenletes, nyugodt mederben. A tagok között gyakoriak voltak a viták, nézeteltérések, melyeknek háttere nem teljesen világos számunkra. Lehetséges, hogy a hatóságok által a hitközség tagjaira kivetett magas összegü adók, illetve hozzájárulások nagysága idézte elő a vitákat. Az is lehet, hogy más okai voltak, talán a chászidizmusnak Erdélybe és a hitközségbe való behatolása miatt keletkeztek, tény azonban, hogy a helyzet következtében a hitközségi tagok egy része nem látogatta a templomot, ehelyett házi ima-stibelachokba jártak.

A viták végül is annyira elfajultak, hogy döntésre a község keresztény vezetősége elé kerültek. Azokban az időkben a legfelsőbb fórumokon is az a szokás járta, hogy fejedelmek, királyok, nagybirtokosok stb. a hitközségek vezetőségét támogatták, hogy a behajtandó zsidóadót a maguk számára biztosítsák. Igy történt, hogy 1789-ben Dési Gábor falubíró letiltotta új imaházak nyitását, a régebbieket pedig bezáratta és megszüntette müködésüket. Minden valószinüség szerint a falubíró eme határozatát a helybeli nemzsidó kereskedők, az egyház, a papság is támogatták. A kereskedők azért, mert féltek a zsidó üzletemberek konkurrenciájától, részben mert nem állt érdekükben ujabb zsidó imaházak megnyitása, melyek a zsidó vallást és szervezett terjeszkedés céljait szolgálták.[18])

Ezekből a vitákból a hitközség nagyméretű növekedésére következtethetünk. Harminc évvel később, 1809-ben ugyanilyen viták támadtak, melyeknek következtében a hitközség egyes tagjai makacsul megtagadták a templom látogatását és az ujabb belső torzsalkodás ismét a hivatalos hatóságok döntése elé került. A panaszttévő ezalkalommal Rabbi Mose Sámuel volt, aki a lázadók ellen emelt panaszában egy 1779. évi régi döntésre hivatkozott a szolgabíró előtt. E határozat szerint már harminc évvel azelőtt hivatalosan eltiltották ujabb imaházak megnyitását és azok használatát. [19]).

Az 1753. évi népszámlálás adatai szerint ebben a közösségben, mely két kisebb hitközséget is magában foglalt, — Szentkirály és Folyfalva — huszonnégy zsidó család élt, ami óvatos becslés szerint is mintegy 130—160 személyt jelentett. Ennek a becslésnek az alapja, hogy abban az időben az átlagos zsidó család hat-nyolc lelket számlált. Abban az időben

[18]) Erdélyi Zsidó Évkönyv. 1936-7. Dr. Löwy Ferenc: Négy okmány az erdélyi zsidóság történelméből. VI. köt. 141—155. oldal.

[19]) Magyar Zsidó Lexikon P. 640.

állami adót csupán a családfők tartoztak fizetni, ez a huszonnégy család tehát nem foglalta magában a nőtlen fiatalembereket. Valószínű az is, hogy népszámlálás idején számos család a környező erdőkben rejtőzött, hogy az összeszámlálást, illetve nyilvántartást elkerüljék és így mentesüljenek az adók fizetése alól. Ezenkívül a hitközségi vezetők, rabbik, rabbinikus bírák (dajánok) metszők, tanítók, hitközségi szolgák, kántorok stb. mentesültek a számlálás alól. Eme kivételezettség alapján volt felmentve a népszámlálás alól a náznánfalvi hitközség rabbija, Leib ben Mose, továbbá a metsző és a dáján, R. Leib ben Ávrahám. [20]).

Fenti adatok birtokában valószínünek látszik, hogy a hitközség valódi létszáma körülbelül háromszáz személy lehetett. [21]).

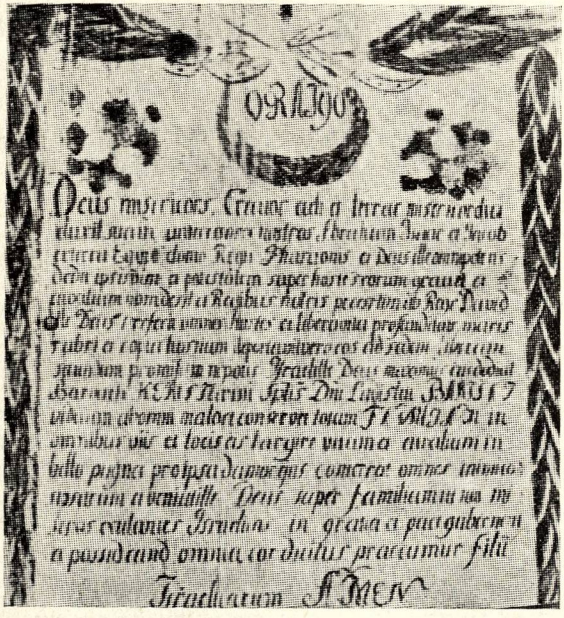

מצבת־הזכרון שהיתה בבית הכנסת היהודי הישן
בקהילת נאזנאן־פאנבא.

A náznánfalvi zsidó templom emléktáblája
(Latin ima Barcsai Borbáláért)

---

[20]) Magyar Zsidó Lexikon P. 640.

[21]) Lax Salvador: Erdélyi és bánáti zsidók története és dr. Karmili-Weinberger: A kolozsvári zsidók története, N.Y. 1970. 155—168. old.

Lax Salvador az Erdélyi Zsidó Hitközségek Egyesületének titkára volt a két világháború között. Az ő megállapítása szerint a marosvásárhelyi hitközség 1700. körül alakult, ezt a tényt számos okmány is igazolja.

Külön történelmi nevezetességű és említésreméltó az akkori náznánfalvi zsidótemplom. A templom belső falán elhelyezett márványtábla felirata szerint ezen a helyen „a nemes és nemzetes Barcsay-család"-nak, de különösképpen Barcsay Lászlónénak köszönhető a hitközség megalakulása, mert Barcsay Lászlóné volt az, aki megengedte a zsidóknak, hogy birtokán letelepedjenek, bérbeadta számukra házait és templomépítés céljaira telket adományozott nekik. A község zsidói hálájuk kifejezéséül márványtáblába vésték ezt a nagylelkü cselekedetet és a márványtáblát templomuk belső falán elhelyezték.

A náznánfalvi zsidótemplom Erdély-szerte híres volt, mint Erdély egyik legnagyobb és az akkori időkhöz viszonyítva egyik legszebb zsidótemploma. Még Magyarországra is eljutott a híre az első fából épült zsidótemplomnak.

Külső formájában emlékeztetett az akkori idők lengyelországi zsidó templomaira. Belül csupa diszítés és pompa kivülről pedig olyan, mint egy közepesen jómodú gazda háza. Ezzel szemben belső falait gazdag fafaragások diszítették, primitív stilusú festmények, bibliai és kabalisztikus történeteket ábrázoltak. A diszítő-elemek önmagukban is sokatmondók, nemcsak azt igazolják, hogy annakidején is akadtak zsidó festőművészek azon a vidéken, távol minden művészeti forrástól, hanem azt is, hogy a hagyományos, ősi, zsidó motivumok miként hatottak ennek a korszaknak művészeire. És hogyan egyeztették össze műveik kifejezésmódját a Tízparancssolattal. Ennek azért is van különleges jelentősége, mert a középeurópai zsidóság, melynek az erdélyi zsidóság is szerves része volt, abban az időben nem igen dicsekedhetett zsidó művészekkel. [22]).

Hogy az egyszerübb emberek számára megkönnyítsék az imádkozást, a falra imarészleteket festettek, hiszen annakidején az imakönyvek ritkaságszámba menő, drága kincsek voltak. Azonkivül pedig, akkoriban még az ájtatoskodóknak állandó útbaigazításra volt szükségük az imarendhez és az imádkozáshoz. A fentebb említett emléktáblát a Status-quo hitközség titkársága hosszú időn keresztül őrizte, míg a vészkorszak alatt a városi múzeumba került, és onnan B-pestre a M.,N. múzeumba [23]).

A falu mellett a mai napig is megvan a régi zsidótemető, ahol kétszáz évesnél régebbi sírkövek állnak. A XX. század elején még megtalál-

---

[22]) S. Efron és B. Cecil Roth: A zsidó művészet, Massada Kiadó, Tel-Aviv, 1947. Ebben a hatalmas műben még említés sincs a fenti időszakból az erdélyi zsidó művészetről, ami magában is sajnálatos.

[23]) A magyarországi zsidó templomok. Heller Imre New York, 1968. M.Zs.V.Sz. kiadása.

hattuk a XVII. századból megmaradt síremlékeket [24]), melyek az idők folyamán, mintegy hetven-nyolcvan évvel ezelőtt, eltűntek, elsüllyedtek, elkallódtak.

A hitközség egykori vagyontárgyai, értékes kegyszerek, gyertyatartók, kandelaberek, művészi himzésű terítők és Tóratakarók, véséssel díszített boroskelyhek, kézmosó kancsók, Tóradíszek és koronák, csillárok, örökmécsesek stb., melyeket egykor a hitközség vezetői őriztek, a templom kirablásától való eshetőség miatt, hiábavalónak bizonyult, mert a templom kincseit 1802-ben elrabolták. A fosztogatások később, a XIX. és XX. századokban megismétlődtek. [25]).

מצבה בבית העלמין שבנאונאנפאלבא
משנת תע"ב 1712

Sírkő a náznánfalvi zsidó temetőből 1712-ből

מצבה בבית העלמין שבנאונאנפאלבא
משנת תקס"ד 1804.

Sírkő a náznánfalvi zsidó temetőből 1804-ből

[24]) Magyar Zsidó Szemle, 1912. I. évf. P. 102.
[25]) Erdélyi Zsidó Évkönyv, VI. kötet, P. 141.

A náznánfalvi hitközség hanyatlása a XIX. század derekán kezdődött és tovább folytatódott a XX. század elejéig, amikorra a falu zsidó lakosainak száma három-négy családra csökkent. [26]).

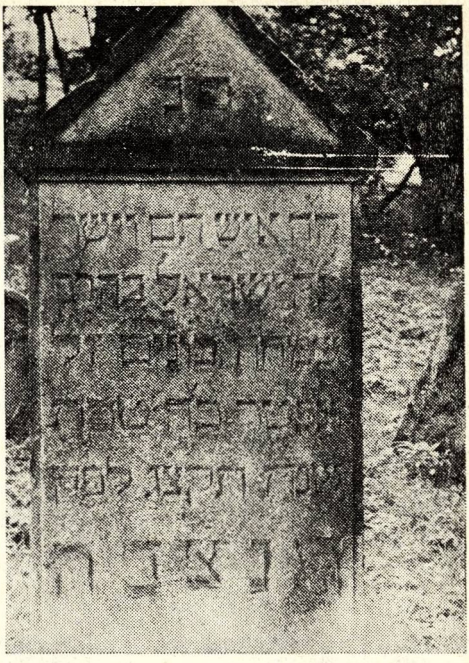

מצבה בבית העלמין שבנאזנאנפאלבא משנת תקצ"ג 1833
Sírkő a náznánfalvi zsidó temetőből 1833-ból

A MAROSVÁSÁRHELYI ZSIDÓSÁG EREDETE

A Marosvásárhely és vidéke zsidóságának fejlődése nagyjában hasonlit az erdélyi zsidóság fejlődésének történetéhez.

Az erdélyi zsidóság megerősödése az erdélyi török hódoltság és a magyar behatolás idejére tehető. A hagyomány szerint [27]) a dákok és rómaiak idején, tehát már a II. században is, éltek itt zsidók. Megbizható történelmi adatok szerint viszont csak IV. Béla király uralkodása alatt érkeztek, csekély számban zsidók erre a vidékre. IV. Béla az Aranybul-

[26]) Székely Szó. I. 4. 1944. A marosvásárhelyi zsidóság fejlődése és a náznánfalvi zsidó hitközségek. A zsidóság bűntettei a székelységgel szemben.

[27]) Dr. Kohn Sámuel: A zsidóság története Magyarországon. B-pest, 1884.

מצבות מבתי העלמין שבנאזנאנפאלבא וסאנט־קיראיי מהמאה ה־19 וה־20

Sírkovek a náznánfalvi és a szentkirályi temetőből a 19-iki és a 20-ik századból.

מצבות בבית העל־מין הישן של קהי־לת נאזנאן־פאלבא.

Sírkövek a náznánfalvi régi temetőből.

lában biztosította népe számára a szabadságot és gyarmatosító politikájával rajnamenti németeket telepített le itt, akikkel, kisszámban, zsidók is érkeztek. [28]).

A XV. századtól kezdődően növekszik a zsidók száma Erdélyben, de a városokban való letelepedés jogát törvényesen csak a XVII. században sikerült megkapniok. [29]).

Dr. Kohn Sámuel, a magyar zsidóság történelme neves kutatójának véleménye szerint [30]) a mohácsi vész előtt, tehát a XV. század végén, és a XVI. század elején is laktak már zsidók jelentős számban Erdélyben. Tény, hogy a XVI. század végén a zsidóság száma Erdélyben annyira megnövekedett, hogy az 1578-as országgyülésen törvényt hoztak a zsidóság bevándorlásának megszüntetésére. [31]). „Tudvalevő Felségednek, hogy Erdély nemessége és a Rendek előző határozata értelmében úgy határoztatott, hogy a görögök és egyéb népek nem fognak beengedtetni. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy még soha olyan számban nem jöttek zsidók és görögök, mint ezekben a napokban. Könyörgünk Felségednek, hogy léptesse életbe a büntetéseket és bírságokat a határozat minden pontjára vonatkozólag, mert ez így lesz jó Felségednek és Országunknak egyaránt". [32]).

1591-ben Erdély központi hitközségének számító Gyulafehérvárott már müködött „vallási bíróság". 1623-ban Bethlen Gábor fejedelem [33]) privilégiumokat adott a zsidóknak, melyekben arról tesz említést, hogy olyan fénykort és bőséget óhajt Erdélyországban meghonosítani, amilyen a dákok idején volt. [34]. Közli a Fejedelem, hogy az engedményeket személyi orvosának, Ávrahám Szászának kérésére nyujtja a zsidóság számára. [35]) Egyszersmind utasítja fejedelmi helytartóját, Toldalaghy Miklóst, hogy zsidókat hozzon magával Törökországból. Az 1627-i gyulafehérvári országgyülés a fejedelem eme privilégiumát jóváhagyta. [36]).

Ettől az időtől kezdve e törökországi zsidók erdélyi letelepedése nagymértékben fokozódott, ami természetesen hatással volt a marosvásárhelyi és környékbeli hitközségek fejlődésére is.

---

[28]) Monumenta Hungariae Judaica Tom VIII. Reg. 1.
[29]) Monumenta Hungariae Judaica Tom VIII. Reg. 319. P. 259.
[30]) Dr. Kohn Sámuel: A zsidóság története Magyarországon, P. 397.
[31]) Monumenta Hungariae Judaica, Tom II. Reg. No. 56. P. 36.
[32]) Monumenta Hungariae Judaica, Tom II. Reg. No. 56. P. 320.
[33]) Monumenta Hungariae Judaica, Tom VIII. Reg. 319. P. 259.
[34]) Monumenta Hungariae Judaica, Tom VIII. Reg. 319. P. 259.
[35]) Monumenta Hungariae Judaica, Tom VIII. Reg. 319. P. 259.
[36]) Monumenta Hungariae Judaica, Tom VIII. Reg. 319. P. 259.

A Marosvásárhely és vidéke zsidóságának eredetét és összetételét az alábbiakban ismertetjük:

a) Kisszámú magyarországi zsidóság — a XVI. századig.

b) A Törökországból bevándorolt zsidóság — XVI.—XVII. század.

c) A Cseh- és Morvaországból, valamint Vallachiából és Ausztriából származók — a XVII. századtól kezdődően.

d) Magyar-, Lengyel- és Oroszországból, továbbá a Balti-államokból eredők — XVIII. századtól kezdődően.

Dr. Marton Ernő „Az erdélyi zsidóság családfája" [37]) című könyvében a XVIII. században Erdélyben élt zsidók számát az 1735. Conscriptio Judeorum szerint ezer főre teszi. Ezzel szemben Kováts Alajos „A zsidók térfoglalása Magyarországon" című művében az erdélyi zsidóság létszámát kétezerre becsüli, a XVII. század végén és a XVIII. század elején. Kováts szerint a magyarországi zsidók száma nagyon rövid idő alatt háromszorosára növekedett, feltételezhető tehát, hogy az erdélyi zsidóság is ugyanilyen arányban gyarapodott és a XVII. század első felében elérhette a hat-hétezres lélekszámot.

Meg kell jegyeznünk, hogy Kováts Alajos antiszemita volt, ám adalékai megbizhatóknak tekinthetők.

Statisztikai számításokra alapozott, óvatos becslés szerint Marosvásárhely vidékének zsidósága a XVIII. századtól 150—160 lélekszámról a XIX. század végéig körülbelül 2230-ra emelkedett. Ez a szám 1944-ig, a vészkorszakig — tehát az 1735. évi első népszámlálástól számított két évszázad alatt 8648 lélekre emelkedett. A mintegy hatvanszoros létszámnövekedés a többi, erdélyi városhoz való összehasonlításban is egyedülálló.

1735—1965 között tizennyolc népszámlálást tartottak. A fejlődés adatai általában a Habsburg-uralom hivatalos magyar, román népszámlálások adatait tükrözik. Annak ellenére, hogy a népszámlálások az előírásoknak megfelelően történtek, adataikat bizonyos kétkedéssel kell fogadnunk, mivel azok általában nem egyeznek a két hitközség nyilvántartásaival, sem pedig a hitközségi születési-anyakönyvi nyilvántartással. Az okok eléggé nyilvánvalók. Az adóhatóságoknak érdekében állt az adóköteles polgárok legpontosabb nyilvántartása. A zsidók viszont igye-

[37]) Dr. Marton Ernő: Az erdélyi zsidók családfája, Kolozsvár, 1941. P. 18. E könyv megalapozottsága, a következtetések megállapítása a történész számára publicisztikai.

kezek kivonni magukat a kétszeres adóztatás alól, hitközségi és állami adókivetések, és minden lehetőség szerint vonakodtak a hadseregbe való besorozástól is. Igy történt, hogy amikor módjuk nyilt rá, kivonták magukat a népszámlálásból, természetes tehát, hogy a hivatalos statisztikai adatok nem adják a valóságos helyzetet.

Az idők folyamán a fent ismertetett problémákhoz a lengyel, orosz és balti országokból bevándorolt zsidók állampolgárságának kérdése is csatlakozott. A zsidóbevándorlás elleni hatósági tiltakozások súlyosan érintették a galiciai zsidóságot is, jóllehet azonos monarchia állampolgárai voltak. E keleteurópai zsidókat a helybeli, anyagilag megalapozott körülmények között élő zsidóság sem fogadta túlzott szeretettel, de mégkevésbé látta őket szivesen a helybeli keresztény társadalom és a hatóságok. A Galiciából származott zsidók voltak az antiszemitizmus első magyarországi célpontjai. A Horthy-fasiszta magyar rezsim alatt a galiciai és oroszországi származású zsidók ezreit deportálták el Magyarországból és Erdélyből, akiket azután a megszállt lengyel területeken a magyar csendőrség hidegvérrel és kegyetlenül legyilkolt.

Ezzel együtt a keleteurópai zsidóság nagyban hozzájárult az erdélyi chászidizmus kifejlődéséhez és a zsidótudat kialakításához. Ezek a Keleteurópából bevándorolt zsidók pótolták és töltötték ki az űrt, mely a **népüket, vallásukat elhagyó asszimiláns** zsidók után maradt. Ezek erősítették meg az erdélyi orthodoxiát, e keleteurópai bevándoroltak erősítették meg a helybeli zsidóság cionszeretetét és nagymértékben járultak hozzá a modern héber nyelv, költészet és irodalom kifejlődéséhez.

A morva- és csehországi, valamint az ausztriai bevándorló zsidók ezzel szemben a német nyelvet és kultúrát plántálták a helyi zsidóságba. Igy az erdélyi zsidóság, mely a magyar kultúra mellett a német és jiddis kultúrának is zászlóvívője volt, egyesítette magában a szélsőséges, chaszidikus jelleget épp úgy, mint a „felvilágosodottságot" és a beolvadás csiráit is.

A MAROSVÁSÁRHELYI HITKÖZSÉG A XIX. SZÁZADBAN

A történelmi adatokból kitűnik, hogy már 1835-ben legalább 35 zsidó család lakott Marosvásárhelyen, ami körülbelül 200 léleknek felel meg [38]), jóllehet ebben az időpontban még nem birtak törvényes lakhatási enge-

[38]) Székely Szó, 1944. IV. sz. 2—3. oldal. E vészkorszakban megjelent újságcikk célja, — mely a XIX. század első felének marosvásárhelyi zsidóságával foglalkozik, — a vándor zsidó bemutatása.

déllyel. Eme tilalom értelmében a városi hatóságok a zsidók egy részét kiutasították, bár a város keresztény lakosságának szüksége volt a zsidók szolgáltatásaira.

A tarthatatlan helyzet orvoslása céljából 1843-ban a zsidók az Erdélyi Királyi Tanács gubernátorhoz fordultak, kérve letelepedési engedélyt rabbik, tanítók és metszők tartásának jóváhagyását. [39]).

A város zsidói, akik főleg a náznánfalvi hitközséghez tartoztak, már előzőleg is többizben fordultak a gubernátorhoz a zaklatások orvoslása miatt, melyben állandóan részük volt. Különösen sérelmesnek találták, hogy a város szélén fenntartott zsidó vendégfogadó állandó zaklatásoknak volt kitéve. Ebben a fogadóban általában a Közép-Magyarországból Lengyelországba, a Balti államokba, Valachiából, Bulgáriából Németországba és Oroszországból Erdélybe utazó zsidó kereskedők szálltak meg. A gubernátorhoz intézett folyamodásokból kitűnik az is, hogy milyen magas adókat vetett ki a város a zsidókra. Az adókivetés egyáltalán nem állt arányban az adóalany vagyoni helyzetével, vagy kereseti lehetőségeivel. Ez az állapot legvilágosabban abból a megállapításból tűnik ki, mely szerint „a legszegényebbsorsú zsidó is magasabb adót fizetett, mint a leggazdagabb másvallású".

1848-ban a Habsburg-monarchia elleni magyar szabadságharc idején Marosvásárhelyen már aránylag nagy zsidó közösség létezett, melyből az eljövendő zsidó hitközség fejlődött ki. [40]).

1850-ben a hitközségnek már rabbija is volt. Az alapítók és vezetőség névsora az alábbiakban következik:

Schwartz Izsák	**Mesztitz Mihály**	**Grün Izsák**
Gidály Izráel	**Sámson Sándor**	**Blumenfeld József**
Baruch Gerson	**Márkusz Ábrahám**	**Schwartz János**

Ezek a zsidók akik már előzőleg a náznánfalvi hitközség tagjai voltak, a város körüli birtokok bérlői, lakosai és a városban való letelepedésük iránti kérelmüket azzal indokolták, hogy a városhoz tartozó bérleményeik révén jogosultak a városban lakásra. Felhívják az illeté-

[39]) Erdéyi Zsidó Évkönyv (Almanachul Evreesc) VI. 2. okmány 157—8. oldalak. A fenti okmányok dr. Löwy Ferenc, a status-quo hitközség szentéletü főrabbijának gyüjtésében jelentek meg. Dr. Löwy ezenkivül neves erdélyi zsidótörténelemkutató is volt. Ebben az okmányban említik meg a kérelmezők a városban lévő zsidó fogadót, ahol, metsző nem lévén, átutazó zsidókat nem tudnak megfelelő élelemmel ellátni.

[40]) Kohen Josef: „Söélot vötusvot sel rabanéi Transsylvania b'mea há XIX. Areset" (1972. V. kötet). Kérdések és Respunzumok.

kesek figyelmét arra, hogy gyermekeik már a városban születtek, tehát már huzamosabb idő óta laknak ott. Sőt, a kérelmezők között akadnak olyan személyek is, akik már 40—60 évvel azelőtt szintén a városban születtek. Ilyen indokolás alapján engedélyezte végül is a gubernátor, hogy állandó jelleggel a városban lakhassanak, bár ezt a kérelmet sem a helyhatóság, sem a város lakossága nem támogatta.

RABBI MOSE FÜRSZT (MÓR) 1815—1870

Rabbi Mose Fürszt Magyarországon, Veresváron született. Rabbi Hirsch Zvi Heller, a „Tivin Gitin" szerzőjénél tanult Bonyhádon. A beceli (Magyarország) Katz Élijáhu lányát vette feleségül. Harmincötéves korában, 1850-ben került Marosvásárhelyre, mint a helybeli hitközség rabbija. Megválasztása után azonnal nekilátott a hitközségi élet megszervezéséhez és a vallási élet megerősítéséhez.

Sokirányú tevékenységei közül meg kell említenünk a nevelési intézmények — Talmud-Tóra, Jesiva, Sasz-Chevra — létesítését, valamint a városi és környékbeli vallási élet megerősítését. Mindezeket a magára-vállalt feladatokat, úgyszólván minden külső segítség nélkül egymaga végezte el. Gondja volt a kasrut betartására és a családi élet tisztaságának fontosságára.

A „Mare-Mose" című könyvének kérdés-feleleteiből nemcsak a marosvásárhelyi, hanem egész Erdély vallási életéről értesülünk. Hitközségében rövid időn belül központi személyiség lett és olyan híre, akihez a vallási élet minden területéről sokan fordultak írásban és személyesen tanácsért, útbaigazításért.

Válaszaiból világosan kitűnik, hogy tanítványai körében milyen lelkiismeretesen terjesztette a Tant, talmudisztikus és vallási kérdésekre adott válaszokat, előadásokat tartott. [41]). Erdély valamennyi jesivája között az övé volt a legelső, a leghíresebb. Egyik R. Ávrahám Prágerhez intézett levelében a következőket írja: „Tevékenységem nem egyirányú, rabbi tényked̈ésem súlyos terhei mellett nap-nap után tanítványaimmal is foglalkozom,." [42]). Nemcsak a város hanem az egész környék zsidóságának központi lelkipásztora volt.

---

[41]) Lásd a Mare-Mose című könyvet, mely 1932-ben jelent meg Ujpesten fia, Jesijáhu Fürst szerkesztésében. Rabbi Mose Fürst „feleletei" különböző részletekben jelennek meg, 1838, 1852, 1857-ben.

[42]) Lásd ugyanott.

Különböző kérdésekben a Derech Ivchar szerzőjével, R. Chajim Becalel Paneth-tel, a dési rabbival tanácskozott. Gondja volt a helybeli imaház, a Chevra-kadisa fejlődésére, a személyi és mindennapi micvák betartására. Míg a magyarországi hitközségekben már megindult az elszakadási folyamat a zsidó vallási és tradicionális értelmezés körül az elmagyarosodott zsidóság köreiben, a marosvásárhelyi hitközség megőrizte egységét és hűségesen megőrizte az ősi hagyományokat.

מראה משה

חלק אורח חיים.

— סי׳ א׳ —

ברך לקהתי ובירך אשיבנו לכבוד ידידי וחביבי הרבני המופלג בתורה ובירא׳ חריף ושנון מורג הרוץ בעל פיפיות שלם במעלות ובמדות אוצר בלום וכו׳ כש״ת מו״ה אברהם פראגער נ״י

עכתבו הנמענך לפ נעים הנכתב ביום ג׳ פ׳ ויצא הגיע לידי ביום ח׳ לכ׳ ויקלח, שמחתי בשלומו ובקלוס הולתו, לומס לא ה׳ לאל ידי להשיבו עד כה לגודל טרדותי אשר הקיפוני וכל הנדדים כידוע לידידי נ״י כי לענני לא בעל ונלאכה לחת כי לולי עדות התלמידים הש״ץ אשר נשאלתי להם לתת טרף חוקם עידי יוסף ביומו הן שיעור עיון והן בשיעור פשוט בלום לזה עמום לענכי בעדלת הרבנות ועול הולחה אשר זה לא נכדו וזה לא נחביתו וכבל דבר הקשה קלות ומעוכות אשר יבילון אלי מכל הגלילות לענכי לבדי, ואין זולתי אתי נמחילתי פה ולריך אני להזדקק להם גלל כן אשתהי כמה פעמים לענכי ההשובה לף אם כבר נגמרה בעחקתי זולת מלאכת הכתיבה אשר קשה עלי והיום כי ה׳ כי הרוחה פוכתה פניתי ל״ע לדבריו החביבים עלי מאד ואשיב לידידי כ״י

זלזול כ״ם רק לזלזל בידים ומשו״כ לענין להפריש לת הקטן שפ״י דלמורין מניחו תוסס דבטלטול לא המניחו כעין דאורייתא לף דלענין האכילה מפרשין לותו.

ומ״ש דאינו ענין לאחלק לענין אי מוקלה דרבנן בין לאכילה ובטלטול. הנה ידידי זצה יק לריכות גדול בקוני׳ דהכנה אם ויש מהלאחקוים מרחין פנים דדוקא אי מוקלה דאוריימא יש לאחלק בין בטלטול לאכילה ומשו״כ מוקל׳ דרבנן ויש מהלאחקוים מרחין פנים להיפך דדוקא אי מוקל׳ דרבנן מאחלקין בין בטלטול לאכילה ומשו״כ אי מוקלה דאורייתא. ומהלריכות זצה לענינינו אלא לנוכך ואין כאן מקומו, לק נאבדת התו׳ יקנים רגיל אני להקניר אקונדים דמוקל׳ בחוקל׳ דק מדרבנן ומכ אבדתם המוטלר בדאחקוים כדי אלא יניחו לעשות כל מלאכות על אבת ויו״ע כו׳ דק דרבנן מאכוחו לקלא דוהכינו כו׳ וכבר כ׳ התוס׳ בעירובין דף ל״ה ע״ב דדבר אבת ומכ מאכוכתא חניר ומאחר אי׳ דרבנן ולכן החניחו ג״כ בק׳ מוקלה, לומס זה דק לענין האכילה דאפיר לאכוחו לקלא דוהכינו דאבודת אבת ויו״ע בעי הכנה דקלא לענין אכילה ומייר, ומאו״כ לענין בטלטול אינו דק אילור דרבנן

העמוד הראשון מספרו של ר׳ משה פירסט זצ״ל, רבה של קהילת מ.־ואשאר־האיי באמצעה של המאה ה־19, המוכיח, כי הישיבה הראשונה בכל טרנסילבניה היתה בעיר זו.

A széfer „Mare Moshe" első oldala, amelyből kiderül, hogy 1850-ben már létezett Marosvásárhelyen jesiva. Ezek szerint Erdély legrégibb jesivája Marosvásárhelyen volt

Rabbi Fürszt működése idején a marosvásárhelyi hitközség továbbra is ragaszkodott a halacha előírásaihoz és a tradiciókhoz, nem hódolt be az Einhorn Ede, aradi rabbi által kezdeményezett reform semmiféle formájának. Az 1867-es kongresszus után, amikor a magyarországi hitközségek szétválása megtörtént, a marosvásárhelyi hitközség nagyobbik része megmaradlt a status-quo ante elve mellett, vagyis nem engedélyezett semmiféle neológ-tendenciájú változást a templomi, az ima- és a vallásgyakorlás rendjében.

Rabbi Fürsztnek pályája alatt fő segítőtársa Rabbi Jesájáhu Fürszt, a fia volt, aki bécsi és később londoni rabbi lett. A marosvásárhelyi hitközségnek hosszú éveken át alapelveivé váltak azok az irányzatok, melyeket Fürszt rabbi vezetett be.

JESÁJÁHU FÜRSZT (1857—1944)

הרב ישעה' פירסט, מ. וואשארהעלי, וויען, שיפשוהל.

Fürszt Jesájáhu, Fürszt Mór fia. Marosvásárhelyen, majd a bécsi „Schifschul"-ban volt rabbi. A náci megszállás után Londonba menekült.

Fürszt Mór fiaként Marosvásárhelyen 1857-ben született. Apjától tanult mindent, az alef-béttől a Talmudig és a kommentárokig. Már fia-

talkorában, apja segítségeként résztvett utazásain, az iskolában a gyermekeket tanította és később a jesiva növendékeit.

Felnőtt korában,, apja tanácsára, a Torában való elmélyülés szándékával a Katav Szofer udvarába került és ott tanult tovább. Felesége a Hildesheimer családból való Salom Kutnai rabbi leánya volt, a stuhlweissenburgi Jedidia Fischer rabbi unokája. Családalapítás után Torna, majd Eperjes városának rabbija lett. Onnan hívták meg a bécsi Schifschul hitközség rabbiszékébe. [43]).

Ausztria náci megszállásakor Fürszt rabbi Londonba menekült, ahol majdnem a háború befejezéséig tartózkodott. De nem adatott meg neki, hogy megérje a náci fenevad elleni győzelmet, 87 éves korában, 1944-ben visszaadta lelkét Teremtőjének.

Jesájáhu Fürszt már a XX. század elején elhatározta, hogy apja és tanítómestere irodalmi hagyatékát könyvalakban kiadja. 1932-ben megvalósította a „Mare Moshe" kiadását, annak a könyvnek megjelenését, mely többek között fontos és jelentékeny történelmi értékkel bír az erdélyi, zsidó vallási élet XIX. századbeli alakulásának feltárásában.

Dr. LIFSCHITZ HERMAN (CVI AHARON LIFSCHITZ)

Fürszt Mór rabbi halálával a marosvásárhelyi rabbiszék megüresedése után rövid ideig Cvi Aharon Lifschitz, az újszántói rabbinikus bíróság elnökének fia töltötte be a rabbi tisztséget a hitközségben.

Lifschitz rabbi elődje szellemében folytatta hivatását. Ápolta és építette a nevelési és vallási intézményeket, hiven őrizte a vallás és hagyományok parancsolatait az egyén és a közösség szempontjából egyaránt. De valódi hírnevét a bözödújfalusi székelyek zsidó hitre való áttérítése alapozta meg. [44]).

A bözödújfalusi gérek érdekében kifejtett tevékenysége miatt egész Magyarországra kiterjedő hírnévre tett szert. A vásárhelyi szélsőségesen

---

[43]) Jakob Ábrahám: Erdély zsidóságának története, New-York-i kiadás. A könyv nem jeleskedik tudományos pontossággal és hiányoznak belőle a helymutatók. Zvi Jakob Ábrahám által, aki a Hoemesz, az erdélyi orthodoxia lapjának volt 1933-ban a szerkesztője, — az összeszedett adatok sokasága addig autentikus, amíg az erdélyi hitközségekkel foglalkozik az 1920—1940. években.

[44]) Egyenlőség, 1889. szept. 29. 36. szám. Herczog Manó a bözödújfalusi áttértek kutatója Budapestre küldött cikkében úgy írja le Lifschitz rabbit, mint a betértek istápolóját, lelki atyját. Még bélyegzőt is készíttetett részükre a Bözödújfalvi Izraelita Hitközség felirattal. A cikkiró cikke végén a község részletes leírását ismerteti.

vallásos rétegek részéről viszont, akik a betért bözödieket nem akarták befogadni a zsidóságba, erős ellenállásba ütközött. Eme ellenséges magatartás miatt kénytelen volt elhagyni rabbiszékét és Marosvásárhelyt is. Utána Debrecenbe került.

Érdeklődését a vallási hagyományok, a Tóra parancsolatai és a nevelésügy problémái foglalkoztatták. Ezekben a kérdésekben rendszeresen tanácskozott korának vallási nagyságaival, [45]), de az ellene kialakult, felfogásával szembenálló irányzat következtében nem állott módjában terveit megvalósítani. Mert ezzel egyidejüleg a keresztény papság nyomása is erősödött ellene és mindazon személyek ellen a hitközségben, akik a bözödújfalusi betértek érdekeit támogatták. Rabbi Lifschitz minden erejével, de minden eredmény nélkül egyesíteni igyekezett az 1867-i kongresszus után kettévált hitközséget. 1875-ben, öt évvel azután, hogy vásárhelyi rabbinátusi székét elfoglalta, arról önkéntesen lemondott, elhagyta a várost és a debreceni orthodox hitközség rabbija lett. Ebben a hitközségben senki sem tudott a közte és marosvásárhelyi hivei közötti nézeteltérésekről.

MANDELBAUM ÁRMIN (MOSE AHARON MANDELBAUM)

Lifschitz Herman rabbi lemondása után a marosvásárhelyi orthodox hitközség éveken keresztül szellemi vezető nélkül maradt, tizenkét éven át. 1875-től 1887-ig a rabbiszék betöltetlen maradt. A status-quo hitközség rabbikarának véleményére és irányítására ez a hitközség nem hallgatott.

1887. szeptember 6-án a szatmári orthodox rabbi fiát, a szentemlékezetű Mandelbaum Ármint választották meg a marosvásárhelyi orthodox hitközség rabbijává. [46]).

Az akkori idők dokumentumaiból arra következtethetünk, hogy Mandelbaum rabbi eleinte, átmenetileg mindkét hitközség az orthodox és a status-quo rabbitisztségét töltötte be. Beiktatása ünnepélyes keretek között zajlott le. A beiktatási szertartáson a környékbeli hitközségek képviselői, a helybeli keresztény egyházak delegátusai, a helyi hatóságok

---

[45]) Kérdéseit általában a DIVREI JEHEZKIÉL szerzőjéhez, Jehezkiél Schrage Halberstamm sztrapkói rabbihoz intézte, de nem egyedül csak hozzá.

[46]) Egyenlőség, 1889. szeptember 29. számában részletes tudósítást ad a nagyszabásu beiktatási szertartásról.

mind a megyei, mind a város képviselői, valamint a környékbeli zsidóság nagy tömegei vettek részt. [47]).

Lelkipásztori tevékenységének huszonkilenc éve alatt fejlődött ki a marosvásárhelyi hitközség sokirányú vallási szolgáltatása, intézményei és jelentősen megszaporodott tagjainak száma.

Mandelbaum rabbi tevékenységének korszaka különösen viharos évei voltak a marosvásárhelyi hitközségnek. Ezekben az időkben még javában folytak a viták az orthodox és status-quo közösségeiben a zsidóság útjainak mikéntje körül. A cionista mozgalom kialakulásának útját, melynek kezdete szintén erre az időre esett, Mandelbaum rabbi még nem látta tisztán.

Az ő idejében kezdtek kialakulni a különféle szellemi intézmények, a chéderek, a helybeli jesiva, a sasz chevra, a napi tanulócsoportok (gemara misnajot) stb. Mandelbaum rabbinak végtelenül sok türelmet kellett tanusítania a hitközség irányításában, hogy fenntarthassa az egyensúlyt az orthodoxxián belüli két irányat, az askenáziak és a szfaradiak között. Csakis az ő bölcsességének köszönhető, hogy megőrizte a hitközség egységét. Nehéz feladatát 1916-ban bekövetkezett haláláig töltötte be.

Halála után két évvel választották meg a marosvásárhelyi orthodox hitközség utolsó főrabbiját, a szentemlékű, néhai Szofer Manó-Menáchemet.

A STATUS-QUO HITKÖZSÉG RABBIJAI A XIX. SZÁZADBAN

A báró Eötvös József közoktatásügyi miniszter kezdeményezésére összehívott Magyarországi Zsidó Hitközségek Kongresszusa 1868. december 14-i napirendjén a hitközségi autonómia, a választások, az alapszabályok az elemi-, közép- és felsőfokú oktatás ügyei szerepeltek.

Báró Eötvös célja az volt, hogy egységes és közös szervezeti keretet teremtsen a különböző zsidó, vallási irányzatok számára. A kongresszuson jelen volt vallásos képviselőknek sikerült elérniök, hogy ne kerüljenek az általuk ellenségesnek számító szervezeti egység alá.

1871-ben kormányrendelet ismerte el a külön központi szervezetbe való tömörülésüket az új Hitközségi Központba. [48]). E kongresszus határozatai, melyek a hitközségek szervezeti formájára vonatkoztak, a hitközségek rabbijainak távollétében hozattak meg. A rabbik nem vettek részt a kongresszuson arra való hivatkozással, hogy nem vallási hanem

[47]) Egyenlőség, 1889. november 29. A cikk publicisztikai jellegű és a hatóságok korrekt magatartását igyekszik bizonyítani a zsidók irányában.

szervezeti kérdésekről folynak a viták. A határozatok viszont a magyar rabbikar egy részéből hatalmas felháborodást váltottak ki, melyek ellen rabbi dr. Hildesheimer állt ki. A kongresszus határozatainak következtében három vallási irányzat született: az orthodoxia, a status-quo-ante (konzervativok) és a neológia (reformerek). [49]).

Marosvásárhelyen két hitközség alakult meg, a status-quo (konzervativ) és az orthodox. A status-quo hitközség élén dr. Márkusz Sámuel rabbi állt, mint a község első rabbija. Utána, egészen a vészkorszakig még néhányan betöltötték e magas funkciót.

A hitközségben bekövetkezett bomlás hatása a valóságos kettéváláshoz, szakadáshoz vezetett. Már évekkel a Kongresszus összehívása előtt egyfajta irányzat alakult ki, a „haladók" irányzata, mely reformtörekvésekkel igyekezett megváltoztatni a vallási törvényeket (halachát), a mindennapi, az egyéni és az általános zsidó szokásokat. Meg akarták változtatni az imarendet, a templom építkezési formáját és magát a zsidó családi életet is. E reformista csoport élén Marosvásárhelyen dr. Richzeit Zsigmond és Horovitz Sámuel állottak, akik egyszersmind a hitközség és Chevra Kadisa vezetőségi tisztségét is betöltötték.

Ez a haladó csoport már 1866-ban elhatározta, hogy delegációt küld a Kongresszus előkészítő Bizottságába, mely 1866. május 10. és június 6. között Kolozsvárt ült össze. [50]).

Az Előkészítő Bizottság elnöke a marosujvári Grün Izráel, míg tagjai az erdélyi hitközségek képviselői voltak. A négytagú marosvásárhelyi küldöttség ellen dr. Richzeit Zsigmond tiltakozott. Már maguk az előkészítő bizottság határozatai is vihart keltettek az erdélyi hitközségekben a „haladók" és a „konzervativok" között. De a valódi szakadás csak 1868-ban a Magyar Zsidó Kongresszus határozatainak meghozatala után következett be. A szakadás következtében a vallásos orthodox hitközség maga fejlesztette ki a később igen nevessé vált nevelési, szellemi, szociális és vallási intézményeit. Az orthodoxia megmaradt a szfaradi béit hámidrásban, míg a haladók új templom építését és saját rabbi megválasztását határozták el.

---

[48]) Magyar Zsidó Lexikon 500—501. oldalak.

[49]) Magyar Zsidó Lexikon 998. oldal. Az itt közölt adatok a Kongresszus célja és eredményeit illetőleg teljesen egyoldaluak és a neológia álláspontjait tükrözik. Egyelőre mé nem készült el a mindkét oldalt egyformán mérlegelő, objektiv tanulmány erről a témakörről.

[50]) Ben Chánánja németnyelvű folyóirata, mely Szegeden E. Low szerkesztésében jelent meg. Az 1867. I. évfolyam 17—30. oldalain részletes beszámolót kapunk az erdélyi hitközségek kongresszusáról.

Dr. MÁRKUSZ SÁMUEL

Dr. Márkuszt 1869-ben választották meg a marosvásárhelyi „haladó hitközség" rabbijává és ezt a feladatot tíz éven át, 1879-ig töltötte be. A városba érkezése után, Fürszt orthodox rabbi hozzájárulásával megkísérelte a két hitközség újból való egyesítését. [51]). A két hitközség közötti tárgyalások élénk hullámokat vertek a magyarországi zsidóság körében, de az áthidalhatatlan ideológiai ellentétek miatt az egyesítés nem valósulhatott meg.

ד"ר שמואל מרקוס, רבה של קהילת הסטטוס־קוו (קונסרבטיבית), במ.־ואשאר־לאיי בשנים 1869—1879.

Dr. Markus Sámuel, a marosvásárhelyi „haladó" (Fortschritts) hitközség rabbija (1869—1879)

Dr. Márkusz rabbi tevékenységének idején rakták le a Zsidó Elemi Iskola alapkövét, mely a halála utáni évben, 1880-ban kezdte meg működését. Megállapítható, hogy míg ebben az időben az orthodox hitközség minden téren a fejlődés útján haladt, addig a status-quo hitközség csupán egyhelyben topogott.

---

[51]) Egyenlőség, 1887. évi 37. szám 1. oldal, vezércikk a marosvásárhelyi két hitközség egyesítéséről folyó tárgyalásokról. Az egyesülési tárgyalások dr. Wilhelm Joachim tevékenységének idején is folytak.

Dr. WILHEIM JOACHIM

Dr. Márkusz rabbi halála után minden valószinüség szerint tíz éven keresztül üresen állt a rabbiszék a status-quo hitközségben. 1889-ben a bazini rabbi fiát, a nyitrai König rabbi vejét, dr. Wilheim Joachimot hívták meg rabbinak Marosvásárhelyre.

Dr. Wilheim rabbi ifjúkorában a pozsonyi és eisenstadti jesivákban tanult, majd később elvégezte a berlini rabbiszemináriumot, ahol dr. Ezriél Hildesheimer tanítványa volt.

Az a tény, hogy a status-quo rabbiszék közel egy évtizeden át betöltetlen maradt, nyilván a kedélyek lecsillapodásának köszönhető a két hitközség tagjai között. Mindkét hitközség elismerte az orthodox rabbi szellemi felsőbbrendüségét. Valószínünek látszik az is, hogy a status-quo hitközség a rabbiszék betöltésére nem fogadott el mérlegelés nélkül minden ajánlkozást. Kitűnik ez a feltevés abból a tényből is, hogy az Egyenlőség akkori lapjain hosszú időn át jelentek meg rabbiállás betöltésére szóló felhívások. [52]). A felajánlott anyagi javadalmazás a lehető legmagasabb volt, 900 forint évi fizetés, 300 forint évi házbér-térítés, reprezentációs kiadások és egyéb mellékjövedelmek. (Esküvők, brit-milák, barmicvák temetések). Érdemes megjegyezni, hogy a jelölttől olyan képesítést követeltek, melyen legalább három elismert rabbi névaláírása kellett szerepeljen. A jelölttől ezenkivül három nyelven való (magyar, német és héber) szónoki tudást is megkövetteltek. Nehéz feltételek voltak ezek a rabbiállás betöltésére. A lapban közzétett hírdetéseket a hitközség nevében az elnök, Schwartz Antal és a titkár, Breuer Márk írták alá.

Dr. Wilheim Joachimot számos, más jelölt közül választotta meg a hitközség és beiktatása rendkivül ünnepélyes körülmények között történt. Érkezésekor a vasútállomáson a hitközség előkelőségeinek küldöttsége fogadta és az előkelőségek hitvesei gondoskodtak arról, hogy a fogadására csoportosult gyermekek virágcsokrokkal fogadják az érkező rabbit. A hitközség tagjai nevében dr. Turnovszki Mór, orvos üdvözölte tökéletesen elmondott héber beszéddel. Minden valószinüség szerint nem modern héber nyelven hangzott el az üdvözlő beszéd, hanem — feltételezhetően, a bibliai „szent nyelven".

A templomban a hitközség tagjai ünnepi mincha imával várták új rabbijukat. A beiktatási ima után, melynek szövegét magyar nyelvre is

---

[52]) Egyenlőség, 1889. A hirdetések a 11., 12., 13., 14., 15. és 16-i számokban jelentek meg. A magas anyagi juttatás ellenére nem sok ajánlat érkezett, bár feltehető, hogy sok jelentkezőt visszautasítottak.

lefordítottak, felszólalt az új rabbi édesapja is, aki lelkes „ajánló" beszédet tartott, melyben fia érdemeit ecsetelte. Az imádkozás után a gyülekezet vacsorával egybekötött fogadást rendezett az esemény tiszteletére, melynek befejeztével dr. Turnovszki ismét héber nyelven kérte a rabbi áldását. Dr. Wilheim Joachim kitünő héberséggel fogalmazott válaszában melegen üdközölte a jelenlévőket.

Dr. Wilheim rabbi egyházi tevékenysége minden tekintetben megfelelt a várakozásoknak és a hitközségi élet eredményes fejlődés és virágzás jegyében alakult.

Míg az orthodox hitközség tevékenysége a szfaradi Bét Hámidrás, az akkori templomkör körül folyt, addig a status-quo hitközségnek nem volt érdemleges temploma. A régi, 1873-ban épült templom, melyet a tiszaeszlári vérvád idején erősen megrongáltak, [53]) még a vészkorszak utáni időkben is fennállt. A vérvád, mely 1882. április 1-ével kezdődött és 1883-ig több hullámban sorozatosan ismétlődött [54]) vad gyűlöletek veszélyébe sodorta a magyarországi zsidókat és hitközségeket. A zsidógyűlölettől fűtött magyarok az itt élő szász lakosság közreműködésével sorra támadták meg a zsidólakta házakat és rombolta a régi templomot. A magyar karhatalmi erők csak a két hitközség többszöri kérésére és vonakodva, szándékos késéssel léptek közbe, hogy megfékezzék a megvadított tömegeket. De ezt is véres összeütközések után és a zsidók hathatós támogatása mellett.

Ezek a kilengések érlelték meg a zsidó önvédelmi gondolatot, mely évtizedekkel később, az 1918-as zavargások idejében valóban beváltak. A vandál, károkozás komoly méretű volt, az elszenvedett anyagi károk és veszteségek folytán a zsidók rendkivüli gyűjtőakciókat szerveztek, a templomot újjá kellett építeni és tönkretett berendezését pótolni. [55]).

Az új status-quo templom alapkövét 1889. február 2-án tették le. A templom terveit Gartner Jakab bécsi építész készítette [56]) akinek neve több, más középület tervezésével vált híressé. Az új templom valóban, Erdély egyik legszebb temploma volt. Az alapkőletétel szerény ünnepség

---

[53]) Magyar Zsidó Lexikon 577. oldal.

[54]) Eötvös Károly: A nagy per, mely ezer éve folyik és még nincs vége. 1902. Budapest.

[55]) Prof. Natanel Katzburg: Az antiszemitizmus Magyarországon. 1969. Dvir kiadásban Tel-Avivban megjelent munkája 106—136. old. Megjegyzendő, hogy prof. Katzburg, aki a tiszaeszlári per következtében a zsidók elleni atrocitások színhelyeként felemlíti Egerszeg, Somogy, Zala, Vas, Sopron, Pozsony, Pápa és Nyiregyházát, nem tesz említést Marosvásárhelyről.

[56]) Magyar Zsidó Lexikon 577. old.

keretében, csupán a két hitközség vezetőinek és a hatóságok képviselőinek jelenlétében történt a nagytömegek meghívása nélkül. Ez alkalommal megtartott ünnepi beszédében dr. Wilheim rabbi Jákob ősapánk szavait idézte (Börésit 29/22.)

„És ez a kő, amit itten elhelyeztek, Isten háza lészen..." [57].

A Chevra Kadisa és a hitközség nevében dr. Richzeit Zsigmond, míg az orthodox hitközség nevében Mandelbaum Ármin rabbi és Farkas Mendel tartott beszédet.

Mandelbaum orthodox rabbi résztvétele az alapkő-letételi ünnepségen — a rituális és ideológiai ellentétek dacára, együttműködés-vállalásra és kölcsönös megértésre vallanak. Ez a légkör teremtette meg a lehetőséget az egyesülési megbeszélésekre abban az időben, bár az egyesülés csak a vészkorszak után valósult meg. De meg kell jegyeznünk, hogy egész Erdélyben a marosvásárhelyi két hitközség volt egyike ama keveseknek, mely egyáltalán felvetette az egyesülés lehetőségét, mely kiemelte a közös szempontok fontosságát és az elválasztó szempontok jelentőségét csökkenteni igyekezett.

Az egyesülési megbeszélések éltető lelke dr. Richzeit, a Chevra Kadisa elnöke volt. Maga az egyesülési megbeszélések felvetődése is meglepetés volt, mivel az orthodox hitközség tagjai szélsőséges felfogásukról és megalkuvást nem ismerő makacságukról voltak ismeretesek.

Dr. Kusnir Ármin történész, aki 1887-ben ír a hitközségről és tagjairól, a következőképen nyilatkozott: „... nagy többségükben nagyon vallásosak, akik volt rabbijuktól megváltak..." (valószinüleg itt Cvi Lifschitz rabbira céloz, aki ekkor már tizenkét éve elhagyta volt a marosvásárhelyi hitközséget) „...van Talmud-tórájuk, jesivájuk és mikvéjük..." [58].

A templom felépítése 60.000 forintba került, ami az akkori idő építési költségeihez viszonyítva rendkivül jelentős összeg volt. A pompás, új templom építése 1900-ban fejeződött be, dr. Wilheim rabbi tevékenysége idejében. Az ünnepi, diszes avatáson nagy meghívott vendégsereg és a hatóságok képviselői vettek részt. Jelen voltak többek között a városháza, rendőrség, katonaság és a város közéleti személyiségei, valamint az orthodox hitközség képviselői. Az ünnepségek három napig tartottak, melyeken megbeszélések folytak a hitközség vallási-, kulturális- és nevelési problémáiról. Az ünnepségek vezetője a status-quo hitközség elnöke,

---

[57]) Egyenlőség, 1889. február 20.

[58]) Egyenlőség, 1887. II. 6. Ebben a számban rövid leirás található a helybeli hitközségről és annak megalkuvás nélküliségéről a reformokkal szemben.

Burger Albert volt, [59]) aki a Habsburg-ház uralkodójától nemességet kapott és közéleti tevékenységéről egész Erdély zsidósága tudomással bírt. A két világháború között. mint a Román Szenátus tagja és az Erdélyi Gyáriparosok Szövetségének elnöke tevékenykedett, de betöltött ezenkivül más, magas funkciókat is. [60]).

Dr. Wilheim Joachim elérzékenyült hangon vett búcsút, a régi templomtól és kifejezést adott ama meggyőződésének, hogy az új templomban a hitközség és intézményei, melyek eddig bérelt, ideiglenes helyiségekben kaptak szállást, felvirágoznak és egészséges fejlődésnek indulnak. [61]).

Ebben az új templomban helyezték el a talmud-torát, mely a zsidó elemi iskola megnyitása után is folytatta működését. Megjegyzendő, hogy az orthodoxoknak a reformoktól való félelme ellenére ez a talmud-tora 1907-ig közös volt és mindkét hitközség gyermekeit szolgálta.

A templomépítkezéssel párhuzamosan a status-quo hitközség vezetősége mindent elkövetett, hogy az 1880. óta müködő [62]) elemi iskolának új, korszerű otthont építsen. A hitközség asszonyai, élükön Bürger Albertnéval, egész sor gyüjtési akciót folytattak le az iskola megépítésének finanszirozására. Egyik ilyen gyüjtőakciónak olyan sikere volt, hogy az újságok is megemlékeztek róla. [63]). Az Izraelita Nőegylet 1887. évi chanukka-bálja volt s az akkor legelegánsabb Transzilvania termeiben tartották. A Nőegylet munkájának minden képzeletet felülmúló eredménye volt. A Nőegylet hölgyei által összegyüjtött összegekből valóban sikerült is felépíttetni az új iskolát. Az építkezés 1890-ben fejeződött be és az 1890/91-es tanév már ebben az épületben nyilt meg. [64]). Az épület a mai napig iskola céljait szolgálja.

Megjegyzendő, hogy a hitközség akkori belső közlönye szerint Maros-Torda megyében 608 zsidó iskolaköteles gyermek élt, azonban ebből

---

[59]) Egyenlőség, 1889. II. 6. Dr. Kusnir leirása eléggé biráló hangvételű.

[60]) Magyar Zsidó Lexikon 160. és 642. old. Ugyanott lásd a magyarországi zsidó nemesek névsorát.

[61]) Egyenlőség, 13. szám, 10. oldal, valamint 38—39. szám 12. old. A status-quo hitközség vezetősége orthodox hitközségi tagok anyagi hozzájárulását is kérte a templomépítési akcióhoz, azzal az indokolással, hogy az új templom mindkét hitközség tagjait szolgálja majd. Az orthodoxok megtagadták az anyagi támogatást. A status-quo hitközség az anyagiakat közösen való vállalásban az egyesülés felé vezető lépést látták.

[62]) A Marosvásárhelyi Népiskola, az Izraelita Polgári Fiú- és Leányiskola évkönyve, 1943.

[63]) Egyenlőség, 1887. 50. szám, 9. oldal.

[64]) Egyenlőség, 1890. 40. szám, 8. oldal.

mindössze 424 látogatta a formailag elismert iskolát. [65]). Ez az iskolákat látogató zsidógyermekek számának az iskolakötelesek számával való összehasonlításából származik. Ebben a számban nem foglaltatnak benne a talmud-torában tanuló gyermekek. Az orthodox hitközség keretében legalább tíz, különféle elszórt „cheder" működött, míg a status-quo hitközségben 1907-ben talmud-tora nyilt.

A szervezett status-quo hitközségben a nevelés színvonala magas fokra emelkedett. Az önálló talmud-torában 78 gyermek tanult, míg az iskolát, melyben négy tanító volt, 160 fiú és leány látogatta. Az iskola első igazgatója 1881-től Polacsek Vilmos volt. [66]). Ezt az állást nyilvános versenyvizsga alapján nyerte el, mely abban az évben lett meghírdetve, s munkáját sok éven át közmegelégedésre, sikeresen töltötte be,.

Az ő vezetése alatt és dr. Wilheim Joachim rabbi, majd később dr. Lövi Ferenc főrabbi segítségével az iskola állandóan fejlődött és tevékenységét is kiszélesítette. Az iskola igazgatója és tanítói olyan különleges tanrendet és tananyagot dolgoztak ki, melyet a hatóságok is elismertek. A status-quo hitközség felfogása szerint kimélyítették a tradicionális zsidó nevelési rendszert.

Visszapillantva a múltra, számunkra talán mindez fölösleges erőfeszítés volt, de valószinüleg akkor sem tehettek volna másként, ha akartak volna.

Ezek az erőfeszítések kifejezésre jutottak az állam iránti zsidó patriotizmusban. Az iskola feladatkörébe tartozott a XIX. századvégi milleneumi ünnepségek megrendezése a status-quo hitközség keretében, 1896-ban a magyar államiság ezeréves évfordulóján. A tizennyolc számból álló nyilvános ünnepségen, mely Pollacsek Vilmos igazgató és Szekeres Jona tanítónő vezetésével készült, a zsidó iskola növendékei szolgáltatták a műsort. A hitközség vezetősége „majdnem kibújt a bőréből", hogy hazafias hűségét bizonyítsa. A milleneumi ünnepségeken mindkét hitközség tagjai büszkén vettek részt. Legalább is ez volt az akkori idők krónikásának véleménye, mikor a zsidó gyermekek a himnuszt énekelték és a Szózatot szavalták.

A hitközség tagjai és a vezetőség minden vallási irányzattól függetlenül, — orthodox, vagy status-quo minden alkalmat és lehetőséget meg-

---

[65]) Egyenlőség, 1888. 46. szám. Az iskolaköteles kor 7—12 éves kor volt.

[66]) Egyenlőség, 1881. 26. sz. Érdekes, hogy az ajánlott munkafeltételek igen jók voltak. Sok jelentkező is volt erre az állásra. De az iskola igazgatójától megkövetelt feltételek is nehezek voltak. Tradicionális, vallásos életmód, zsidó öntudat és ezzel együtt széles skolasztikus képzettség.

ragadtak, hogy a magyar haza és a rendszer iránti lojalitásukat kifejezzék. Állami ünnepnapokon, felvonulásokon és rendezvényeken tüntettek magyarságukkal, mind szóban, mind a magyar haza javára juttatott adakozásokban, mind a hadseregben való önkéntes katonai szolgálatukkal.

A város zsidósága arról is gondoskodott, hogy hazafiasságát mindenki láthassa és hallhassa, nemcsak a milleneumi ünnepségek folyamán, hanem minden adandó, más alkalommal is. Az egyik honvédegység jubileumi ünnepségén például, Mandelbaum orthodox rabbi ellátogatott az egység laktanyájába, ahol megáldotta annak parancsnokait, közkatonáit, a császárt és a „magyar hazát".

Ezen az ünnepségen, 1898. július 29-én, a jelenlévő Lajos bajor királyi herceg legmagasabb megelégedésének és kedvező benyomásának adott kifejezést a város zsidóságának és vezetőinek „szép aktusa" és hazafias magatartása miatt.

Ezekben az időkben, évtizedek során át szüntelenül folytatódtak az eféle hazafias megnyilatkozások és különösen megélénkültek az első világháború éveiben,, a Magyarországon egyre erősödő antiszemitizmus egyáltalán nem befolyásolta a zsidóság magyar hazafias szellemét.

1913-ban a városban megalakult cionista mozgalom hozott ugyan némi ideológiai változást ezen a síkon, de valóságos fordulat csak az első világháború befejezését követő második évben, 1920-ban kezdett kialakulni. Ám a radikális következtetések felismeréséhez Marosvásárhely zsdósága, egész Magyarország zsidóságával egyetemben csak a második világháború kitörését közvetlenül megelőző években jutott el.

OKMÁNYTÁR

NÉGY OKMÁNY AZ ERDÉLYI ZSIDÓSÁG MULTJÁBÓL

Közli: Dr. LŐWY FERENC

I.

Barcsai Ákos fejedelem és Sido Joseph okmányai együttesen egy papiron

Érdekes két okmány, melyet fényképmásolatban mellékelünk, s melyhez hasonlót alig találunk Erdély levéltáraiban. Barcsai Ákos, Erdély fejedelme 1658 okt. 11-én Segesváron elrendeli, hogy „Sido Joseph"-nek 400 tallér követeléséért, mellyel még elődje II. Rákóczi György tartozik neki, adjanak ugyanannyi értékü sót, amit a „portus"-on (a fejedelemségi sóraktár) eladhasson ugy, „hogy ne valljon kárt". A Barcsai fejedelem által sajátkezüleg aláirt ren-

delet, — az okmányból nem tünik ki, hogy kihez intézte, — feltünő jóidulattal van megirva.

Még érdekesebb, hogy ugyanezen papiroson egy héberbetűs irat következik, melyet a fentemlitett Sido Joseph mint „Joseph Cohen Eliopante" ir alá és nyugtázza, — nincs világosan kijelölve kinek, — hogy Pozsgai Márk neki ifj. Rákóczi fejedelem parancsára 200 aranyat átadott. Valószinü, de nem bizonyos, hogy ez az összeg a fenti követelés kiegyenlitésére szolgál, bár ottan sóval jelzik a kiegyenlitést. Bizonyos azonban, hogy ez a zsidó ember gazdag és a fejedelmi udvarban szerepet játszó ember volt, kinek két fejedelemmel is volt üzleti összeköttetése és hogy 400 tallér az időben nem kis összeg volt. Megemlitendő, hogy Barcsai Ákos II. Rákóczi György lengyelországi háboruja alatt Erdély helyartója volt és II. Rákóczi György után Erdély fejedelme lett. Talán nem tévedünk, **ha azt hisszük, hogy ez a Josef Eliopante azon spanyol zsidók közül való, kiket Bethlen Gábor fejedelem 1623-ban telepitett Erdélybe és rendkivül kedvező kiváltságlevelet adott nekik.** (L. Zsidó Naptár III. 130. l.) Közgazdasági tevékenységükre számitott és mint ezt a véletlenül fönnmaradt okmány is bizonyitja, nem hiába. Viszont az nem volt akkor feltünő, hogy az okmány „Sido Joseph"-ről szól; ez akkortájt igy volt szokásban és Apaffy fejedelem egyik portai tolmácsa is mint „Juda zsidó" emlittetik, holott nagyon fontos, bizalmi állása volt. De az sem volt akkor feltünő, hogy a fejedelem sajátkezü aláirásával ellátott okmányra a zsidó ember zsidóul irja alá az ő irnivalóját, amit hiteles okmányként elfogadnak. Ezt később is, a mult század elejéig is igy találjuk. **A héberbetüs szöveg spanyol nyelven van irva, mely nyelvet a Spaországból kiüzött zsidók leszármazottai nem csak akkor, hanem napjainkig megtartottak és egymás közt ma is használnak.** Ezt az okiratot Almuly Jaques, a bucuresti spanyol zsidó hitközség főtitkára volt szives kibetűzni és leforditani. Az okmányra dr. Krausz Mór gyulafehérvári főrabbi ur volt szives figyelmemet felhivni. Ugy neki, mint Almuly urnak e helyen is köszönetet mondok. Az okmány eredetije az Erdélyi Káptalan Levéltárában 11. láda 1617. sz. alatt van elhelyezve.

Az okiratok szövege:

1.

„Achatius Barcsai, Dei gratie Princeps Transilvaniae, partium regni Hungariae Dominus et Sicolorum Comes etc.

Egregie fidelis nobis dilecte, salutem et gratiam nostram.

Sido Josephnek négyszáz tallérral való contentálása (kielégitése) felől, az mint hüségednek, ez előbbi kegyelmes fejedelem committált (meghagyta) volt, ha nem contentálta eddig, kegyelmesen parancsoljuk hüségednek adgyon mindgyárást annyi pénzt érő sót érette neki, az Portuson (a régi fejedelemségi sóraktár) adhassa el és pénzét vehesse ki, ne valljon kárt benne. Secus non facturus. Datus in civitate nostra Segesvár, die 11. X.-bris 1658.

Achatius Barcziay, m. p.

2.

„Por se que el prinsipe Rakosi jor, oy a komandado que el sinior Markc Pogiogay mi diera por tu coento oros dozientos digo 200 y non mi los dio fasta agora, agora con este komandamiento di este prinsipe mi los dio con boena gana, por ser verdad que resivi ditos 200 oros afirmo de mi mano propia entodos dos.

3. (Forditása:)

Josef Cohen Eliopante."

„Minthogy ifj. Rákóczi fejedelem megparancsolta, hogy Pozsgai Márk nekem a te számládra 200 aranyat adjon, amit azonban nekem eddig nem adott és a fentemlitett fejedelem parancsára csak most adott készségesen, aminek igazolására, hogy az emlitett 200 aranyat átvettem, saját kezem aláirásával mindkettőn (példányon) megerősitem.

ארבעה מסמכים על אודות תולדות היהודים בטרנסילבניה שנמצאו בארכיונו של ד"ר פנחס לוי ממארוש־ואשאר־האיי

II.

Mojses Sámuel erdélyi országos főrabbi kérvénye az erdélyi Guberniumhoz (1809.)

Copia ad. 8906 809.

Kegyelmes G. Gubernator Ur, Felséges K. Gubernium nékem Kegyelmes és Méltóságos Uraim, és Pártfogóim!

Mind Fő Rabinernek nékem kötelességem az hogy az törvént is az alattam valoim meg tartsák, de az leg nagyobb hogy az Felséges Rendelések ellen az alattam valoim ne hibázzanak, igy mivel Károly Fejérvárt két zsidó Templom vagyon, az régibb Templom a török zsidóké az kik előbb származtak Erdélyben, az másik az Lengyel vagy most már Német zsidóké akik az után később az előbb meg mondottak után jöttek bé Lengyel országból Erdélybe, ekkor az utóbbi zsidók ámbár régiebbek, de szegényebbek lévén mégis arra birták a gazdagabb Lengyel zsidókat, hogy ők a maguk Templomokat ugyan birják meg, de egy Templom is az másik Templomhoz tartozó zsidót be ne végyen, és ha bé venni bátorkodnék valamelyik tehát az bé vevő

az másik Templomhoz tartozó zsidó Ecclesiának fizessen vinculum szerént 200 forint bünettést.

Ez tudva vagyon mind a két Templomban járó zsidók előtt K. Fejérvárat, de mégis a Török zsidók között találkoztak olyanok akik a Német zsidók Templomában járni akarnak vagy 10-en 12-en az német zsidók az vinculum szerént bé nem vehették, igy azon zsidók nyakasul már sem az régi zsidó Templomban nem járván, sem az Német zsidó Templomban bé nem vetődvén különösen Imádságot tartanak a Templom megvetésével.

Hasonlólag Náznánfalván is Maros Széken ottan tsak egy Templom vagyon és ottan egy néhány Gazdagabb zsidók a Templomban nem akarnak járni, maguk tudják mi okból, és különös Háznál Imádságot tartanak, és az Templom majdtsak üres s mivel az 1778 vagy 1779-diki Felséges K. parancsolatok tiltyák a zsidóknak a különös Imádkozási oly helyeken ahol Templomok vagyon, már pedig mind Károly Fejérvárat, mind Náznánfalván.

Instálok azért alázatosan Excellentiádnak és a Fels. K. Guberniumnak, méltóztassék a K. Rendelések szerént az alattam valo zsidóknak a Templomban való járást parantsolni, és a különös Imádság tartást a Felséges Rendelések szerént meg tiltani, akiis várván kegyelmes válaszát holtomig örökké

alázatos szolgája
Mojses Sámuel m. p.
az Erdélyi zsidóság Fö Rabinere.

(Eredetije Marostorda megye levéltárában Z.N.D. 351. sz. a. Másolata Dr. Lővy Ferenc birtokában.)

פנייתו של ר' משה שמואל רבה הכולל של טרנסילבניה בסופה של המאה ה־18 לגוברנטור של טרנסילבניה בדבר סרובם של יהודים אמידים מנאזנאנפאלבא להמשיך להתפלל בבית הכנסת, שהיה קיים בישוב זה.

III.

Az erdélyi Gubernium válasza Mojses Sámuel erdélyi országos főrabbi kérvényére

8906.

Inclyta Universitas! Salutem et Gratias etc. Az erdélyi Zsidóság Fő Rabinussa, az ide massában rekesztett jelentésében azon panaszol, hogy némely tehetősebb zsidók, a közönséges Templomban való járástol magok akarattjokbol magokat egészen ki huzván s közönséges Imádság tartásokat tulajdon házaiknál folytatni merészelnek, minthogy pedig az ilyetén különös oratorium tartások az oly helyeken, az hol az zsidóknak közönséges Templomok vagyon, a Felséges rendeletek szerént meg tiltattak, esedezi annak hathatós orvoslását, mig 1789-ik esztendőben Febr. Holnapnak 23-ik nap-

ján költ udvari Decretumnak következésül ugyanazon esztendő Apr. 2-ik napján az 2501 szám alatt ki botsátott kerülő Levél által meg tiltatott vala az, hogy zsidók, az hol Templomok vagyon, az Privát Házoknál valo Oratorium tartásától tökéletesen el tiltassanak, mely rendelés ellen minthogy Panaszló Fő Rabinus ellen elő hozott zsidók hibáztak, ezenel meg hagyatik kegyelmeteknek, hogy azon zsidókat akik magok házaiknál különös oratoriumot tartani szoktak, a Templomban való járásra kényszerittessék, melyet ha nyakosságoktol viseltetvén, telyesiteni nem akarnának, tehát kegyelmetek toties quoties constitutionalis büntetéssel is meg büntetni el ne mulassak.

In reliquo etc. Claudiop. 16. a 9br. 809 L. C. Teleki m. p.

Külzeten: Incytae Universitati I. Sedis Sirulitatis Marus MVásárhely ex offo. Későbi rájegyzés: Fel. olv. 9-a x. bris. A zsidóknak a Templomba valo járásra leendő szorittatásokról szollo Rendelés.

A D. Cossar irassék meg hogy szoritsa reá a Zsidókat a Templomba járásra kiiratván per extensum a panasz és rendelés.

(Eredetije Marostorda megye levéltárában Z.N.D. 351. sz. a. Másolata Dr. Lővy Ferenc birtokában.)

תשובתו של הגוברנטור של טרנסילבניה על פנייתו ש לר' משה שמואל, רבה הכולל של יהדות טרנסילבניה, שבה הוא אוסר על האמידים שפרשו מבית הכנסת שהיה בנאזנאפאלבא להתפלל ב„שטיבלעך".

IV.

Marosvásárhelyi zsidók folyamodványa az erdélyi Guberniumhoz, hogy Marosvásárhelyen lakhassanak, papot, saktert tarthassanak

Felséges Királyi Fő Igazgató Tanáts!

Maros Vásárhely szabad Királyi várossa á szegény vagyontalan Sidokra nézve azt az engedelmet nyervén — hogy azokat kebeléből ki tilthattya — az itteni lakástól el üldözheti — ezen engedelem következésében — **már többeket ezen szabad Királyi városról el is üzött** —: mi pedig kik jelenleg a Felséges Királyi Fő Igazgató Tanátshoz folyamodtunk vagy Felsőbb helyen nyert engedelemnél fogva Zállagos birtokainkon — vagy ezen a városon lévő Nemesi Telkeken **maradtunk ezutánra is**; azomban nem is szolgáltattunk semmi okot a panaszra — miszerént békességes Birtokosok — és lakok háborgattattunk volna — Fájdalom még is a Tkts. Nemes Tanáts tsak is puszta **itten lakást akar engedni** — Sem Papunk — sem Tanitonk, sem Schachterünk meg nem szevedtetik, sőtt a mint az ide mellékelt **A és M alatti** a Tkts Nemes Tanátshoz bé nyujtott kérelmeinkre

nyert válaszokbol ki tettzik, még az ez iránti Felsőbb Folyamodástól is el akar rekeszteni.

Felséges Királyi Fő Igazgató Tanáts! Minekutána Felsőbb helyen azt á kegyelmet meg nyertük hogy **itteni lakásunkba nem háborgattatsatunk** — vagy Zálogos Birtokaink után jogunk vagyon itten lakni, és gyermekeink itten születtek és születnek — szükséges — és vallásunk is el kerülhetetlen kivánja, hogy Papunk is légyen, ki a vallásban minket és gyermekeinket oktasson, előljárjon — mert a vallástalan ember jó nem lehet — szükséges hogy Tanitó légyen — különben á gyermekek á szükséges irás, és szám vetésben nem gyakoroltathatnak, á nélkül pedig sem kereskedő, sem mesterember, sem müvész nem lehet: — Schachter nélkül a Sidonak, semmi féle hust enni nem szabad, ennél fogva nékünk magunknak is okvetetlen Schachterre szükségünk vagyon — de ezen Királyi Szabad Város Ország közepette lévén **itten meg fordulnak Bétsi Pesti és más Városi kereskedő Sidok — Lengyelországból jövő vagy keresztül utazó Kereskedők, Brasso, Szeben Temesvár felé — mind itten meg állapodnak á Sido Tractérnál** — á pedig ha nintsen Schachter helyt á városon — Semmi hus nemüt nem adhat nékiek — vagy pedig el kell hogy vigye 3-ik faluba á hus némüt a Schachterhez előbb — ugy de sokszor á rosz utak — vagy vizáradások ezt is lehetetlenné teszik — s akkor száraz kenyérre szorittatnánk. —

Felséges Királyi Fő Igazgató Tanáts! Az Isten ha madarat Teremt, szemet is ád néki — mi szegény Sidok **itten születtünk még és hazánk** Papunk — Schachterünk ne légyen — meg szenvedtetünk ugyan, és bőven fizettyük az adót szegény sorsunkhoz képest — mert a más valláson lévők akár mi gazdagok **annyit nem fizetnek mint a legszegényebb Sido** — mégis á Tulajdon költségünkön fogadott Pap, Tanito — és Schachter meg nem szenvedtetik — vagy háborgattatik — s hogy ha a Felséges Kir. Fő Kormány minket nem pártfogol — kéntelenek gyermekeink minden vallás oktatás nélkül felnőni, mesterséget ugyis bajosan tanulhatnak mert a **Czéhek állása nem engedi hogy a mesterségekbe részt vehessenek** — és már ezen elő sorolt nyomoruságunk kéntelenitett bennünket a Felséges Királyi Fő Kormányhoz folyamodni — alázatosan esedezvén — hogy elő sorolt okaink tekintetéből Kegyes pártfogása alá végyen — és Maros Vásárhely Szabad Kir. Várossa előll jároihoz oly Rendelést tenni, hogy az emberiségnek első szükségétől a vallástól — és tanitás-

tól meg ne fosszon — és Schachtert tartani — minket ne háborgasson. —

Kegyelmes Határozatért esedezve örökös mély tiszteletel maradtunk

Felséges Kir. Fő Igazgató Tanátsnak alázatos szolgái Schvartz Isaak, Markus Ábrahám, Gidáli Izráel, Jákob Isák, Grün Isaak, Baruch Gerson.

A külzeten: Az Erdélyi Nagy Fejedelemségbeli Felséges Királyi Fő Igazgató Tanátshoz bé nyujtott alázatos könyörgő Levelek Schvartz Isaáknak, Markus Abrahámnak, Gidáli Izraelnek, Jákob Isáknak, Baruch Gersonnak, Mvásárhelyi Tkts. Ns Tanás, **A és B** alatti Határozataik meg változtatásokkal — miután itten lakások Felsőbb helyen meg engedtetett, Papot — és Schachtert tartani engedtessék meg — Záh. 2 dar. A. és B. alatt. Látta Szegedi Sámuel Ügyvéd —

Resolutio. Minhogy a MVásárhelyi Tanátsnak, a jelen kérés tárgyában tett jelentése szerént á kérelmesek Schachtere, csak lakását tette át polgári lakástól Nemes házhoz, s igf Nemes Maros Szék Törvényhatósága alá, következőleg á kérelmesek nem maradtak Schachter nélkül, ennélfogva a jelen kérés oka elenyészett. E.R.M. Claudiopoli di 4-a Ianuarii 843. Eztradata per Sam Radnotfái sc.

Eredetije Dr. Lővy Ferenc birtokában.

פנייתם של בני קהילת מ־ואשאר־האיי בשנת 1843 לגוברנטור של טרנסילבניה שבה ביקשו רשות לשבת במ־ואשאר־האיי ולהחזיק רב, שוחט ומלמד דרדקי.
ארבעה מיסמכים אלה, המובאים לעיל היו ברשות רבה של קהילת הסטטוס־קוו של מ.־ואשאר־האיי ד"ר פנחס לוי, נחקרו על ידו ופורסמו בשנתון של יהודי טרנסילבניה בשנת 1936.

II. Fejezet

AZ ORTHODOX HITKÖZSÉG FEJLŐDÉSE ÉS TÖRTÉNETE

Az orthodox hitközség kialakulása és fejlődése egy 300 éves folyamat volt, mely a XVII. században kezdődött, a XVIII. és XIX. századokban bontakozott ki, csúcspontjára pedig a XX. század közepetáján ért. A marosvásárhelyi hitközség Erdély egyik legelső hitközsége, a názánfalvi közösség talajából nőtt ki s az állandó fejlődés az idők folyamán bekövetkezett természetes, belső szaporulat és más vidékekről szorványosan érkező zsidó letelepülők eredménye volt. A hitközség létszáma a XIX. század közepén 330—350 lélekről [67]) nyolcvan év alatt, tehát 1944-ben elérte a háromezer-háromezerötszáz lélekszámot. A két hitközségnek 1944-ben együttesen 8649 tagja volt.

Ezek a zsidók gazdaságilag különböző ágakban helyezkedtek el, egyrészük kereskedelemmel foglalkozott, volt, aki sörfőző üzemet alapított, mások mezőgazdaságban földműveléssel keresték meg kenyerüket. Nagyrészt zsidókézben volt az élelmiszer és ruházkodási cikkek kereskedelme is, de természetesen akadtak köztük szerény, kétkézi munkások.

Az orthodox hitközség tagjai a nép egyszerű elemeiből tevődtek össze. Istenfélő, igénytelen, a két kezük munkájából élő kisiparosok, szerény kereskedők és kereskedelmi ügynökök voltak. A mindennapi micvák betartása, felebarátaik megsegítése, a változhatatlanba való bölcs megnyugvás jellemezte őket és ezekkel a tulajdonságaikkal érdemelték ki a közösség megbecsülését, elismerését.

A hitközség fennállása óta tevékenykedő segélyszervezetek vezetői hasonlóan istenfélő, jóindulatú emberek voltak, akik nem takarékoskodtak sem anyagiakkal, sem önfeláldozó segítőkészségükkel, amikor elesettek istápolásáról, özvegyek, árvák megsegítéséről kellett gondoskodniok és nem vártak elismerést, dicséretet, reflektorfényt a jótékonyságukért.

A keleteurópai, lengyel, litván, cseh, magyar, orosz és román bevándorló zsidósággal ezek a társadalmi erők egyre erősebb fejlődésnek indultak. Ezek a keleteurópai zsidók magukkal hozták a közösségükben szokásos volt testvéri segítőkészséget, szeretetet, lemondást és bajbajutott

---

[67]) Ben Chananja 1862. január 3. 1. számú folyóirata. Ebben a számban a XIX. század közepéről ad statisztikai táblázatot az erdélyi zsidóság társadalmi és gazdasái rétegeződéséről. Annak ellenére, hogy a kimutatás nem népszámlálásra alapozott, mégis autentikusnak tünik. A beszámoló, többek közt, a marosvásárhelyi zsidókkat is foglalkozik.

testvéreik iránti áldozatos odaadást. Az orthodox hitközség támogatásában hagyományos zsidó öntudattal vettek részt. Az osztrák, az oberlandi és a német zsidók pozitiv magatartásukkal építették ki a skolasztikus iskola iránti igényüket, az emberek közötti kapcsolatok megszilárdítását, az előírásoknak megfelelő társadalmi érintkezési formákat, szorgalmukkal, pontosságukkal és hozzáférhetetlen tisztességgel példát mutatva a közösség minden tagjának.

Mindeme tulajdonságok és szokások az erdélyi zsidóság olyan tipusát alakították ki, mely minden vonatkozásban kirivóan elütött a magyar és román zsidók hagyományosan közismert jellegzetességeiből. A zsidó lakosságban rejlő két hatósugarú réteg alakította ki az orthodoxia keretein belül e két irányzatot a városban. A chászidokat — szefárdok —, akik a lengyel zsidó hagyományokat istápolták, valamint az askenáziakat, akik a német-zsidó szokásokat tekintették mindennapi életük vezérelvének. Ez a különbözőség pedig élesen megmutatkozott nemcsak mindennapi tevékenységeikben, hanem még az imarendben is változásokat mutatott.

Ezt a mozaikszerű etnika-demográfiai összetételt a Törökországon keresztül Erdélybe, illetve egy részüknek Marosvásárhelyre érkező spanyol-zsidó leszármazottak még gazdagították is. E különböző eredetű rétegek az idők folyamán egységes egésszé forrtak és egyik legfontosabb lelkiszükségletük a vallás megerősítése, a nevelőintézmények operatív kialakítása, a Chevra Kadisa és a szociális intézmények kiépítése volt.

De nemcsak minden áldozatra kész lelki hozzállás és akadályt nem ismerő akaraterő fejlesztette naggyá ezeket az intézményeket. Sok anyagi áldozat is kellett hozzá. Szombati felajánlások, hétköznapi adományok, hitközségi adók, rendkivüli adókivetések és — természetesen — önkéntes adományok teremtették meg az anyagi lehetőségeket.

A nemes áldozatvállalások az idők folyamán természetesen meghozták gyümölcsüket és a hitközség fennállása alatt csodálatos eredményekre vezettek. A kétemeletes nagytemplom, az árvaház, az aggokháza, a segélyszervezetek, az önsegélyző, kamatmentes pénztár, a kiházasítási egylet, a népkonyha, a szállásház, a Sasz-Chevra, az Orthodox Nőegylet, a mikve stb. mindennek az áldásos együttműködésnek volt az eredménye.

Ezek az intézmények, melyek a hagyományos zsidó élet elmélyítését szolgálták, nem jöhettek volna létre az önzetlen, hivő, fáradtságot nem ismerő vezetőség irányítása nélkül. És ennek a hitközségnek utolsó vezetősége is, a magyarországi hitközségek többi vezetővel együtt, a hatmillió, Auschwitzban elpusztított mártir sorsában osztozott.

E hitközség vezetőinek érdemeit a város zsidó lakossága nagyon jól ismerte és értékelte. A vezetők jótékonysági tevékenységeiben mindenki igyekezett kivenni a maga részét. Ádár hónapban, közvetlenül Purim után már megteltek a hitközségi irodák önkéntes jelentkezőkkel, akik megszervezték a „kamcha de Paszchat", a Pészach-ellátást. Csendben, feltűnés nélkül látogatták a tehetőseket, hogy az ünnepre egybegyüljenek az adományok, melyekből a szükölködőket ellátták a szükséges élelmiszerekkel, zsákszámra szedték össze a burgonyát, tojások ezreit gyüjtötték egybe, olajos kannák, hagymás-zsákok, boroskorsók, gyümölcshegyek és pászkacsomagok óriási tömegeit osztották szét a rászorulók között, hogy számukra is biztosítsák a hagyományos Széder-est vallási előírásoknak megfelelő betartását.

A zsidó katonák megvendégelése is a közösség kötelességei közé tartozott, mert ez a „Szeresd felebarátodat, mint temagadat" jelmondat megtestesítése volt. Az állam hadseregében szolgáló katonák, távol a családi körtői is, hagyományos, meleg légkörben ünnepelhettek. A péntek estére a templomba érkező idegen, a városi helyőrségben szolgáló zsidó katona mindig vendéglátóra talált a hitközségi vezetők valamelyikének családi asztala mellett.

Az orthodox hitközség demográfiai, gazdasági és kulturális fejlődése az állandó külső és belső küzdelem jegyében zajlott. Alapításától kezdve a hitközség vezetőségének nehéz küzdelmet kellett folytatnia, hogy a hagyományos vonalvezetést — részben az emancipáció, részben gazdasági fennmaradása érdekében — tartani tudja. Kezdetben a magyar, később a román hatóságokkal kellett hadakoznia, részben jogi érvekkel, részben anyagi áldozatok árán, az engedményeket megvásárolva, — hogy rendszeres tevékenységét továbbfolytathassa.

E befelé és kifelé folyó kettős harcnak kezdete az 1868—69. évi Kongresszus időpontjára tehető. Az 1944. évi náci megszállással ért véget.

Az 1870. évi március hó 18-i országgyülési határozat értelmében az orthodox hitközségeket, közöttük a marosvásárhelyit is, felmentették a Kongresszus határozata alól. [68]).

Az 1871. évi november hó 15-i országgyülés a marosvásárhelyi Or-

---

[68]) Az országgyűlési határozat felmenti az orthodox hitközségeket a Kongresszus határozatainak kötelezettsége alól, mert az ellenkezik a vallásszabadság elvével és ez vallási kényszer volna. — Magyar Zsidó Lexikon 668. old.

thodox Hitközséget törvényerejű rendeletével elismerte [69]) és kötelezővé tette számára a Magyarországi Autonom Orthodox Hitközségek alapszabályait. [70]).

Ez az elismerés törvényes megerősítést nyert az 1905-ös [71]) Királyi Rendelettel, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter bocsátott ki.

A miniszteri rendelet biztosítja a magyarországi és az erdélyi orthodox hitközségek azon jogát, hogy tevékenységüket a Sulchan Aruch szellemében folytathassák. A hitközség minden tisztség-viselőjének és tagjainak annak szellemében kell élnie és, aki ez ellen vét, azt el lehet távolítani a hitközségből. Az orthodox hitközség képviselői tagjai voltak az Orthodox Hitközségek Országos Szervezetének. Ennek a szervezetnek száz tagja volt, akiket hat évre választottak meg.

A 101 orthodox hitközség Országos Központjának a néhai Lifschitz Áháron marosvásárhelyi rabbi is alapító tagja volt, s ennek a szervezetnek a második országos elnöke. [72]).

A hitközség helyzete 1882-ben, a tiszaeszlári antiszemita kilengések idején nagyon leromlott, de az igazi küzdelmet a vallás és a zsidóság fennmaradásáért a két világháború közötti időszakban kellett megvívnia. Ebben az időszakban a román uralom alatt a hitközségnek állandó küzdemei folytak a törvénnyel a vallási megszigorítások ellen. Valamennyi erdélyi, orthodox hitközséggel vállvetve valóságos harcot kellett folytatnia a kóser marhavágás érdekében, amit a hatóságok meg akartak szüntetni. A hitközségnek harcolnia kellett azért, hogy a vallásos gyermekek ne kényszerüljenek szombaton az állami iskolákat látogatni. Hogy ne kényszerítsék az állami iskolákat látogató zsidó gyermekeket arra, hogy az iskolában keresztény imaszöveget kelljen mondaniok. Hogy továbbra is engedélyezzék a hatóságok a jesivák és chéderek müködését stb. stb. Mindezt a kitartást és hallatlan következetességet igénylő, megalkuvást nem ismerő, elszánt küzdelmet a hitközség önfeláldozó vezetőségének áldozatot nem kimélő munkája révén birta eredményesen megvívni.

---

[69]) Az 1871. november hó 15-én megjelent királyi felhatalmazás alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter 26915. sz. rendelete, mely elismeri a Hitor Egylet által készített alapszabályzatot Magy. Zsid. Lexikon 669. old.

[70]) 1905/102284. V. és Kult.-miniszter rendelete. A magyarországi Autonom Orthodox Izraelita Hitfelekezet Országos képviselőségének, Központi Bizottságának és Központi Irodájának szervező szabályzata.

[71]) Pauler Tivadar kultuszminiszter rendelete ugyanott.

[72]) Magyar Zsidó Lexikon 669 oldal. Magyar neve Herman volt és a héber neve Cvi Aharon.

AZ ORTHODOX HITKÖZSÉG RABBIJAI ÉS ELŐLJÁRÓSÁGA

A hitközség élén annak megalapításától kezdve mindig olyan személyek álltak, akikben a tagok tökéletesen megbiztak és akiknek közreműködése minden elismerést megérdemelt.

Ime a vezetőség:

Leb ben Mose [73]) Náznánfalva és környéke első ismert rabbija,

Benjamin Zeév Wolw Náznánfalva és a környék második rabbija 1764—77.

Mose Icchák Frankl [74]) a hitközség első ismert elnöke, 1747—1805.

Leib ben Ábrahám, a hitközség első tanítója.

Fürszt Mose (Mór) [75]) a hitközség harmadik rabbija.

Fürst Jesijáhu, segédrabbi [76]).

Litfschitz Herman [77]) a hitközség negyedik rabbija, 1870—1875.

Mandelbaum Ármin [78]) a hitközség ötödik rabbija, 1887—1916.

Szofer Menachem (Manó) [79]) az orthodox hitközség utolsó rabbija, 1918—1944.

Kohn Iszachar Beer, erdőszentgyyörgyi rabbi, aki ideiglenesen Marosvásárhely rabbija is volt.

Schönberger Dávid (Dezső) a hitközség dájánja a XIX. század végétől egészen a vészkorszakig.

Dr. Richzeit Zsigmond [80]) a Chevra Kadisa elnöke.

---

[73]) Magyar Zsidó Lexikon 640. oldal.

[74]) Magyar Zsidó Lexikon 640. oldal.

[75]) Lásd az életrajzi beszámolót.

[76]) Lásd az életrajzi beszámolót.

[77]) Lásd életrajzi adatait. Miután Marosvásárhelyt elhagyta, a magyarországi orthodoxia élenjáró képviselője lett.

[78]) Lásd életrajzi adatait. Halála után Iszachar Beer, volt erdőszentgyögyi rabbi töltötte be helyét két évig, anélkül, hogy kinevezték volna.

[79]) Külön fejezetet szentelünk érdemdús, áldásos tevékenységének. Mellette ötven éven keresztül töltötte be a dájáni teendőket az erdőszentgyörgyi chászidok a városban lévő éltető szelleme. Oszlopos és befolyásos tagja volt a béit hámidrásnak.

[80]) 1886-ban a Kongresszus Előkészítő Bizottságában a hitközség képviselője.

AZ ELŐLJÁRÓSÁG A XIX. SZÁZADBAN [81])

Schwartz Izsák	**Grün Izsák**
Jakab Izsák	**Mesztitcz Mihály**
Blumenfeld József	**Gidáli Izráel**
Sámson Sándor	**Baruch Gerson**
Márkusz Ábrahám	**Schwartz János**

A HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGA A XIX. SZÁZAD VÉGÉN ÉS A XX. SZÁZAD ELEJÉN:

Elnök: **Gyekei Hirsch Jenő** [82]) 1880—1918.
Alelnök **Weisz Jeremiás** 1918-ig.
Főtitkár: **Friedler Izidor** 1920-ig.
Gondnok (gabe): **Silberschatz Ignác.**
A szefárd templom gondnoka gabe: **Berger Jakab.**
Gondnok (gabe): **Farkas Mór.**
Ellenőr: **Farkas Jenő.**

A HITKÖZSÉG ELŐLJÁRÓSÁGA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORU ALATT

Gyekei Hirsch Jenő [83])	**Weintraub Ábrahám**
Weisz Jeremiás	**Berger Jakab**
Gabel Jakab	

A HITKÖZSÉGI ELŐLJÁRÓSÁG AZ ELSŐ VILÁGHÁBORU UTÁN [84])

Elnök: **Katzer Jakab** 1918—1928.
Alelnök: **Weisz Jeremiás** 1920—1924.
Főtitkár: **Singer Jakab** 1920—1924.
Gondnokok: **Farkas Mór, Bretter Lajos, Rosenbaum Izidor, Izsák Szimcha.**
Ellenőrök: **Rosman Manó, Helimann Mór.**
Tanácsosok: **Kohn Jenő, Ábrahám Ábrahám, Fischel József.**

---

[81]) Magyar Zsidó Lexikon 577. oldal, valamint a csatolt okmányok, amelyeken névszerint szerepelnek.

[82]) Magyar Zsidó Almanach 1911. évi I. évfolyam, 144. oldal, szerk. Patai József.

[83]) Neve szerepel az „Ellenőr" 1918. évi május hó 23-i számában, a Szofer rabbit fogadó küldöttség vezetőjeként.

[84]) Az előljáróság névsora a rabbi Iszachar Beer „Binat Iszachar" című könyvének előfizetői listáján jelenik meg.

A BNÉI TORA ÉS A CHEVRAT SASZ ELŐLJÁRÓSÁGA:

Berkovits Chájim Jechiel	**Klein Baruch**	**Mátyás Herman**
Würtzberger Jenő	**Farkas Jenő**	**Leibovits Jakab**
Stein Cvi	**Gelbmann Ábrahám**	**Spielmann Ábrahám**

יהודים חרדים מפרברי העיר (סאנט־קיראיי) הולכים לבית הכנסת בשבת.
(התמונה היא מימי מלחמת העולם הראשונה.)

Marosvásárhely környékbeli (Szentkirályi) zsidók mennek szombaton a templomba

A HITKÖZSÉGEK ELŐLJÁRÓSÁGA 1924—1928. KÖZÖTT [85])

Főrabbi: **Szofer Menachem Manó.**
Elnök: **Katzer Jakab** (1918—1928).
Vallási biró dáján: **Schönberger Dávid.**
Jesivavezető és talmud előadó: **Fischel Efraim Fülöp.**
Hitközségi főtitkár: **Friedmann Efraim Ferenc** (1925-től).
Metsző és kántor: **Grün Eisik József, Rutner Alter Benjámin.**

---

[85]) Magyar Zsidó Lexikon 577. oldal, de hiányos. Az eredeti előljárósági lista a „Hitközségi Napló"-ban van meg, mely ma is létezik, érintetlenül, épségben a marosvásárhelyi hitközség irodájában.

Alelnök, Chevra Kadisa gondnok: **Diamantstein Dávid Dezső, Goldstein Dávid Cvi Dezső.**

Pénztáros: **Singer Jakab.**

Talmud Tora gondnok: **Silberschatz Jehuda Ignác.**

Gondnokok: **Kohn Mór, Moskovits Jenő, Diamantstein Jakob Sándor.**

Tanácsosok: **Epstein Izráel Izidor, Rosenfeld József, Citrom Hillel** Herman.

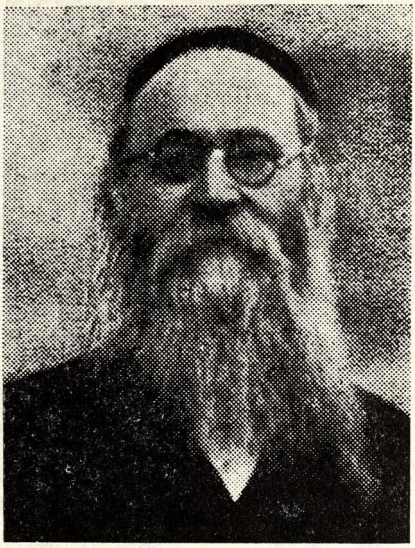

הרב מנחם סופר, מארוש־וואשאר־האיי

Szofer Manó, Marosvásárhely orth. hitközség utolsó főrabbija

A HITKÖZSÉG VEZETŐSÉGE 1928—1932 KÖZÖTT [86])

Elnök: **Mandel Zeév Vilmos.**

Főtitkár: **Friedmann Efraim Ferenc.**

Pénztáros: **Weisz Mordecháj Miklós.**

Gondnok: **Mandel Mose Mór, Diamantstein Dávid Dezső.**

---

[86]) „Hitközségi Napló"-t, mely anyakönyvnek is számított az összes születések és halálozások bejegyzését tartalmazza, még 1832-ben a szentkirályi hitközségben kezdték rendszeresen vezetni. 1870-től ez különválik és a két hitközség számára anyakönyvnek számit, a házasságkötések és születések nyilvántartására. — 1923-tól külön, önálló Chevra Kadisa naplója is van az orth. hitközségnek. Mindezen okmányok a hitközségi irodában ma is megtalálhatók.

Az 1924—1928. évek közötti névsor a Magyar Zsidó Lexikon 577. oldalán jelent meg, de nem tökéletes és nem teljes. A Lexikonban például, Singer Jakab, mint pénztáros szerepel, holott 1924-ig főtitkár volt.

Chevra Kadisa gondnok: **Kohn Slomo Samu, Linczer Sámuel.**
Talmud Tora gondnok: **Moskovits Leib, Berger Sámuel.**
Tanácsos: **Ábrahám Simon, Liebermann Jechiel Jenő.**

AZ ELŐLJÁRÓSÁG 1933—1940. KÖZÖTT [87])

Elnök: **Mandel Mór.**
Főtitkár: **Friedmann Ferenc**
Alelnök: **Ábrahám Samu.**
Pénztáros: **Weisz Miklós.**
Chevra Kadisa elnök: **Paneth Celmus.**
Chevra Kadisa alelnök: **Singer Ferenc.**
Gondnok: **Hirsch Izsák, Gidáli Lajos, Linczer Sámuel.**
Ellenőr: **Fülöp Simon, Kohn Dávid, Rosenbaum Izráel.**
Tanácsos: **Goldstein Dezső, Krausz Jenő, Spielmann Ábrahám.**
Talmud Tora és jesiva gondnok: **Moskovits Leib, Liebermann Jechiel, Sámuel Meir.**

A HITKÖZSÉG VEZETSÉGE A VÉSZKORSZAK ALATT 1940—1944 [88])

Elnök: **Goldstein Ernő** 1940—1942. A négyes bizottság tagja.
Singer Ernő 1943—1944. A négyes bizottság tagja.
A Chevra Kadisa elnöke: **Ábrahám Samu.** A négyes bizottság tagja.
A Chevra Kadisa alelnöke: **Paneth Celmus.**
Pénztáros: **Weisz Miklós.**
Gondnok: **Schwimmer Jenő.** A négyes bizottság tagja. **Farkas Salamon, Kohn Samu, Prager Arnold, Helmann Nándor, Rosenbaum Izráel.**
Chevra Kadisa és Talmud Tora gondnok: **Steinberger Mór, Liebermann Lipót, Linczer Sámuel, Moskovits Leib, Singer Ferenc.**
Tanácsos: **Krausz Jenő, Berkovits Mór.**
A fentieken kivül a hitközségnek még számos, más tagja vett részt a vezetőségben, főleg a szociális ügyek intézésében. Tekintettel arra, hogy eme tevékenységekről jegyzőkönyv nem készült, nem jelentek meg a hitközségi protokollban úgy, amint az szokásos volt és ahogy azt a szervezeti szabályzat előirta.

---

[87]) Az 1933—1940. névsor Friedmann Ferenc volt hitközségi főtitkár könyvében is szerepel, továbbá a hitközségi jegyzőkönyvekben. Lásd: Friedmann Ferenc: „Széfer Ávodát Sir" című könyvét 1938 (Nagyvárad) 5. oldal.

[88]) Ennek a korszaknak volt előljáróságáról Friedmann Ferenc egy másik könyvében, melyet Rabbi Ávrahám Jehosua Freund, a Beszterce-megyei Nászodi szentéletü rabbija emlékének áldoz, a „Hadroth Kodes"-ben Nagyvárad, 1942. kiadás — jelenik meg.

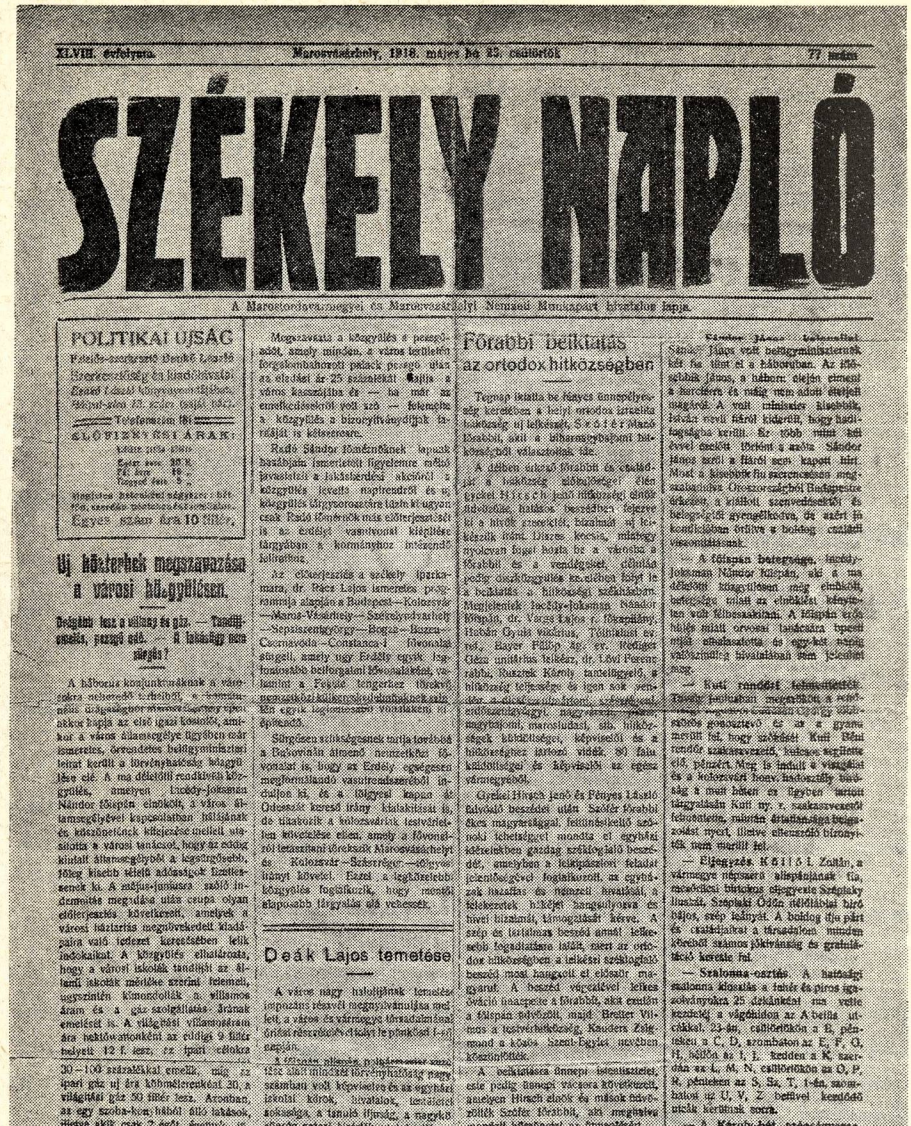

קטע מ- Székely Napló המודיע על הכתרתו של הרב מנחם סופר

A marosvásárhelyi Székely Napló jelenti Szofer Manó beiktatását

Ennek ellenére meg kell jegyeznünk, hogy a vezetőség névszerinti felsorolása nem tökéletes és teljes. Egyrészt azért sem, mert a nevek felsorolásával oldalakat lehetne megtölteni, részben, mert kronológiai szempontból és egyéb adatok hiányában az anyag, — főleg a XVIII. és XIX. századból származók, — hiányosak.

Ugyancsak meg kell jegyeznünk, hogy — jóllehet a hitközségi jegyzőkönyvek a hitközség irodáiban ma is megtalálhatók, — más, a hitközség mai vezetőinek hibáján kivülálló okok folytán — a dokumentumokba betekinteni nem állott módunkban.

Az előbbi felsorolásokban szereplő nevek között nem szerepel a negyvenöt tagú hitközségi tanács sem, melyeknek tagjai közül a hitközség vezetőségét megválasztották.

AZ ORTHODOX HITKÖZSÉG JOGI HELYZETE

Az orthodox hitközségek jogi helyzetét, így a helybeli hitközségét is az Osztrák-Magyar Monarchia alkotmánya, törvényei és miniszteri rendelkezései határozták meg. Természetesen, csak az első világháború végéig. Ettől az időtől kezdve a román törvények voltak érvényben.

Az orthodox hitközség hivatalos megalakulása az 1868-i budapesti kongresszus következménye volt, mely fordulópontot jelentett a magyar zsidóság történelmében. Az 1868—69-i Egyetemes Gyülés a) cikkelye [89]) meghatározza, hogy a magyarországi és erdélyi hitközségek alapja a hit és a vallás, tevékenységi körük pedig, hogy minden hitfelekezetben előkészítsék és betartsák az előírás szerinti istentiszteleteket, elősegítsék a tanulást és ápolják a jótékonyságot. Vezetőségeik élére csakis arra érdemes személyeket állíthatnak, akik hitközségeiket méltó szellemben vezetik és azok rendelkezéseit betartják.

Noha ez a rendelkezés csupán a konzervativ hitközségekre vonatkozott, a marosvásárhelyi orthodox hitközség is ehhez a szellemhez alkalmazkodott. Az orthodox hitközségek tevékenységeit meghatározó kormányrendelkezések csak 1871-ben jelentek meg. [90]).

A kormány 1888-ban ujabb rendeletet hozott, [91]) mely a Magyarországon és Erdélyben működő mindhárom hitközségi rendszer helyzetét meghatározta a) orthodox, b) status-quo, c) neolog hitközségek. A ren-

[89]) Kongresszusi Határozatok 1869-ből. Magyarról héberre fordította Simon Bachrach zsidó Kongresszusi Kiadó. a) cikkely, B-pest, 1869.

[90]) Az 1871/26915. vallás és közoktatásügyi miniszt. rendelete.

[91]) Az 1888/1191. vallás és közoktatásügyi miniszt. rendelete.

delet többek között kimondta, hogy a magyarországi és erdélyi hitközségek alapításához kormányengedély szükséges. E rendelet értelmében a hitközségek a vallási élet, a hitközségi adózás és a hitközségi körzetek területén autonomiában részesültek. Ugyanezen kormányrendelet határozta meg azt is, hogy minden személynek valamely hitfelekezethez kötelezőleg tartóznia kell. [92]).

A hitközséghez való tartozást a lakóhely szerinti illetékesség határozta meg, tehát a marosvásárhelyi és környékén lakó zsidók a marosvásárhelyi hitközséghez tartoztak.

A hitközségből való kiválás esetén a hitközségi tagnak további öt éven keresztül úgy kellett fizetnie a hitközségi adót, mintha továbbra is annak kötelékébe tartozna. (Kultuszadó, gabella és minden más hitközségi tehert).

A hitközségi adó lerovása fejében a tagnak mindennemű hitközségi szolgáltatáshoz joga volt. Jogában állt a templomban imádkoznia, a mikvét használnia, a hitközségi metszők szolgálatait igénybevenni, a hitközségi sütődében készült pászkát vásárolni, a hitközség temetőjében temetkezni, a hitközség rabbijainak szolgáltatásait igénybevenni esketés, vagy válás esetén.

A kormányhivatalokkal szemben a hitközség elnöke képviselte közösségének tagjait és ugyanigy az államhatóság a hitközség elnökeivel tárgyalta meg a közösség bármely tagjával fennálló kérdéseket.

A hitközségi adófizetési kötelezettséget kongresszusi határozatok és rendelkezések kodifikáltak. E rendelkezéseknek az orthodox hitközségek is helytadtak. [93]). A rendelkezések az adókra és más, különböző esetekre vonatkozó kötelezettségekről is intézkedtek. A közvetlen, egyenes-adó nagyságát és fizetési módozatát a hitközségi vezetőség határozta meg, melynek fellebbezési fóruma a „fellebezési tanács" volt. [94]), jóllehet a hivatalos rendelkezések értelmében a fellebbezések a törvényes bíróság elbirálása alá tartoztak, vitás kérdésekben a hitközségek döntései voltak irányadók.

A első világháború után a marosvásárhelyi zsidó hitközség az 1922. évben hozott román törvények rendelkezései alapján müködött tovább, ugyanúgy, mint a Magyarországtól elcsatolt Erdély más hitközségei is. [95])

---

[92]) Az 1868. évi 53. törvénycikk 20. § Kongresszusi Szabályzat L. 7. §.

[93]) 1868/2220 és 1895/56639 VKM rend.

[94]) 1888/2220 és 1895/56639 VKM rend.

[95]) „Uj Kelet" 1923. május hó 5-i 70. szám. Ennek alapján az orthodox hitközség is elfogadta az alapszabályokat. A gyülés egy 45 tagu tanácsot is választott, melynek feladata a választások levezetése volt.

Ezek a rendelkezések alapjában véve nem különböztek a magyarországi rendelkezésektől.

A kongresszusi határozatok értelmében a hitközségi választások olymódon folytak, hogy a rabbikat kétharmad szótöbbséggel kellett elfogadniok a hitközségeknek az összes, szavazásra jogosult tagok döntése alapján. Választók pedig csak adófizetők lehettek. [93]).

A hitközségi alkalmazottak száma korlátozott volt, de tevékenységük szerint három kategóriára oszlottak:

a) Általános munkakörben működő tisztviselői kar: hitközségi főtitkár, titkár és ezek segédszemélyzete, a hitközségi szolga (samesz), metsző és gabella, cédulaárusító, hitközségi könyvelő.

b) Jogi tevékenységet végző alkalmazottak, vallási bírósági ülnök (dáján), rabbi.

c) Vallási tevékenységet végző alkalmazottak, rabbi, kántor, tóraolvasó, a Chevra Kadisa segédszemélyzete.

A főtisztviselői kart, a rabbit, a vallási bíróság ülnökét és a hitközség főtitkárát a vezetőség előzetes döntése alapján alkalmazták. A hitközségi metszők és más, tisztviselői állásra jelentkező személy felvétele a hitközségi főtitkár tevékenységi körébe tartozott. Ezt a funkciót természetesen a főrabbi véleményezése alapján és a hitközség elnökének jóváhagyásával gyakorolta.

A hitközségi alkalmazottak számára a magyar törvénykezés szabályai szerint biztosított szociális jogokat a két világháború között és utána a román uralom alatt, továbbra is érvényben hagyták. A tanítók alkalmazása a talmud tora gondnoka és a hitközségi főtitkár teendői közé tartozott. Abban az esetben, ha vallástant az illető tanítók állami iskolában is tanítottak, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium jóváhagyására volt szükség. Fizetésüket is a vallás- és közoktatásügyi minisztérium előírásai állapították meg, de a hitközségeknek jogukban állt a tanítót a zsidó ünnepek alkalmával megajándékozni.

Az alkalmazottak véglegesítése és az állásból való elbocsátás szintén a hitközségi előljáróság jogi hatáskörébe tartozott. A hitközségi vezetőség tisztviselőinek állása az alkalmazási szerződés aláírásával egyidejüleg állandó érvényüvé lett és egész életre szólt. A vezető tisztviselőkart állásából elmozdítani nem lehetett, kizárólag csakis a hitközség fegyelmi bizottságának döntése alapján. Ilyen előnyös jogi helyzetet élvezett a hitközség főrabbija, a vallási bíróság ülnöke (dáján) valamint a hitközség

[96]) Az 1895. évi XLI. törvénycikk értelmében.

főtitkára. Az alacsonyabb beosztású alkalmazottak, a hitközségi segédszemélyzet (metszők, tisztviselők, kósersági ellenőrök, masgiach, sameszek, tanítók stb.) állását hathetes előzetes felmondással megszüntethették. Amennyiben a segédszemélyzet előzőleg két éves szolgálati időt töltött ki, két hónapi felmondási idő járt neki, aki pedig két évnél hosszabb ideig állt alkalmazásban, hat hónapi felmondási időre tarthatott igényt. Egyetemi végzettségü alkalmazottnak egy évi felmondási idő járt.

Nyugdij jogosultság csak azokat az alkalmazottakat illette, akiknek e jogukat szerződés biztosította, kivételt csak a tanítók képeztek, nekik minden esetben járt nyugdij.

A munkafegyelem ellenőrzése a hitközségek bizottságának felügyelete alá tartozott, komolyabb munkaviszály esetén a hitközségi vezetőség is beleavatkozott a vita eldöntésébe. [97]), [98]), [99]), [100]).

AZ ORTHODOX HITKÖZSÉG ADÓI ÉS KÖLTSÉGVETÉSE

Az orthodox hitközség fennállásának tartama alatt a következő adónemek voltak érvényben:

a) egyenes adók,

b) közvetett adók.

Az egyenes adókat a mindenkor érvényben lévő jogszabályok alapján hajtották be. [101]), [102]) és ugyancsak a zsidó kongresszusi határozatok, valamint az állami jogszabályok szerint minden hitfelekezetnek joga s egyszersmind kötelessége is volt, a hitközség minden tagjától megkövetelni, hogy a felekezet minden közösségi kiadásában és minden egyéb adózásban kivegye a részét.

A hitközségi adóév minden januárban kezdődött, az adókivetési ivben meghatározott adóösszeget ugyanabban az évben tartoztak megfizetni. A törvény értelmében a városkörnyéki zsidók az anyahitközség pénztárába tartoztak fizetni. Az adóösszeg kivetésnek mérvét az adó-

---

[97]) Hajnóczi: A magyarországi zsidók közjogai, Löcse, 1909.

[98]) Munkácsi Ernő: „Fejezetek a magyar zsidó vallásfelekezet ujabb joggyakorlatából", Budapest, 1926.

[99]) Dr. Venetianer Lajos: „A zsidóság szervezete az európai államokban", Budapest, 1901. 124. oldal.

[100]) Munkácsi Ernő: „Az izráeli hitközségek alkalmazottainak szolgálati jogviszonya", 1927.

[101]) A kongresszusi határozatok (héber) 1869. évi 13. cikkelye 1888., 1191 sz. vallás- és közoktatásügyi minisztérium rendelete, 5 §.

[102]) 1889/2220 és 56639, valamint 1895. sz. rendelet.

alany anyagi helyzete, valamint a hitközség szükségletei szabták meg. Ezenkivül az adózókat temetkezési, házasságkötési és vágatási illetékek terhelték.

A közvetett adók a szükségletek szerint főleg adományokból, fogadalmakból és a szombati, ünnepi felajánlásokból származtak.

A hitközség az adók behajtásához állami szervek segítségét is igénybevehette, de az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy erre rendkivül ritkán került sor. Az is megjegyzendő, hogy a hitközségi költségvetés figyelembe vette az „adományokat", melyeket a hivatalos személyeknek rendszeresen fizetniök kellett, hogy védelmezzék a zsidókat és ne zavarhassák a hitközség tagjait.

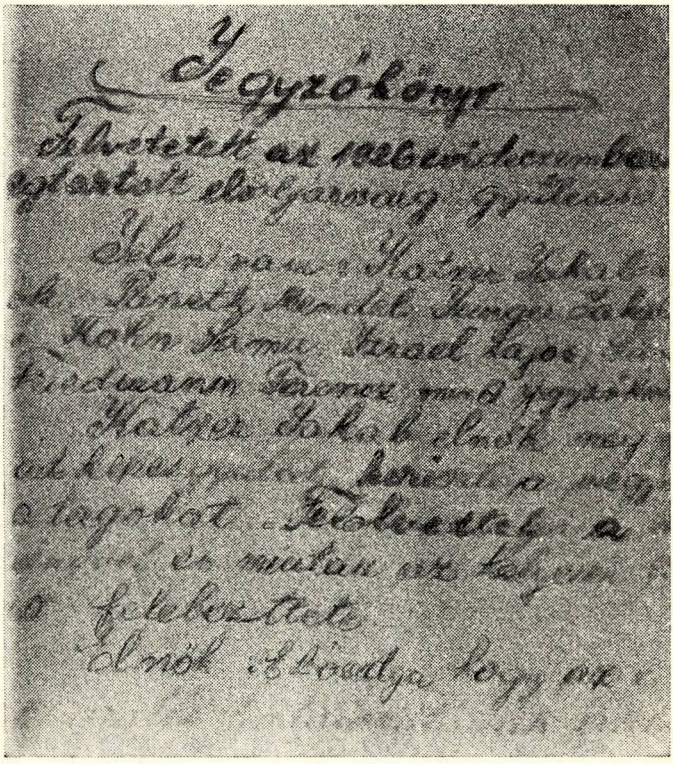

דף מפנקס הקהילה משנת 1926.

Egy oldal a M-vásárhelyi orth. hitk. jegyzőkönyvéből (1926)

„כתב־עדות" לתורמים בשעתו, למפעל בניית בית הכנסת האורתודוכסי החדש במ.־ואשאר־האיי.
„Igazolás" az új orthodox templom építésének céljára önzetlen adományozóinak

AZ ORTHODOX HITKÖZSÉG JÓTÉKONYCÉLU INTÉZMÉNYEI. A CHEVRA KADISA

A hitközség egyik legrégibb intézménye, mely a XIX. század közepétől a hitközség fennállása alatt 1944-ig müködött, a Chevra Kadisa volt. A vészkorszak lezajlása után, amikor a hitközséget újjáépítették, megszervezték ismét a Chevra Kadisát is, de az már sok minden vonatkozásban különbözött az eredetitől.

A XIX. század közepén, amikor a feloszlás és a hitközségek szétválása még nem bontotta meg az egységet, a Chevra Kadisa volt a hitközség központi intézménye, melynek élén hosszú éveken át dr. Richtzeit Zsigmond és munkatársa, Horovitz Sámuel állottak. A hitközség fejlődésével és tevékenységének kiszélesedésével párhuzamosan a Chevra Kadisa jellege is megváltozott. Kezdetben polgári természetü személyes ügyek (esküvők, válások, körülmetélési szertartások és temetkezés) tartoztak a hatáskörébe, később azonban a vallási kérdések intézése mellett, szociális intézménnyé vált, mely az anyagiakban szükölködők mindennemü problémáival foglalkozott.

A hitközségi tagsággal ellentétben, mely törvényileg előírt kötelezettség volt, a Chevra Kadisa-tagság önkéntes volt. Hivatalos tagokká csak olyan önkéntes tagok válhattak, akik az idők folyamán magatartásukkal bebizonyították, hogy méltók erre a tisztességre, résztvettek a temetési szertartásokon, hogy ezzel is bizonyítsák a halottakkal szemben lerovandó utolsó tiszteletadás kegyeletét, adományokat róttak le „zajin Ádár" (Ádár hó 7-én), a Mose Rabenu legenda szerinti elhalálozása évfordulóján, misnajotot tanultak, böjtöltek, temetőket látogattak és hasonló kegyeletes, vallási tevékenységekben vettek részt.

A Chevra Kadisa tagjai minden évben, Kiszlev 15-én micva szidét (vacsorát) rendeztek, valamint misnajotot tanultak a szentéletü rabbik Jahrzeit napjain.

A Chevra Kadisa gondnokai (gabék) megbecsüléssel töltötték be a köz szolgálatában vállalt tevékenységüket, ügyeltek a temetők szenthelyeinek elosztására, a jobbmoduaktól anyagi hozzájárulásokat követeltek a szenthelyek karbantartásáért és ezzel sokban könnyítették a rászoruló családtagok hozzájárulásának terheit.

Ügyeltek arra, hogy a sírhelyek megfelelően, az elhaltak közösségi munkában való hozzájárulásának megfelelően jelöltessenek ki.

A vészkorszak előtti időben a Chevra Kadisa elnöke Paneth Celmus (Chájim Becalél), a hírneves erdélyi Paneth-család leszármazottja volt.

Az ő működési idején alakult meg a Chevra Kadisa egyik legjelentősebb szociális intézménye, a „Gemilath Chászidim" kölcsönpénztár [103]), melynek célja az arra rászorulók részére nyujtott kamatmentes kölcsön volt. Egyetlen feltételt szabtak csupán: a segélyezettnek kötelezniе kellett magát arra, hogy misnajotot tanul az alapítók Jahrzeitjén és kadist mondjon azon elhunytak után, akiknek nem maradt fiúutódjuk. E kölcsönpénztár alapításának kezdeményezői Paneth Celmus, Ábrahám Simon, Katz Adolf és Weisz Miklós voltak.

A népkonyha, mely Katz Adolf vezetése alá tartozott, szintén a Chevra Kadisa keretében működött. Kezdeményezői a fentemlített négy vezetőegyéniség volt. Az intézmény célja az átutazók, de különösen a szombatra érkezőknek juttatott meleg étel volt. Egy-egy szombati napon húsz-negyven személy is étkezett a népkonyhán, sőt, az intézmény egyszeri anyagi támogatással is segélyezte ezeket az embereket.

A betegeket látogató egylet (Chevrát bikur cholim) azoknak az anyagi támogatásával foglalkozott, akiknek nem voltak meg az orvosi kezelés és kórházi ápolás anyagi alapfeltételei. Ezek a szegénysorsú zsidók ingyenes kórházi- és utókezelésben is részesültek. Voltak olyan komolyabb esetek is, amikor a betegeket a Bikur Cholim egylet kolozsvári zsidó kórházába utaltak be.

A névtelen adakozás (Mátán beszetér) egyik legjelentősebb központi szerve volt a Chevra Kadisának. Élén éveken keresztül Moskovits Léib állott, aki finom, tapintatos módon osztotta szét az e célra egybegyült alapból a segítséget azok számára, akik titkolni igyekeztek szorult anyagi helyzetüket és nem szivesen fogadtak el támogatást.

Moskovits Leib és Linczer Sámuel hasonló tapintatos módon gyüjtötték össze az adományokat, a rászorulók nem sejthették, kinek tartoznak hálával a segítségért, ami az adományok elfogadását megkönnyítette számukra és nem terhelte a lelküket. A névtelen adakozók nagylelkű csoportja sok, nehéz helyzetben lévő család helyzetét könnyítette meg ilyen módon.

Az aggmenház nem kevésbé fontos jelentőségü szociális intézménye volt a hitközségnek, mely a status-quo hitközséggel karöltve, teljes egyetértésben folytatta a jotékonykodás eme módját. A meleg otthon légköre, közvetlen emberi kapcsolat, orvosi felügyelet, betegápolás és kezelés, rendes, rendszeres étkezések — ezekben a juttatásokban részesültek azok ,akik valamilyen oknál fogva elfogadni kényszerültek ezt a jó-

---

[103]) Hoemesz, az erdélyi orthodoxia folyóirata, 1934. 12. 12. 6. oldal.

tékonyságot, akik anyagiak hiján, családi problémáik következtében, vagy lakásviszonyok nehézségei miatt az öregotthon fedele alatt éltek.

A Szent György-téren lévő Öregek Otthonában naponta négyszer, terített asztal mellett étkeztek az öregek, az orvosellátást önkéntes orvosok vállalták magukra, ingyen, honorárium nélkül. Hadd álljon itt néhányuk neve: Dr. Löthe Lajos, dr. Friedler Sándor, dr. Hirsch Simon és még számosan mások.

Hogy az öregek számára az otthon légkörének illusióját keltsék, társadalmi mozgalom keretében több, különböző módon gondoskodtak az aggokháza lakóinak lelki szükségleteiről is. Jöttek csoportosan olyanok, akik zsoltárokat mondtak fel (tehilim), mások talmud-magyarázatokkal foglalatoskodtak. Képességeikhez mérten sokan résztvettek ebben a munkában is.

Azok az ellátottak, akiknek gyermekei tehették, fizettek szüleik eltartásáért, akiknek azonban nem voltak családtagjaik, azok ellenszolgáltatás nélkül, ingyen élhették öregségüket ebben az otthonban.

Az árvagondozó egyesület szintén fontos szociális feladatot töltött be a Chevra Kadisa szervezetben. Főcélja az egyesület gondjaira bizott árva gyermekek neveltetése, eltartása és betegség esetén gyógykezeltetése volt. Az olyan félárvákat, akik gazdasági vagy családi okokból kifolyólag elvesztették otthonukat, az árvákat, akik mindkét szülőjüket elvesztették és rokonság nem volt, akikre a gyermekek gondozását rá lehetett volna bizni, az árvagondozó egyesület vette szárnyai alá. Az árvagondozó feladata volt, hogy otthont adjanak ezeknek a szerencsétlen otthontalanoknak. Akiket nevelőszülők gondozásába adtak ki, azokért a hitközség fizette az ellátási költségeket.

Minden kiadás, nevelés, ruházkodás, élelmezési stb. költségek megtérítéséről a hitközség gondoskodott.

Az első világháború után megnövekedett a hitközség gondozása alá került árvagyermekek száma, de voltak elegen a háború előtt is. Különösen nagy számban kellett az ellátatlan gyermekekről gondoskodni a deportációt megelőző, 1940—1944. években, amikor az apákat munkaszolgálatra vitték, az anyák pedig a gondoktól, éhségtől, betegségek következtében ágynak estek és a gyermekek magukra maradtak. Az ilyen gyermekek jórésze is — ideiglenesen — az árvaházban talált otthont. Az árvagyermekek további, szakmai neveléséről szintén a Chevra Kadisa gondoskodott.

Az özvegyek támogatása a biztonsági és gazdasági helyzet következtében vált szükségessé. A hitközség számtalan, magáramaradt asszonyt

részesített támogatásban. A támogatás méretei a segélyezett személy egészségi állapotától, az eltartandó gyermekek számától és általában az illető személy anyagi helyzetétől függtek. A Chevra Kadisa kötelességének tartotta, hogy ilyen esetekben segítségére siessen a rászorulónak. Az első segítség mindig élelmiszer volt, egy zsák burgonya, egy korsó olaj, cukor, liszt, továbbá ruházkodási cikkek, lábbeli, stb. A továbbiakat a segélyezésre szoruló család helyzete és a Chevra Kadisa anyagi lehetőségei szabták meg.

Kiházasítási-alap. A galuti élet egyik társadalmi szokása a „hozomány" volt,. Nagyon sok házasság létrejöttét és alapjait a hozomány nagysága szabta meg. Sok csinos, sikerült, bájos zsidólány nem tudott férjhezmenni, mert szüleinek nem volt meg az anyagi lehetőségük, hogy a férjhezmenést biztosítsák számára. Ilyen esetekben lépett közbe a Nőegylet, melynek vezető egyéniségei, a közösség által ismert, tisztelt és megbecsült hölgyei indultak el, hogy anyagi alapot teremtsenek gyüjtéseikkel a rászoruló hajadonok számára. E hölgyek személye biztosította a diszkréciót és titoktartást és végül is sok rendes zsidólánynak sikerült ilymódon megtalálnia élettársát és boldogságát a nemes és önzetlen hölgyek közremüködése segítségével.

Gyermek-étkeztető. Az első világháborút követő gazdasági válság, mely az 1930-as évkeben világválsággá növekedett, valamint a második világháború alatt (1940—1944.) is megszámlálhatatlanul sok zsidógyermek indult el reggelente iskolába, chéderbe reggelizés nélkül. Ennek a szomorú helyzetnek enyhítésére kezdeményezték a hitközség önzetlen vezetői a „pohár tej és szelet kenyér" akciót. Ennek a mozgalomnak volt köszönhető, hogy sok éhező gyermeknek nem kellett üres gyomorral helyet foglalni reggelenként az iskola padjaiban. A tej, ami ezekben az időkben a tejmérésekből és piacokról nyomtalanul eltűnt, a környékbeli zsidó gazdálkodók jótékonysága folytán áldásos adománnyá vált. Az adományozók éveken keresztül fennakadás nélkül folytatták nemes tevékenységüket.

Téliruha-akció szintén egyik nagyon fontos szükségletét fedezte a rászoruló zsidó lakosságnak. Ebben az akcióban a Chevra Kadisa és a Nőegylet nagyon eredményesen tevékenykedett.

A hitközségi költségvetés keretein kivül a vezetőség évről-évre, a tél kezdetétől fogva adománygyüjtéseket szervezett és a sokgyerekes, szegénysorsú családok téli cipő- és ruhanemű szükségleteiről is gondoskodott.

Pészachi segélyakció. A tél elmúltával, a pészach közeledtével, a Chevra Kadisa ujabb feladatvállalással igyekezett a rászorulók segélyezéséről gondoskodni. Ezt a feladatot szintén a Nőegylettel közösen oldotta meg. Pászkát, pászkalisztet, burgonyát, olajat, tojást osztottak ki a rászoruló zsidók között, hogy a pészachot megfelelő vallási keretben ünnepelhessék. Városunk zsidóságának vezetősége gondoskodott arról, hogy az ünnepeket mindenki „kóser" keretek közt tarthassa meg és, hogy az írás szavai szerint „a keserűség kenyeréből, amit őseink ettek" mindenki jóllakhasson.

Vendégfogadás (Schleif stieb). A városunkat látogatók száma, akár magánügyben, akár más okok miatt jártak itt, évről-évre nőtt. Elszállásolásuk mind nagyobb nehézségekbe ütközött a vendégfogadók és szállodák nem rendelkeztek elég férőhellyel és az antiszemitizmus egyre növekedett. Ennek a problémának a megoldására, de különösen, hogy elkerüljék a vallásos zsidók és a keresztények keveredését és esetleges összeütközéseket, a Chevra Kadisa és a Nőegylet kezdeményezésére a Kossuth Lajos-utca 19. számú házban bútorozott lakást béreltek a zsidó utasok elszállásolására. Egyideig idősebb zsidó hölgyek vezették önzetlenül és önkéntesen ezeket a szálláshelyeket.

Az átutazó vendégek között volt lengyel, német, osztrák, és szlovák menekült is, akik hosszabb-rövidebb időre vették igénybe a helyi zsidóság vendégszeretetét, különösen az 1940—1944. években. E könyv szerzője, aki gyermekkorában, titokban számos menekültet vezetett a Schleif-stiebekbe, sok-sok évvel később ujra találkozott az akkori menekültekkel.

De másféle módot is talált a város a vendégfogadásra. Péntek esténként, imádkozás után minden átutazó vendéglátóra talált a hitközség tagjai között. Ha a városban szolgáló katonai egység tagja volt, akkor csak vacsorára hívták, ám átutazó idegen számára már nemcsak a vacsora, de a szállás is biztosítva volt éjszakára.

Az orthodox-temető. 1924-ig a két hitközségnek közös Chevra Kadisája volt, szinte teljes együttmüködéssel. A status-quo hitközség mindenben alávetette magát az orthodoxok rendelkezéseinek a chalachaikus temetésekkel kapcsolatban. 1923. év végétől az orthodox hitközség önálló Chevra Kadisát alapított és új temetőt szentelt fel, ahol csak saját tagjaikat temették. Eme intézkedés kezdeményezői a szentéletű, néhai Szofer Manó rabbi és a hitközség akkori, agilis titkára, a megboldogult Singer Jakab voltak. Ez a helyzet az idők változásának sürgető hatására alakult ki, hogy a vallásos és chalachikus követelményeknek eleget te-

gyenek, még azon az áron is, ha ez a két hitközség között ujabb szakadásra vezet. [104]).

A temetőt 1923 év végén nyitották meg és az első temetések gyászolóit és a halottakat magyar és román huligánok csapatai kőzáporral támadták meg, durva káromlások és szitkok közepette. Ezek a jelenségek később gyakran megismétlődtek és egyre gyakoribbakká váltak a magyar uralom alatt, mely a román vasgárdisták garázdálkodásait is felülmúlta.

A temetési szertartást megelőző, a halottal való foglalatoskodást főleg a hitközség kiválóságai végezték, tanult személyek, a kabbalával foglalkozók, akik ebben a foglalatosságban a zsidóság egyik legnagyobb micváját látták. A Chevra Kadisa tagjai megtiszteltetésnek vették e feladatkörnek betöltését.

AZ ORTHODOX NŐEGYLET

A Chevra Kadisa mellett a Nőegylet is szociális ügyekkel foglalkozott, de nem ugyanabban az összetételben és szervezési formában, mint a status-quo Nőegylete. Az orthodox nőegylet ugyanis hivatalosan nem tartozott a hitközséghez. Az orthodox hitközség elvi felfogása szerint az asszonynak a saját házában a helye, a társadalmi ügyek vezetése a férfire tartozik.

Ennek ellenére a Nőegylet a hitközség támogatásával alakult meg. 1934-ben a Paneth-családból származó Mandel Siyene, Pfeffermann Piroska, Herskovits Vilma, Weisz Miklósné, Friedmann Gizella, a hitközség főtitkárának felesége és több, más tevékeny hölgy kezdeményezésére megalakult az orthodox nőegylet.

Célkitüzéseik kizárólag szociális jellegüek, a téliruha-gyüjtési akcióban való részvétel, árvák, özvegyek támogatása, hajadonok kiházasítása, betegek látogatása, népkonyha fenntartása stb.

A Nőegylet egyik jelentékeny műve a Bét Jákov iskola megalapítása volt és a hagyományhű családok leányainak vallási és erkölcsi nevelését szolgálta.

A kulturális összejöveteleket szombaton délutánonként tartották, amikor is a fiatal lányok a heti szidramagyarázatokat hallgatták, míg hétköznapokon rendszeres teadélutánokat rendeztek.

---

[104]) Lásd Magyar Zsidó Lexikon 577. oldal. A lexikonban megjelent kiértékelés minden vonatkozásában hiányos és egyoldalu. Igaz, hogy annak adatai csupán az egyik hitközségtől kapott információkon alapulnak, de ezeknek a köröknek nem állott érdekében a másik oldal eredményeit megvilágítani. A szerkesztőség maga is asszimilációs szellemű volt.

KÖZINTÉZMÉNYEK ÉS HITKÖZSÉGI SZOLGÁLTATÁSOK

A NAGYTEMPLOM

A hitközség terjeszkedésével és chalachikus kérdésekben felmerült viták miatt a két hitközség viszonyában feszültség támadt, mely szükségessé tette egy olyan templom felépítését, mely alkalmas az összes hivők befogadására és, mely kivülről, belülről méltó a rendeltetéséhez. Ennek a nagyszabású tervnek megálmodója és kezdeményezője a megboldogult Singer Jakab, a hitközég néhai, lelkes és aktiv főtitkára volt. Megálmodott műve megvalósulását — sajnos — nem adatott megérnie.

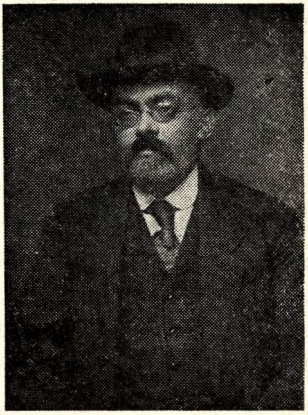

ר' יעקב זינגר — מזכירה של הקהילה האורתודוכסית במ.־ואשאר־האיי ומי שהיה בין יוזמי בנייתו של בית־הכנסת האורתודוכסי החדש בעיר זו.

Singer Jakab, a marosvásárhelyi orth. hitközség főtitkára 1918—1924 közt, és az új orth. hitközség nagy templom építés kezdeményezőinek egyike

A templom 1927-ben, a megboldogult Friedmann Ferenc titkárságának idején készült el. A titkárral az élen Katzer Jakab és több, más hitközségi vezető élete egyik főcélja a templom fenntartása, rendbentartása és kifogástalan, rendeltetésszerű használata volt.

A hitközségi tagok egy részének szerény vagyoni helyzete miatt a vezetőségi tagok nagyjainak kezessége mellett vettek igénybe az építkezés céljaira szolgáló kölcsönöket, melyeket azután az előljáróság tagjai hosszú éveken keresztül törlesztettek. Sőt, megtörtént az a különös dolog, hogy egy hátralékos részletet a vészkorszak után fizettek vissza „az örökösök" a banknak.

Hogy a város nemzsidó lakossága ne vádolhassa a zsidókat becstelenséggel, Kohn Samu fia, 1946-ban 150.000 lejt fizetett ki apja adóssága

---

[105]) Néhai Kohn Samu fia, Kohn Béla közölte ezt az adalékot a könyv szerzőjével. A könyv szerkesztése idején Kohn Béla petach tikvai lakos volt.

fejében. Maga Kohn Samu a keresztény lakosság „jóvoltából" Auschwitzban pusztult el. [105]).

A nagytemplom, impozáns méreteiben ezer férfi- és női ülőhelyre volt tervezve. A központi nagy terem mellett két kisebb imahellyel (polush), két talmud tora tanulószobával, titkársági irodával, nagy tanácsteremmel és mellékhelyiségekkel rendelkezett. Az anyagiak hiánya megakadályozta a külső munkálatok befejezését és a vakolást. De nem akadályozta meg azt, hogy maga a templom a hitközségi kultúrélet központjává váljon.

Itt rendezték meg az esküvőket, a körülmetélési szertartásokat (brit mila), a jesiva évvégi összejöveteleit, a helyi és vidéki rabbik avatását, a közös hitközségi tanácskozásokat szociális kérdésekben, a vallási szertartásokat, a választási kultúrelőadásokat stb.

A MIKVE ÉS A RITUÁLIS FÜRDŐ

A vallási intézmények között jelentőség szempontjából a rituális fürdő a második helyen állt. Városunkban ezt 1924-ben létesítették. Mindeddig a hitközség férfi- és nőtagjai, akik a tisztálkodást a vallás parancsolatai szerint kívántak elvégezni, a legkényelmetlenebb körülmények között a helyi folyóban, a Marosban voltak kénytelenek fürödni. Az idők folyamán létesítettek egy mikvét, de az nem volt megfelelő nagyságú és egyéb szempontokból sem felelt meg a követelményeknek. A hitközség tagjainak gyarapodásával, továbbá a gazdasági élet fejlődésével végül mégis felépítették a korszerű, minden igényt kielégítő, szaunával is felszerelt gőzfürdőt, melyet a status-quo hitközség tagjai is látogattak. A mikve vezetője a néhai Indig Jiszráel volt.

A VALLÁSI NEVELÉS

A zsidó hitközség megalakulása óta a nevelés a legfontosabb feladatai közé tartozott, mert az ifjúság érdekeit képviselte, világszemléletük kialakítását, nevelésüket, a legzsengébb kortól egészen felnőtt korukig. A nevelés több korcsoportra oszlott, éspedig:

a) a legifjabbak (ovódás koruak),
b) közepes koruak (elemi iskolás kor),
c) az idősebbek (középiskolás koruak),
d) lányok és asszonyok,
e) felnőtt férfiak.

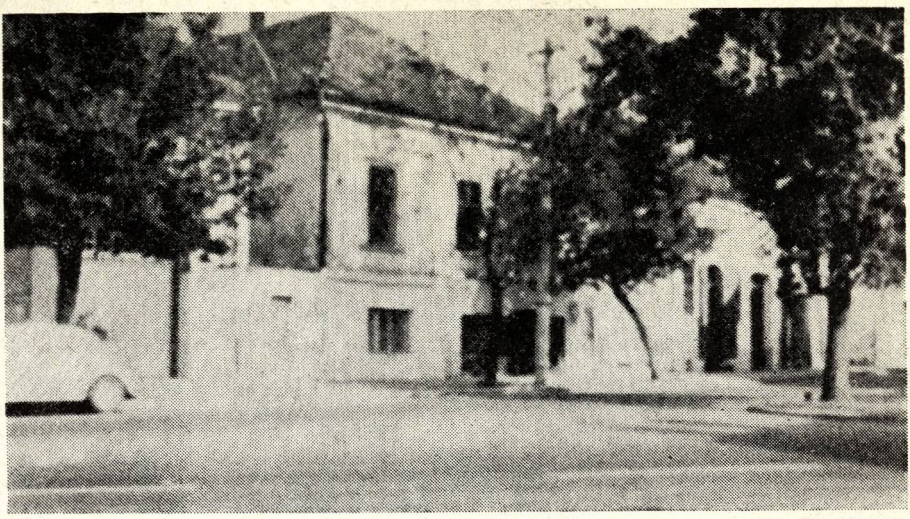

בית המדרש של חסידי סנט־ג'יורג' בעיר מ.־וואשאר־האיי.

A Marosvásárhelyen tartózkodó „szentgyörgyi" chaszidok imaháza

ביה"ס בית יעקב במ.־וואשאר־האיי.

A marosvásárhelyi „Besz-Jákob" iskola egyik osztálya

כנס נאמני בית היתומים בקהילת מ.־ואשאר־האיי. בתווך הרב אפרים פישל קליין, חתנו של הרב מנחם סופר, רבה האחרון של הקהילה האורתודוכסית.

A marosvásárhelyi zsidó árvagondozó egyesület találkozója az árvákkal

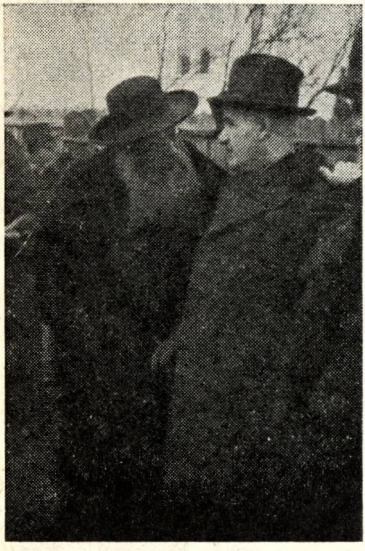

ר׳ שמעון אברהם, ראש הקהל, בשיחה עם הרב מנחם סופר.

Ábrahám Samu, az orth. hitközség elnöke és Szofer Manó főrabbi

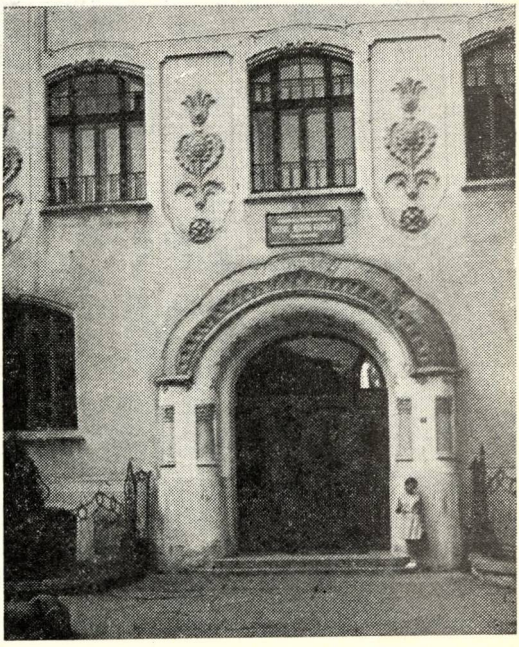

אחת הגימנסיות העירוניות, בה ניתנו שיעורי־דת על ידי מורים נציגי הקהל.

A marosvásárhelyi Bolyai Kollégium

AZ ALAPFOKU NEVELÉS, A TALMUD TORA

Az orthodox hitközség nevelési intézményei között nagyfontosságú és jelentős szerepe volt a gyermekek nevelésével foglalkozó Talmud Tora iskolának.

Mint már említettük, ez az intézmény a hitközség számára központi jelentőséggel birt a legrégibb időktől fogva, évszázadokon át a legújabb korig. Erdély kormányzójához már a XIX. században kérelemmel fordultak a zsidó közösség vezetői, melyben a metszői, a tanítói és a Talmud Tora intézményeinek engedélyezését kérték. A hitközség múltjával foglalkozó források megemlítik, hogy Náznánfalván már a XVIII. században voltak tanítói tevékenységgel foglalkozó zsidók. És feltételezhető, hogy már akkor valamilyen szervezett formában alakult ki ez a foglalatosság. S mint ahogy a XIX. századtól kezdődően jesiva müködött Marosvásárhelyt, természetesnek tünik, hogy a Talmud Tora intézményét is fenntartották a hitközség tagjai. A XIX. századtól a XX. század elejétől már névszerint is tudjuk, kik voltak azok a személyek, akik a hitközség keretében, vagy akár magánintézményekben neveléssel foglalkoztak.

Feltételezhető, hogy a XIX. században gyakorolt tanítás, egyik, vagy másik, tanítással foglalkozó személy magánkezdeményezése volt. És minden bizonnyal hitközségi támogatásban részesültek eme tevékenységükben. Ám a szervezett hitközségi toratanítás, azt ma már kétségkivül megállapíthatjuk, anyagiak hiányában nem folyhatott kifogástalanul.

A gyermekek oktatásával kezdetben a hitközség rabbijai foglalkoztak, ők voltak azok, akik a kisiskolásokat az alef-bét rejtelmeibe beavatták, rávezették őket a szent nyelv titkaira, a hetiszakaszokkal készítették elő a fiúgyermekeket a barmicvára, a tefilin felcsavarására és a 613 vallási parancsra.

A szentéletű Szofer rabbi megválasztása után a talmudisztikus nevelés a hitközségben erőteljes fejlődésnek indult. A főrabbi, aki — egyrészről a pozsonyi Chatam Szofer, másrészről Simson Rafael Hirsch iskolájához tartozott, áldozatos munkával kezdeményezte és szervezte meg a tanítás új rendjét. Sikerült a toranikus tanügyi szervezetekbe olyan kiváló pedagógusokat beszerveznie, akik nemcsak a tanítás művészetéhez értettek, de vérbeli nevelők is voltak. A mesterek között legnépszerübb, a hitközség, a tanítványok és szülők által legelismertebb pedagógus, aki müködését is az elsők között kezdte, a néhai Efráim Fischel volt, ő már Szentkirályon is tanított.

Feltehető, hogy Efráim Fischel előtt is voltak már más toranikus pedagógusok, ám adatok hiányában ezekről nem tehetünk említést.

Az első világháború után megalakult Talmud Tora a hitközség fennhatósága alá tartozott és, bár erről nem történt kifejezett említés, hadd jegyezzük meg ehelyütt, hogy az a frankfurti, német orthodox nevelés szellemében működött.

A talmudtanulásban valóságos változás 1918-ban, Szofer Manó főrabbi kinevezése után következett be. A változást elsősorban a nyárádtói Silberschatz, férje halála után maga is támogatta a chéder fenntartását. komoly összeggel, 200.000 lejjel járult hozzá a Talmud Tora épületének megvásárlásához. Hitvese, a később Auschwitzban mártirhalált halt Beile Silberschatz férje halála után maga is támogatta a chéder fenntartását.

Ebben a chederben Friedmann Ferenc a hitközség néhai főtitkára bevezette a pozsonyi iskolarendszert. Az ő érdeme volt a növendékek korszerinti csoportosítása, az osztálykeretek létesítése, a tanítási rend és a szünetek meghatározása, az egyéni tanítás rendje, hétvégi vizsgák stb., melyek mind megfeleltek a pozsonyi iskolarendszer szellemének. Széles látóköre, korszerű felfogása volt az a hajtóerő, melynek **hatására a toranikus iskolai nevelés rendje** egyre korszerűbbé vált, anélkül, hogy vallási mélységéből veszített volna. Rendkivüli műveltségével és iskolázottságával — a vilnai, pozsonyi és frankfurti, világhírű jesivákon nevelkedett, a bécsi egyetem hallgatója is volt, — könnyű volt meggyőznie a hitközség előljáróságát tudományos és pedagógi érvekkel és keresztülvinni a Talmud Tora intézményének modernizálását.

A marosvásárhelyi Talmud Tora egyik kimagasló hírű nevelője R. Nátán Note Ábrahám volt, aki többek között a paksi, pozsonyi és marosvásárhelyi jesivákon tanult, két rabbioklevelet szerzett és a „More-Morenu" cím elismert birtokosa volt. A hitközség keretében végzett több évtizedes tevékenységét az első világháború kitörése szakította meg, de a Talmud Tora, halála uán még hosszú ideig, őrizte személyi varázsának hatását és tevékenységének nyomait. Haladó tanítási módszere, rendkivüli pedagógiai képességei és előadói ékesszólása, tanítványai és a hitközség minden tagjának emlékezetében kitörölhetetlenül megmaradtak.

Növendékei körében népszerűségnek örvendett Weisz Élijáhu is, annak ellenére, hogy hiven kitartott a konzervatív, chaszidikus tanítási rendszer mellett, sikerült személyes kapcsolatokat teremtenie tanítványaival. Rav Élijáhu Weisz éveken át a Talmud Tora fizetett, hitközségi ne-

---

[106]) Lásd Magyar Zsidó Lexikon 577. old.

velője volt, idővel megvált a hitközség tanügyi keretétől és „privát-chedert", valamint „kisjesivát" tartott fenn.

A két világháború közötti időszakban a Talmud Tora szervezett keretek közé került, szelektivvé vált, korszerinti csoportokra feloszlott és tervszerüen előírt tanítási rendszert vezetett be. A rendszert a hitközségi kultúrbizottság keretében a Talmud Tora gondnokok állapították meg. Meg kell jegyeznünk, hogy a korszerinti csoportok beosztását nem vették túlságosan szigoruan és az főleg a tananyagra vonatkozott. A felosztási rendszer a következőképen alakult:

I. osztály megfelel a párhuzamos 1—2. osztálynak, 4—6. éves korig. Nevelője Davidovits Mihály volt.

II. osztály megfelel a párhuzamos 2—3 osztálynak, 6 — 9 éves korig. Nevelője Würzberger Mendel volt.

III. osztály megfelel a párhuzamos 3—4 osztálynak, 9—11 éves korig. Nevelője Gidáli Mihály volt.

IV. osztály megfelel a párhuzamos 5—6 osztálynak, 11—12 éves korig. Nevelője Gidáli Gedaljahu volt.

V. osztály megfelel a párhuzamos 6—7 osztálynak, 12—13 éves korig. Nevelője Grün Mihály volt.

אבי המחבר, ר' אפרים פרידמן, מזכירה הנמרץ של הקהילה האורתודוכסית.

Friedman Ferenc, az orth. hit. energikus főtitkára

A fenti osztályokat a hitközség fizetett tanítói vezették, de ezeken kivül még számtalan cheder működött a városban, melyet magánuton, privátszemélyek tartottak fenn. (Példaképen megemlítjük a magas színvonalú Gidáli Benjámin magániskoláját.) Voltak még modernebb iskolák is, ahova a status-quo hitközség tagjainak gyermekei jártak tanulni és ugyanennek a hitközségnek Talmud Tora iskolája.

A tanítás a reggeli imádkozás előtt hét- és nyolc óra között kezdődött; délelőtt és délben ½—½ órás szünetet tartottak a tanulásban. A déli ebédszünet két óráig tartott, majd délután tovább folyt, egy közben beiktatott ½ órás szünettel egészen az esti imádkozásig. A Talmud Tora tanítási rendszere általában alkalmazkodott a más iskolák hivatalos tanóráihoz. Azokon a helyeken, ahol a gyermekek délelőtt jártak iskolába, a chedert délután látogatták.

בני ישיבה ילידי מ.־ואשאר־האיי בישיבת טאשנאד.
Marosvásárhelyi származásu jesiva bocherek a Tasnád-i jesivában 1936-ban

תלמידים בישיבת מארוש־ואשאר־האיי בשנת 1928.
Jesiva bocherek a marosvásárhelyi Jesivában 1928-ban

חווי חסידי במ.־ואשאר־האיי. סעודת מצווה ליד שולחנו של הרב מנחם סופר.
Chaszidikus életmód Marosvásárhelyen. „Miczve" vacsora Szofer Manó asztalánál

קבורתו של אחד הצעירים מהתנועה הציונית שנפל קרבן לפורעים לאחר מלחמת העולם הראשונה.
Egy helybeli ifjú temetése, az antiszemitizmus kilengések áldozata

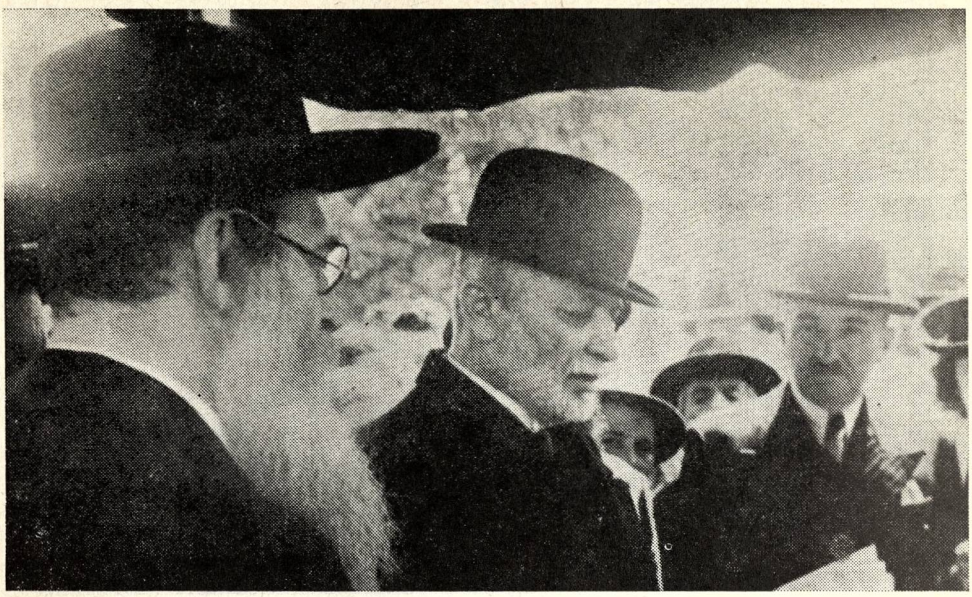

חתונה יהודית בקהילה האורתודוכסית. עומדים הרב מנחם סופר ולידו ר' חיים בצלאל פאנעט ז"ל.
Esküvő az orthodox hitközség kebelében. Állnak Szofer Manó főrabbi és Paneth Czelmus

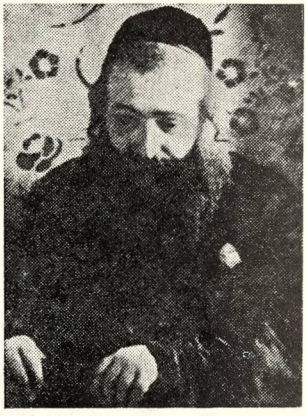

הרב אלימלך בינדיגר —
„השינ'יבר", רבם של חסידי
שינ'יווא במ.־ואשאר־האיי.

Rabbi Elimelech Bindiger
a Sinyever rebe

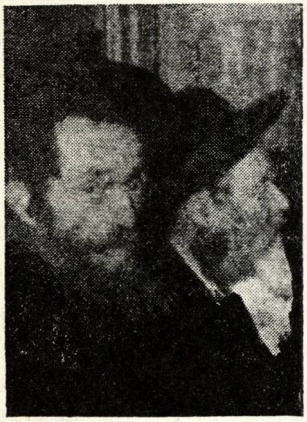

ר' משה דוד שונברגר
דיין הקהילה.

Schönberger Dávid az orth.
hitközség halachikus bírója

Protokoll

der Conferenz israel. Vertrauensmänner in Siebenbürgen.*)

10—14. Mai; 7. und 8. Juni 1866.

Die Zufolge hohen Gubernialerlasses 15ten März 1866 Z. 6204 zur Regelung der isr. Cultusangelegenheiten in Siebenbürgen, zu Klausenburg am 10ten Mai 1866 zusammengetretenen Sitzung.

Erschienen sind sämmtliche von dem mit der Einberufung betrauten Herrn Israel Grün aus Maros-Ujvár einberufenen Mitglieder, als:

Aus Kronstadt Hr. L. Aronsohn. Aus Karlsburg die Herren Moses und Josef Mendel. Aus Klausenburg die Herren Kohn Sándor, Dr. Anton Adler und David Langfelder. Aus Mediasch Hr. David Bäumel. Aus M.-Vásárhely Hr. Sigmund Richtzeit. Aus N.-Iklód Hr. Aron Hirsch. Aus Deés Hr. Leopold Hirsch. Als Regierungscommissär fungirte Hr. von Elekes, Stadtnotär aus Klausenburg.

Der Vorsitzende Hr. Israel Grün eröffnet am 10ten Mai 1866 die Sitzung mit einer kurzen Rede, und indem er sich dem Wohlwollen der geehrten Mitglieder empfiehlt, zollt er seinen wärmsten Dank der hohen Regierung, welche den Zusammentritt der Conferenz gnädigst gestattet, und fordert Letztere zum Beginne ihrer diesbezüglichen Arbeiten auf.

Es kamen hierauf die auf die gegenwärtige Versammlung Bezug habende Schriftstücke zur Verlesung, als: das Gesuch des Vorsitzenden an das hohe Gubernium und dessen Bescheid und Bewilligung zur Einberufung der gegenwärtigen Conferenz.

Ueber Antrag des Herrn Richtzeit legt Hr. Israel Grün eine Geschäftsordnung für die Conferenz vor, die nach einigen Modificationen endgiltig angenommen wurde.

Herr Aronsohn wird mit Acclamation auf Antrag des Vorsitzenden zum zweiten Vorsitzenden gewählt.

Der Vorsitzende legt hierauf ein an die Conferenz gerichtetes Schreiben des Fogarascher Rabbiners vor; da dasselbe aber eine Angelegenheit vorbringt, welche nach Ansicht aller Mitglieder außer dem Bereiche der Competenz der gegenwärtigen Versammlung liegt, so wurde das Schreiben ad acta gelegt. —

Sämmtliche Mitglieder werden von dem Vorsitzenden aufgefordert, ihre etwaigen Elaborate vorzulegen oder anzumelden, damit selbe der Reihe nach zur Verlesung gelangen. Der Vorsitzende meldet an, daß er ein Programms-Elaborat einzubringen gedenke, welches an den Wortlaut des hohen Gubernial-Erlasses anknüpfend, nur die Prinzipien einer Cultusgemeinde-Ordnung feststellen wird, ohne auf die Details näher einzugehen, welch' letztere zu behandeln er sich für die in Aussicht gestellte Landes-Cultus-Versammlung der Israeliten Siebenbürgens vorbehält.

Die Herren Aronsohn und Bäumel melden an, Elaborate einzubringen, die das ganze israel. Cultus-Wesen sowohl im Prinzipe, als im Detail behandeln; nach ihrer Ansicht streitet es weder mit dem Wortlaute, noch mit dem Geiste des hohen Gubernials-Erlasses, schon jetzt ein vollkommenes Statut zu berathen und dem hohen Gubernium zu unterbreiten. Die Conferenz, ohne auf das pro und contra der beiden divergirenden Ansichten schon jetzt einzugehen, beschließt bei Wiederaufnahme der Sitzung, sämmtliche angemeldete Elaborate verlesen zu lassen, wobei mit dem Elaborat des Herrn J. Grün begonnen werde. Hierauf wurde die Sitzung vom Vorsitzenden um 1 Uhr nach Mittag geschlossen.

Um 3 Uhr Nachmittags wurde die Sitzung wieder aufgenommen; die Conferenzmitglieder waren vollzählig, ebenso auch der Hr. Comissär anwesend; man schritt zufolge des vormittägigen Entschlusses zur Verlesung des Grün'schen Programmentwurfes; dasselbe besteht aus 46 §§. und stellt die Prinzipien einer isr. Gemeindeordnung in Siebenbürgen in folgenden Hauptmomenten fest.

Jeder Israelite ist zur Errichtung und Erhaltung einer Synagoge beizutragen verpflichtet.

Unter Synagoge versteht das Elaborat den jüdischen Gesammtcultus, wie auch Schule und Rabbiner. Da in vielen Orten und Städten die Juden zu sporadisch wohnen, um im Stande zu sein, eine geordnete Synagoge zu errichten, werden Bezirksgemeinden und Rabbinate errichtet, ohne daß es den Ortsgemeinden benommen wird, sich zu constituiren. Die Terminirung der Bezirke wird der Landes-Cultus-Versammlung vorbehalten. Auch will das Elaborat eine, aus den in den Bezirken gewählten Vertrauensmännern bestehenden jüdische Cultus-Landes-Vertretung aufstellen, ohne der Autonomie der Gemeinden nahe zu treten. Der Besteuerungsmodus und das Wahlreglement reservirt er der Landes-Cultus-Versammlung. Die Bezirke müßten nach seinem Dafürhalten Bezirksschulen errichten, eine Armencassa bestellen u. s. w. Die Bezirksrabbiner wählen einen Vorsitzenden, der das Rabbinat auf würdige Weise der hohen Regierung gegenüber vertreten soll. Die Bezirksschule ertheile den Religions- und Elementar-Unterricht den Armen des Bezirkes unentgeltlich. Ferner die Errichtung von Wohlthätigkeitsanstalten, als Landes- und Bezirks-Spital, Waisenanstalten, Gewerbeanstalten u. s. w.

Nach beendigter Verlesung des Grün'schen Programmes, und nachdem dasselbe vom Einbringer in seinen Hauptumrissen recapitulirt wurde, verzichtet Herr Aronsohn auf sein Vorrecht, und gestattet Bäumels Eingabe früher zu verlesen. Dieselbe ist in Paragraphe eingetheilt und behandelt ausführlich einen durch die hohe Regierung der Landes-Cultus-Versammlung vorzulegenden fertigen Gemeinde-Gesetz-Entwurf, welcher in 4 Theile zerfällt. Erster Theil spricht von der Constituirung der Gemeinde; hier hat Antragsteller die Art der Wahl des Vorstandes, des Ausschusses und die Agenden derselben, so wie die der Landes-Cultus-Versammlung präcisirt, die Eintheilung in Bezirks- und Localgemeinden und Rabbinate adoptirt, jedoch ist bei ihm die Bezirksgemeinde blos der Inbegriff einer Vereinigung, welche sämmtliche der Gemeinde zur Verwirklichung obliegenden religiösen Zwecke realisirt; Localgemeinde nennt er diejenige Gemeinde, welche blos einige religiöse Zwecke verwirklicht. Unter den von der Bezirksgemeinde zu realisirenden Zwecken befindet sich das Bezirks-Rabbinat und Schulen-Inspectorat. Antragsteller kennt keinen Localrabbiner, sondern nur Bezirksrabbiner, indem jede Gemeinde, die ein Rabbinat zu unterhalten im Stande ist, auch Bezirksgemeinde ist, will jedoch, um einerseits ein Zusammenfassen des Rabbinates, andererseits doch einen Instanzenzug für rabbinische Fragen zu ermöglichen, die Einleitung treffen, daß durch Zusammenkunft der in einem Kreise befindlichen Bezirksrabbiner ein Rabbinats-Collegium, und ebenso durch Zusammenkunft der von den Kreisen zu delegirenden Rabbinen — und zwar aus der Mitte der Kreis-Rabbinats-Collegien, je einen Rabbinen — ein Landes-Rabbinats-Collegium schaffen. Analog mit dieser Gliederung will Antragsteller auch sämmtliche Gemeinde-Vorstände zu einer Kreisvertretung, und mittelst der aus der Mitte der Kreisvertretungen zu delegirenden Mitglieder eine Landesvertretung bilend. Auch präcisirt er die Agenden der Bezirks-, Kreis- und Landes-Rabbinats-Collegien.

Antragsteller überläßt zwar die Bestimmung der Gehalte für Cultusbeamten dem Uebereinkommen der Gemeinde, sorgt aber auch für den Fall, wo solche nicht zu Stande kommt, der Kreisvertretung, die dann zu interveniren habe, feste Normen vorzuzeichnen. — Antragsteller will zwar keinen Zwang zur Errichtung von Schulen, macht es aber den Gemeinden und den Rabbinen zur Pflicht, die Errichtung von solchen zu erwirken, so zwar, daß nicht nur jedem Kinde in der Gemeinde Religionsunterricht ertheilt werde, sondern daß sämmtliche Kinder der Gemeinde ihren Gesammtunterricht in der unter Aufsicht und Leitung des Rabbiners und Schulinspectorates stehenden gemeinschaftlichen Schule ertheilt werde; verpflichtet Rabbiner und Schulinspectorat zur Abhaltung öffentlicher Prüfungen, und macht die Gemeinde verbindlich, den Unterricht der Waisen und Unbemittelten aus den Gemeindemitteln zu besorgen.

Herr Bäumel proponirt ferner, daß der jetzige Landesrabbiner das Präsidium bei dem Landes-Rabbinats-Collegium führe und seine bisherige, durch hohe Gubernial-Erlässe normirten Bezüge fort erhalte, für die Zukunft jedoch die Stell eines Landesrabbiners entfalle.

Die Aufbringung der Geldmittel, dort wo keine Vereinbarung zu Stande kömmt, will Antragsteller nach folgendem Schlüssel normiren: nämlich die Hälfte des Erfordernisses durch directe Besteuerung, nach Verhältniß des Vermögens und Einkommens, also durch Zuschlag zu den landesfürstlichen, directen Steuern; die andere Hälfte aber durch indirecte Besteuerung, also

*) Wir theilen dieses Protokoll um so bereitwilliger mit, als es einen klaren Einblick in die Zustände der jüd. Gemeinden in Siebenbürgen gestattet, und beweist, daß die gebildeteren jüd. Gemeindeglieder allenthalben bestrebt sind, die Gemeinden eines Landes zu vereinigen und denselben eine

לקט מהעיתון „בן־חנניה", עיתונם של יהודי הונגריה (הופיע במחצית השנייה של המאה ה־19) על הכנס העל־קהילתי של קהילות ישראל בטרנסילבניה. בכנס זה השתתף ד"ר סיגמונד ריכטצייט, ראש החברה קדישא בקהילה זו.

Kivonat a „Ben-Chanaja" magyarországi zsidó folyóiratból az Erdélyi Hitközségek 1866-ban levő konferenciájáról. Marosvásárhelyt Dr. Richtzeit Zsigmond képviselte.

ſen, wo es der Gemeinde keine zu ſchwere Laſten auferlegt, weshalb kleine Gemeinden ſich mit einem Religionslehrer begnügen können.

Nach einer mehrſtündigen Debatte wird folgende Ausgleichs-Propoſition bezüglich des Abſchnittes 2. Aronſohn, zum Beſchluſſe erhoben: „Diejenige Gemeinde, die keinen Rabbiner unterhalten kann, gehört in religiöſen Angelegenheiten einem benachbarten Ortsrabbiner an.“ Bei fortgeſetzter Vergleichung der beiden Programmsentwürfe wurde das Aronſohn'ſche Programm, enthaltend Punkt 3 Grundbuch; Punkt 4 Gemeindeprotokoll; Punkt 5 Gemeinde-Inventar; Punkt 6 Cultusanſtalten; Punkt 7 Gemeindebeamten; Punkt 8 Reſervefond; Punkt 9 Gemeindevermögen und Punkt 10 Gemeinderechnung; ſowohl bezüglich der Textirung als der Auffaſſung, einſtimmig für gut befunden.

Schluß der Sitzung 6 Uhr Abends.

Sitzung am 13-ten Mai Vormittags.

Nachdem ſämmtliche Mitglieder der Conferenz, wie auch der Hr. Regierungs-Comiſſär von Elekes erſchienen, eröffnete Vorſitzender die Sitzung. Hr. Bäumel trägt an:

„Nachdem er erfahren, daß einige Herren den Schluß der Berathungen dringender Geſchäfte halber nicht abwarten können und laut des diesbezügl. hohen Gubernial-Erlaſſes die gegenwärtige Conferenz beauftragt iſt, Mitglieder zur Landes-Cultus-Verſammlung dem hohen Gubernium namhaft zu machen, die Berathung über die einzelnen Punkte der Elaborate auf die nächſte Sitzung zu vertagen, und in der gegenwärtigen, über die Wahl und Namhaftmachung der Landes-Cultus-Verſammlungsmitglieder zu verhandeln. Er motivirt ſeinen Antrag, den er als Dringlichkeits-Antrag behandelt wiſſen will, mit dem Argumente, daß derjenige der Herren, der abreiſen will, über die aus ſeiner Gegend zu wählenden Mitglieder einzig und allein Auskunft geben kann.

Der Vorſitzende verkündete nach erfolgter Abſtimmung die Annahme dieſes Antrages durch überwiegende Stimmenmehrheit, worauf zur allgemeinen Berathung hierüber geſchritten wurde. Obwohl es von der ganzen Verſammlung als wünſchenswerth ausgeſprochen wurde, daß die Vertrauensmänner aus der freien Wahl der Gemeinden hervorgehen ſollen, hat dieſelbe in dem Wortlaute des hohen Gubeniums ſich halten zu müſſen geglaubt, dagegen den Vorſitzenden damit betraut, dieſen Wunſch dem hohen Gubernium in dem Einbegleitungsgeſuche vorzulegen, zu welchem Behufe Herr Aronſohn ein Verzeichniß ſämmtlicher ſiebenbürger iſr. Gemeinden dem Herrn Vorſitzenden behändigte.

Nun machten ſich verſchiedene Anſichten geltend. Einige wollten eine Intereſſen- und Intelligenz-Vertretung als Hauptfaktor der künftigen Verſammlung wiſſen. Andere wollten hauptſächlich auf die Hauptgemeinden des Landes Gewicht legen, und einigte man ſich dahin, daß auf je 300 Seelen der jüdiſchen Bevölkerung ein Vertreter entfallen ſolle; mithin die Geſammtzahl der Vertreter auf 56 ſich belaufe, bei deren Wahl ſowohl auf Intelligenz, als auch auf die rangliche Stellung der Gemeinden Rückſicht genommen werden müſſe.

Hr. Richtzeit unterbreitet der Conferenz zur Berathung, ob es wünſchenswerth ſei, daß der gegenwärtig tagende Ausſchuß als ſolcher ſeinen Einfluß bei der zu berufenden Landes-Cultus-Verſammlung ausüben ſoll, und wenn ja, dieſsfällig bei der hohen Landesſtelle darum zu petitioniren, damit der Ausſchuß im Stande ſei, das von ihm ausgearbeitete Statut, im Falle es von der hohen Regierung genehmiget und der Verſammlung vorgelegt werde, zu vertreten und zu vertheidigen.

Dieſer Antrag wurde von der Conferenz nicht unterſtützt, da ſie ſich zu einem ſolchen Vorgehen nicht berechtigt glaubte. Dagegen fand ſie es für angezeigt, die Conferenzmitglieder unter der Zahl der namhaft zu machenden 56 Mitglieder aufzunehmen. — Gegen ein ſolches Vorgehen hat Herr Richtzeit Einſprache erhoben, welche Einſprache, da ſie nicht unterſtützt wurde, unberückſichtigt blieb. Außer den weiter zu benennenden Mitgliedern wurde beſchloſſen, den Landesrabbiner Herrn Abraham Friedmann dem hohen Gubernium namhaft zu machen, um ſelben aufzufordern, an der Verſammlung Theil zu nehmen.

Folgende Mitglieder wurden auf Vorſchlag der betreffenden, ihre Gegend kennenden Conferenzmitglieder, mit Rückſicht auf die Vertretung aller Theile Siebenbürgens, von der Geſammt-Conferenz dem hohen Gubernium zur Einberufung in die Landes-Cultus-Verſammlung anempfohlen die Herren:

Moſes Mendl aus Karlsburg. Iſrael Löwy aus Karlsburg. Moſ. Ahron Grün aus Karlsburg. G. Politzer aus Karlsburg. Elias Kohn aus Karlsburg. Rabbiner Abr. Glaßner aus Klauſenburg. Dr. Anton Adler aus Klauſenburg. Herſch Fiſcher aus Klauſenburg. Dr. Juris Ludwig Fiſcher aus Klauſenburg. Alexander Kohn aus Klauſenburg. Dawid Langsfelder aus Klauſenburg. Rabb. Moſes Fürſt aus M.-Väſárhely. Jeremias Baruch aus M.-Väſárhely. Sigm. Richtzeit aus M.-Väſárhely. Salamon Hörezwiz aus M.-Väſárhely. Julius Baruch aus M.-Väſárhely. David Bäumel aus Mediaſch. Leo Markovits aus Mediaſch. Rabb. Herſch aus M.-Laros. Ign. Hirſch aus M.-Lapos. Rabbiner Mendl Paneth aus Deés. Leopold Hirſch aus Deés. Dr. Nath. Friedländer aus Deés. Iſrael Grün aus M.-Ujvár. Benjamin Naftali aus M.-Ujvár. David Herſch aus Illód. Anton Hirſch aus Illód. Rabb. Dr. Kohne aus Fogaras. Joſef Fleißig aus Fogaras. Löbl Aronſohn aus Kronſtadt. Abr. Felter aus Kronſtadt. B. Roſenberg aus Gyalu. Rabb. B. Roſenberg aus B.-Hunyad. Wolf Roſenblüh aus Dees-Szt.-Marton. Sal. Beneth aus Erdö-Szt.-György. Abr. Moſes aus M.-Ludas. Heinrich König aus Hermannſtadt. Iſak Blum aus Bißtritz. Mendl Degenfeld aus Szt.-Magyaros. Iſak Steinfeld aus Lechnitz. Rabb. M. L. Löw aus Enterdane. Baruch Gewürz aus Naßod. Bernh. Deutſch aus Somkerek. Laſar Herman aus Szt.-Regen. David Goldſtein aus Sinye. Emanuel Dur aus Ungerfalva. Selig Mayer aus Rákos. Amſel Jakobi aus Panezel Coch. Mich. Roßmann aus Hidalmes. Joſef Mendl aus Blaſendorf. Dr. Fiſcher aus Déva. Baruch Klärmann aus Langenthal. Emanuel Stern aus Algyógy. Józef Grün aus Kokelburg. Saul Blumenfeld aus Torda. Sal. Weinberger aus Szt.-György.

Schluß der Sitzung halb 2 Uhr Nachmittags.

Bei Fortſetzung derſelben am 13-ten Nachmittags wurde die Spezial-Debatte und Prüfung der Programms-Entwürfe wieder aufgenommen.

Der 3-te und 4-te Abſchnitt des Aronſohn'ſchen Entwurfes wurde verleſen und angenommen, nur wurde der Paſſus „die Aufnahme kann verweigert werden“ dahin rectifizirt:[2]) „Wenn das aufzunehmende Mitglied nicht 2 Jahre unbeanſtändet im Orte ſeinen bleibenden Wohnſitz hat. Perſonen, die dem Gemeindeausſchuſſe bekannt ſind, können gleich aufgenommen werden.“

Bei Punkt 4. Aronſohn, macht Bäumel geltend, daß es nicht genügt, die Art der Mittelbeſchaffung blos der Uebereinkunft der Gemeinde zu überlaſſen, da eine gütliche Vereinigung in den ſeltenſten Fällen zu erzielen ſei. Es muß daher eine Norm feſtgeſetzt werden, nach welcher vorzugehen ſei, und beantragt Bäumel, die in ſeinem Elaborate angegebene Norm zu adoptiren. die Majorität ſchließt ſich jedoch der Anſicht des Herrn Aronſohn an.[3])

Im 5-ten Abſchnitte Aronſohn „Repräſentanz“ wurde der Zuſatz der Wahlanweſenden gemacht.

In den Paſſus „der Vorſteher vertritt die Gemeinde und vertheilt die Zweige der Verwaltung an die einzelnen Mitglieder“ wurde die Erläuterung vereinbart: Synagogen-Curator vulgo Gabbai ſei von dem Geſammtausſchuſſe zu beſtimmen.[4])

Beim Abſchnitt 7. Aronſohn „Rabbiner“ wurde auf Antrag Bäumels die Veränderung getroffen, „das Proviſorium auf 3 Jahre zu reduziren, und bei bekannten Autoritäten kann von dem Proviſorium überhaupt Umgang genommen werden.“ Auch wurde auf Anregung Aronſohn's ein neuer Paſſus in dieſer Hinſicht aufgenommen u. z.: „wenn dem Rabbiner zu den 3 Jahren gekündigt wird, muß dies wenigſtens 6 Monate früher geſchehen, mit Abfertigung eines halbjährigen Gratisgehaltes.

In den Paſſus: „Der Gehalt des Rabbiners“ wurde auf Anregung mehrerer Mitglieder der Minimalgehalt auf fl. 400 öſterr. W. fixirt, jedoch wurden dem Rabbiner Trauungs- und Scheidungsgebühren zugeſtanden. Die Trauungsgebühren betragen 1, 3, und fl. 5 für Approbation der Schächter kann der Rabbiner nicht mehr als 2 fl. beanſpruchen.[5])

Als Ergänzungsnachtrag zum Abſchnitt „Rabbiner“ folgt von Aronſohn ein nach vielen Debatten vereinbarter Paſſus: „Aenderungen in den beſtehenden Cultuseinrichtungen können nur von der Gemeindeverſammlung im Einverſtändniſſe mit dem Ortsrabbiner vorgenommen werden. Wo eine Religionsſchule ſich befindet, hat der Rabbiner nicht nur dieſelbe zu leiten und zu beaufſichtigen, ſondern wenn es die Verhältniſſe der Gemeinde erfordern, den Religionsunterricht zu ertheilen.“

Auch wurde auf Antrag Aronſohn's noch hinzugeſetzt: „In Orten, wo keine Rabbiner angeſtellt ſind, hat die Gemeindeverwaltung die Matrikel zu beſorgen, und kann mit Führung derſelben den Religionslehrer oder Vorbeter betrauen.“ Ferner: „In Orten, wo keine Cultusgemeinde beſteht, und über Schächter und andere Cultusangelegenheiten Verſchiedenheit der Meinungen

III. Fejezet

A STATUS-QUO HITKÖZSÉG MEGALAKULÁSA

A status-quo hitközség kialakulásának kezdete a XIX. század hetvenes éveire tehető. Az 1866. évi május hó 10-én megtartott kolozsvári kongresszusra, mely a magyarországi, 1868. évi, zsidó hitközségek kongresszusának erdélyi „előkészítő" tanácskozása volt, a marosvásárhelyi hitközség is elküldte képviselőit. A küldöttség élén dr. Richtzeit Zsigmond és Horovitz Sámuel állottak. Eme előkészítő kongresszus után kezdődött meg tulajdonképen a „haladó" hitközség megszervezése, de a valóságos elszakadás csak az 1868-as kongresszus után történt meg.

A status-quo hitközségnek már 1868-ban külön rabbija volt dr. Márkusz Sámuel személyében, aki párhuzamosan folytatta tevékenységét az akkori orthodox hitközségi rabbival, Fürszt Mose (Mór)-al. Harminc éven keresztül a két hitközség tagjai külön imádkoztak ugyan, de önálló, külön templomot csak 1899-ben építettek.

A status-quo hitközség tüntető módon hajlott a magyarosodás felé, vagyis a magyar társadalomba való beolvadás minden megengedhető formája felé, kivéve az utolsó lépést, a zsidó vallással való azonosulás megtagadását. Bár a hitközség tagjai igyekeztek a „haladó eszméket" a hitközségi és rituális életben is meghonosítani, nem léptek át a neológiába.

Ennek a hitközségnek fennállása idején tevékenységi köre háromirányú volt:

a) Vallási intézmények fejlesztése és a hitközség tagjai vallási szükségleteinek ellátása,

b) Nevelési intézmények ápolása, fejlesztése, ovódai-, elemiiskolai- és középiskolai fokon, a hitközség anyagi hozzájárulásával,

c) Szociális intézmények támogatása, melyek közé csaknem minden szociális szolgáltatás tartozott.

Ellentétben az orthodox hitközséggel, a status-quo rendszerben a neveltetés és szociális támogatás munkájában a nők jelentékeny szerepet töltöttek be. Fontos munkakört töltöttek be a nők az adózások megszervezésében, a szociális és közoktatási célokra való építkezésekben stb. A status-quo hitközség a cionista mozgalom megalakulásának kezdetétől fogva mindennemű cionista mozgalom az ifjúsági szervezetek gyámolítójának tekintette magát.

A hitközség kialakulásának feladatai közé tartozott a környező társadalommal való kapcsolatok ápolása, kormányszervekkel, vagy a környékbeli lakossággal egyaránt. E kapcsolatok ápolása gyakran legyőzhetetlennek látszó nehézségekbe ütközött, mert igen sűrűn előfordult, hogy a legegyszerűbb, jogos és természetes módon lebonyolítható kérdésekben, kijárók közremüködését kellett igénybevenni, esetleg miniszteriális, sőt parlamenti közbenjárást igénybevenni a hitközségi tagok érdekeinek védelmében.

Míg az orthodox hitközség a zsidó tradiciókat a történelem és ősi folyamatosság jogán őrizte és vallotta, a status-quo hitközség a nemzeti-cionista-zsidó hitvallást tette magáévá a modern, zsidó nemzeti mozgalom keretében. Az orthodox hitközség fennállásának évei alatt a jesivát végzettek százait nevelte fel, akik szívükben Izráel szeretetével kerültek ki az életbe, míg a status-quo hitközségek a chalucok százait adták a mozgalomnak, fejlett cionista szellemben nevelkedett fiatalokat, akik Izráelben a chaluci telepítések úttörőivé lettek.

בית הכנסת המפואר במארוש־ואשאר־האיי

A marosvásárhelyi Statusz-quo (konzervativ) temploma.
1900-ban épült.

eltérő volt mind az orthodox, mind a neológ hitközségétől, annál az oknál fogva, hogy magát „status-quo ante"-nak tekintette. Az állami rendelkezések és a saját alapszabályai szerint az orthodox és neológ hitközségek szabályainak és alapszabályainak összeolvasztása volt. 1922-ben a status-quo hitközség az „Erdélyi és Bánáti, nyugati szertartású izraelita hitközségek központi szövetségé"-hez csatlakozott, melynek központja Kolozsvárt volt.

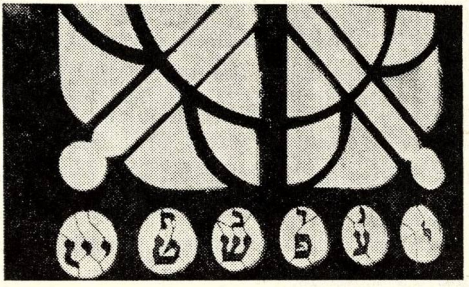

אורנמנטיקה פנימית בבית הכנסת הקונסרבטיבי
עם ראשי התיבות של אדריכל בית הכנסת.

Belső ablak diszítmény a statusz-quo templomban

Ennek az új hitközségi szövetségnek kezdeményezői és alapítói között volt a marosvásárhelyi hitközség akkori elnöke, Schwartz Antal is. A marosvásárhelyi status-quo hitközség jogi helyzete azonos volt a többi, hasonló hitközség jogi helyzetével, az 1922-ben meghozott törvény értelmében és rendelkezései szerint.

Ez a törvény meghatározta a hitközség felépítésének belső szerkezetét, választási rendszerét, a hitközségi adakozások keretét, adóztatási jogát és rendszerét, a hitközségi tagok kötelezettségeit, vallási és szociális szolgáltatások jogát, nevelésügyet, hitközségi vagyon kezelését stb. stb.

A marosvásárhelyi hitközség tagjai különlegesen élénk tevékenységet fejtettek ki a nyugati szertartású izraelita hitközségek központi szövetségében, ami főleg a néhai dr. Löwi Ferenc, a hitközség utolsó főrabbija befolyásának eredménye volt.

Ez a hitközségi szövetség többször tartotta összejöveteleit Marosvásárhelyen, sőt az erdélyi és bánáti hitközségek alkalmazottai számára rendezett továbbképző tanfolyamait is ebben a városban rendezte.

Dr. Löwi Ferenc hetvenedik születésnapja tiszteletére a hitközségi központi szövetség az ő munkássága méltatásának szentelte egyik kiadványát.

A hitközségi vezetőség a szervezet fennállásának tartama alatt számos tagot számlált. Közülük a kiemelkedő személyiségek nevét az alábbiakban adjuk:

Rabbik: Dr. Márkusz Sámuel, Dr. Wilheim Joachim, Dr. Löwi Ferenc.

Előljárósági elnökök: Dr. Richtzeit Zsigmond, Horovitz Sámuel, Dr. Turnowszki Mór, Dr. Sebestyén Miklós, Burger Albert, Schwartz Antal, Rothmann Mór, Friedler Izráel, Senensieb Béla és Darvas Mór.

Titkárok: Breuer Márk, Ring Sámuel, Nobel Jakab és Kohn Henrik.

Mindeme személyek közül magasan kiemelkedett Dr. Löwi Ferenc egyénisége, aki negyven éven keresztül irányította a főrabbi székből a hitközség sokrétű, felelősségteli munkáját. E nagytekintélyű főrabbinak igen jelentős szerepe volt a hitközség felvirágoztatásában és ugyanakkor őt tekintették a marosvásárhelyi cionista mozgalom szervezete szellemi atyjának is, gyámolítójának is.

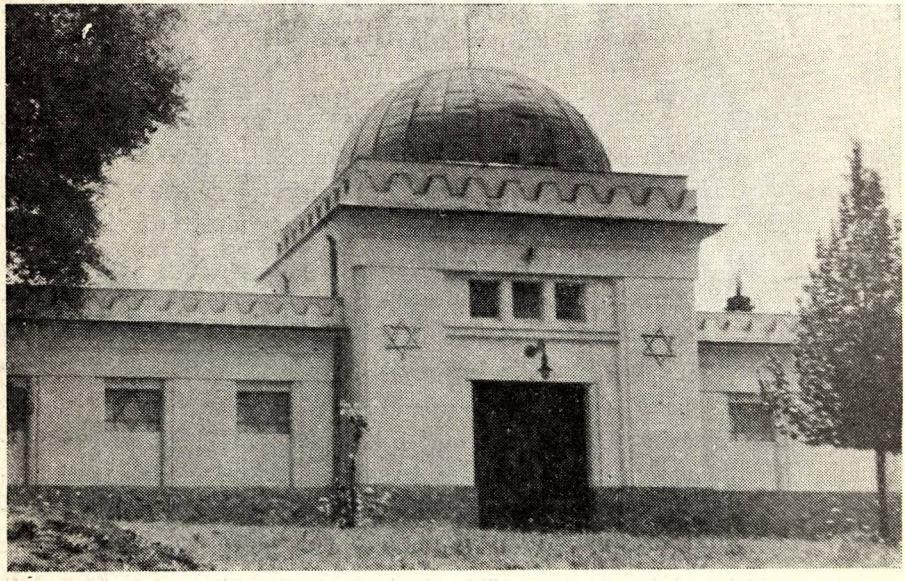

בית הטהרה הנמצא בבית העלמין היהודי במ.־ואשאר־האיי.

A marosvásárhelyi statusz-quoi temetőben levő rituális halott-mosó. Épült 1923-ban

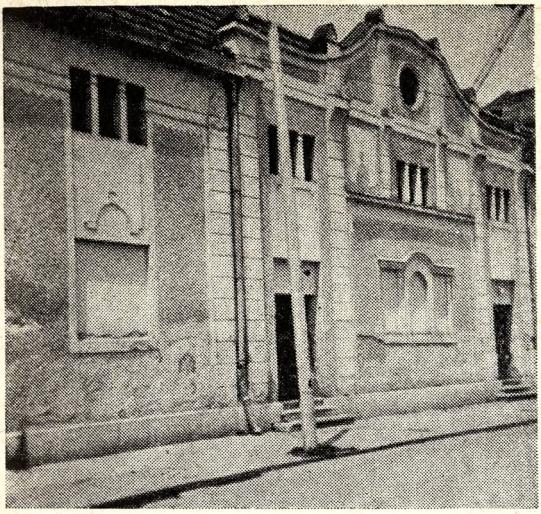

בית התרבות היהודי בקהילה הקונסרבטיבית במ.־ואשאר־האיי

A marosvásárhelyi zsidó kultúrház. Épült 1928-ban

חלק מציבור התלמידים שהתגוררו בבית־החניכות.

Marosvásárhelyi zsidó tanoncok a tanoncház bejáratánál

קבוצת ילדים בגן העברי במ.־ואשאר־האיי בשנת 1938.

Csoportkép a marosvásárhelyi héber óvodában 1938-ban

A hitközség intézményei közé számított a Chevra Kadisa, a Kishitel Bank, a rászorultak segélyegylete, a betegeket látogató egyesület, az aggokháza, az árvagondozó, a tanoncotthon, az átutazók vendégháza, az özvegyeket támogató egyesület stb.

A jótékonycélú Nőegylet, a Chevra Kadisa mellett, a hitközség egyik legrégibb intézményei közé tartozott. Már 1887-ben, a zsidó iskola építési akciójában, jelentékenyen és aktivan vette ki részét. A fenti intézmény hatáskörébe tartozott az iskola anyagi támogatására rendezett gyüjtések, a rászorulók felruházása, az árvákról való gondoskodás, a szegénysorsú családok éhező gyermekeinek étkeztetése, a Marosvásárhelyen tanuló középiskolás diákok számára fenntartott menza finanszirozására, a nincstelen hajadonok kiházasítási alapjának fenntartása, kultúrtevékenység és még sok más.

A ZSIDÓ NEVELÉS

A hitközség keretében történő zsidó nevelés a következő teendőket foglalta magában:

a) Ovódás gyermekek nevelése, héber ovóda.

b) Elemiiskolai nevelés. Elemi iskola és vallási nevelés az állami iskolák növendékei részére.

c) Középiskolai nevelés. Zsidó-héber polgári iskola fenntartása és irányitása.

d) Héber nyelvoktatás és a zsidó nemzeti szellemben való nevelés a dolgozó és tanuló ifjúság számára.

e) Vallásoktatás az állami középiskolák zsidó diákjai számára.

A héber ovóda. Dr. Löwi Ferenc kezdeményezésére és Schönfeld-Jakobi Pnina ovónő és pedagógus vezetésével 1922-ben alakult meg. Ez az intézmény Erdély harmadik (Szatmár és Dés után) héber ovódája volt, mely megszakítás nélkül 1944-ig működött.

Az elemi iskolai nevelés a hitközség vezetőinek egyik szívügye volt. Tudunk arról, hogy már a múlt század utolsó éveiben magán-elemi iskola működöttt itt Beregi Nátán irányítása mellett. Ez az iskola tradicionális jellegű volt és nagyon emlékeztetett egy mai, szervezett cheder intézményhez. 1890-ben megalakult a hivatalos zsidó elemi iskola, vezetője Polatsek Vilmos pedagógus volt. Ez az iskola (tanulók számának növekedése, tanulmányi keret fejlődése stb. szempontjából) minden elismerést megérdemelt. Utolsó igazgatója Moskovits Jenő volt.

ריקוד החישוקים בגן הילדים העברי במ.־ואשאר־האיי בשנת 1936.
„Karika-tánc" a marosvásárhelyi héber óvodában 1936-ban

גן הילדים העברי בשנת 1934 במ.־ואשאר־האיי.
A héber óvoda növendékei 1934-ben

A vallási nevelés az 1867-ben megtartott magyarországi zsidó kongresszus határozatainak megfelelően folyt, annak ellenére, hogy a marosvásárhelyi status-quo hitközség nem tartozott a neológ hitközségekhez.

A vallási nevelés keretében hittant, torát, tenachot, (Biblia, próféták, zsoltárok stb.) imádkozási rendszert, vallási szokásokat, szertartásokat és törvényeket tanítottak.

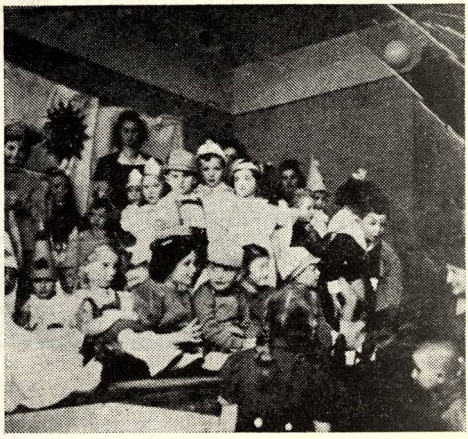

קבוצת ילדים מגן הילדים העברי חוגגת בחג הפורים ב־1941.

A marosvásárhelyi héber óvoda purimi ünnepe

A középiskolai nevelés. Már 1923-ban tervezték a héber középiskola alapítását gimnáziumi fokon, de ez részben csak 1940-ben valósult meg, amikor Stern József pedagógus igazgatása alatt megalakult a helyi héber-zsidó polgári iskola. A zsidó tudományok tanára a nagytekintélyű és nagytudású dr. Teszler Herman Jehezkiél rabbi volt, akit a hitközség vezetősége dr. Löwi Ferenc helyettesének szánt. 1943/44. tanévben 160 diák tanult a héber polgáriban. Ebben az intézetben a kötelező, polgári iskolai tananyagon kivül hébert, mint élő nyelvet, zsidó történelmet, Palesztinagrafiát (Erec Jiszráel földrajzát), Torát, a Prófétákat, zsoltárokat (Tenach), vallási törvényeket és szokásokat tanítottak.

A középiskolai oktatáshoz tartozott azoknak a zsidó tanulóknak vallási nevelése is, akik még a városi, állami középiskolák növendékei lehettek. A hittanórák előadói a status-quo hitközség részéről dr. Löwi Ferenc, míg az orthodox hitközség részéről Friedmann Ferenc hitközségi főtitkár és Simon Herman Jeheszkiél voltak.

Megjegyzendő, hogy a zsidóiskolai nevelés 1940-től kezdődőleg magábafoglalta a zsidó állami elemi iskolát is. Itt a zsidó gyermekek a nemzsidóktól elválasztva, külön keretben tanultak. Az iskola igazgatója magyar, de a többiek közt két tanítója zsidó vallású volt, akik az egyre

elviselhetetlenebbé váló antiszemita légkörben nevelték a helybeli zsidó gyermekeket. Ezeknek a gyermekeknek szellemi és testi épsége felett egyaránt Simon Jeheszkiél őrködött, aki később a marosvásárhelyi hitközség rabbija lett.

קבוצת ילדים מגן הילדים העברי בשנת 1940.
Egy gyermekcsoport a héber óvodában 1940-ben

Önképzőkörök a dolgozó és tanuló ifjúság, valamint felnőttek számára. 1922. óta, szinte megszakítás nélkül működtek a héber nyelvkurzusok, valamint a zsidó történelmi- és irodalmi körök. Fő tevékenységük a héber nyelv és a zsidó nemzeti öntudat ápolása volt és ezen a téren Gruber Mesulám Jekutiél, a legutóbbi években pedig dr. Teszler Herman munkálkodtak. Az önképzőkörök összejöveteleit a héber polgári iskola termeiben tartották. Ezekben a kultúrkörökben több, mint 200 zsidó ifjú és leány vett részt. A hetenként megtartott összejöveteleken a zsidó jelennel és jövővel kapcsolatban mindent megvitattak, történelmi és irodalmi törvényszékek hoztak meg élénk és heves viták közepette döntésüket, a hallgatóság és az aktivan közreműködő ifjak legnagyobb megelégedésére [107]).

[107]) Lásd a héber részt a másik kötetben.

Társadalmi-, kultúr- és sportegyesületek, melyek aktiv sporttevékenységet fejtettek ki: A Bnéi Brith, — a Zsidó Klub, — az Iparos Klub, — a Poaléi Cedek, továbbá a Kadima (1922. évben) és a Makkabi (1940—1944-ben). A sportgyesületek az úszás, vívás, birkózás, boxolás, labdarugás és teniszsportokat művelték.

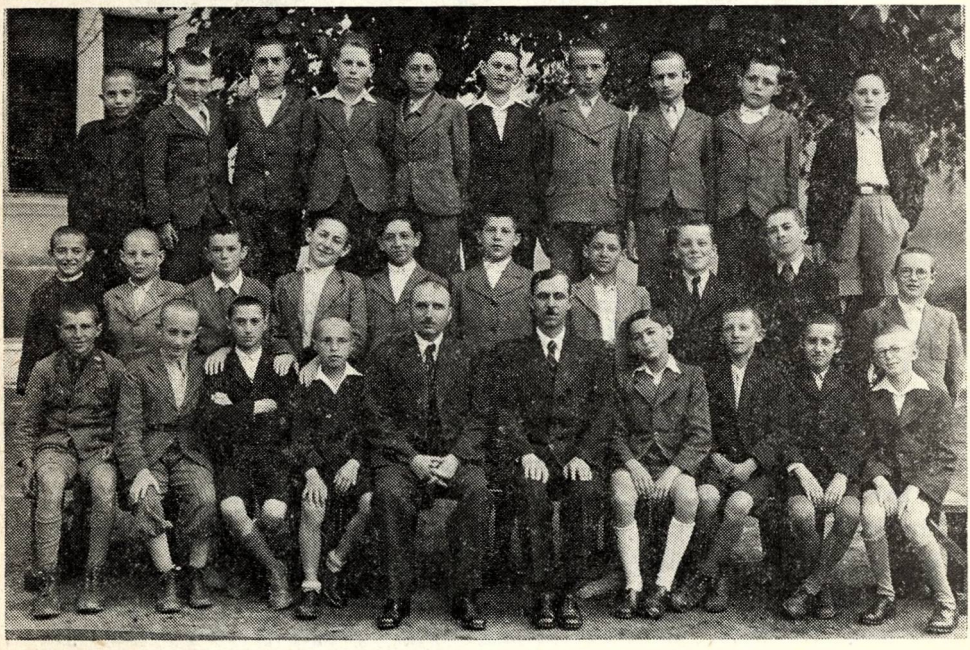

כתת בנים יהודיים בבית הספר הממשלתי בעיר, בין השנים 1940—1944. בית הספר פעל באחד מבתי הספר העירוניים הממשלתיים ובמשמרת שנייה בלבד. המגמה היתה להפריד בין הילדים היהודיים לבין התלמידים ההונגריים.

A marosvásárhelyi állami zsidó iskola növendékei 1940-ben a Jokai Mór utcai iskolában

גן הילדים היהודי־העברי משנת 1941.

A marosvásárhelyi héber óvoda növedékeinek egyik csoportja 1941-ben

תלמידי כתה א' בבית הספר היהודי במ.־ואשאר־האיי בשנת 1936/37. במרכז יושבים המורים מימין לשמאל — מר דויטש, מר מושקוביץ מנהל ביה"ס והגב' שאלאמון אילנה־כהן.

A zsidó elemi iskola I. oszt. növendékei 1936/37-ben

תלמידי כתה ג׳ בביה״ס היהודי משנת 1937/38. יושבים: מר דויטש, הגב׳ אילנה כהן, מר מושקוביץ — המנהל — והגב׳ אלישבע רוזנפלד.

A zsidó iskola III-ik osztály növendékei 1937/38-ban

תלמידי כתה א׳ בביה״ס היהודי במ.־ואשאר־האיי בשנת 1930.

A marosvásárhelyi zsidó elemi iskola I. osztálya az 1930/31 évben. Ülnek balról jobra: Kohn Ilonka, Moskovits Jenő (az igazgató) és Rosenfeld Böske

תלמידי כתה ד' בביה"ס היהודי במ.־ואשאר־האיי בשנת 1934.

A marosvásárhelyi zsidó iskola 1934 évben IV. osztály végzett növendékei. Ülnek balról jobbra: Radó Ferenc, Moskovits Jenő, Rosenfeld Böske és Kohn Ilonka

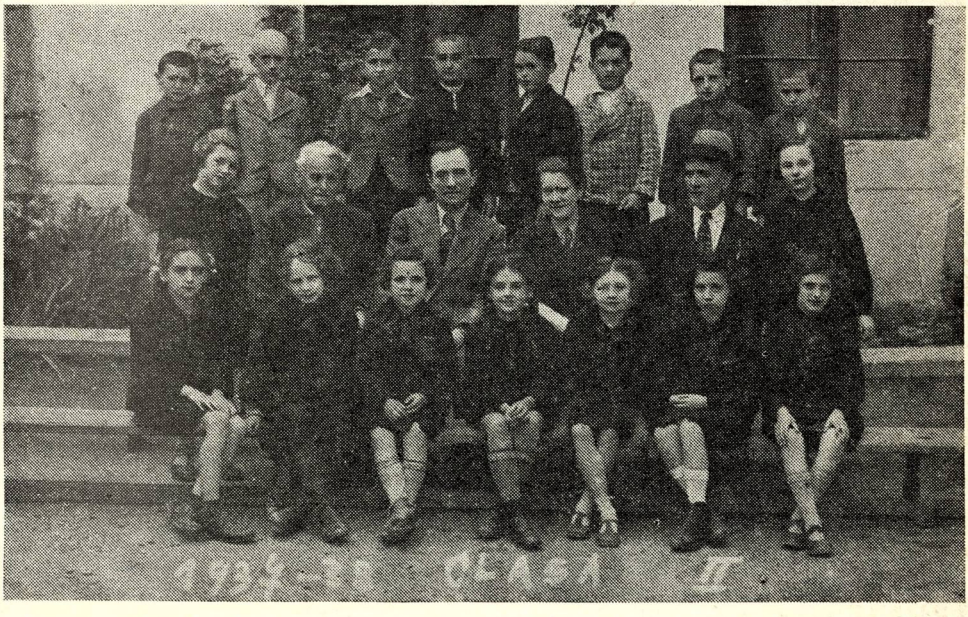

תלמידי כתה ב' בביה"ס היהודי במ.־ואשאר־האיי בשנת 1937/38, במרכז יושבים המורים: מר דויטש, הגב' כהן, מר מושקוביץ ומר אפרים ראדו.

A marosvásárhelyi zsidó iskola II. osztálya az 1937/38. évben. Ülnek balról jobra: Radó Ferenc, Moskovits Jenő, Kohn Ilonka és Deutsch bácsi

יוסף שטרן, מנהל בית הספר היהודי־העברי העל־יסודי במארוש־ואשאר־האיי בשנים 1940—1944 (חי בשנים 1907—1971)

Stern József — a marosvásárhelyi héber polgári igazgatója az 1940—1944-es években. Élt 1907—1971.

תלמיד יהודי מבית הספר היהודי־העברי העל־יסודי במ.־ואשאר־האיי (חבוש כומתת „בוצ'קאי") כשעל דש בגדו „מגן־דוד צהוב".

Bocskai sapkás és sárgacsillagos marosvásárhelyi héber polgári-iskolás 1944-ben

תלמידות כתה ד' של בית הספר העל־יסודי בשעת הכנה למסיבת חנוכה בביה"ס, בריקוד המבוסס על הפולקלור הסאקלאָרי. ריקוד זה היה בבחינת מס־נאמנות שבהכרח לשלטון ההונגרי־הפשיסטי.

A helyi zsidó polgári leány növendékei készülődnek Chanuka ünnepre, székely táncba és népi öltözetben

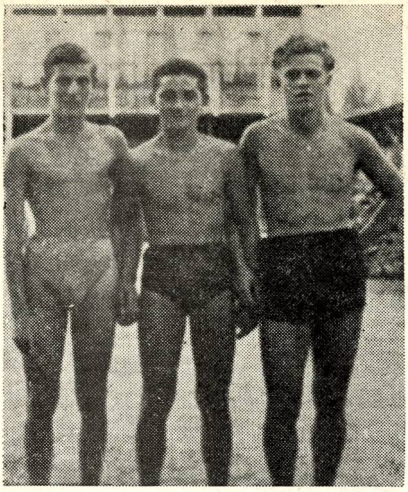

שלושה שחיינים יהודיים במ.־ואשאר־האיי, שזכו בפרסי הצטיינות בשחיה, ב־1939.
ד. יעקובוביץ, ט. פריטש וי. ארדאיי.

Három marosvásárhelyi zsidó úszó (1939).
Erdélyi József, Fritsch Endre
és Jakabovits Duci

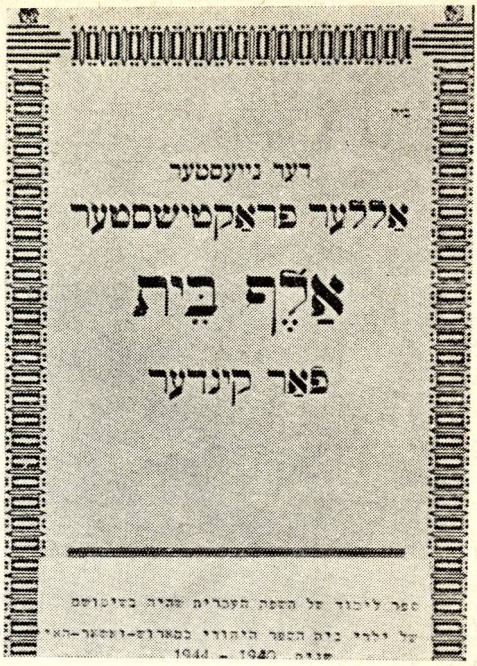

A marosvásárhelyi zsidó iskola tanítványai használatában lévő héber nyelvtan könyv első oldala, az 1940—1944-es években.

נוער יהודי באימוני שחיה בבריכה המקומית בשנת 1931.
רובם חברי השומר הצעיר.

Zsidó sportoló ifjúság a marosvásárhelyi úszómedencében.
Javarésze a „Hásomer Hácáir" tagjai voltak

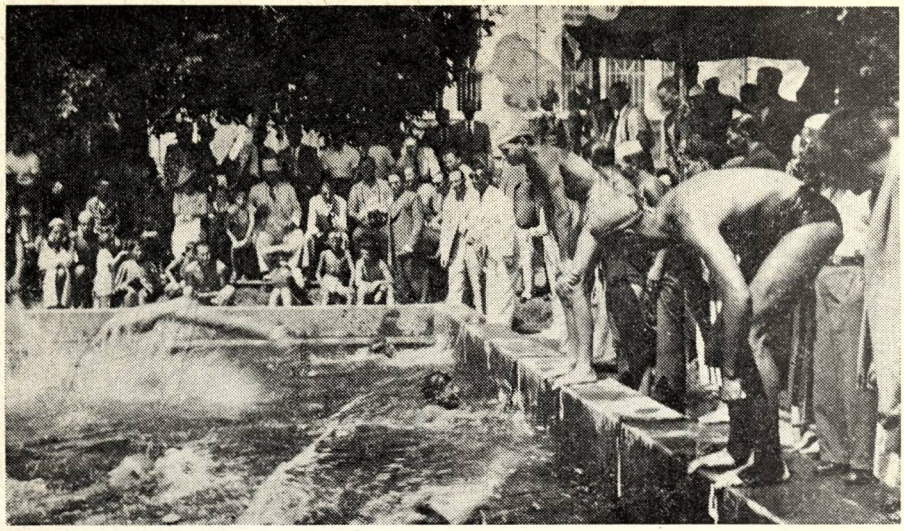

נוער יהודי בתחרות שחייה בבריכת השחייה המקומית בשנת 1936

Zsidó sportolók a marosvásárhelyi úszóbajnokságon 1936-ban

תלמידות בית הספר היהודי העל־יסודי המקומי בעת הכנה לחגיגה בשנת 1942.

A marosvásárhelyi héber polgári iskola növendékei ünnepélyre készülnek, székely ruhába öltözve nemzeti táncba. Ez volt az elnyomott zsidóság „hűségi adója".

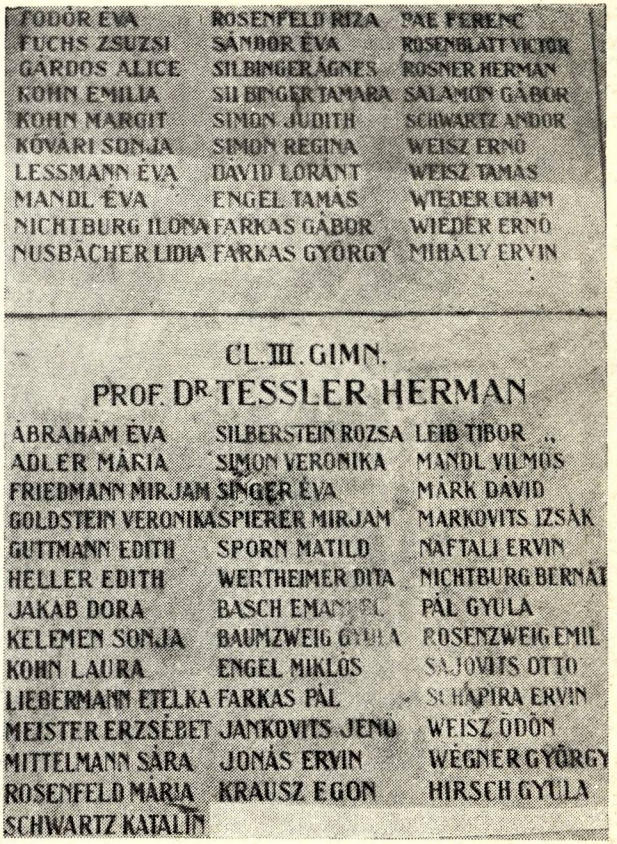

שמות התלמידים היהודיים שלמדו בבית הספר היהודי־העברי העל־יסודי במ.־ואשאר־האיי בשנים 19944—1940 ואשר נספו במחנות הריכוז הגרמניים.
שמותיהם חרותים על לוח זכרון, הנמצא גם בימים אלה בבנין בית"ס.

A marosvásárhelyi héber polgári, koncentrációs lágerekben elpusztult növendékeinek a névsora a helyi volt iskola épületében lévő emléktáblán

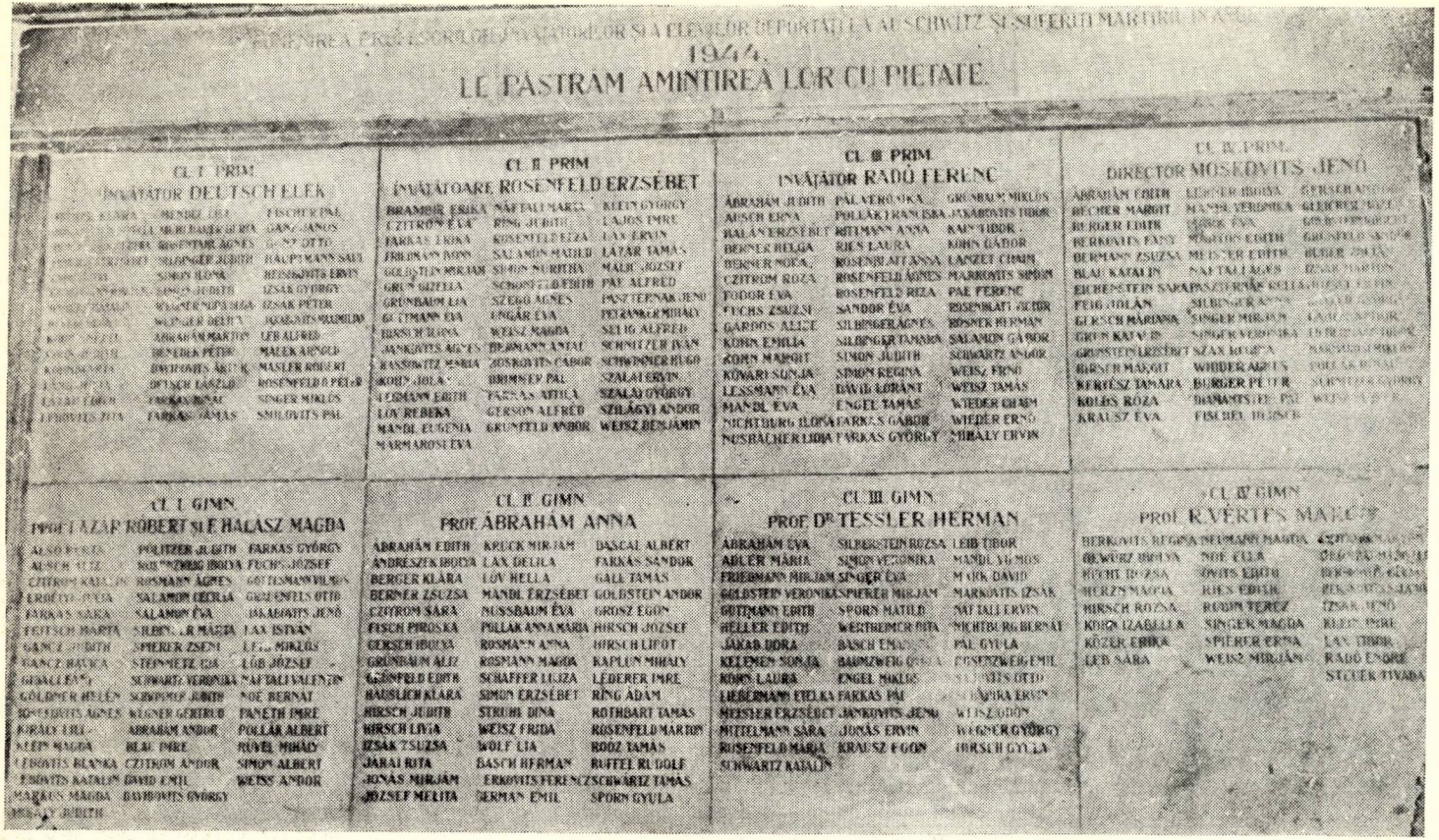

מצבת הזכרון שהוקמה בשנת 1946 ע"י הקהילה המאוחדת בעיר לזכרם של תלמידי ביה"ס היהודי ושל ביה"ס העל־יסודי שנרצחו בידי הנאצים.

A volt zsidó elemi iskola falán lévő emléktábla az elemi iskola és a héber polgári elhurcolt növendékeiről

IV. Fejezet

MAROSVÁSÁRHELY ZSIDÓSÁGÁNAK HOZZÁJÁRULÁSA A TUDOMÁNYHOZ

Marosvásárhely zsidóságának hozzájárulása a rabbinikus, az általános világi irodalomhoz és művészetekhez, orvostudományhoz, újságíráshoz, különféle, egyéb tudomány-ágakhoz, társadalmi létszámához viszonyítva egyedülálló és rendkivüli volt.

A marosvásárhelyi zsidók között sikeres irók, nagynevű művészek és ismert kutatók szerepeltek, akikre Erdély zsidósága büszkén tekintett.

A rabbinikus irodalom területén működő személyek közül meg kell emlékeznünk Fürszt Mór rabbiról „Mare Mose", (Mózes látomásai), Kohn Iszachar Beer rabbi „Binat Iszaher" (Iszacher értelme), — „Jearot Dvas" (Mézek erdeje), a „Sav lachem maskiméi kum". (Céltalan korán-kelők), Friedmann Ferenc, az orthodox hitközség főtitkárának a „Chiduséi Tora" (Tóra újítások) — a „Tál Boker" (Hajnali harmat), „Avodat sir" (Dalos áldozatok), „Hádrát Kodes" (Szentség Disze), — „Böáváro cháj háám" (Múltjában él a nemzet) című művek alkotója.

Friedmann Ferenc nevét Erdélyszerte ismerték erőteljes birálatai és borotvaéles logikájú vitairataiból, aki az orthodox tanok védelmében elszánt harcot folytatott a zsidóság asszimilációja ellen. Mélyenszántó cikkeket írt az erdélyi orthodoxia „Hoemész" című lapjába és a magyarországi orthodoxia „Zsidó Ujság" folyóiratába.

A rabbinikus irodalom terén működő, utolsó kimagasló személyiség Klein Fülöp (Efraim Fischer) rabbi, aki egyszersmind a marosvásárhelyi hitközségben utolsónak töltötte be a főrabbi tisztséget, könyvének címe „Menachem mesiv" (Menachem válaszol).

Az általános irodalom terén Dr. Berner Mór: „Óh... kiválasztott népem" című könyvével tünt ki, továbbá Révész Imre: „Engedetlenül" és „Fegyverek közt énekelve", valamint Hegyi Ilona: „Szövő lányok", — „Külvárosi kút" művekkel. Salamon Ernő haladó irányzatú költő, Osvát Kálmán irodalmi füzetek és folyóiratok szerzője. Havi folyóiratának címe: „Zord idők", könyvei: „Levelek a fiamhoz", — „Románia felfedezése", végül „Feljegyzések múló és nem múló dolgokról".

Az újságírás területén működtek Fekete Andor „Független Magyarország", — Grün Sámuel: „Ellenőr" című helyi újság szerkesztője.

שער לספרו של המנהיג הציוני בעיר זו ד"ר משה ברנר

Dr. Berner Mór „Óh kiválasztott népem" című könyvének héber fordításának fedőlapja

גיורג' קובאטש — אמן
Kovács György színművész

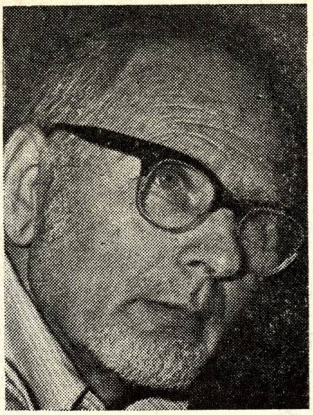

אנדרא ראבאס — אמן פסל
Révész Endre szobrász

בתיה לאנצאט — שחקנית בהצגת „מארי סטיוארט" תיאטרון „הבימה" ו„הקאמרי" לשילר, הקאמרי 1961.

Lancet Batja, a Tel-Aviv-i Kameri szinházban a „Maria Stuart" nevű színdarabban, 1961

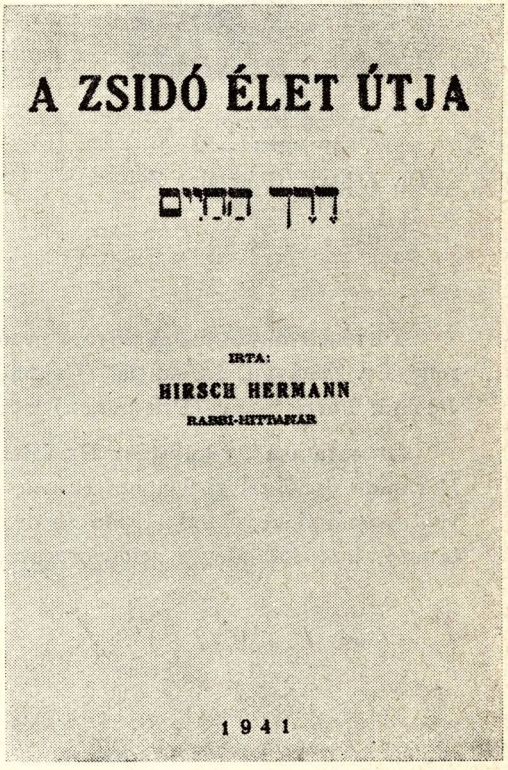

שער מספרו של הרב צבי הירש, מבני המקום ורב בקלויזנבורג.

הרב צבי הירש — מורה לדת ומחבר ספרי הגות

Hirsch Herman rabbi iró és szerző

Művészetekben: Izsák Márton szobrász, Kohn Mkilós (USA) szobrász, Révész Endre (Izráel) szobrász, Wienant Citrom Aliz (Canada) szobrásznő, Batja Lanczet (Tel-Aviv) színésznő és Kováts György (Marosvásárhely színművész neveit említhetjük meg.

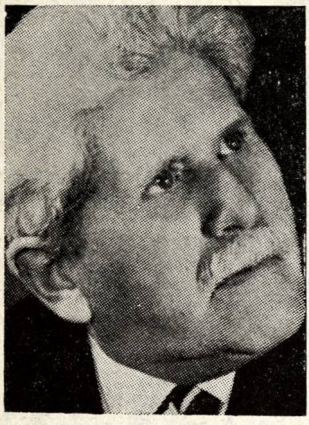

ד"ר יקותיאל צבי זהבי
— היסטוריון

Dr. Zahavi (Goldstein) Zvi
történész

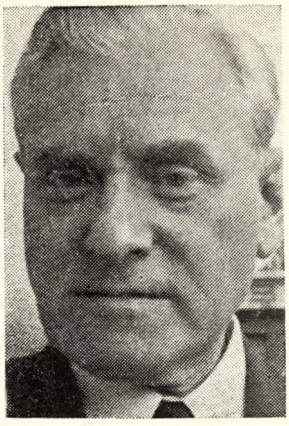

ד"ר ישראל שמעון — חוקר מדע הרפואה והלקם של רופאים יהודיים במחקר הרפואי. פעיל בעשרות מיוסדות תרבות יהודיים ובטיפוח הלשון והתרבות העברית בצרפת. יליד מ.־ואשאר־האיי.

Dr. Simon Izidor, marosvásárhelyi születésü és Franciaországban élő orvos, a zsidó orvostudomány kutatója

Történelemkutatásban kiváló munkásságáért kiemeljük Dr. Löwi Ferenc, Dr. Zehávi Cvi Jekutiel (Goldstein), Slomo Jicchaki (Izsák Sanyi), Jicchak Perri tanár (Friedmann) neveit.

Orvostudomány-kutatás: Dr. Blatt Miklós szemorvos, kutató, — dr. Hermann Jenő szívspecialista-kutató, — dr. Hirsch Simon általános orvostudományi egyetemi előadó és dr. Simon Izidor, orvostudományi történet-kutató különleges zsidó orvostudomány-történeti munkáját.

V. Fejezet

A CIONISTA MOZGALOM [108]

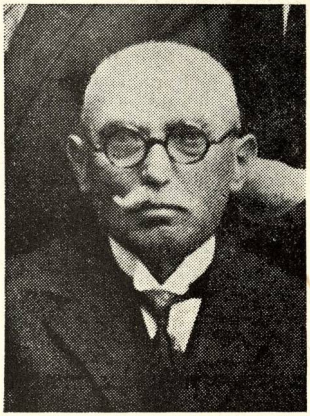

קלמן וולסטר, מייסד התנועה הציונית במארוש־ואשאר־האיי בשנת 1913.

Wolster Kálmán a marosvásárhelyi cionista mozgalom alapítója 1913-ban

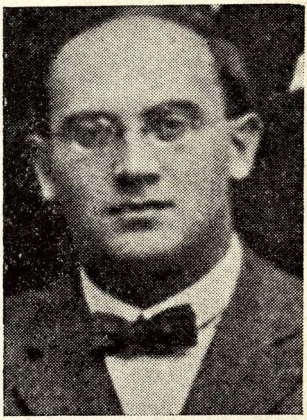

ד"ר אברהם בראטאר — מראשוני הפעילים בתנועה הציונית במ.־ואשאר־האיי וממפקדי „פלוגת ההגנה העצמית".

Dr. Bretter Rudolf a marosvásárhelyi cionista mozgalom legelsőbb szószólója és a „Zsidó nemzeti gárda" egyik parancsnoka

A marosvásárhelyi cionista mozgalom szervezete 1913-ban alakult meg. Alapítója az erdélyi cionizmus vezéregyénisége, Dr. Weissburg Cháim, a marosvásárhelyi status-quo hitközség néhai főrabbijának Dr. Löwi Ferencnek neveltje volt. Segítőtársa dr. Beregi Ármin, a magyarországi cionista mozgalom elnöke volt.

Egy évvel később, 1914. június 28-án tartották az alakuló közgyűlést, melyen több, mint ötszáz személy vett részt. A helybeli cionista szervezet élén a későbbi évek folyamán az alább felsoroltak vettek részt a mozgalom vezetésében és felvirágoztatásában:

Wolster Kálmán
Dr. Bretter Rudolf
Friedler Izidor
Morgenstern Károly
Dr. Engelberg József
Dr. Engelberg Dezső
Dr. Berner Mór

[108]) Lásd terjedelmes vázlatunkat a héber részben.

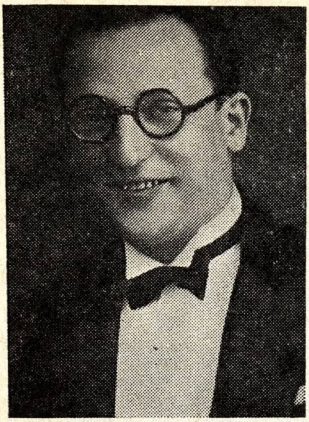

יוסף האלמאר — מפעילי התנועה הציונית בעיר זו במשך שנים ארוכות. היה מנהל הבנק היהודי „בנק ג'וינט".

Helmer József a marosvásárhelyi cionista mozgalom aktiv tagja és a helyi Zsidó bank igazgatója éveken keresztül

ישראל פרידלר — מעסקני התנועה הציונית המסורים בעיר זו במשך עשרות שנים.

Friedler Izidor a helyi cionista mozgalom hűséges és önzetlen tagja hosszú éveken keresztül

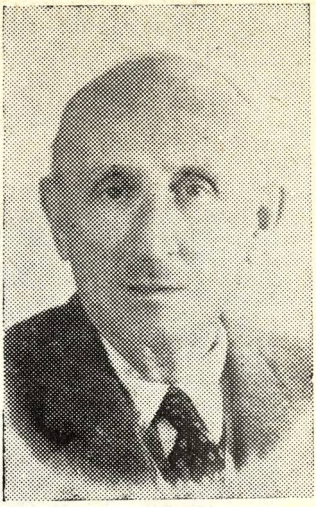

ד"ר דוד אנגלברג ממנהיגיה הבולטים של התנועה הציונית במ.־ואשאר־האיי ובטרנסילבניה בין השנים 1920—1944.

Dr. Engelberg Dezső a marosvásárhelyi cionista mozgalom agilis vezető egyénisége

Dr. Erdélyi Emil
Hamleth Jenő
Dr. Kertész Andor
Dr. Löwi Ferenc
Walter Béla
Ábrahám Géza
Tihanyi Dezső
Dr. Rosenfeld Sándor
Dr. Friedler Sándor
Rothmann Mór
Dr. Rothmann József
Kohn Mártonné
Singer Gábor
Heisikovits József
Izsák Sándor
Ferenc Maxi
Simon Pali
Rosenfeld Endre
Simon Mártonné
Schwartz Dezső
Izsák Elemér
Simon Márton
Dr. Breger Ada
és még sokan mások.

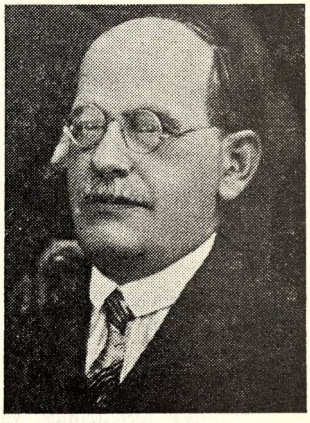

מרטון שמעון — נשיא הקק"ל במשך שנים רבות במ.־ואשאר־האיי. היה ציר מטעם הפעילים הציוניים בטרנסילבניה בקונגרס הציוני ה־5 בבאזל בשנת 1901.

Simon Márton a marosvásárhelyi K.K.L. elnöke éveken keresztül. 1901-ben delegátus az erdélyi cionisták nevében az ötödik Bázel-i cionista kongresszuson

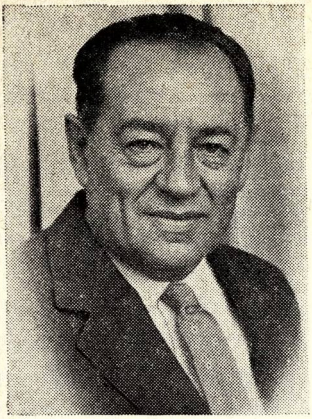

ד"ר אלכסנדר רוזנפלד, מנהיגה של אגודת „עזרא" בשנים 1914—1920, חבר „באריסיא" ו„ראש שני" של תנועה זו, עורך העתון „הנוער", מזכיר ראשי של המשרד הארצישראלי בקלוז', חבר בהנהלה המצומצמת של ההסתדרות הציונית הארצית, סגן יו"ר ארצי של ההסתדרות הציונית בטרנסיל־בניה, עורך של העתון "Uj Kor„ וחבר פעיל בעשרות אירגונים שונים.

Dr. Rosenfeld Sándor a helyi „Ezra diák-egylet" alapítója, az erdélyi Bariszia „Ros-seni"-je az Erdélyi Palesztina hivatal főtitkára, az erdélyi cionista szervezet szűk vezetőségének tagja, az „Uj Kor" főszerkesztője és aktiv tagja sok más társadalmi és cionista egyleteknek

משה דאר־ואש, מנהיגה רב הפעלים של התנועה הציונית המקומית, נשיאה של קרן היסוד בטרנסילבניה, נאמנה של הקק"ל ו„ראש הקהל" האחרון של הקהילה הקונסרבטיבית.

Darvas Mór a marosvásárhelyi cionista mozgalom önzetlen és hű harcosa, a Erdélyi Keren Hájeszod elnöke, a K.K.L. biztosa és a statusz-quo hitközség utolsö elnöke

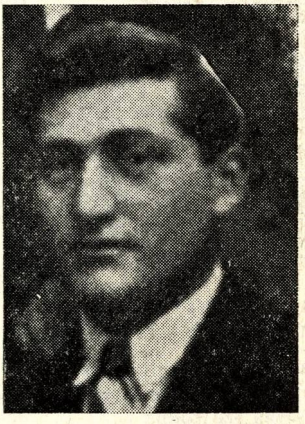

דוד טיהאנ'י ממיסדי תנועת „באריסיא" ו„ראש ראשון" שלה בטרנסילבניה. פעיל נמרץ בזרועותיה השונות של התנועה הציונית במישור המקומי ובטרנסילבניה כולה.

Tihanyi Dezső a helyi Bariszia alapítója és az Erdélyi Bariszia „Ros-risonja". Energikus aktivista a helyi cionista szervezet minden ágazatában

ד"ר אנדראש קארטאס, סגן יו"ר התנועה הציונית במארוש־ואשאר־האיי בשנות ה־30, יו"ר הועדה המשפטית שלה, יועץ משפטי של הקהילה הקונסרבטיבית.

Dr. Kertész Andor a marosvásárhelyi cionista szervezet alelnöke és elnök-helyettese a harmincas években, a cionista szervezet és a statusz-quo hitközség hitközség jogtanácsosa

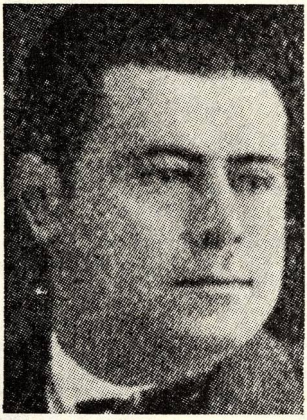

אליהו רוזנפלד — מפקד פלוגת ההגנה העצמית ב־1918 בעיר זו.

Rosenfeld Lajos a zsidó nemzeti gárda parancsnoka Marosvásárhelyen az 1918-i forradalom alatt

רחל כהן, רעיתו של מרטון כהן, ממנהיגות ויצ"ו במ.־ואשאר־האיי.

Kohn Mártonné a helyi Wizo nőegylet elnöknője és hűséges szószólója

ד"ר אמיל ארדאיי, עסקנה העממי והאהוב של התנועה הציונית במ.־ואשאר־האיי, פעיל רב־הישגים של הקק"ל ושל קרן היסוד.

Dr. Erdélyi Emil a helyi cionista mozgalom hűséges és szeretett aktiv harcosa

A helyi cionista mozgalom fennállásának évei alatt rendkivül aktivan megállta helyét és magára vállalt mozgalmi feladatának mindenkor hűségesen eleget tett. Mind eredményeiben, mind müködésében az erdélyi cionista szervezetek élén állott.

A Zsidó Nemzeti Alapok céljaira (Keren Kayemeth és Keren Haye) sod) történő gyüjtések alkalmával a marosvásárhelyi szervezet anyagi eredményei mindig túlnőttek a lakosság számához viszonyított arányokon Erdély minden más zsidó közösségéhez hasonlítva is.

A cionista exekutiva a hatodik, tizenegyedik és tizennegyedik kongresszusok megtartására a marosvásárhelyi szervezetet választotta vendéglátójául. És ebben a városban alakult meg elsőízben Erdélyben a Keren Kayemeth Lejiszráél és a Keren Hayesod, a Zsidó Nemzeti Alapok e hivatalos két foruma, melynek vezetői a marosvásárhelyi Burger Albert és Darvas Mór voltak.

רוז'א שמעון — רעיתו של העסקן הציוני מרטין שמעון, מי שהיתה נשיאת ויצ"ו במ.־ואשאר־האיי במשך שנים ארוכות.

Simon Mártonné a marosvásárhelyi Wizo nőegylet volt elnöknője hosszú éveken keresztül

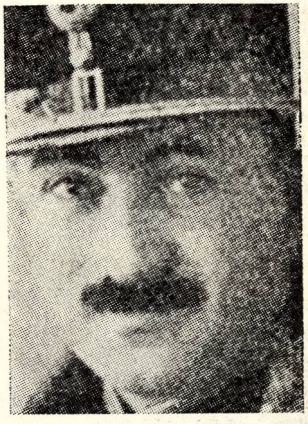

סגן ד"ר יוסף שמשון, משוחרר צבא המונרכיה האוסטרו־הונגרית, ממפקדי פלוגת ההגנה העצמית במ.־ואשאר־האיי.

Dr. Sámson József a marosvásárhelyi Zsidó Nemzeti Gárda egyik parancsnoka

Marosvásárhelyt láttak napvilágot a cionista ifjúság folyóiratai egy rövid időre, a „Hánoár" és a „Dárkénu".

A marosvásárhelyi cionista szervezet vezetői nem egyszer változtatták meg az erdélyi cionista kongresszusok tárgyalási meneteit, megerősítve ezzel a nemzeti tevékenységet. A városban erőteljes mozgalmi tevé-

kenységet fejtettek ki az alábbi cionista pártok, illetve ifjúsági szervezetek: „A dolgozó Erec Jiszráél", — a „Mizráchi", — a „Revizionisták", a „Klál cionisták". Az ifjúságiak mozgalmában kitüntek: „Az ifjú Barisszia", — a Hásomer Hácáir", a „Hásomér", — „Az ifjú Mizráchi", — a „Hánoár Hácioni" és a „Betár". Marosvásárhelyt működött két háchsára telep, a „Hásomér Hacair" és az „Ifjú Mizráchi" ahonnan a háchsárázó chalucok számos fiatalja került ki egész Erdély területéről. És itt megjegyezhetjük, hogy e fiatalok valamennyien alijáztak az 1933—1939-es években.

יחיאל המלט — ממנהיגי הנוער הציוני ושל מפלגת הציונים הכלליים במ.־ואשאר־האיי

Hamlet Jenő a helyi „Hanoar Hacioni" és a Klál cionista párt vezetője, „Somér"-vezető

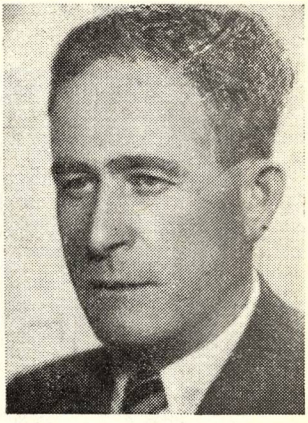

ברוך וואלטר, מהעסקנים הציונים הראשונים במ.־ואשאר־האיי שתרגם את הרעיון למעשה ועלה ארצה בשנת 1925.

Walter Béla a marosvásárhelyi cionista mozgalom hűséges pártfogója és legelsőbb alijázója.

אשר איז'אק, מפעילי התנועה הציונית בעיר.

Izsák Elemér a helyi cionista mozgalom vezető egyénisége

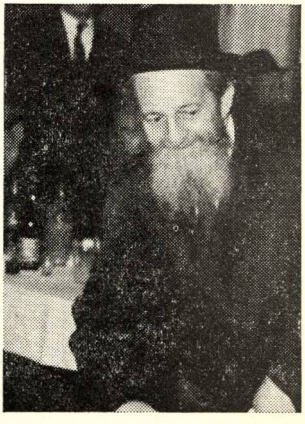

ר' ישראל כהן — ממייסדי אגודת ישראל במ.־ואשאר־האיי (תושב בני ברק), — לוחמה הנמרץ של היהדות החרדית.

Kohn Iszráel a marosvásárhelyi Agudat Jiszráel szervezője és vezére

I.

מאמרו הממצה של פרופ׳ אברהם טאוב, מראשי תנועת העבודה בטרנסילבניה, הסוקר את הועידה הששית של התנועה הציונית בטרנסילבניה ומתאר את התלב־טויותיה.

Neue--Zeit, Uj-Kor 4.12.1925, 7-ik évf.

Die VI. Konferenz der Transsylvanischen nationale Judenschaft zu Târgu-Mures

Prof. Abraham Taub

Die VI. Konferenz des Jüdischen Nationalverbandes zu Targu-Mures, die in den letzten Tagen abgehalten wurde ist eine erfreuliche Erscheinung im Leben des siebenbürgischen Judentums. Es war die erste Gelegenheit, wo man sich überzeugen konnte, dass das siebenbürgische Judentum sich herangereift hat zu den grossen Ideen, die der zionistische und nationale Gedanke vertritt. Bisher zeigten immer die Konferenzen eine indifferdenzierte Masse, wo niemand klar sein Ziel sah und wo immer der Recht hatte der am schönsten reden konnte, der der Masse am besten imponieren konnte, die Beschlüsse die dann gebracht wurden, **waren Luftbeschlüsse**. Niemand fühlte sich verantwortlich für sie, selbst bei der Bestimmung, wenn es überhaupt zu solcher kam, dachte niemand daran den Beschlüssen nachzukommen.

Im letzten Jahr ging aber die Bewegung durch eine schwere Krise. Es entstanden Gegenagitationen, die das nationalerwachende jüdische Publikum wieder der Assimilation, sei es der alten ungarischen oder der neuen rumänischen gewinnen wollten. Die Leser der „Neuen-Zeit" sind über die Kämpfe die der National-Verband mit der U.E.R. auszufechten hatte, informiert. Aber auch mit der sich immer mehr organisierenden ungarischen Partei hatte der National Verband um seine Mitglieder zu ringen. Im Kampfe aber wurde die Organisation stark. Die Wenigen die nicht aus Überzeugung dem nationalen Gedanken dienten, fielen ab, die grosse Masse aber blieb der Fahne treu. Sie blieb ihr treu indem sie aus der Debatte pro und kontra, sich überzeugte, dass nur der Zionismus und der nationale Gedanke das Judenproblem endlich und günstig lösen kann.

Über die Probleme nachdenkend, ging das jüdische Publikum weiter. Es begnügte sich nicht mehr damit, nur dem Zionismus gegenüber Stellung zu nehmen. Es fing

פעיליה ועסקניה של תנועת „אביבה"באריסיא" במ.־ואשאר־האיי בשנת 1928. במרכז יושבים: קאלמאן וולסטר, ד"ר אברהם בראטאר, המשורר יוחנן גוש חלב, ד"ר אמיל ארדאיי, הקצין במדים הוא ד"ר שמעון הירש. בשורה התחתונה משמאל ד"ר מרדכי טיהאנ'י, אחיו של העסקן דוד טיהאנ'י.

A marosvásárhelyi Aviva-Bariszia vezetősége és aktiv tagjai 1928-ban. Állnak a második sorban baloldalt: Steuer Jakab, dr. Kertész Andor (a negyedik), Tihanyi Dezső (a nyolcadik). Ülnek: (balról jobra) dr. Erdélyi Emil (a második), Giszkalai János (a harmadik), Wolster Kálmán (az ötödik), dr. Bretter Rudolf (a hatodik)

an nachzudenken, es begann sich im zionistischen Gedanken zu vertiefen und das Resultat dieser Prozedur war, dass es zu einer Differenzierung in der Bewegung kam. Die **VI. Konferenz ist die erste die in Parteien gegliedert war. Diese Parteigliederung zeigte nicht etwa eine Zersplitterung der Bewegung.** Sie zeigte, im Gegenteil darauf, dass sich die siebenbürgische jüdische Welt tiefer und ernster mit den Problemen befasste und indem sie zu einer Partei Stellung nahm, trat sie es im Bewusstsein, dass sie für die von ihr gutgeheissene Partei auch zu arbeiten, zu kämpfen hat.

Und wirklich die VI. Konferenz zeigte das Bild eines diszipliniert gegliederten Parlaments. Wo nicht Personen, sondern Ideen, Überzeugungen gegenüberstanden. Die Debatten erreichten ein Niveau, das zeigte, dass die Redner aus Überzeugung sprachen. Zu den Beschlüssen kam es nicht leicht. **Jede Partei, jede Gruppe kämpfte für ihren Standpunkt und kam es zu einem Beschluss, so nahm**

ihn jeder, Sieger und Besiegter zugleich ernst und verpflichtend.

Die Probleme, die auf der Konferenz standen sind folgende: Progresive Arbeit für Erez Israel. Nicht nur mehr Geld aufbringen als bis jetzt, sondern auch grösseres Gewicht legen auf das Chaluziut. Bis jetzt waren nur **zwei Chaluzgruppen im Lande. Eine misrachische in Oradea Mare und eine der Chisinauer Zentrale angehbrende in Cluj.** Die Konferenz beschloss beide Gruppen intensiv zu fördern und zu versuchen, auch andere Stellen noch zu schaffen. **Siebenbürgen hat schon Immigranten in Erez Israel, jetzt wird es auch Chaluzim haben.** Die Konferenz beschloss die starke Ausbauung der Organisation. Sie nahm entscheidend Stellung gegen die assimilatorischen Tendenzen der U.E,R., sprach aber ihren starken Wunsch aus, mit den Brüdern im Regat und in den anderen neuen Territorien für die gemeinsamen Zwecke Hand in Hand zu arbeiten. Zu diesem Ziel fand sie, die Konstituierung einer allrumänischen Landesorganisation für notwendig. Hoffentlich werden die anderen Schwesterorganisationen des Landes diesem Wunsche am raschesten nachkommen und wir werden kürzlichst

קבוצת חברי „באריסיא" מהעיירה סאס־ראגאן Szászrégen בהשתתפותם של נציגי התנועה ממ.־ואשאר־האיי בשנת 1928.

A Szászrégen-i Aviva-Bariszia aktivájának összejövetele a marosvásárhelyi kiküldöttek részvételével 1928.

in der glücklichen Lage sein in einer starken, grossen Organisation für unsere Ziele zu arbeiten. Von den Parteien, die sich an der Konferenz manifestierten, sei in erster Reihe **die Misrachi erwähnt.** Nicht nur in Zahl sondern auch im Gewicht der Delegierten **war sie die erste. Es ist selbstverständlich, dass die Misrachi im vornehm orthodoxen Siebenbürgen viele Anhänger hat, aber dass sie so grosse Fortschritte machte, ist in erster Reihe der starken Leitung zu verdanken, die in Oradea Mare sitzt und welche Leitung ihre starke Überzeugung mit Toleranz gegen Andere vereint.** Es war eine Freude zu sehen, in welcher Harmonie die Misrachi-Partei mit den übrigen zusammen arbeitete. Der Präsident der Partei hob es hervor, dass nirgends auf der Welt die Harmonie zwischen Misrachi und Nurzionisten so ungestört ist wie eben in Siebenbürgen. Dass, das so ist, ist in erster Reihe der Verdienst der Misrachi.

Die zweite Partei ist der **Hitachduth,** die zwar an der Konferenz nicht selbständig konstituiert war, der aber mit dem Schaffen des **„Brith Haawodah"** eines Konferenz-Blocks mit den Misrachisten und einem grossen Teile der **Klal-Zionisten** sehr vieles für den Erfolg der Konferenz leisteten. Die Partei des Hitachduth ist zwar klein, besteht aber aus bewährten, gebildeten Zionisten, die die Erez Israel Arbeit als ihre erste Aufgabe betrachten.

Die indifferenzierten sogenannten Klal-Zionisten hatten viel zu arbeiten um ihre Leute nicht gänzlich entweder an die Misrachi, Hitachduth oder an die sich während der Konferenz gegründete **Jabotinsky-Gruppe zu verlieren.** Die stark disziplinierte Jugend war das, was eigentlich auf höheren Befehl, wenn auch oft gegen eigene Überzeugung das eigentliche Zentrum bildete. (Jugend im Zentrum! Nich wahr sonderlich?!)

Der einzige unklare Punkt der Konferenz war die **Jabotinsky-Gruppe.** Nicht etwa, als sielten wir die Bestrebungen Jabotinskys für unwürdig das sich eine Konferenz damit befasst, wenn auch wir persönlich anderer Meinung sind: Es war die Art und Weise wie die Gruppe hervortritt, die befremdend wirkte. Erstens bekundete sie es in einer unmöglichen Form, indem sie sich als, der Partei der Klalzionisten angehörenden revisionistischen Gruppe nannte, die in ihr Programm alles aufnahm was an Wiener Kongress nur erwähnt wurde und brachte dadurch bei der Abstimmung die anderen Parteien oft in unmögliche Lagen, indem sie als über Revisionisten-Programm, gegen solche Punkte abstimmen

musste, die integrante Teile ihres eigenen Programmes bildeten. Es war die mangelnde zionistische Bildung der Leiter der sogenannten Revisionisten, es war ihr Sensation-Hunger, der sehr stark bei den Diskussionen zu Gesicht kam.

Im Ganzen aber zeigte der Ablauf der Konferenz, dass der zionistische Gedanke in Siebenbürgen im letzten Jahre **grosse Fortschritte machte**. Die Leute sehen die Probleme tiefer, nehmen sie ernster, sind bereit für sie zu kämpfen, zu opfern. Wird das neue Arbeitsjahr der Konferenz würdig sein, so stehen wir vor einer erfolgreichen Periode im siebenbürgischen Zionismus. Es sei so.

II.

דיווח בעתונות הציונית בטרנסילבניה על ועידתה הראשונה של תנועת אביבה־בריסיא שנתקיימה במ.־ואשאר־האיי.

Neue Zeit, Uj Kor, 27.4.1925

Az Aviva-Barisszia konfernciája

Nagy szívdobbanása volt az erdélyi új zsidó generációnak Ijjár hó 6—7-én. Első izben tartottak önálló konferenciát az Aviva és Barisszia Hitachdutok Tg. Muresen. Őszinte demonstrációja volt e konferencia a galuth kábultságából feleszmélt ifjuságnak. E konferencia hivatva volt a barisszianizmus kereteit megfelelően megszabni és terjeszkedését új irány-

כנס אזורי של פעילי „אביבה־בריסיא" שנתקיים במ.־ואשאר־האיי בשנת 1928.

Az Aviva–Bariszia aktiv tagjainak összejövetele 1928-ban Marosvásárhelyen

כנס של פעילי „אביבה־באריסיא" בשנת 1928.

Az Aviva–Bariszia erdélyi aktivájának összejövetele Marosvásárhelyen 1928.

ba terelni. E konferencia messze kikívánkozik a hasonló szervezetek szűk kereteiből és Erdély cionista életének egyik kimagasló eseménye.

A konferencia eredményes és termékeny munkát végzett. Az ünnepélyes megnyitó a tg. muresi kultúrpalota dísztermében volt megtartva, tekintélyes számu vendég és érdeklődő jelenlétében. Képviselve láttuk Erdély minden cionista alakulatát és hivatalos testületét, élén egy illusztris vendéggel, Dr. Zwi Willenskivel Jeruzsálemből.

Az ünnepi megnyitót Noszin Mór, a Barisszia Hitachdut ros-risonja tartotta meg. Melegen üdvözölve a konferencia vendégeit. Utána **Hirsch Simon** a tg. muresi Barisszia ros-risonja parentálta el el elmult év halottait, mit a jelenlévők állva hallgattak végig. Az-üdvözlések során dr. Szőnyi Géza a kisintézőbizottság, dr. Krémer Ármin a Keren Kajemeth, Leichner N. az Ezra, dr. Engelberg Dezső a somérok, **Rottman N.** a Zs. N. Sz. tg. muresi csoportja nevében üdvözölték a konferenciát és jó munkát kívánva. Ezeken kívül az összes tg. muresi nő és lányegyesületek, valamint a hitközségek tolmácsolták üdvözletüket. Dr. Zwi Willenski gyönyörü

משלחת התנועה הציונית מטרנסילבניה בקונגרס הציוני ה־16 בשנת 1933 שהתקיים בציריך. במשלחת מימין לשמאל יושבים: (המשורר) יוחנן גוש חלב, דוד טיהאני׳, שמעון הירש וד״ר חיים ויסבורג. עומדים מימין לשמאל: אפרים (פריצי) לאנג, ד״ר בן־צור (פטרפי) וד״ר אלכסנדר רוזנפלד.

Az Erdély-i cionista mozgalom delegációja a 16-ik Világcionista mozgalom kongresszusán Zürichben. Ülnek jobról balra: Giszkalai János, Tihanyi Dezső, Hirsch Simon és Dr. Chaim Weizburg. Állnak jobbról balra: Láng Frigyes, Dr. Péterfi Endre és Dr. Rosenfeld Sándor

előadásban méltatta az ifjuság munkájának fontosságát és a chalucizmust. Giszkalai János óriási hatásu beszédben ismertette a barisszianizmus lényegét, mellyel az ünnepélyes megnyitás véget ért.

A konferenciai tanácskozások délután kezdődtek a teljes Nösziut és a delegátusok jelenlétében. A Hitachdut Nösziutjának jelentéséből kiviláglott, hogy a zsidó ifjak nagy munkát végeznek. Különösen kiemelkedő a kultúr-bizottságnak a munkája, mely dacára a nagy anyagi nehézségeknek, igen nagy és dicséretes kultúrmunkát végzett. Hitchabrutok jelentéseiből kitünik, hogy a Hitchabrutok

erős pillérje a Hitachdutnak. Minden egyes Barisszia Hitchabrut fegyelmezetten tesz eleget a Barisszia kötelezettségének és sokszor bámulatosan nagy külső és belső munkát végeznek. A konferencia megtárgyalta és megszavazta az új alapszabályokat, mely három fődologban csúcsósodik ki: a fegyelem, a testvéri szeretet és a cionizmusban. A konferencia határozatokat hozott a mielőbbi hebraizáció keresztülvitelére. A sómérokkal való testvéri együttműködés kinyilatkoztatása és a Barisszia világszerevezetté való kibővítése képeztek még kimagasló eseményt a konferencia eredményeiben. **Izrael Jenő**

III.

זמריה" ותערוכת אמנים במ.־ואשאר־האיי, במסגרת ועידת אביבה־באריסיא.

Neue Zeit, Uj Kor, 4.12.1925

A târgulmureşi Hang-verseny és kiállitás

A VI. országrészi konferencia is gondoskodott a delegátusok szórakoztatásáról, épúgy, mint az eddigiek. Egy fényesen sikerült kultúrestélyben gyönyörködtették a derék targulmuresiek az ország minden részéből összesereglett delegátusokat és vendégeket. A Kultúrpalota nagy hangversenyterme kék-fehér drapériával és Mágén Dáviddal volt díszítve erre az alkalomra. A zsidó nép parlament-

קבוצת פעילים ופעילות מתנועת „אביבה־באריסיא" עם המשורר יוחנן גוש חלב ועם פעילי תנועת „השומר" ממ.־ואשאר־האיי.

A marosvásárhelyi „Aviva-Bariszia" tagjai Giszkalai Jánossal (Wider Dávid) és a „Somer" szervezet vezetőivel

חברי תנועת „השומר" במ.־ואשאר־האיי במושבת הקיץ בהרי הקרפטים בטרנסילבניה בשנת 1926.

A marosvásárhelyi „Somer" szervezet tagjai az erdélyi Kárpátokban (nyaraló táborban) 1926-ban

חברי תנועת „השומר" במ.־ואשאר־האיי בשנת 1929 בעת טיול בקיץ אותה שנה, בהרי טרנסילבניה.

A marosvásárhelyi somerek nyári kiránduláson 1929-ben az erdélyi Kárpátokban

jának miniatürjét láttuk ott pár órával azelőtt és ott a „békepalotá"-ban ülésezett még néhány napon keresztül. A rendet **Dr. Engelberg Dezső** parancsnoksága alatt a sómérok tartották fenn mindvégig példásan. Előzékenyek udvariasak, szolgálatrakészek, de szigoruan rendtartók voltak.

Az ismerkedési estéllyel és tánccal egybekötött kultúrestnek csak egyet irhatunk a rovására, hogy nem volt eléggé zsidó.

A kultúrest november 23-án (hétfő) este 10 órakor vette kezdetét a nagyteremben, mely zsúfolásig megtelt. Giszkalay János a tőle megszokott nagyszerü előadó képességgel nyitotta meg az estét, előadva „Illés látomása a Chóreb hegyén" c. prológot, melylyel frenetikus hatást ért el.

Utána 2 aviva és 3 barissziánus jön a szinpadra és Tihanyi Dezső barissziánus nyilt szinen üdvözli Giszkalayt 25 éves cionista és írói müködése alkalmából. Mély poézissel telitett magasszárnyalásu

חניכי תנועת „השומר" במושבת־קיץ והכשרה בהרי סובאטא בשנת 1926.
במרכז עומדים ד"ר דוד אנגלברג ו־יחיאל האמלאט.

A marosvásárhelyi somer gyerekek nyári nyaraláson a szovátai hegyekben 1926-ban. A kép közepén állnak: Dr. Engelberg és Hamlet Jenő

beszédben méltatja Giszkalayt és az elmult 25 év munkáját. Prófétához hasonlítja, ki oly erkölcsi tőkét kovácsolt, amit sem irigység, sem más el nem gáncsolhat. Végül egy gyönyörü ezüstkoszorut nyujt át a Hitachdutt Barisszia és Aviva nevében.

Giszkalay meghatottan válaszol: visszatekintve az elmult 25 év keserveire és köszönetét fejezi ki a Hitachduth Avivának és Barisszi-ának.

P. Metz Piroska művésznő orgonaszámai arattak osztatlan tetszést.

Utána Becker Miklós szavalt Giszkalay verseket.

Majd Kovács Erzsi énekelt P. Mezt Piroska zongorakísérete mellett.

Ezután Schammer Ilonka jutott megérdemelt sikerhez zongoraszámai révén.

Dr. Marton Ernő, „Az Uj Kelet" szerkesztőjétől hallottunk ezután

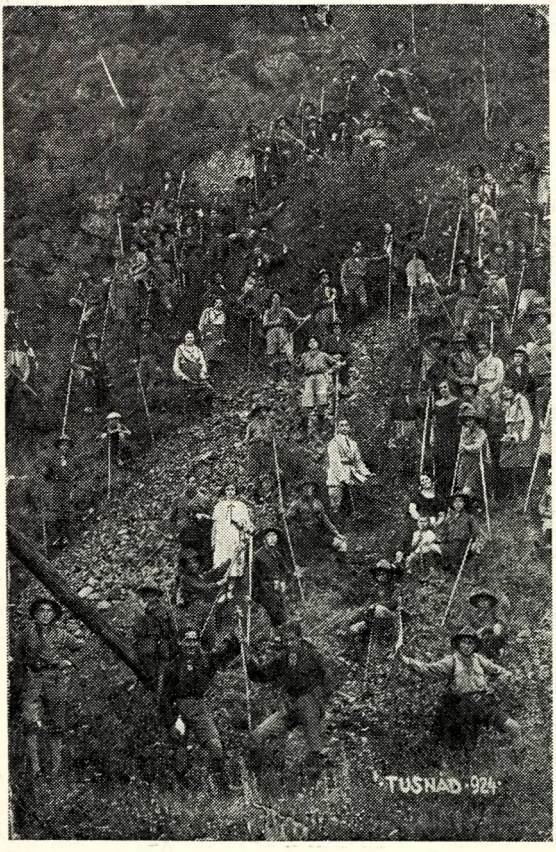

חברי תנועת „השומר" במ.־ואשאר־האיי במושבת־קיץ בטושנאד, בשנת 1924. למטה בצד שמאל עומד ד"ר דוד אנגלברג.

A marosvásárhelyi somerek a nyári mosáván a tusnádi hegyekben 1924-ben. A kép balsarkán (áll) Dr. Engelberg D.

חברי תנועת „השומר" מהשכבה הבוגרת בתמונה קבוצתית (1930).
A marosvásárhelyi „Somér" szervezet tagjai közös képen

egy mély, tartalmas és újszerü beszédet, egy új ünnepről, melyet mindenki lelke mélyén érzett, de eddig még senki el nem mondott. Az óriási hatást elért beszéd után egy 12 tagu balett következett, mely művészi teljesítményét kénytelen volt megismételni a szünni nem akaró taps hatása alatt. A balettért a siker elsősorban a véletlenül Targulmeresen tartózkodó Dr. Radnayné - Fényes Janka kolozsvári tánctanárnőt illeti.

Végül P. Mezt Piroska játszotta a „Hatikva"-t orgonán.

Utána a tükörteremben kezdetét vette az ismerkedés és a tánc, mely kitünő hangulatban reggel ért véget.

A targumuresi Aviva derék vezetőjének **Diamantstein Mariskának** irányitása mellett rendezte a már szokásos kézimunkakiállitást. Ez a kiállitás azonban már túlment az eddigelé megszokott kereteken úgy mennyiség, mint minőség tekintetében (kivéve a temesvári „Zeirah" megtartott kézimunkakiállitást, mely még mindig fölötte áll és vezet-. A zsidó motivumu kézimunkákat (értve alatta a kézimunka minden faját) eredeti Abel Pann és Buddko képek egészitettek ki, mely fényes erkölcsi és anyagi sikerhez juttatta az Avivát. A kiállitás az új zsidó iskolában volt, melynek összes termei a konferencia rendelkezésére állottak.

Kauftheil Ernő

IV.

דיווח על ועידת הקרן הקיימת לישראל בטרנסילבניה בעתונות הציונית בגליל־טרנסילבניה.

Neue Zeit, Uj Kor, 4.11.1925

Országrészi Keren Kájemeth Konferencia Targul-Muresen

A Keren Kajemeth Löjiszráél Erdélyrészi Központi Irodája országos konferenciára hívja össze valamennyi munkatársát. Ez a konferencia, mely Erdélyben a legelső lesz, a Zsidó Nemzeti Szövetség VI. országrészi konferenciájával kapcsolatosan 1925. november 22 és 23-án lesz megtartva Targul-Muresen. A KKL. konferencia egyik részét képezi egy országos Palesztina konferenciának, melyet a Keren Hajjessoddal közösen tartunk meg. A konferencia gyakorlati célokat tűzött ki maga elé.Megtárgyaljuk a multbeli működésünk tanulságait és megállapítjuk a jövő évi munkásságunk irányelveit. Szakszerü és teljesen praktikus jellegü megbeszélések utján az egyes gyüjtési módok egységét kivánjuk megállapítani, mindenütt a gyakorlatban már bevált módok megismerése általá

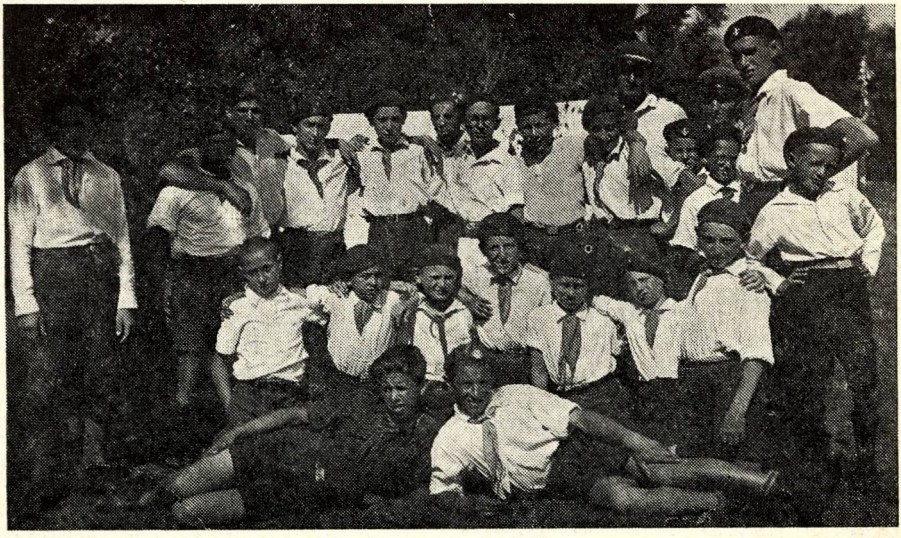

חברי תנועת „השומר" מהשכבה הצעירה במ.־ואשאר־האיי (1930).

A marosvásárhelyi „Somér" mozgalom legfiatalabb rétege mozgalmi délutánon (1930)

V.

הועידה הראשונה של קרן־היסוד בטרנסילבניה.

Neue Zeit, Uj Kor, 4.11.1925

Az első erdélyrészi Keren Hajeszod Konferencia

Az erdélyi Keren-Hajeszod kuratoriuma szükségesnek találta, hogy a legutóbbi év teljesitményeiről beszámoljon és a jövőben a K. H. munkát intenzivebbé tegye. Ezért elhatározta, hogy Targul-Muresen november 22-én egy országrészi K. H. konferenciát tart. Timisoara jegyzés tekintetében az erdélyi városok között a második helyen áll. Az elmult évben (5685) cca 650.000 leit fizetett és így joggal kivánhat az ügykezelésbe betekintést nyerni és a további irányitásra befolyást gyakorolni,.

VI.

דיווח על אסיפת בחירות ועל חידוש פני ההנהגה הציונית המקומית ב־1932.

A marosvásárhelyi cionista helyicsoport tisztujitó közgyülése

1932 január 17-én tartotta meg az E. Zs. N. Sz. marosvásárhelyi csoportja rendes évi tisztújitó közgyülését. A közgyülést dr. Engelberg Dezső elnök nyitotta meg és megnyitójában általános áttekintést adott a vásárhelyi cionista mozgalom helyzetéről, amelynek az ő megállapitása szerint szerint ujabb és erős fellendülésre van szüksége, ha ujra el akarja foglalni azt a vezető helyet, amelyet valamikor az erdélyi cionista mozgalomban betöltött. A szabályszerü formalitások elintézése után dr. Berner Mór ügyvezető elnök tartott részletes beszámolót a vásárhelyi csoport elmult évi müködéséről. Ebbe a müködésbe esnek a reorganizációs közgyülés, a sékelakció lebonyolitása, a Sokolov-hónap kultúrelőadásainak megrendezése, a KH-akciókban való részvétel, a KKL érdekében kifejtett munkák: chamisa ászár mesedélután és a pészáchi félünnepek alatt megtartott mesedélután, a Herzl-ünnepély megrendezése, az aszrogakció érdekében kifejtett tevékenység, a gazdasági ankét összehivása, a konferencia megrendezése, melyre vonatkozólag felolvasta a központnak ez ügy irt levelét. Végül a rendszeresitett Dienstekről számolt be, amely annyira szükségessé vált már, hogy az esetleges elmaradását nagyszámu reklamáció kiséri. Ismertette a Wizo héber óvoda irányában kifejtett működését, beszámolt az A. B. és Sómér-szervezet munkájáról. Végül kegyeletes szavakkal emlékezett meg a csoport elhunyt agilis tagjáról Rosenfeld Dávidról.

A közgyülés a müködési beszámolót, valamint az ezt követőleg

előterjesztett pénztári beszámalót, ellenőri jelentést, a Fritsch József által előterjesztett KH és a dr. Erdélyi Emil által előterjesztett KKL beszámolókat egyhanguan tudomásul vette és a lelépő vezetőségnek a felmentvényt megadta.

A felmentvény megadása után a jelölőbizottság előterjesztésére a közgyülés egyhangu lelkesedéssel a következő új tisztikart és választmányt választotta meg:

Díszelnök: **Wolster Kálmán**, elnök: **dr. Berner** Mór, társelnök: **Révész** Zsigmond, ügyvezető alelnök: **dr. Mandel** József, főtitkár: **Sejovitz** Béla, pénztárnok: **Friedler** Izidor, ellenőrök: **Czitrom** Izidor, **Weisz** Zsigmond, Palesztina-biztos: **Schwartz** Ernő, KH. referens: **Fritsch** József, KKL-referens: **Hamlet** Jenő. A választmány tagjai: **Láng** Frigyes, **dr. Almási** Andor, **dr. Bréger** Sámuelné, **Brambier** Hermann, **Boskovics** Ferenc, **dr. Erdélyi** Emil, **Gruber** Sándor, **Hartung** Béla, **dr. Hirsch** Simon, **Kovács** Áron és neje, **dr. Löwi** Margit, **Löwy** Miklós, **Moskovics** Jenő, **Rosenfeld** Eliséva, **dr. Schwatz** Jenő, **Simon** Márton és neje, **Tihanyi** Dezső, **dr. Löwenstein** Lajos. **Kohn** Henrik, **Felszeghi** Ármin, **Kohn** Dávid, **Senensieb** Béla, **dr. Markovics** Márton, **Ábrahám** Sándor, **Halmos** László, **Farkas** József, **dr. Fuchs** Nándor, **Hirsch** Ilonka, **Walter** Béla, **dr. Berner** Mórné, **Almási** Izor, **dr. Czitrom** Lázár, **Fritsch** József, **dr. Horváth** Simon, **Haim** Hermanné, **Kohn** Zoltán.

A lelépő bizottság nevében dr. Engelberg Dezső elnök üdvözölte az új vezetőséget, kitartó és eredményes munkát kivánt neki, egyben átadta az elnöki széket az ujonnan megválasztott elnöknek **dr. Berner** Mórnak.

Dr. Berner Mór megválasztott elnök megható és lelkes beszédben köszönte meg a közgyülés bizalmát, bejelentette, hogy neki a jövőben a „munka" a programmja, és elsősorban a Palesztina-kérdés.

Palesztina-bizottság: **Dr.Mandel** József, **Friedler** Izidor, **Weisz** Zsigmond, **Schwartz** Ernő, **Fritsch** József, **Hamlet** Jenő, **dr. Erdélyi** Emil, **Gruber** Sándor, **Simon** Márton, **Tihanyi** Dezső, **Felszeghi** Ármin, **Ábrahám** Sándor, **Farkas** József, **Hirsch** Ilona, **Haim** Hermanné.

Ifjusági bizottság: **Dr. Erdélyi** Emil, **Fritsch** Józsefné, **Hamlet** Jenő, **Rosenfeld** Eliséva. **Hirsch** Ilona.

A bizottságok megalakulása után az elnök bejelentette, hogy rövidesen összehívja az egyes bizottságokat, hogy válasszák meg elnöküket és hogy hozzákezdjenek munkaprogrammjuk kidolgozásához.

Betöltésre vár a helyicsoport titkári állása. A választmány az

elnökre bizta, hogy a KKL és KH elnökkel együtt rövidesen intézkedjen ebben az ügyben.

A helyiség kérdése szintén elintézésre vár. A helyicsoportot az a veszély fenyegeti, hogy május 1-én lakás nélkül marad. A választmány megbízta az elnökséget, hogy megállapodást hozzon létre május 1-ig a mostani helyiségre vonatkozólag s közben a **Zsidó Kaszinó** vezetőségével is tárgyalásokat folytasson, hogy május 1-én egy olyan helyiséget vegyenek ki, ahol a helyicsoport is megtalálja a megfelelő elhelyezkedését.

VII.

דו"ח על פעילותן של נשות ויצ"ו במ.-ואשאר-האיי בשנים 31-1930.

UJ KOR, Timisoara 1932 március 5

A targu-muresi Wizo-csoport beszámolója az 1930—31 évről

Nagyon nehezemre esett ezt a Wizo müködési jelentést elkészitenem amikor — sajnos — müködésről nincs mit jelentenem.

Több mint egy éve szinte lehetetlen dolgozni, mert dacára annak, hogy aktuális előadásokat tartottunk, amelyekre nyomtatott

חברי תנועת „השומר" בשנת 1930. במרכז התמונה כורע ד"ר דוד אנגלברג. לידו עומד (בחליפה) ד"ר אמיל ארדאיי.

A marosvásárhelyi „Somer" szervezet tagjai 1930-ban. A kép közepén (térdel): Dr. Engelberg Dezső, Dr. Erdélyi Emil (áll)

meghívókkal és személyes látogatással is hívtuk meg azokat a hölgyeket, akik régebben ügyünk iránt érdeklődtek, mégis távol maradtak előadásainktól és kérdezésünkre a gazdasági válság következtében támadt gondjaikat hozták fel ürügyül; ugyanez okból sokan kiléptek a csoportból avagy redukálták tagsági díjaikat, amint az alábbi számok igazolják.

A KKL javára egy **chámisá aszár-ünnepélyt rendeztünk, amelynek nagy erkölcsi sikere volt.** A gyermekek olyan kedvesek voltak és teljesitményük annyira tetszett a közönségnek, hogy ez a siker felbátorított bennünket arra, hogy a KKL-el karöltve husvétkor is rendeztünk egy gyermekelőadást, amely szintén nagyon jól sikerült. Ez alkalommal előadtuk **„Elijáhu próféta" és a „Kék herceg"**-et és néhány kisebb zsidó tárgyu számot. Anyagi eredmény ez alkalommal is kevés volt.

Ugy a KH, mint a KKL és sékel akciónál résztvettek hölgyeink, a perselyüritésre azonan nem sikerült megnyernünk őket.

Fenti jelentés után áttérek müködésünk látható eredményeire, az óvodára, amely az idők folyamán utat talált a zsidó anyák lelkéhez, **ugy hogy ma már 56 gyerek jár a mi héber és román tannyelvü óvodánkba.** Biztositom önöket, hogy nagyon jól eső érzés, hogy a pici gyermekeknél kezdhetjük meg a zsidó nevelést, mert ezáltal meg van a reményünk arra, hogy egy gerinces zsidó ifjuságot nevelhetünk. Ünnepeink alkalmával lelőadsát szoktunk tartani az óvodában, amely alkalommal felvilágositjuk a gyermekeket az ünnepek jelentőségéről.

Tavasszal a kis gyermekek egy kertet fognak ültetni és igy dolgozva és énekelve megtanulják a föld és nemzeti nyelvünk szeretetét, mi által reméljük a zsidóság

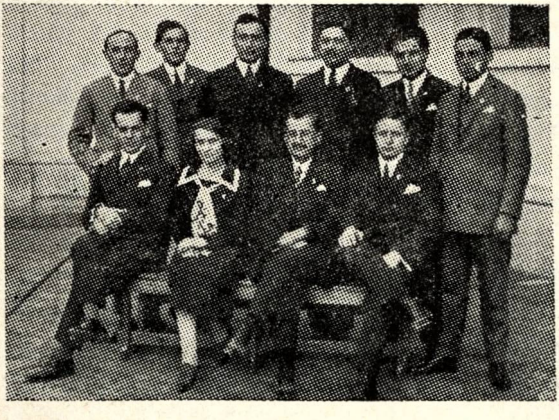

פגישת חברי וועדת הנשיאות המצומצמת של התנועה הציונית בטרנסילבניה במ.־ואשאר־האיי .(1932)

Az erdélyi cionista mozgalom K. I. B. találkozása 1932-ben Marosvásárhelyen

egészséges alapját e fejlődő gyermekek lelkében lefektetni.

Kedves testvéreim! Azt tanácsolom nektek, hogy ott, ahol még nincs, igyekezzetek egy héber óvodát létesiteni, mert nagy megnyugvást fogtok találni a munkában; minthogy nem létezhet ország talaj nélkül, nem állhat meg egy nép nemzeti nyelv nélkül.

Dr., Ada Bréger
a targumuresi Wizo-csoport
elnöknője.

A targumuresi Wizo-csoport pénztárkimutatása az 1930—31 évre

	Tagok száma 1930-ban 140.	Tagok száma 1931-ben 110.
Bevételek:		
Deborah Wizo tagdijak	36.837.—	26.467.—
Rendezvényekből	8.663.—	4.622.—
Különféle bevételek	534.—	955.—
Óvoda tandijakból	32.725.—	35.323.—
Óvoda rendezvények	3.815.—	
Összesen	82.574.—	67.367.—
Kiadások:		
Inkasszáns-jutalék	4.397.—	2.449.—
Rendezvények kiadásai	5.1553.—	3.260.—
Központnak budgetre		2.000.—
Egyéb kiadások (adó stb.)	7.498.—	5.859.—
Óvoda kiadások (személyzet)	60.203.—	60.388.—
Összesen	77.251.—	73.952.—

VIII.

סקירה על מצב התנועה הציונית במ.־ואשאר־האיי בשנת 1932. כותרת המאמר „הכל שקט".

Marosvásárhelyen minden csendes

— Az Uj Kor tudósitójától —

Tg.-Mures. 1932 május 16. Ezen a héten fejeztük be Marosvásárhelyen a Keren-Hajjöszod akciót. Megint csak bebizonyosodott hogy a mi városunkban élő erő a cionizmus és Erec Jiszráél iránt érzett szeretet. Amikor a zsidó országépitésről van szó, akkor minálunk nincs „gazdasági válság".

Pedig pesszimistákban és hivatásos miszmacherekben ezuttal se szükölködtünk. És mit mond egy ilyen hivatásos miszmacher? „A

mai viszonyok mellett..." Ez kérem egy népies változata annak a terminustechnikusnak, amit a közgazdászok ugy hivnak, hogy gazdasági válság. A „mai viszonyok mellett" nem szabad, nem lehet, hogy is lehetne KH-akciót lefolytatni... várni kell, amig jobb viszonyok lesznek...

Ugylátszik Vásárhely zsidósága nem nagyon bizik a miszmacherek által jósolt „jobb viszonyok"-ban. Legalább is nem annyira, hogy a szavukra hajlandó lett volna várni. Már tudniillik nem a jobb viszonyokra, hanem a KH-akció lefolytatásával. Nem, a mi szegény, tönkrement és anyagiakban napról-napra erősebben összeomló marosvásárhelyi zsidóságunk nem várt és lefolytatta az akciót. Persze kár is volna tagadni: a zsidóságunk általános anyagi letörése bizony meglátszik az akció végeredményén. Távolról sem olyan szép, mint amilyen volt még két év előtt is. De: nincs és nem is lehet olyan gazdasági válság, amely meg tudná akadályozni, hogy a mi zsidóságunk évről évre meg ne hozza áldozatait az országépités oltárán. És ha a letörés egyelőre csökkentette is az anyagi eredményt: :a jegyzők és áldoazthozók száma tekintélyesen gyarapodott. Aki szisztematikusan tud gondolkodni, az tudja, hogy ez nagy dolog.

Összes eredményeink: Vásárhelyen 240.000 lei, a környék kisebb helységeivel együtt 270.000 lei jegyzés ,ebből 40.000 lei készpénz. Egyedül Vásárhelyen 30 uj KH-jegyzőt szereztünk. És megint azt láttuk, amit eddig is tapasztaltunk, hogy a kisemberek, akik tényleg érzik a gazdasági krizist, lelkesedéssel, de legalább is zsidó kötelességérzéssel veszik ki részüket az áldozathozásból. Csak a nagyok, akik nem, hogy egy külföldi kéjutazásukról, nem, hogy őnagysága eredeti párisi modell után szabott toalettjeiről, de még egy ebédutáni feketéről se volnának hajlandók lemondani a „gazdasági válság"-ra való tekintettel, — a KH-val szemben azonnal ezt az érvet használják. No mindegy. Zsidóország azért épül ezek nélkül, sőt ezek ellenére is. De azért hiába: gyönyörü egy nép vagyunk mi, Isten választott zsidó népe. Én azt hiszem, hogy Isten különös kegye velünk szemben az, hogy a 16 milliónyi zsidó népben 15 millió és 900.000-nyien vagyunk szegények és a napi kenyérért verejtékesen küzködők. Mert ha mindannyian gazdagok volnánk, akkor félek, hogy az antiszemitáknak nagyon is igazuk volna...

Persze ezt nem kell olyan egészen szószerint venni. Kivételek azért még vannak hálistennek. Az öreg Darvas bácsit például ,a mi KH-unk elnökét igazán nem lehet olyan egészen szegény embernek

mondani. És mégis páratlan volt az a munkateljesitmény, amit a KH érdekében kifejtett. Ahol a zsidó érzés nem fogadta tárt szivvel és zsebbel, ott a meggyőzés eszközeit sorakoztatta fel. Ahol ezek se segitettek, ott a mi Darvas bácsink még a terrortól se riadt vissza. Persze: szép és nemes terror volt ez. Csak egy esetet emlitek, természetesen a név elhagyásával. Az egyik vásárhelyi zsidó megtagadta a KH-jegyzést. Az illetőnek Darvas bácsi hosszu évek óta egyik legjobb üzletfele volt. Amikor minden meggyőző érv ellenére is megtagadta a jegyzést, Darvas bácsi egészen nyugodtan tudomására adta, hogy ezentul ne számitson a vele való üzleti összeköttetésre. Másnap az illető saját maga jelentkezett dr. Gelbernél, hogy jegyezni akar a KH-ra...

★

Egyébként a helycsoport is bőségesen felhasználta a neves tudós

תעודת רישום ב„ספר הזהב" של הקק"ל של העסקנית מרת רוזה רחל מרטון.

Simon Mártonné, a marosvásárhelyi Wizo nőegylet elnöknőjének a Jeruzsálemben lévő K.K.L. „Arany könyvében" való bejegyzésének a másolata

dr. Gelber többhetes jelenlétét és a Diensteknek egész sorozatát rendezte. Hatalmas érdeklődés mellett folytak le ezek a Dienstek, amelyeken a közönség az előadó lebilincselő előadásai folyamán olyan témakörrel ismerkedett meg, amilyenről eddig nem volt alkalma ilyen hivatott helyről hallani. A Dienstekről is csak az a zsidó közönség hiányzott ,amelynek egész zsidósága abban merül ki, hogy a klubban zsidó partnerekkel römiznek — (köztudomás szerint más ugysem ülne le velük játszani). Annál örvendetesebb az a tény, hogy az ortodox jesiva bachurjainak tekintélyesebb és értelmesebb része minden Diensten jelen volt és látható örömmel hallgatták a nékik is uj és tanulságos előadásokat.

★

Május 15-én volt a helybeli zsidó elemi iskola héber vizsgája. Rosenfeld Eliséva tanitónőnek szivből gratulálhatunk az elért eredményhez. Öröm volt hallgatni a gyerekek szájából a folyékony, értelmes héber beszédet.

★

Most már véglegesen ránk terpeszkedett a nyár és Marosvásárhelyen minden csendes.

Dr. Berner Mór.

IX.

דיווח על פעילות אירגונית־תנועתית
במ.־ואשאר־האיי בשנים 33—1932.

Cionista rendezvények Marosvásárhelyen

Timisoara, 1933 julius 22

Tamusz 19-én este a tg.-muresi status quo templomban gyászistentisztelet volt Herzl halálának 29. évforduólja alkalmából. A templomot zsufolásig megtöltötték az ifjusági szervezetek s a felnőtt cionisták. Gruber főkántor El-mole rachamimján kivül az egész szertartást az ifjusági szervezetek végezték. Előimádkozott Rüvel, a Bné Avoda tagja.

★

Vasárnap, tamusz 22-én tartotta meg a Zs. N. Sz. helyi csoportja nagyszabásu Herzl-ünnepélyét a zsidó kulturházban. A közönség a nagy kánikula dacára zsufolásig töltötte meg a termet. Az ünnepélyt a Somér Hacair énekkara nyitotta meg a Techezáknával. Gruber főkántor énekelte el az El-mole-rachamimot, majd Dr. Rosenfeld Salamon tartotta meg nagyszabásu emlékbeszédét. Az előadó magasnivóju beszédében párhuzamot von Mózes és Herzl között. Rámutat arra a nagy hasonlatosságra, ami a zsidóság eme két vezérének életében, küldetésében és az utókor előtti jelentőségében

megnyilvánul. Majd a missziósteóriáról beszélve azt mondja: A missziós teória, amely a zsidóság egyrészét még ma is elvonja a cionista munkától, nem állja meg a helyét. Nekünk semmilyen misszionk nincs a gálutban, csak Erec Jiszráélben. Végül az ifjusághoz fordulva, kéri, hogy legyenek továbbra is hüséges zászlótartói az eszmének és haladjanak mindig azon az uton, amely a zsidó népet az öröklét felé vezeti.

A nagy tetszéssel fogadott beszéd után 8 someret „Szabadságtánc" cimü pantomimja következett, amelyet a közönség tomboló lelkesedéssel honorált. Majd Halmos László szavalta el Edmund Wengrafnak, a Neue Wiener Journal szerkesztőjének 1904 julius 10-én megjelent Herzl cimü versét, amit ő forditott magyarra. A nivós ünnepély a Hatikvával ért véget.

★

Amióta a késői nyárral beköszöntött az uborka-szezon, nem lehet állitani, hogy valami nagyszabásu munka folyna a targu-muresi felnőtt cionisták táborában.

De az ifjusági szervezetekben annál jobban zajlik az élet.

A Noar Hacioni 160 tagot számláló kénje tett vizsgát a mult héten a saját vezetőségének és a Hcs. választmányának ellenőrző bizottsága előtt. Egy hétig tartott ez a vizsga melynek programmja magában foglalt minden elméleti részt, amit Palesztinával kapcsolatban egy cionistának tudnia kell.

(Megsugom, hogy volt a felnőttek között olyan is, aki egy nyolc éves máksivától tudta meg mi a kibuc, a kvuca, mosava és mosáv ovdim. De kérem ne mondják meg senkinek.)

Minden egyes somér, someret, maksiv és maksiva precizen felelt a feltett kérdésekre. Hébernyelv, cionizmus történet, történelem, irodalom, Palesztina földrajz stb. volt a vizsga anyaga.

Julius 16-án nagyszabásu tornaünnepéllyel fejezték be a vizsgák sorozatát,. A 120 vidám barna egészségtől ragyogó gyermek tornáját nagy gyönyörködéssel élvezte az egybegyült közönség.

A somér hácáir nagyon szép konstruktiv munkát végez — minden ellenkező hireszteléssel szemben — karöltve a többi ifjusági szervezetekkel. Csupán egy nemes versengés van a két somér szervezet között, hogy melyik csoport végez eredményesebb Palesztina munkát. Ennek a versengésnek tudható be az idén eladott **671 sékel.**

Julius 15-én este tábortüzet rendezett a Somér Hácáir szép ni-

תעודת הרישום ב„ספר הזהב" של דוד טיהאנ'י, מי שהיה „ראש ראשון" של „אביבה־באריסיא" בטרנסילבניה.

Tihanyi Dezső, a marosvásárhelyi Aviva-Barisziának és az Erdélyi Aviva-Barisziának a „Ros-risonjának" a Jeruzsálemben lévő K.K.L. „Arany könyvben" való bejegyzésének a másolata

vós müvészi programmal. Moris Rosenfeldnek a Mühely és a Csavargók cimü költeményét szcenirozták, nagyszerüen müködő szaváló és énekkórus adot elő költemények et és héber dalokat. A müsor legkiemelkedőbb száma 8 someretnek a Szabadságtánc cimü pantomimja volt. Élénken érzékeltette a tánc a bilincsekben szenvedő zsidóság nyomoruságát és a felszabadulás boldog ezxtázisát.

A többi ifjusági szervezetekről szóló beszámolót a jövő számban folytatom. Egyet azonban el kell ismernünk — és pedig a legnagyobb örömmel, hogy az ifjusági egyesületek nagyon szépen müködnek. Igaz az a nóta, hogy

Hiné ló jánum, vöhiné lo jisán Somér Jiszráél.

Ime nem szendereg és ime nem alszik Izráel őrzője.

Az ifjuság.

(r. e.)

X.

סקירתה של הגב' רחל קאהן, נשיאת הקק"ל במארוש־וואשארהאיי על הפעילות בעיר זו למען הקק"ל.

Uj Kor, 1933 augusztus 5

Marosvásárhelyi Élet Ahogy mi látjuk a KKL-munkát

Irta: **Kohn Mártonné,**
a tg.-muresi körzet elnöknője

Ha szabad ezt a cimet adni cikkünknek. Mert tényleg igy van: Tg. Muresen és annak körzetében mi máskép látjuk ezt. Legelsősorban le kell szögeznünk, hogy már a stallum honoris, vagyis a vezetői megbizatás kérdésében is némileg mást látunk, mint azt, amit máshol. Általában a választók részéről megkönnyebbülést jelent az, hogy egy vagy több valakit megbiztak a vezetés gondjával és ugy vélik, hogy ezzel egy kő esett le szivükről, egy ugynevezett morális gond, amivel a KKL-lel szemben tartoznak. Ők most már eleget tetek kötelezetségüknek, hogy azután mi lesz, azzal törődjék az, aki tisztséget kapott. Más oldalról (mély tisztelet a kevés kivételkne)- az akit megtisztelnek és ezt a megtiszteltetést kegyesen elfogadja, nagy rábeszélés után, ugy tekinti a neki juttatott posztot, mint kovedet. Ez utóbbi a maga részéről, azzal, hogy elfogadja, ugy véli, hogy a maga részéről eleget tett ezzel a KKL-lel szemben fennálló tartozásának. Igy aztán a lényeg, a KKL, két szék között a pad alatt marad. És főleg az utóbbiban rejlik az eredménytelenség, a mukátlanság. A tárgumuresi légkör valahogy más. A választók talán itt sem nagyon különböznek az általános tipustól, de a megválasztottak egy régi cionista gárda kitermelt egyénei, akiknél a tisztség kötelességteljesités cimét is viselhetné és koved legfeljebb annyiban ,hogy őket találta a közvélemény alkalmasnak egy kötelesség lehető legjobb elvégzésére. Igy tényleg megtiszteltetés ez, terhes megtiszteltetés. A vezetők tisztában is vannak ezzel és éppen, mert igy vannak tisztában, igyekeznek is, hogy ugyanazon váalsztók előtt, a beszámolás idején ne az tünjék ki, hogy érdemtelen személyeket illetett a bizalom. És még egyet: Tudják, hogy országot épitenek. Ez utóbbi kijelentés különös ugyan, de igaz. A tisztséget viselők legnagyobb része éppen ezt nem tudja. Ennyit a tisztségekről.

Érdemben. A KKL munka háboru, melyet a zsidóság egyik rétege visel a másik ellen. A támadó fél az, aki hallja és érti a történelem szavát, a másik fél a passziv resistenciában levő, aki hallja ugyan, de egészen másképpen értelmezi ugyanazt. Meggyőződések küzdelme. Minden harcban az erősebb győz. Addig is, amig kitünik,

hogy mi vagyunk a győzők, harcolnunk kell. Maga a beszervezés harci taktikát kiván. Ott kell kezdenünk, ahol barátaink vannak és ahol ezek általunk erősitve eredményesen vehetik fel a küzdelmet. Körzetünkben azokat a helyeket keressük fel először, ahol a zsidóság nagyobb létszámban él, fegyvertársaink, vagy velünk szemben barátságosan hangol egyének léteznek. Ezek a mi előőrseink. A gyülés a harc helye, ahol a körzet kiszálló vezetői kell megnyerjék a harcot. Itt dől el minden. Hogy alkalmas egyének legyenek megválasztva, hogy ezeknek a jövendő munkájához a lelkek a gyülésen kapjanak animót. Előre kell nekik felszántani a talajt. A gyülésen elért győzelem előre biztositja a munka sikerét. Igy létesitjük mi körzeti védvárainkat. Többször meglátogatjuk, segitjük és támogatjuk őket, amig megerősödnek. Velük távolabbi céljaink vannak.

תעודת הרישום ב„ספר הזהב" של נשיא קרן היסוד בטרנסילבניה, נאמן הקק"ל, פעיל מסור של התנועה הציונית וראש הקהל האחרון של הקהילה הקונסרבטיבית משה דאוואש.

Darvas Mórnak, a marosvásárhelyi cionista mozgalom önzetlen vezető egyéniségének a Jeruzsálemben lévő K.K.L. „Arany könyvben" lévő bejegyzésének a másolata

Minden ilyen védvár körzettel, kisebb falvakkal rendelkezik, ahova mi csak nagy fáradozások utján érhetnénk el. Ezeket ők vannak hivatva meghóditani. Mi ilyen védvárakat épitünk, a védvár hóditja majd meg a vidéket. Hogy egy ilyen erődités megteremtése mekkora munkát kiván, azt mindenki tudja, aki a tg.-muresi körzet haditudósitásait olvasta.

Természetesen ez alapos munkát kiván és éppen ennélfogva nem lehet a tempó nagyon gyors. Viszont a jó munka hosszu időre meghozza gyümölcsét. A mi erődítéseink fejlődése és izmosodása már feltünőben van.

Aprólékosabban. Nem jogos és éppen mi, nem is vagyunk arra hivatva, hogy akár az országrészi, akár a világközpont intézkedéseit birálgassuk, mégis a viszonyok kényszeritő hatása alatt sokban el kell térnünk attól, amit felülről kapunk. Azaz egyet-mást nem vagyunk képesek végrehajtani. A KKL-nek ugyanis, még ma is, tulsok akciója van. Ezzel szemben a KKL alapbevételi forrásai, mint pl. a persely még ma sincs teljesen berögződve a zsidó idegekbe. Mi pedig, mielőtt ezt a berögződést bevártuk volna, uj és ujabb akciókat igyekeztünk beállitani. Ennek forditott hatása volt. Nemhogy a főforrások megmaradtak volna és az ujabb akciók növelték volna a bevételi eredményt, hanem az ujabb kisérletezések visszafejlesztették az előbbit és elforditották tőlünk a barátságossá vált sziveket.

Mi nem birálhatjuk a felülről jövő intézkedéseket, azonban kénytelenek vagyunk alkalmazkodni azokhoz a lelkekhez, akiket a magunk számára meg kell nyernünk. Idővel, később ujabb kisérletezésekre is sor kerülhet, de csak akkor, amikor a másik harci fél ugyanugy fogja érteni a történelem szavát, mint mi. Mert nemcsak be kell látnunk, de be is kell ismernünk, hogy a KKL bevételei legnagyobb részét, még a mai rosszabb időkben is, olyanoktól nyeri, akik még most sem, vagy csak most kezdenek felénk hajlani és akik csak ezután fognak még maradék nélkül a mi táborunkhoz szegődni. Akármi is történik ma a világon ellenünk, zsidók ellen, a helyzet mégis a mi állitásainkat igazolja. Aki ezt nem hinné el a KKL-nél, az informálódjon azoktól, akik a KH jegyzésnél kisérők voltak.

Vagyis. Mi a fősulyt a perselyre fektetjük. Nagyon fontos és jó forrásnak véljük a snodert és a pinkászgyüjtéseket. Ezeket mindig és mindenhol igyekszünk azonnal bevezetni. A többi akciókat a körülményekhez képest istápoljuk. Elvünk az, hogy keveset, de jól. A fő bevételi forrásoknál többet igyekszünk kérni, azaz elérni és

lehetséges, mert kevésszer veszszük igénybe az adakozót. Mig ha többször hivunk fel adakozásra, az illető kevesebbet ad és hivatkozik a többszöri „zaklatásra". A bevételi eredmény talán ugyanaz lenne, ha a „zaklatás" miatt nem igyekeznének minden módon elkerülni a lehetőséget az adakozásra. Miután ez a látható igyekvés fennáll, magunk rontjuk a sokszoros adakoztatással bevételeinket és romboljuk le, amit sikerült felépitenünk.

Ha fenti elveink ellenkeznének a közfelfogással, ugy csak egyre hivjuk fe la figyelmet ismételten. Amint már mondottuk, a KKL háboru. Mint minden háboru, ugy ez is taktikát igényel. A világközpontnak ügyelnie kellene arra, hogy minden ország, vagy országrész a viszonyainak megfelelően legyen irányitva. Ha ez hiányozna, ugy még mindig meg van a lehetősé garra, hogy az országos, vagy országrészi vezetőségek ezt a hiányt pótolják.

תעודת הרישום ב„ספר הזהב" של עסקן הקק"ל ושל התנועה הציונית בעיר זו, טוביה שוואַרץ.

Schwartz Dezső, a marosvásárhelyi cionista mozgalom aktiv tagjának a Jeruzsálemben lévő K.K.L. „Arany könyvben" való bejegyzésének a másolata

Végül, KKL munkát csak szivvel lehet csinálni. De csak szivvel csinálni és szivre hatni az ész kooperálása nélkül pünkösdi királyságot jelentene.

XI.

סקירתו של יוסף הייסיקוביץ ממנהיגי השוה"צ במארוש־ואשאר־האיי על הפעילות התנועתית.

Néhány szó a marosvásárhelyi Somér Hácáir szervezetről

Uj-kor, Timisoara,
1933 augusztus 5.

Midőn a vásárhelyi gerinces zsidó cserkész közelebb került az élethez, midőn az erdő és a szabad természet világán kivül megláthatta az őt környező emberek valamint a saját életének, multját, jelenét és jövőjét, midőn minden igyekezete, amely a tiz somér törvény betartására irányult, meghiusult, akkor az ifjú útkeresésének konkluziójaként hozzácsatlakozott a világ zsidó ifjuságának egy nagy mozgalmához a Hásomér Hácáirhoz. A fejlődés törvényei előreláthatóvá tették előtte azokat a nehézségeket, harcokat és küzdelmeket, amelyek az ő világának a megteremtése körül lejátszódtak. mert ennek tudatában volt, — haladása ahelyett, hogy csökkentette volna a tempóját, — meggyorsult és a somér minden ellenállás dacára győztesen került ki e küzdelemből, ami mozgalmának, a Hásomér Hácáirnak létjogosultságát bizonyitja. Létjogosultságának bizonyitéka szintén az a szép eredmény, amit a zsidó nemzeti és társadalmi nevelés terén elért és az a lelkes cionista hangulat, amely városunkat a közszellem szempontjából kiemeli a többi erdélyi városok felé. A Hásomér Hácáir megalakulása előtt, hiányzott az ifju erő és mozgalmasság a zsidó munkából, ezen tényező behozatala által tagadhatatlanul ujjáéledt városunkban a cionizmus.

Az elindult 43 somér, pedig erős munkával beoltotta a cháluciut gondolatát, mint egyetlen megoldási lehetőséget a sinylődő zsidóság lelki világába és minden energiájával az ifjabb generáció nevelésébe fogott. S a lelkiismeretes, őszinte és igaz munka nem maradt eredménytelen. Ma 43 uttörő mögött 135-en sorakoznak föl a mozgalom helyi soraiban.

Kezdetben a munka sulypontja a **bogér,** az idősebb generáció önnevelésére fektetődött, ma pedig sokkal inkább a máksiv és a cofé korosztályok nevelésén van. A külső ellenállás a bogérok megedződését vonta maga után, ezen ellenállás hanyatlása pedig a belső munka rendszeresitését eredményezte. Amenyire erős volt a külső

rezisztencia, a Hásomér Hácáir megalakulása alkalmával, oly erős ma, **másfél évi munka után** a szimpátia iránta városunk cionistáinak 65%-a részéről. A chanukakor rendezett müvészest, a nemrégen rendezett tábortüz, valamint a Herzl-ünnepélyen való részvételük a programmban, mind meg annyi alkalom volt, amikor a Sómér Hácáir alapos és lelkiismeretes munkájáról adott tanubizonyságot az itteni zsidóságnak.

Most a cofék és máksivok táboroznak. Leirhatatlan az a hangulat, ami ott van. A vigság és a kedély mellett az egészséges kibuci élet hangulata frissiti fel a megszokott tábori egyhanguságot. A tökéletes scout jelleg mellett, e mosávát jellemzi a zsidó értékek bevitele; a hebraizáció, — kvuca, máchné és mosávák, szichák, — irodalmi törvényszékek stb. A zugó kőrösparti táborban, a fürdőruhás napbarnitotta cofék és máksivok egyik legnagyobb problémája az, hogy hogyan lehetne a tábori életet állandósitani legalább a nyári vakáció idejére.

Az aki kimegy **a Rév melletti táborba** és meglátja ott ezen őszin-

מועצת התנועה של „השומר" הצעיר בטרנסילבניה בכינוס בקלוז' (1932).
בין צירי המועצה נציגים מס.־ואשאר־האיי.

Az erdélyi „Hásomér Hácáir" tanács testülete kolozsvári találkozásán 1932-ben. A delegátusok között egy néhány marosvásárhelyi

חברי קן „הנוער הציוני" במ.־ואשאר־האיי בשנת 1937. בצד ימין עומדת הגב' וואלטאר, ידידת הנוער והתנועה.

A marosvásárhelyi „Hánoár Hácioni" mozgalom csoportképe (1937). A kép joboldalán Walter néni, az ifjúság és a mozgalom jóbarátja

חברות „הנוער הציוני במ.־ואשאר־האיי בפעולה תנועתית (1936)

Marosvásárhelyi „Hánoár Hácioni" leányok mozgalmi délutánon (1936)

te, törekvő és kutató ifjuságot, mely életének néhány pillanatát e félelmetes sziklák között elterülő völgyben tölti, megérzi azt a hangulatot, amely ott uralkodik és átszellemül attól az ideálizmustól ,amely ezen ifjak keblét füti, az nem veszi többé tudomásul azon nem zsidó viselkedést, melyet egyes csoportok a „Somér Hácáir"-ral szemben tanusitanak, az küzd az ellen az igazságtalanság ellen, amelyben a Somér Hácáirt részesitik.

Itt Vásárhelyen van a Somér Hácáir **egyik erdélyi chaluctelepe** is. Ezen a chaluctelepen immár két chaluc generáció folytatta mezőgazdasági háchsáráját iparival váltván fel azt. Az itt cháchsárázó chalucok, minden külső támogatás nélkül önmaguk saját erejükből tartották fenn szniffjüket, még a legnagyobb munkanélküliség idején is. S bár ezen cháchsárá-telep gazdasági viszonyai még a mai napig is a legnehezebbek, a chálucok ennek dacára is a legnagyobb kitartással dolgoznak és erősödnek meg ereczi uttörő feladatok betöltésére. Különösen emlitésre méltó az a hatalmas törekvés, amely a chálucokban a közösségi életre való önnevelésben fejeződik ki, valamint azok az eredmények, amelyeket ennek folytán a kollektiv szellem kialakulásában elértek.

A chálucok az **itteni bőr-, tégla-, tükör- és cukorkagyárakban** dolgoznak, munkaadók legnagyobb megelégedése mellett.

Joszéf Heisikovits

שכבת בוגרי השומר הצעיר במ.־ואשאר־האיי נפרדת מחבריה החלוצים שעלו ארצה (1931).

Marosvásárhelyi somér bogerek búcsúzása a helyi somer „fészek" chaverjaitól ereci alijájázuk alkalmából (1931)

שכבת „הצופים" (השכבה הבינונית) חברי קן השוה"צ במ.־ואשאר־האיי, בעת פעולה צופית (1934)

Marosvásárhelyi „Hásomer Hácáir" cofeiai (közepes rétege) cserkész délutánon (1934)

שכבת „המקשיבים" חברי קן השוה"צ במ.־ואשאר־האיי בעת פעולה יחד עם מדריכיהם (1932)

Marosvásárhelyi „Hásomer Hácáir" máksivok (a legfiatalabb réteg) mozgalmi délutánon az oktatókkal együtt (1932)

פגישה גלילית של קבוצות הכשרה מטרנסילבניה, חברי „השוה"צ" ממ.־ואשאר־האיי (1934) לקראת עלייתם ארצה.

Erdélyi somér chalucok kerületi találkájuk Marosvásárhelyen (1934) alijázásuk előtt

תמונה משותפת של „בוגרי השוה"צ" מטרנסילבניה לפני עלייתם ארצה (1934). בתמונה: חלוצים ממייסדי הקיבוצים דליה, עברון, דן, שמיר, עין־דור וכו'. חלק מהם בילה זמן מה בהכשרה חלוצית לפני עלייתם על הקרקע במגדיאל.

Az erdélyi „Hasomér Hacair" bogérjainak 1943-i alijázásuk előtti csoportképe. Dalia Evron, Dan, Samir, Ein-Dor stb. kibucok alapítói

חברי „השומר הצעיר" במ.־ואשאר־האיי בבילוי קיץ בשנת 1934.

A marosvásárhelyi „Hasomer Hacair" 1934-es nyáron táborozáson

פעילות תרבותית בקן „השוה"צ" במ.־ואשאר־האיי, בשנת 1933.

A marosvásárhelyi „Hasomer Hacair" kultúrtevékenysége

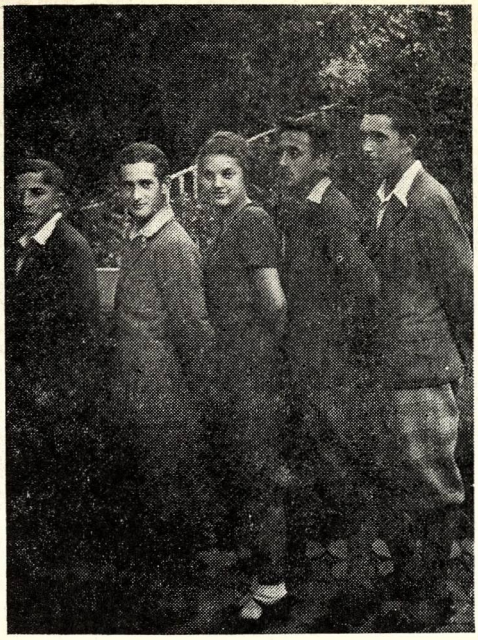

מדריכי שכבת „המקשיבים" של השוה"צ ממ.־ואשאר־האיי בשנת 1933/34. משמאל לימין: יצחק וייגר, יוסף גליק, מרים הרשקוביץ, דוד ציטרום ואברהם כהן.

A marosvásárhelyi „Hásomer Hácáir" „maksivim" oktatói (1933—34). Balról jobbra: Weiner Izsó, Glück József, Herskovits Magda, Czitrom Dávid és Kohn Adolf

חברי „השומר הצעיר" ממ.־ואשאר־האיי בטיול קבוצתי, בהרי הקרפטים, בשנת 1931.

Marosvásárhelyi somerek nyári kiránduláson az erdélyi Kárpátokban 1931-ben

קבוצת חלוצים, חברי „השוה"צ", מטרנסילבניה, ביניהם ממ.־ואשאר־האיי, בהכשרה חלוצית בלוגוש בשנת 1933. במרכז התמונה יוסף יאמבור (מאוחר יותר חבר מערכת „המשמר" ו„על המשמר") מי שנחשב „לאבי תנועת השוה"צ בטרנסילבניה".

Erdélyi — köztük marosvásárhelyi — chalucok háchsárán Lugoson 1933-ban. A kép közepén néhai Jámbor Ferenc, az erdélyi „Hásomér Hácáir" gyámolitója

חברי „השומר הצעיר" לאחר פרישתם מתנועת „השומר" (1931), בעת פעילות חברתית.

A marosvásárhelyi „Hasomer Hacair" chavérjai 1931 nyarán társadalmi délutánon

חלוצים, חברי „בני עבודה" ממ.־ואשאר־האיי בהכשרה בלוגוש (1936)
Marosvásárhelyi „Bné Avoda" egylet tagjai a lugosi hachsara telepen (1936)

חברי סניף „בני־עבודה" במ.־ואשאר־האיי (בשנת 1934)
Marosvásárhelyi „Bné Avoda" egylet tagjai (1934)

קבוצת בוגרים מן „השומר הצעיר" במ.־ואשאר־האיי בשנת 1933, לפני עלייתם ארצה.

Marosvásárhely „Hasomer Hacair" bogérjei (a legidősebb réteg) alijázásuk előtt (1933)

קבוצת הבוגרים, חברי „השוה"צ", במ.־ואשאר־האיי (שנת 1932) מצטלמת בעת ההכנה ליציאה להכשרה.

Marosvásárhelyi somer bogérek fényképezik magukat háchsárá előtt (1932)

שכבת הבוגרים בקן „השומר הצעיר" במ.־ואשאר־האיי בשנת 1933.
משכבה זו עלתה קבוצת חברים ארצה באותה שנה.

A marosvásárhelyi „Hasomer Hacair" bogér rétege 1933-ban.
Ebből a rétegből alijáztak a somer chalucok

קבוצת „הבוגר" מבין חברי „השומר הצעיר" ממ.־ואשאר־האיי בשנת 1934.
Marosvásárhely „Hasomer Hacair" bogér chaverjai 1934-ben, alijázás előtt

קבוצת חברים מ„השוה"צ" ממ.־ואשאר־האיי בהכשרה בלוגוש (שנת 1933)
Marosvásárhelyi „Somer chalucok" a lugosi háchsárá telepen (1933-ban)

מועצת בוגרי „השומר הצעיר" בטרנסילבניה — ביניהם ממ.־ואשאר־האיי — בשנת 1933, טרם יציאת המועמדים לעלייה להכשרה חלוצית. המועצה התקיימה בקלוז'.
Az erdélyi „Hasomer Hacair" bogér tanácsi testület találkozása Kolozsváron 1933-ban, köztük vásárhelyiek háchsárázás előtt

XII.

סקירתו של דוד גלעדי־קליין, מי שהיה בין מייסדי חוות ההכשרה החלוצית של „תורה ועבודה" במ.־ואשאר־האיי ומאוחר יותר שגריר ישראל בבודפסט וחבר מערכת עיתון „מעריב".

Ahogy Vásárhelyen felkészülnek a Tora vö Avoda chalucai

Irta: Giládi Klein Dávid

Jegeseső hasitott szijjakat kezünkből, amikor először vettük markunkba a kapanyelét, hogy az anyaföld fekete testébe vágjuk érclapját. Vajmi kevés napsugár ragyogott még akkoriban a Maros partján. A márciusi hajnalok csipősek voltak és marták a szobalevegőhöz szokott arcunkat, de a töltések lassan kezdtek kiemelkedni a föld felületéből, hogy hirdessék az izmokból kibuggyanó lehetőségeket. A félkilométeres vizvezető töltés volt az első teljesitmény, amely sokszor könnyeket, de sok-sok izzadást és néhol vért is csalt elő genyesen kérges markunkból. A munkaadó azonban nem értett a könyörület nyelvén, mert kergette a szükség s mi is

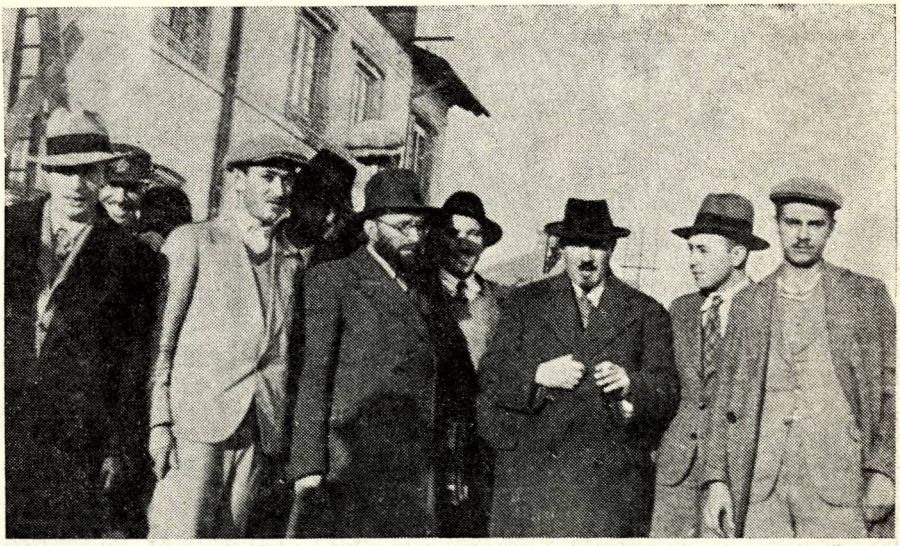

בתמונה מצד שמאל) מר זלמן שרגאי (מי שהיה ראש מחלקת הקליטה של הסוכנות היהודית במשך שנים ארוכות וכן ראש עירית ירושלים) בעת ביקורו בשנת 1933, בעיר מ.־ואשאר־האיי. נפרדים ממנו נציגי תנועת „ברית צעירי מזרחי" מעיר זו, מימין לשמאל: יואל קלמן, אברהם גדליהו, יקותיאל משולם גרובר, יצחק סאלאמון ואחרים.

Zálmán Saragai a Jewish Agency bevándorlási osztályának vezetője, Jeruzsálem volt polgármestere 1933-ban vásárhelyi látogatása alkalmával. Búcsúznak tőle a vásárhelyi ifjú mizrachista vezetők: Kálmán Joel, Ábrahám Géza, Gruber Sándor a Status-quo hitközség kántora, Salamon Izsák stb.

gerincünkből munkaálló rézlapot edzettünk s ma már hálával gondolunk a munkaadó könyörtelenségére, mert ezáltal chalucokká lettünk.

Ma már mint egy álom halványodik elő az az idő, amikor olyan furcsán érthetetlenek voltunk egymásnak .Hárman jöttünk az első napon. Belemeredtünk egymás szemébe, de megérteni nem tudtuk egymást. Két hétig tartott, mig betelt a létszám s mindenap ujabb s ujabb éket vert közénk az ujonnan érkezett. Mindegyik a maga egyéni mentalitásával diszharmóniát vitt a már-már egymáshoz kapcsolt chevraéletbe s a kiegyensulyozás mindennap elölről kezdődött. De lassan eltüntek a felmeredő válaszfalak. S nem is történt ez különösebb nehézséggel, hiszen a közös asztal, háló, ima, munka és annak közös gyümölcse, de főképpen a közös ideál, a Tora vö'Avoda, amelye egyesiti az emberi gondolatot a zsidó gondolattal s egy szétkapcsolhatatlan láncba füzi a zsidó nemzet multját jövőjével ,— mind olyan kéznél lévő attributumok voltak, melyekből megértés sarjadzott ki. A chaluc mint egyén eltünt s egy közös jelleg nyomta rá bélyegét mindnyájunkra.

פעילי „ברית צעירי מזרחי" במ.־ואשאר־האיי ב„קן" מס' ט' בשנת 1937.

A marosvásárhelyi ifjú mizrách egylet aktiv tagjai közös képen a helyi háchsárá telepen (1937) (9-es számú fészek)

חברי הנוער הציוני במ.־ואשאר־האיי נפרדים מחבריהם החלוצים בחורף 1937, בעת עלייתם ארצה.

A marosvásárhelyi „Hanoár Hácioni" tagjai búcsúznak chaluc barátaiktól Erecbe való indulásuk alkalmából (1937)

35 chaluc és 7 chaluca él a mi kis közösségünkben, öt munkakvucára van beosztva a Sniff, aszerint, hogy hol dolgozunk. Az I. kvuca 6 chaluc és 2 chalucával s a II. kvuca 6 chaluc és 2 chalucával konyhakertészetben dolgoznak 2 bulgárnál, ahol 10 lej napszámot s a haszon 5%-át kapják, a III. kvuca 12 chaluccal mezőgazdaságban dolgozik ,napi 10 lej, 1 kgr. kenyér és egy liter tej ellenében, a IV. kvuca a gombgyárban dolgozik átlagos napi 35 lejért, mig az V. kvuca a szövőgyárban dolgozik átlagos havi 800 lej ellenében. Két chaluca és 2 chaluc végzi a konyha és belső vezetés teendőit, de ezek hetenként leváltatnak, ugyanugy leváltatnak a szövőgyár és gombgyár chalucai havonként. Igy néz ki a technikailag vett Sniff-életünk. A mezőgazdasági és konyhakertészeti kvucák emberfelettien sulyos munkát végeznek, napi 15 órán át. A munkafeltételek horribilisan tulhaladják a béreket és ez nem egy esetben váltott ki elkeseredést belőlünk. Azonban a közös szenvedéseknek a chávériut szempontjából kitünő nevelő ereje van. A pszichológiai tanulmányok, törvényszékek és más pedagógikus eszközök eltörpültek amellett a nevelőhatás mellett, amellyel a közös szenvedés birt.

Május végén a gombgyárkvuca feloszlott, mert leállitott az üzem. Hat chaluc, akik béreikkel pótolták a gyengébb javadalmazásu konyhakertészeti chalucok tákcivját, — munkanélküliekké lettek. S ekkor megkezdődött egy kiadós mamaliga-periódus. Hetekre letünt az asztalról a husétel és helyébe puliszka került. A hiány azonban nemhogy elkoptatta volna, hanem még fokozta bennünk a chalucideálba való megedződést, mert ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy a nagy életáldozaton tul vannak még kisebb, észrevétlenebb, de jelenlétük idején fájdalmasabb áldozatok, amelyeket a gyomor kell meghozzon, a test kell meghozzon az eszméért... Az ideál fogalma a kenyér és puliszka közötti különbségben fizikailag is kibővül...

חברי „השומר הצעיר" בחוות ההכשרה בעיר מארוש־ואשאר־האיי בשנת 1932.

Marosvásárhelyi somerek a helyi hachsara telepen 1931-ben

A chevraélet szichákban, vitákban, horákban, játékban, mispátokban és énekekben merül ki. Olyan emberek, akik odahaza a zárkózottság rekorderei voltak, ma szichákat tartanak és a leghevesebb vitatkozók. Nem szólva arról a közismert tényről, hogy a hebraizáció terén erdélyi relációkban a legszebb eredményeket értük el.

XIII.

דיווח על פעילות אידאית ותרבותית בתנועה הציונית המקומית בשנת 1933.

Uj Kor, 16.12.1933

A marosvásárhelyi cionista helyicsoport közgyülése

A marosvásárhelyi cionista helyicsoport — amelynek évtizedes multja nemcsak Erdély zsidó közvéleménye előtt ismeretes, hanem talán még az ország határain is tul — folyó hó 4-én tartotta évi rendes közgyülését.

A temesvári központ valószinüleg éppen azt a munkát kivánta honorálni, amellyel a helyicsoport minden vásárhelyi zsidót a Palesztina-gondolathoz tiz év alatt közel hozott, akkor, amikor Vermes Ernő elnököt személyesen delegálta a közgyülésre.

Vermes Ernő elnök látogatása a cionista élet ünnepnapja volt. Szombaton este, a város zsidó társadalma legjobbjainak résztvételével feketekávés est volt, melynek keretén belül Vermes Ernő elnök palesztinai tapasztalatairól számolt be. Az előadás, amely közvetlenségénél és keresetlenségénél fogva a jelenlevőkre mély hatást gyakorolt, kiterjedt pontos statisztikai adatokra is és ezzel bizonyitotta be a kétségtelenül fellendülő palesztinai gazdasági életet. Az estélyen még Darvas Mór, a K. H. kuratóriumának elnöke szólalt fel.

A közgyülés 4-ikén, vasárnap délelőtt zajlott le. Berner Mór dr. elnöki megnyitójában optimista hangon vázolta a palesztinai jisuv helyzetét és a cionista politika mai kurzusát. Mandl József dr. ügyvezető alelnök részletes beszámolóban emlékezett meg a helyicsoport szervezeti, kulturális és Palesztina-munkájáról. Sichermann Mária titkár a KKL, Fritsch József a KH jelentését olvasta fel. A jelentésekhez elsőnek Vermes Ernő szólt hozzá, aki a K.H. munkahanyatlását sulyosnak véli, amelyet a cionista munka más ágaiban nagyszerüt produkáló helyicsoport nem türhet tovább. Darvas Mór, a K.H. kuratóriumának elnöke vázolja azokat az okokat, amelyek ezt az eredménytelenséget felidézték. Erdélyi Emil dr. biztositja a közgyülést, hogy a KH-munkaév hátralevő részében Vásárhely zsidósága a mulasztást pótolni fogja.

Löwy Ferenc dr. főrabbi különösen az ifjuság figyelmét hivja fel a vallásos életmódra.

A felmentvény megadása után a közgyülés uj vezetőséget választott. Az elnöki tisztségre nagy lelkesedéssel ismét Berner Mór drt. választották meg, akit a közgyülés elnöki székének elfoglalásakor hosszantartó tapssal üdvözölt. A tisztikar és a választmány tagjainak névsorát alant közöljük, de ki kell emelnünük, mint a mozgalom nagy nyereségét azt a körülményt, hogy a KKL elnöki tisztségére Kohn Mártonnét választották meg, aki bizonyára az eddig is kitünően vezetett KKL munkát fokozni és az eredményeket megkétszerezni fogja.

A megválasztott tisztikar a következőképpen alakult: diszelnök Wolster Kálmán, elnök Berner Mór dr., ügyvezető alelnök Rosenfeld Sándor, főtitkár Löwy Miklós, pénztárnok Friedler Izidor, ellenőrök Czitrom Izidor és Weisz Zsigmond, K. H. referens Fritsch József, a Palesztina-bizottság vezetője Hamlet Jenő. Ezenkivül a közgyülés választott egy 20 tagu választmányt és egy 5 tagu fegyelmi bizottságot.

A közgyülés lelkes hangulatban, a Hátikvá eléneklésével zárult be.

XIV.

Cionista kultúrélet Marosvásárhelyen

Motzkin halála alkalmával november 19-én a H. Cs. Motzkin gyászünnepélyt tartott nagy számu közönség jelenlétében. Gruber Sándor főkántor El molé rachmimja és Kadisa után a zemlékbeszédet magyarul Dr. Löwy Miklós, héberül Klein Joel tartotta meg. A héber emlékbeszéddel a H. Cs. rendszeresiteni akarja azt, hogy ünnepélyei alkalmával a héber nyelv is bevonuljon a zsidó közéletbe.

November 22-én, szerdán az ifjuság részére Nussbecher J. Pszihopaták a zsidó irodalomban címmel tartott előadást. Ugyanis a Kultúrbizottság a dienstek rendszerét olykép osztotta be, hogy egyik héten egy ifjusági előadó beszél a zifjuság részére, szervezetenként felváltva (Nussbecher Noar Hacionista volt), de ugyanakkor minden ifjusági szervezet részéről egy hozzászóló ismerteti a saját szempontját is, azonban vita kizárásával, mig a következő héten a nagyközönség részére tartanak előadást.

קבוצת בנות, חברות „השומר הצעיר", בחגיגת הקדשת דגל התנועה בשנת 1934.

Marosvásárhelyi „Hásomer hácáir" cháverák a mozgalmi kvuca zászlóavatás ünnnepélyén (1934)

November 29-én a nagyközönség részére tartott diensten Dr. Löwy Miklós a 2000 éves probléma cimmel tartott előadást. Az előadás előtt Weizmann 60 éves születése alkalmából Dr. Berner Mór tartott megemlékezést. Ezenkivül minden vasárnap másfél órás szemináriumok keretében a következő tárgyköröket ismertetik az ifjuságnak; zsidó történet ismerteti a Böné Avoda, cionista történelem Aviva-Barisszia, zsidó irodalom Noar Hacioni, Palesztinaföldrajz Mizrachi, Zsidó szociologia Ruppin nyomán Somér Hácáir.

F. hó 6-án vitaestély volt a ciprusi kolonizációról, az összes szervezetek bevonásával. 13-án Dr. Berner Mór A zsidókérdés a német események tükrében cimmel tartott előadást. December 10-én Dr. Déznai Viktor temesvári zsidó liceumi tanár tartott előadást „Erec Jiszráel geopolitikája" cimen.

A helybeli jótékony intézmények közül az egyik legelőkelőbb helyet kétségtelenül az Árvagondozó foglalja el. Ez az egyesület — amely már tiz év óta fejti ki áldásos tevékenységét pénz és természetbeni segéllyel támogatta az árvákat és

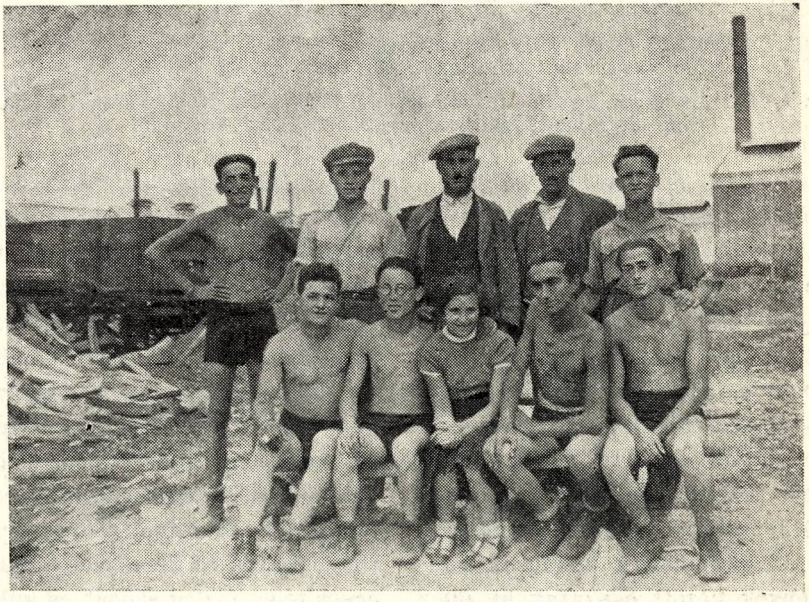

חברי „השומר הצעיר" ממ.־ואשאר־האיי וממקומות אחרים שבטרנסילבניה בהכשרה בשנת 1933, לפני עלייתם ארצה.

Marosvásárhelyi „somer" chaverok a lugosi hachsara telepen alijázásuk előtt 1933-ban

מועצת תנועת „השומר הצעיר" בטרנסילבניה בשנת 1933, ביניהם חבריה הבולטים
של קן השומר הצעיר ממ.־ואשאר־האיי.

Az erdélyi „Hasomer Hacair" tanácsi testület találkozása Kolozsváron 1933-ban, köztük a marosvásárhelyi „Hasomer Hacair" vezetői

szegényeket — a város zsidóságának körében osztatlan rokonszenvnek örvend. A vezetőség Dr. Löte Lajos, Réder Ferencné és Révész Béláné elnökök, valamint Tihanyi Mórné pénztárossal az élén — minden pártszemponton felül állva nagy agilitással és ügyszeretettel kezeli az arra rászorultak ügyeit. Az elmult évben a circa 3500 lejt kitevő rendes havi segélyen kivül, amelyet az árvák és szegények között osztottak ki, 60 iskolába járó szegény zsidó gyermek kapott naponta reggelit. Csak az tudja igazán értékelni ezt a nemes cselekedetet, aki látta a sovány, kiéhezett gyermekeket, akiknek sokszor egész napi táplálékuk az a pohár tej és szelet kenyér volt, amit az egyesülettől kaptak. Ezenkivül az évenkénti ruhaakció folyamán több mint 100 gyermeket részben felnőttet is ruháztak fel sokszor egészen uj ruhanemüvel. Az egyesület egy tanoncotthont tart fenn, ahol a szegényebb sorsu iparos és kereskedő tanulók egész télen meleg szobát és különféle szórakozásokhoz játékokat, mint ping-pong, sakk stb. találtak. Kiadásainak fedezésére a tél fo-

הנהגת קן „השוה"צ" (מ.־ואשאר־האיי) בשנת 1933. עומדים משמאל לימין: 1. יוסף הייזיקוביטש, — קיבוץ דליה; 2. יהודה גוטמן, — קיבוץ דליה; 3. יוסף ולטר, — קיבוץ עברון; 4. יחזקאל בר־זאב, — קיבוץ שמיר; 5. אהרון פרץ (מאקסי), — קיבוץ דליה; 6. אפרים אברהם, — ראשון לציון.

A helyi „Hasomer Hacair" vezetősége 1933-ban

lyamán hetenként teadélutánokat rendezett, amelyek mindig a legnagyobb anyagi és erkölcsi siker jegyében zajlottak le. A közönség megértette azt a nemes intenciót, amely a vezetőséget vezette és mindvégig a legnagyobb mértékben támogatta az egyesületet. Amint értesülünk, a nyár folyamán egy nagyobb szabásu mulatság rendezését határozta el a vezetőség, amely a multból következtetve minden bizonnyal ujra eredményes lesz és amelett, hogy a jelenlevőknek majd alkalmat ad arra, hogy egy estét kellemesen töltsene kel szaporitani fogja az egyesület jövedelmét lehetővé téve ezáltal, hogy jótékony munkásságát a jövőben is az eddigihez hasonló intenzivitással folytassa. Reméljük, hogy Vásárhely zsidósága, amely a multban annyiszor tanujelét adta annak, hogy megérti és felkarolja a szegények ügyeit, ezután is egy emberként fog állani a Marosvásárhelyi Árvagondozó mellett ,amely egyesület éppen az ismertetett munkássága miatt valóban minden támogatsát megérdemel.

(H. L.)

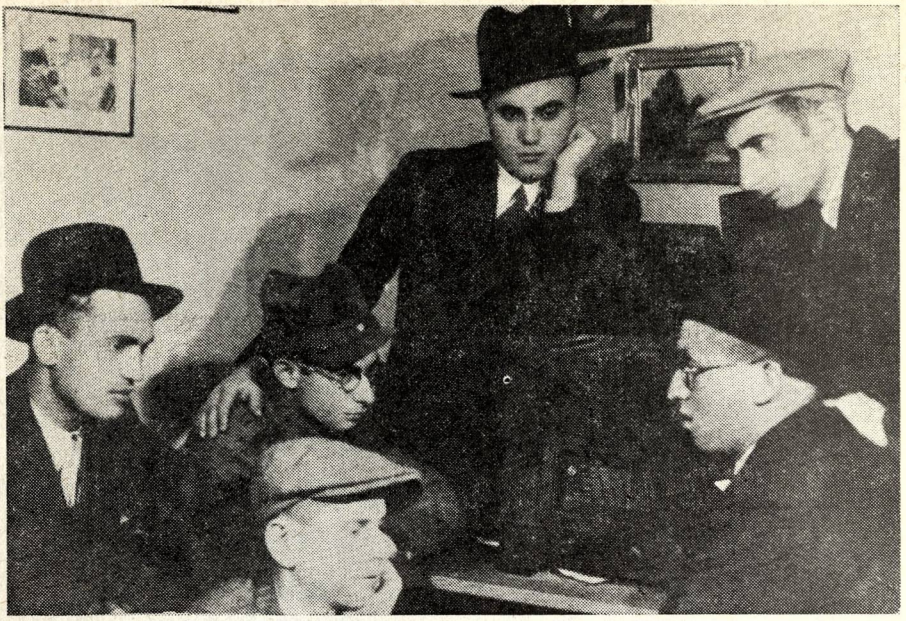

חלק ממנהיגי „ברית צעירי מזרחי" במ.־ואשאר־האיי מאזין במתח לשידורי קול ישראל בעברית מארץ ישראל (בשנת 1936). בתמונה: במרכז (עומד) גבריאל זינגר, צבי הירש, יוסף הירש, צבי קרפלס (במדי צבא כחניך בית ספר לקציניים), משולם גליק ועוד בחור לא מזוהה.

A marosvásárhelyi ifjú mizrachisták vezetőségének egyik csoportja hallgatja a Kol Jerusalaim héber adásait — feszült hangulatban — az 1936-i arab kilengések alkalmából. A képen: Singer Gabi, Hirsch Zvi (Náci), Kárpelész Zvi, Hirsch József, Glück Mesulám és egy ismeretlen ifjú

חלוצים, חברי „ברית צעירי המזרחי" עם מדריכיהם לחקלאות, אכרים בולגריים, בתנופת העבודה החקלאית בחוות ההכשרה של ברית צעירי מזרחי בוואשאר־האיי.

A marosvásárhelyi ifjú mizráchisták bolgár oktatójukkal a helyi háchsárá telepen 1933-ban

קבוצת חלוצים מ„ברית צעירי מזרחי" על רקע של ערמת התבואה בחוות ההכשרה במ.־ואשאר־האיי (1933), לפני עלייתם ארצה.

A helyi ifjú mizrachi egyik csoportja a learatott búza kévék között a helyi háchsárá telepen alijázásuk előtt (1933)

קבוצת חברי „ברית צעירי מזרחי", ביניהם בני ישיבה, מהישיבה המקומית, לאחר יום עבודה בשדה ושעורים בתורת החרישה והזריעה, בחוות ההכשרה (1934).

Ifjú mizrachisták chaluc csoportja, köztük a helyi jesiva bocherjei, egy nehéz nyári munkanap után, a helyi háchsárá telepen 1934-ben.

תמונה קבוצתית של חברי „ברית צעירי מזרחי" המקומיים, בעת חג הפרידה מחבריהם החלוצים טרם עלייתם ארצה, עם ראשות הסניף המקומי. יושבים במרכז: ד"ר יוסף רוזנפלד, משולם גרובר, ד. שונברגר, ברוך וואלטר ויוז'אף.

Csoportkép a Marosvásárhely melletti gazdasági telepen levő chalucok búcsúünnepéről. A fiatalság és a Mizrachi helyi vezetősége búcsúznak az Erecbe vándorloktól. Ülnek (balról jobbra): Schönberger D., M. Gruber (kántor), Dr. Rosenfeld József, Walter Béla és József M.

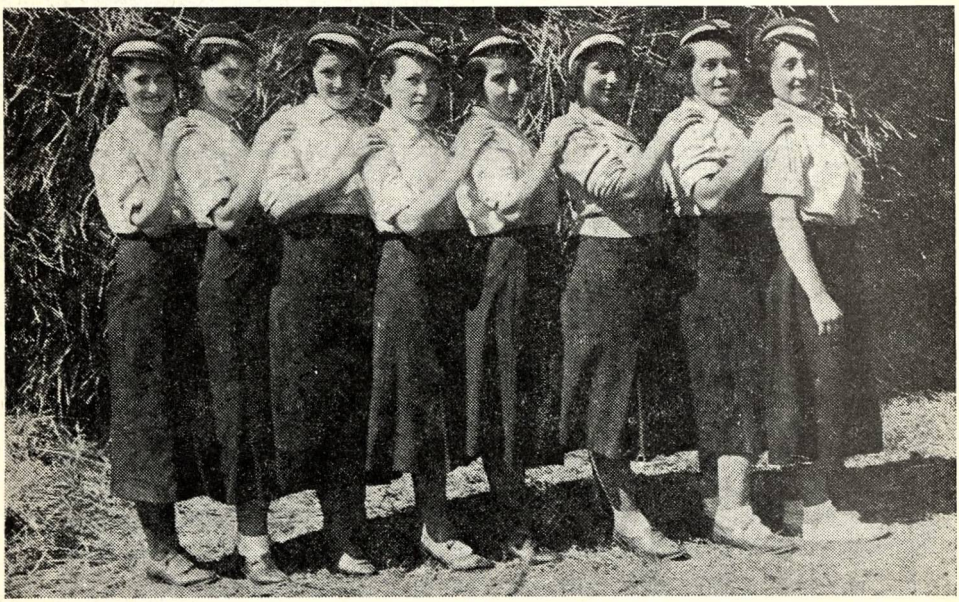

תמונה קבוצתית של חלוצות, חברות „ברית צעירי מזרחי" בחוות־ההכשרה המקומית בשנת 1933.

Csoportkép a Marosvásárhely melletti háchsárá telepen levő mizrachi chalucokról (1933)

חברי „ברית צעירי מזרחי" בחוות ההכשרה המקומית, על רקע של ערמות תבואה לאחר קציר חיטים (1933).

Marosvásárhelyi „Brit ceirei mizrachi" tagjai a helyi gazdasági telepen. A háttérben búzarakás (1933)

תמונה של חברי „ברית צעירי מזרחי" במ.־ואשאר־האיי בחוות ההכשרה המקומית על רקע של ערמות תבואה. חברי תנועה זו נפרדים מחבריהם שעלו ארצה כחלוצים (1933).

Kép a marosvásárhelyi „Brit ceirei mizrachi" háchsárá telepről. A háttérben a búza és árparakások. A mizrachi ifjúság búcsúzik a bajtársaktól akik Erecbe vándoroltak (1933)

חברי הנוער הציוני במ.־ואשאר־האיי בטיול קיץ (1937)

Marosvásárhelyi „Hánoár Hácioni" ifjúsága nyári kiránduláson (1937)

XV.

דיווח על מצב התנועה (לאחר הבחירות לקונגרס הציוני ה־18 שנערך בפראג) בסניף המקומי.

Marosvásárhelyi kongresszusi választások után

Lezajlottak a kongressusi választások Tg.-Muresen, s aki távolálló az eredményt mgnézi ugy láthatná, hogy Marosvásárhely cionistái az Erec Jisrael Haovedet mellett nyilatkoztak meg. Csak akik jobban tudják a helyzetet, tudják, hogy az E. J.H. listájának a győzelme nem más, mint a Somer Hacair és Bné Jiszraél ifjainak — különben dicséretreméltó — lelkes agitálásának az eredménye. Elhoztak szavazni minden székelfizetőt és a saját listájukra szavaztatták le, noha a legtöbb székelfizetőnek fogalma sincs, hogy milyen programmot képvisel a lista, melyet szavazatával győzelemre segített. Sajnos nem minden székel fizető öntudatos cionista és inkább zsidó szolidaritásból és Palesztina iránti szimpátiájának kifejezéséül váltotta meg székelét. Sokokat megtévesztett az uj név, melyet eddig nem ismertek Erdélyben, s nem tudták, hogy E. J. H. — a Somer Hacair listája. Külön-

ben nem történhetett volna meg, hogy azok a főtéri kereskedők, akik engem napról-napra támadtak a Somer Hacair bizonyos megnyilvánulásainak eltürése miatt, a Somer Hacair ill. E. J.H.-re adták szavazataikat. S önkéntelenül is felvetődik az emberben a kérdés, mi a helyesebb, demokrácia diktatura, Mert ha a mi tanult zsidó középosztályunk, a kereskedők és polgárok nem érdeklődnek eléggé és ne mtudják, hogy szavazatukkal milyen programmot támogatnak, hogyan képzelhető el, hogy bármilyen ország falusi lakóssága éretten tudná megfontolni, hogy milyen politika szerint, vagy melyik párt kormányzása mellett kell egy országot vezetni. — Nálunk cionistáknál még meg van az a szerencse, hogy minden párt, tul a módozatokon, mely mellett a végső célhoz eljuthatunk, egy ideálért küzd, Palesztinának önálló zsidó állammá való felépitéséért, s mi a magunk részéről csak azt kivánjuk, hogy a prágai XVIII. cionista világkongresszusra egybegyült delegátusok munkáját Isten áldása kisérje s hogy e kongresszussal is közelebb jussunk végső célkitüzésünkhöz: Erec Jisrael felépitéséhez. **Dr. Berner Mór**

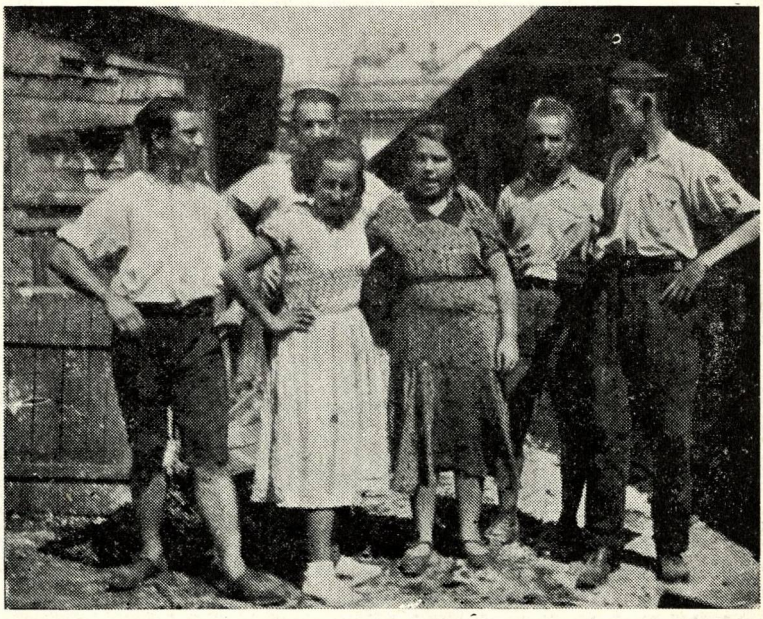

קבוצת חלוצים מ„ברית צעירי מזרחי" בחוות ההכשרה החלוצית
במ.־ואשאר־האיי (1933).

A marosvásárhelyi ifjú mizráchi chalucai a helyi háchsárá telepen (1933)

קבוצת חלוצות מ„ברית צעירי מזרחי" בחוות ההכשרה החלוצית במ.־ואשאר־האיי (1933).
Ifjú mizrachi chaluc-lányok a marosvásárhelyi háchsárá telepen (1933)

קבוצת חלוצים מ„ברית צעירי מזרחי" סועדת פת־מנחה לאחר יום עבודה
בחוות ההכשרה החלוצית בשנת 1933.
A marosvásárhelyi ifjú mizráchisták chaluc-csoportja vacsorázik egy nehéz mezei munkanap után, a helyi háchsárá telepen 1933-ban.

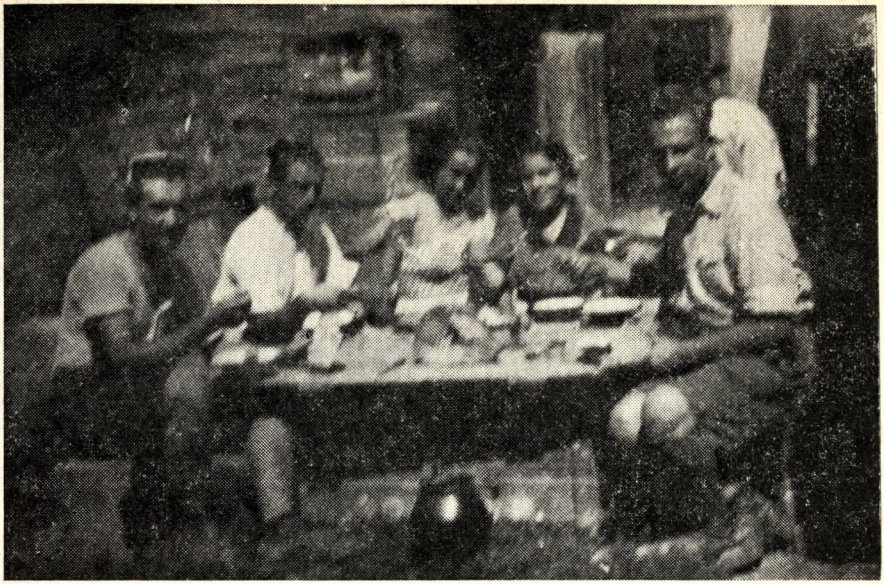

קבוצת חלוצים מ„ברית צעירי מזרחי" סועדת לאחר יום עבודה בחוות ההכשרה (1933).
A helyi ifjú mizráchi chaluc-csoportja vacsorázik egy nehéz munkanap után (1933)

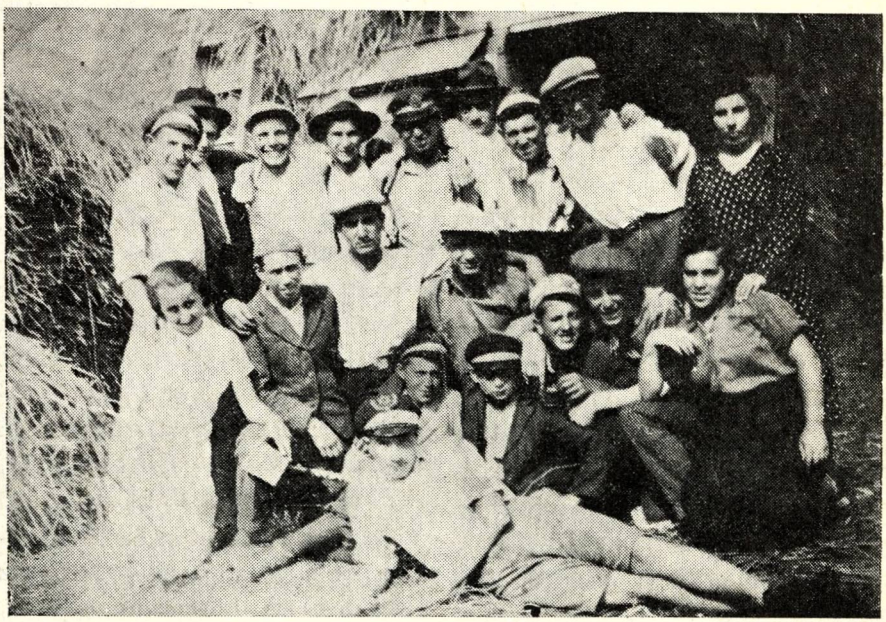

קבוצת חלוצים מ„ברית צעירי מזרחי" בחוות ההכשרה, ביניהם בני ישיבה, על רקע מתבן התבואה. אחד מהחלוצים מחזיק ביד גמרא, לאחר לימוד הדף היומי (1933).
Marosvásárhelyi ifjú mizráchi chalucok, köztük jesiva bocherek a háchsárá telepen a napi Talmud lecke után

XVI.

דיווח על מצב התנועה הציונית במארוש־ואשאר־האיי בשנת 1934.

A marosvásárhelyi cionista helyicsoport 1933-ban

Uj Kor, 20.V.1934

A targumuresi helyicsoport az 5693. évben cionista célkitüzéseihez hiven minden erejével támogatta a zsidó nemzeti mozgalmat, terjesztette a cionista eszmét, dolgozott az alapokért, támogatott minden zsidó törekvést, minden zsidó társadalmi megmozdulást, hogy a nem-zsidó nemzeti alapon álló testületekbe bevigye a cionista elveket. Igy pl. a hitközségi iskolában a héber nyelvet, az árvagondozóban a hachsara eszmét, s igy tovább. Megállapithatjuk, hogy e munka meghozta a maga gyümölcsét, városunk zsidóságának nagy része érdeklődik eszménk iránt. A legutóbbi két év alatt sikerült a csoportot olykép reorganizálni, hogy ma egyik legtekintélyesebb szerve városunknak.

A H. Cs.-nak 188 fizető aktiv tagja van, a helyicsoport alatt müködő csoportok a következők:

Aviva-Barisszia. Aktiv taglétszám 25. Vezetőség: Ács György, Grosz Dezső, Simon Mirjám. A csoport reorganizálás alatt van,.

Böné Avoda. Aktiv taglétszám 45. Vezetőség: Rüvel Slomo, Váradi Mose, Weiner Slomo, Weiner Jakab. Fenntart egy szniffet.

קבוצת חלוצים מ"ברית צעירי מזרחי" עם אורח מהנהלת התנועה הציונית בטרנסילבניה (1933)

A marosvásárhelyil háchsárá telep chalucai az erdélyi cionista mozgalom delegátusával (1933)

Brith Trumpeldor. Aktiv taglétszám 46. Vezetőség: Izsák Sándor, Klein Izsó, Hirschhorn Tibor.

Noar Hacioni. Aktiv taglétszám 60. Vezetőség: Spielmann J., Kaudersz D., Sichermann Mirjám és Weisz Pinkász.

Mizráchi. Aktiv taglétszám 52. Vezetőség: Stern Mose, Döblinger Lea, Schönberger Ráchel, Stern Bella, Löbl Jenő. Szniffet létesitett ujabban is.

Somer Hacair. Aktiv taglétszám 125. Vezetőség: Jakabovits G., Rosmann J. és Iszák Slomo.

WIZO. Taglétszám 140. Vezetőség: Simon Mártonné, Schwartz Dezsőné, Dr. Lövenstein Lajosné, Schöfler Bernátné, Fleischmann Árminné.

קבוצת חלוצים, בחוות ההכשרה שבה מהשדה לאחר יום עבודה בחקלאות
יחד עם המדריך לחקלאות הבולגרי (1933).

Ifjú mizrachi chaluc-csoport egy mezei munkanap után a bolgár gazdasági oktatóval (1933)

פעילי סניף „תנועת תורה ועבודה — ברית צעירי מזרחי" במ.־ואשאר־האיי בשנת 1937.
במרכז התמונה יושבים יקותיאל משולם גרובר, אביה הרוחני של התנועה ולידו בצד שמאל
גדליהו אברהם, מנהיגה האירגוני של התנועה.

A marosvásárhelyi „Tora V'avoda" mozgalom „Brit ceirei mizrachi" aktiv vezetősége 1937-ben. A kép közepén ülnek: Gruber Sándor, a helyi „Tora V'avoda" mozgalom lelki vezetője és mellette Ábrahám Géza, a „Tora V'avoda" helyi mozgalmának szervezője

קבוצת חלוצים בחוות ההכשרה לאחר עבודת שדה, גרוף בגן הירק (1933).
A marosvásárhelyi ifjú mizrachi chalucai mezei munkanap után (1933)

קבוצת חלוצים, חברי „ברית צעירי מזרחי" בחוות ההכשרה. ברקע ערמת קומפוסט (1933).
Egy chaluc-csoport a chaluc-telepen. A háttérben trágyahalom (1933)

Young WIZO. Fél éves alakulat. 33 aktiv tagja van. Vezetőség: Schwartz Magda, Rosenfeld Eliseva, Simon Magda.

Fenti csoportok ugy a helyicsoportok, mint a KKL munka lelkes támogatói. Rendszeres munkát fejtenek ki a szervezeti nevelés, hebraizáció terén. A Böné Avoda és a Mizrachi fenntart egy chaluctelepet városunkban.

A helyicsoport vezetősége: Dr. Löwy Miklós elnök, Sejovitz Béla ügyv. alelnök, Hamlet Jenő alelnök, egy héttagu elnökség s egy tiztagu elnöki tanács.

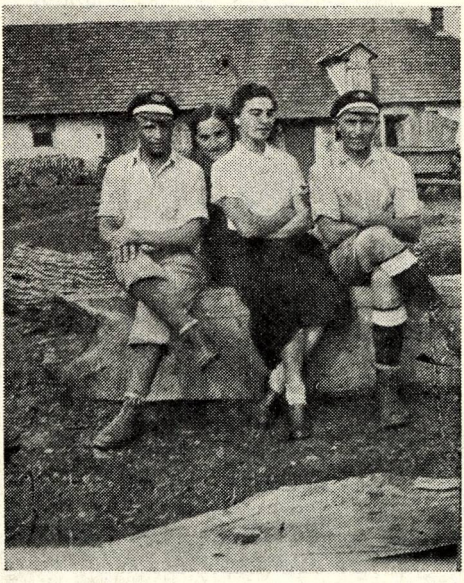

קבוצת חלוצים בחוות ההכשרה של „ברית צעירי מרזחי". ברקע המתבן ששמש כמקום המגורים של החלוצים (1933).

Ifjú mizráchi chalucok a helyi háchsárá telepen. A háttérben a csür, a chalucok lakhelye (1933)

Számokban kifejezve a H. Cs. ezen konferenciális évben 109.202 leit hozott fel, a KKL 200.231, mig a Keren Hayessod 199.183 leit.

Az elmult konferenciális évben összesen 36 kulturrendezvényüuk volt.

XVII.

הועידה הציונית הארבע עשרה במארוש־ואשאר־האיי.

Marosvásárhelyen lesz az ezévi cionista konferencia

Az E. Zs.Sz. Kisintéző bizottsága elhatározta, hogy Tg.-Mures cionista helyicsoportját fogja felkérni az ezévi cionista konferencia megrendezésére. A tg.-muresi helyicsoport már válaszolt a Kib átiratára és közölte, hogy vállalja a konferencia megrendezésével járó munkálatokat. A konferencia idejét a Kib a tg.muresi helyicsoporttal együtt fogja megállapitani. Valószinüleg junius 16. és 17-ike jön számitásba. **A tg.-muresi helyicsoport, amely eddig a legszebb három cionista konferenciát rendezte, garancia arra, ugy technikai előkészités szempontjából, mint nivó tekintetében az elkövetkező XIV-ik országrészi konferencia a résztvevők számára élményt fog jelenteni.**

A konferencia erdélyi vonatkozásu és világrelációban napirenden

lévő problémák megvitatása és megoldása tekintetében nagy feladatok előtt áll, amelyeket csak ugy fog tudni sikeresen megoldani, ha a helyicsoportok és a szervezetek méltó reprezentánsokkal fogják magukat képviseltetni.

Az „Uj Kor" a konferencia problémái számára már lapunk következő számától kezdve megnyitja hasábjait és örömmel helyet ad a helyicsoportok vezető és minden munkatársunk számára, akik a konferencia problémáihoz nyilvánosan hozzá kívánnak szólni.

קבוצת פעילי „בית"ר", ביניהם מייסדי סניף „בית"ר" במ.־ואשאר־האיי לפני עלייתם ארצה בשנת 1938.

Marosvásárhelyi betárok alijázásuk előtt 1938-ban

XVIII.

דברי התיחסות לדיוני הועידה ע"י המנהיגים המקומיים

A rabbik hivatása

Dr. Löwy Ferenc főrabbi üdvözlőbeszéde: Az eddigi felszólalók meg nem emlitettek egy szót, mely a zsidóság lényegét jelenti. Ugylátszik azért tiszteltek meg engem, hogy ezen a konferencián felszólaljak, hogy kimondjam azt a varázsszót, amely eddig a zsidóságot évezredeken keresztül összetartotta: **Tóra.** (Szünni nem akaró éljenzés.) **A Tóra tartotta fenn eddig a zsidóságot és akik a zsidóság további fennmaradásáért buzgólkodnak, azoknak a Tóra utjáról letérni nem szabad.** Én résztvettem 1914-ben az első targu-muresi cionista gyülésen, ott elnököltem.

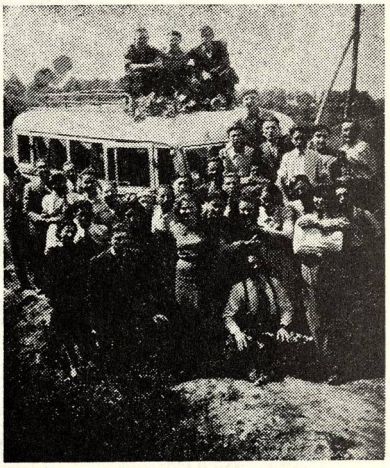

חברי סניף „בית"ר" במ.־ואשאר־האיי בטיול קבוצתי בהרי הקארפאטים בטרנסילבניה בקיץ 1937.

A marosvásárhelyi betár-csoport egy nyári kiránduláson az erdélyi Kárpátokban 1937-ben

Sokan kérdezték a hiveim közül, mit keres a rabbi cionista gyülésen? És talán ma is kérdezik sokan: miért beszél a rabbi cionista konferencián? Én azt válaszolom erre, hogy minden rabbinak a cionisták között van a helye.

A nagy lelkesedéssel fogadott üdvözlőbeszéd után Sennesieb Béla a targu-muresi zsidó hitközség nevében szól és Isten áldását kéri a konferencia munkájára.

Rottman Mór a Chevra Kadisa nevében héberül mond rövid üdvözlőbeszédet, utána **dr. Löte Lajos a Joint nevében, Révész Zsigmond az Avoda Club nevében, dr. Czitron Béláné a Nőegylet nevében és Reissfeld Miklós a Zsidó Iparosok Egyesülete nevében** üdvözlik a XIV-ik cionista kongresszust.

Dr. Rachel Klompus nagyhatásu német beszédben fejti ki, hogy ugy a zsidó munkától, mint a zsidó tőkétől el kell várni az igazi cionizmust. Ugy a tőke, mint a munka ideális alapon kell elhelyezkedjék az országban és elsősorban a cionista szempontok legyenek irányadók az épitő munkában való részvételüknél.

קבוצת חברי „בית"ר" מתנפשים ביער הקרוב במ.־ואשאר־האיי בעת אימוני ספורט,

A helyi betárok a város-környéki erdőkben, egy kiképzési nap után 1937-ben

קבוצת חברי „בית"ר" במ.־ואשאר־האיי במנוחה בעת אימונים בקפ"פ ובנשק קל בשנת 1937.
A marosvásárhelyi Betár egyik csoportja gyakorlatozás és fegyveres kiképzés utáni pihenés közben (1937)

Sprinzák beszéde

Dr. Klompusné után Josef Sprinzák, a cionista Exekutive kiküldötje tartotta meg jiddis nyelven nagyhatásu expozéját.

— Irigylem az erdélyi cionistákat — mondotta Sprinzák — mert egy táborban tudják egyesiteni az összes frakciókat. Ha ez volna a helyzet az egész világon, ugy sokkal több konstruktiv erőt lehetne forditnai az épitőmunkára. Kérem önöket, hogy tartsák meg az erdélyi cionizmus ezen kiváltságos helyzetét, mert akkor minden erőt a közös cél felé lehet koncentrálni.

A továbbiak során Sprinzák beszél az Exekutive hatalmas sikeréről, gazdasági és pénzügypolitikai téren, mely a félmillió fontos kölcsön realizálásában érte el csucspontját. Mondjatok egy Sechechejánut — folytatta hatásos beszédét Sprinzák —, hogy megfordult a gazdasági szerep, amelyet a népek életében betöltöttünk. Eddig mindig mi voltunk a közvetitők, akik kölcsönöket közvetitettünk egyes államoknak. Ma nemzsidó hatalmas pénzintézetek közvetitenek kölcsönt nekünk.

A cionizmus, a zsidóság átrétegezésében csodát müvelt. Ma mi vagyunk a termelők és a világ számtalan nem-zsidó ügynöke közvetiti az általunk termelt árut. Mondjatok egy Sechechejánut, folytatta frenetikus tapsvihar kö-

zepete Sprinzák, hogy az ügynökök népéből a termelés népe lettünk.

Harminc évvel ezelőtt, 1905 nyarán Chisenauban jártam és akkor félve és titokban találkoztam a cionista fiatalokkal ,akik önvédelmi szervet alakitottak a zsidó élet és vagyon megmentésére. A chisinaui zsidó ifjuság azon törte a fejét, hogy lehetne változtatni a zsidóság siralmas helyzetén? Ebből a töprengésből fakadt a nagy elhatározás, mely palesztinai uttörőkké tették ezeket a fiatalokat. Megteremtették a Hasomért, amelynek élén két calarasi fiatalember állt. Izrael Butterlbrot és Menachem Portugal. Mindketten elestek a harcban. Butterlbrot nevére, akit később Izrael Gileadinak hivtak, alapitották Kfar Gileadi kolóniát. Ez a mismeret alakította ki azt a szellemet, amely a későbbi chalucokat termelte ki és amely ma hordozója az épülő Palesztinának.

קבוצת חלוצים מטרנסילבניה — בהלקם ממ.־ואשאר־האיי — בעת עלייתם ארצה
על אניית מעפילים (1936).

Erdélyi chalucok csoportja, köztük számos marosvásárhelyi is 1936-ban a hajón, útban Erec felé

VI. Fejezet

TÁRSADALOM ÉS GAZDASÁG [109]

A két világháború közötti időszakban a marosvásárhelyi zsidó lakosság minden gazdasági ágban, de különösképen a kisiparban és kereskedelemben jelentékenyen volt képviselve.

Nagykereskedelemmel (export-import) 10.7% foglalkozott, kiskereskedelemmel 34.45%, iparral 22.21%, mezőgazdasággal 0.23%, tisztviselőként müködött 7.67%, ügynökösködéssel, közvetítéssel 15.33%. A nagyiparban 0.18% volt a foglalkoztatottak száma és ebből a rétegből kerültek ki a helybeli zsidóság hangadói. A szabadfoglalkozásuak százalékaránya 4.7% volt, ebből a kategóriából kerültek ki az orvosok, tanárok és tanítók, ügyvédek, gyógyszerészek, újságírók, költők, írók, színészek, tudósok stb.

A hitközség alkalmazásában, vallási intézményeknél a lakosság 4.43%-a müködött rabbik, metszők, dájánok, kósersági felügyelők — masgiách — tanítók, titkárok, stb.) 1941. év elejétől kezdődően a gazdasági helyzet éles fordulattal megváltozott, a második világháború gyökeresen megváltoztatta, nemcsak a helybeli, de egész Erdély zsidóságának gazdasági helyzetét.

---

[109]) Lásd a terjedelmes vázlatunkat a héber részben.

Első táblázat [110])

STATISZTIKAI ADATOK A MAROSVÁSÁRHELYI ÉS A MAROS-TORDA MEGYEI ZSIDÓSÁGRÓL [111])

Marosvásárhelyen	Maros-Torda megyében			Év	
24 család — 150 lélek				1735—38	[112])
77 család — 385 lélek	Szentkirályon	228 család		1785—87	[113])
65 család — 330 lélek	Náznánfalván	236 család		1858—60	[114])
98 család — 500 lélek	Náznánfalván	338 család		1862	[115])
82 család — 418 lélek	Náznánfalván	469 család		1866	[116])
	Csikszereda	1 család	6 lélek		
	Gyergyószentmiklós	24 család	110 lélek		
	Székelykeresztur	11 család	47 lélek		
	Székelyudvarhely	5 család	19 lélek		
	Mákfalva	81 család	373 lélek		
	Mezőmadaras	71 család	346 lélek		
	Zab	48 család	216 lélek		
	Radnót	40 család	199 lélek		
	Dicsőszentmárton	81 család	373 lélek		
	Gyergyószentimre	25 család	125 lélek		
773 lélek			2114 lélek	1869	[117])
847 lélek			2152 lélek	1880	[118])
1024 lélek			2711 lélek	1890	[119])
1658 lélek			3342 lélek	1900	[120])
2755 lélek			4795 lélek	1910	[121])
4263 lélek			8786 lélek	1925	[122])
5193 lélek			10377 lélek	1930	[123])
5693 lélek			10426 lélek	1941	[124])
8648 lélek			17500 lélek	1944	[125])
1686 lélek			?	1945	[126])
2420 lélek			3526 lélek	1947	[127])
310 lélek			?	1965	[128])
85 lélek			?	1970	[129])

Második táblázat [130])

Zsidók Százalék	Zsidó Lakosság	Össz. Lakosság	Év	Hely
0.9%	2114	218101	1869	Maros-Torda megye
6.1%	773	12678	1869	Marosvásárhelyen
1.4%	2152	146116	1880	Maros-Torda megye
6.6%	847	12883	1880	Marosvásárhelyen
1.7%	2711	163648	1890	Maros-Torda megye
7.1%	1024	14212	1890	Marosvásárhelyen
1.9%	3342	177967	1900	Maros-Torda megye
9.2%	1658	17715	1900	Marosvásárhelyen
2.5%	4795	194072	1910	Maros-Torda megye
10.8%	2755	25517	1910	Marosvásárhelyen

Harmadik táblázat [131])

A ZSIDÓK TERMÉSZETES ÉS TÉNYLEGES SZAPORODÁSA 1900-TÓL 1910-IG MAROS MEGYÉBEN ÉS MAROSVÁSÁRHELYEN

Természetes szaporodás százalékban	Tényleges szapor. százalékban	Term. szap.	Tény. szapor.	A zsidók szapor.	Év	Hely
26.2%	43.5%	876	1453	3342—4795	1900—10	Maros-Torda megye
20.5%	66.2%	340	1097	1658—2755	1900—10	Marosvásárhelyen

Negyedik táblázat [132])

A ZSIDÓK ARÁNYA EGYES FONTOSABB FOGLALKOZÁSI CSOPORTOK KERESŐI KÖZÖTT 1910-BEN

Maros-Torda megyében	
Száz egyén közül általában zsidó volt	2.5%
Az őstermelésben	0.2%
A bányászat és kohászatban	—
Az iparban	10.8%
A kereskedelem és hitelben	49.4%
A közlekedésben	10.2%
A bányászat, ipar és forgalomban	15.6%
A polgári és egyházi közszol. és szabad fogl.	7.1%
A véderőben	1.5%
A külön m.n. napszámban	1.3%
A házi cselédek közt	0.6%
A nyugdijasok, egyéb és ismeretlen fogl. közt	2.5%
Marosvásárhelyen	
Száz egyén közül általában zsidó volt	10.8%
Az őstermelésben	1.0%
A bányászat és kohászatban	—
Az iparban	10.8%
A kereskedelem és hitelben	43.2%
A közlekedésben	3.0%
A bányászat, ipar és forgalomban	15.9%
A polgári és egyházi közszol. és szabad fogl.	8.4%
A véderőben	2.7%
A külön napszámban	0,2%
A házi cselédek közt	1.0%
A nyugdijasok, egyéb és ismeretlen fogl. közt	8.9%

Ötödik táblázat [133])

A ZSIDÓK ARÁNYA EGYES FONTOSABB FOGLALKOZÁSI ALCSOPORT KERESŐI KÖZÖTT 1910-BEN

Maros-Torda megyében

Általában száz kereső egyén közt	2.0%
A nagy és középbirtokban	1.7%
Az 50 holdon aluli kisbirtokosok közt	0.1%
A kisbirtokos napszámosok közt	0.0%
A gazdasági munkások és napszámosok k.	0.1%
Az önálló iparosok közt	9.6%
Az ipari segédszemélyzet közt (tiszt. nél.)	7.0%
Az önálló kereskedők közt	48.6%
A kereskedő személyzet közt	34.7%
A közlekedési személyzet közt	4.3%

Marosvásárhelyen

Általában száz kereső egyén közt	8.1%
A nagy és középbirtokban	14.8%
Az 50—100 hold kisbirtokosok közt	
Az 50 holdon aluli kisbirtokosok közt	
A kisbirtokos napszámosok közt	
A gazdasági munkások és napszámosok közt	
Az önálló iparosok közt	12.5%
Az ipari segédszemélyzet közt (tiszt. nél.)	7.4%
Az önálló kereskedők közt	44.8%
A kereskedő személyzet közt	26.0%
A közlekedési segédszemélyzet közt	1.5%

Hatodik táblázat [134])

A ZSIDÓK ARÁNYA AZ ÉRTELMISÉGI KERESŐ EGYÉNEK KÖZÖTT EGYES FONTOSABB CSOPORTOK KÖZT 1910-BEN

Maros-Torda megyében

A gazdasági tisztviselők közt	6.8%
Az ipari tisztviselők közt	58.4
A kereskedelmi tisztviselők közt	5.7%
A közlekedési tisztviselők közt	5.7%

Marosvásárhelyen

Marosvásárhelyen

A gazdasági tisztviselők közt	—
Az ipari tisztviselők közt	45.7%
A kereskedelmi tisztviselők közt	45.7%
A közlekedési tisztviselők közt	7.2%

Hetedik táblázat [135])

A ZSIDÓK ARÁNYA AZ ÉRTELMISÉGI FOGLALKOZÁSOK EGYES FONTOSABB CSOPORTJAIBAN AZ 1910-IKI NÉPSZÁMLÁLÁS SZERINT

Maros-Torda megyében

Az orvosok közt	12.5%
Az ügyvédek közt	14.3%
A közigazgatás körébe tartozó értelmiségi kereső egyének közt	6.5%
Az igazságszolgáltatásban	11.8%
Az egyházi szolgálatban	4.8%
A tanügyi szolgálatban	6.5%
A közegészségügyben	4.1%
A szabadfoglalkozásban és egyéb közszolgálatban	14.3%

Marosvásárhelyen

Az orvosok közt	20.8%
Az ügyvédek közt	32.0%
A közigazgatásban	4.5%
Az igazságszolgáltatásban	19.1%
Az egyházi szolgálatban	24.3%
A tanügyi szolgálatban	5.1%
A közegészségügyben	13.8%
A szabadfoglalkozásban és egyéb közszolgálatban	7.2%

Nyolcadik táblázat [136])

A MAROSVÁSÁRHELYI ZSIDÓ LAKOSSÁGNAK A FOGLALKOZÁSAI SZAKTEREK BELSŐ ELOSZTÁSA SZERINT 1924—1928 KÖZT

Az import-export kereskedelem terén	10.7%
Szabad foglalkozások körébe tartozó egyének	4.7%
A közigazgatás körébe tartozó egyének	0.76%
Gyárosok és középipartulajdonosok	0.18%
Önálló iparosok és szakmunkások	22.21%
Önálló gazdászok és gazdasági munkások	0.23%
A kiskereskedelem terén	34.45%
Közvetitők és biztositók	15.33%
Tisztviselők az ipar és a kereskedelem terein	7.0%
Az egyházi szolgálat terén és egyebek	4.44%

Magyarázatok a táblázatokhoz a 187.oldaltól kezdve

(a táblázat a héber részben jelenik meg)

110) Statisztikai adatokat az erdélyi zsidó lakosságról lásd Dr. L. Veneczianer: A Magyar Zsidóság Története a Honfoglalástól a Világháboru Kitöréséig. Bpt. 1922. Megjegyzendő, hogy e könyv célja kihangsulyozni a magyar zsidóság ősiségét a magyar-hazában. Ezért a szerző követeli a magyar hatóságoktól a zsidók jogi, társadalmi és gazdasági integrálását. Ez a könyv azonos időben iródott, az antiszemita Kováts Alajos már emltiett tanulmányával. Ezek azok az idők, amelyben először jelennek meg a zsidó ellenes törvények, az iskolai felsőoktatásban és gazdasági életben való megszoritások. A szerző, ki neológ rabbi volt a budapesti hitközségben, a felvilágosodás, a magyar népbe való integrálódásnak hive volt.

A fenti statisztikai kimutatások az 1869-880-890 és 1900 népszámlálás hivatalos eredményeit helyhatóságok szerint mutatják. Ezt az első világháboru előtti magyar területi beosztások alapján, mielőtt Erdélyt Romániához csatolták. Célunk számszerint bemutatni a vásárhelyi zsidóságot, amely az auschwitzi kemencékben fejezte be pályafutását a második világháboru alatt. A továbbiakban kihangsulyozottabb marosvásárhelyi adatokat is közlünk. Minden esetre az világosan megállapitható, hogy Erdély zsidósága a XIX. sz. utolsó 30 évében, megkétszereződött.

111) A megyére vonatkozólag, a fenti évekre nincs birtokunkban számszerüleg ellenőrzött statisztikai adat. A hivatalos népszámlálás szerint abban az időben Magyarországon cca. 12.000 zsidó család élt. Valamilyen oknál fogva viszont, a népszámlálás nem foglalta magában Erdélyt. A statisztikusok szerint az 1787-es népszámlálás idején, amelyet II. József császár rendeletére készitettek, a magyarországi zsidók számát 83.000 lélekre, mig az erdélyit 2.000 lélekre teszik. Kováts Alajos, mint már fentebb emlitettük, ezt a számot 6-7 ezerre becsüli. Nincs okunk feltételezni, hogy megállapitása nem helyes.

112) Lásd László Ernő, Hungaria Jewry Settlement and Demography 1735—38 to 1910.

113) Lásd,. R. L. Braham, Hung. Jewish Study Vol. I, New York 1966, pp 109, Vol. II, 140—141.

113) Lásd Ben-Chananja, 3.1.1862.

114) Székely Szó, 1944 IV. 2. Az adatok a zsidók elleni uszitást szolgálták.

115) A fenti szám átlag, az előző és a zsidók 1862 ben levő száma között, Marosvásárhelyt, zsidó belső források szerint. Az 1862-es statisztikai adatokra vonatkozólag, lásd Ben-Chananja németül megjelenő lapját (1862 239-240 old.). U.o. a X. Köt. 1867 17—30. old. Részlet beszámolás a zsidó hitközségek vezetőségeinek az 1886. VIII. Össz Magyarországi Zsidó Hitközségeinek Kongresszusáról. Ezen a kongresszuson következett be a magyarországi zsidó hitközségek szakadása, amely tény nemcsak a magyar, hanem a világ zsidóságára is kihatással volt, a kutatók állitása szerint. Az 1787, 1805, 1825, 1840 és 1850-es népszámlálás számszerüségére nincs leellenőrzött adatunk.

116) Az 1869, 1880, 1900 és 1910 népszámlálás adataira vonatkozólag, lásd: Dr. Veneczianer Lajos: A magyar zsidóság története a honfoglalástól a világháboru kitöréséig.

117) A fenti adatok Kováts Alajosnál is megjelennek.

118) U. o.

119) U. o.

120) U. o.

121) 1910 és 1920 között nem volt népszámlálás, a háboru és a rezsimváltozás miatt. A Marosvásárhely és Maros-Torda, valamint Erdély zsidóságára vonatkozólag, az 1920—30—41—47 évekre, lásd: az 1947-ben megjelent Román Köztársaság Statisztikai Közlönyét 172 old. Az 1941-es adatokra vonatkozólag kétségeink vannak, lévén, hogy akkor Erdély egy része magyar uralom alatt volt és lévén, hogy ez a RNK közlönyében jelenik meg, a román hatóságok célja a románok számának növelése és a magyarokénak csökkentése volt. Az 1925 számok a két hitközség (marosvásárhelyi) adatait közlik. Valószinü éppen ezért, hogy ezek hiányosak, mert ezek a hitközségi tagokat foglalják magukban, és sokan különböző okok miatt, nem fizettek hitközségi adót, tehát nyilvántartásaikban nem szerepeltek. Lásd a Zsidó Magyar Lexikon 577. old.

122) Az Erdélyi Cionista Szövetség sékel-fizetői között 1924-ben csak 4.000 lélek jelenik meg Marosvásárhelyt, tehát 263 kevesebb, mint a Magyar Zsidó Lexikonban. Lásd; Uj-kor 1925 51 számát.

123) Memento Statistica. România statisztikai hivatalának kiadása az 1930, 1941, 1947 adatokra vonatkozólag. 173-oldal.

124) U. o.

125) A 17.500 szám egész Maros megye zsidóságát magában foglalja. Wesenmayer jelentése, a Gestapo megbizottja, Németország magyarországi nagykövete szerint, ki Eichmann megbizásából a zsidók deportálásáért felelős volt és amit Ritternek küldött közvetlenül az eldeportálás után. Megjegyzendó, hogy a Memento Statistica szerint, 1941-ben Maros-megyében 10.426 zsidó volt. A 17.500-as szám magában foglalja, azon román határmenti falvak zsidó lakosságát is, amelyek helyhatóságilag ugyan nem tartoztak Maros-Torda vármegyéhez, de ezek zsidó lakosságát onnan kitelepitették és azok a városban telepedtek meg az utolsó 3 évben. Ezeknek a határmenti falvaknak zsidó lakossága megbizhatatlannak lett deklarálva és lévén, hogy falvaikat elhagyni kényszerültek, Marosvásárhelyyre huzódtak be. Lásd ide vonatkozólag Prof. Randolph Brahams: The destruction of Hungarian Jewry 1963. II. 573 old. Mellesleg Braham professzor (Abraham), aki Dés szülöttje, a marosvásárhelyi Abraham Samu volt ortodox hitközségi elnök testvérének a fia.

126) A zsidók száma 1945-ben nem egészen világos. Már 1944 végén, a szovjet csapatok bevonulása után, egyesek a megmenekültek közül, főképpen a munkaszolgálatosok, kezdtek visszatérni. Az apránként hazatérő eredeti vásárhelyiekhez csatlakoztak a Dél-Erdélyből beköltözöttek, valamint a Bukovinából repatriáltak is. Ezzel együtt Marosvásárhely zsidó lakossága körülbelül 1.000 lélekre emelkedett.

127) Memento Statistica (R.N.K.) 173 old.

128) Az 1947—1965 kivándorlás (a bricha által is támogatott) igen nagyméretü volt. A zsidók tizei hagyták el a várost, közveltenül a lágerekből való hazatérés után. Sokan menekültek el 1946 elején. Izráel állam kikiáltása után a zsidók százai igyekeztek Erec Israelbe és sokan mások a román állam jóváhagyásával, 1958-ban és utána alijáztak.

129) A 85 lélekszám, csak a város gyerekeire vonatkozik. A könyv megjelenése idején is létező hitközségnek 400 tagja van. Ezek nagyrésze dél-erdélyi és a repatriáltak közül való, akik nem hagyták el még ma sem szenvedéseik szinhelyét. Érdekes tünet, hogy a hiktözség tagjai között, sokan vannak olyanok, akik az elmult évtizedekben

minden kapcsolatot megszakitottak a zsidósággal, de az utóbbi időben ismét hitközségi tagokká váltak. Ez a jelenség főképpen a hatnapos háboru után alakult ki.

130) Kováts Alajos emlitett könyve a zsidóság térfoglalásáról, 69. old.

131) U. o.

132) U. o. a fenti táblázatból kitünik, hogy a zsidó lakosság cca 40%-a kétkezi iparos-munkás volt, míg a többi a kereskedelemben és a közszolgáltatásban dolgozott. A fenti táblázatból nehéz megállapitani az anyagi helyzetet, a jobbmódu és a szegények közötti arányt.

133) Kováts Alajos, 70—71 old. Annak ellenére, hogy Kováts statisztikai adatai autentikusak, de mégis célzatosak, zsidóellenesek. Igyekszik bebizonyitani, hogy a zsidók, kis számuk ellenére (a megyében 2%, Marosvásárhelyt 8,1%), mégis uralták a gazdasági életet. Igyekszik eltekinteni attól, hogy a zsidók nagyrésze ennek ellenére kétkezi iparos-munkás volt, aki a munkájából élt. Annak ellenére, hogy Kováts adatai a hivatalos népszámlálás adataira vannak épitve, 1910-ben, mikor az Osztrák-Magyar Monarchiában a zsidók a türelem aranykorában éltek, az a megállapitása, hogy a zsidók aránya a nagy és középbirtokosok között Marosvásárhelyen 14,8% volt, teljesen valószinütlen. Ugyan itt a 4 és 5 adatok is furcsának tünnek mert a mezőgazdaság falusi és nem városi foglalkozás. Magában véve annak kihangsulyozása, hogy a városban lakó zsidók között nem voltak kisbirtokosok és mezőgazdasági napszámosok, szintén zsidógyülöletre vall. Mégis megállapitható, az ő kimutatásaiból is, hogy a zsidók foglalkoztak földmüveléssel is a megyében.,

134) Kováts fentemlitett könyve 70—71 old. Kováts célja, hogy kihangsulyozza a zsidók nagy számát a tisztviselői karban és a szabadfoglalkozásokban, ugyanakkor rámutatván a termelésben betöltött jelentéktelen számukra. Tulajdonképpen ő csak arra világit rá, ami mindenki előtt ismeretes volt, a zsidók előtt is, hogy tudni illik, hogy a zsidók müveltsége és szorgalma, alkalmassá tette őket vezető szerepre, olyan állások betölétsére, ahova intelligencia és szakképzettség kllett. A 6-ik táblázatból is kitünik hogy a kis- és könnyüiparban foglalkoztatott tisztviselőkar nagy része zsidó volt, mig a kereskedelemben kevésbbé., Ahogy távolodunk a városi-központtól, ugy nő a zsidó tisztviselők száma az iparban., Ott tulajdonképpen inkább hiányoztak a helyi hozzáértő szakemberek, és éppen igy csökken a zsidó tisztviselők száma a kereskedelemben.

A városi központokban nem igen voltak mezőgazdasági vállalkozások. éppen ezért, ebben az ágban foglalkoztatott tisztviselők főleg vidéken voltak., Ugyanakkor a szállitásban amely főleg városi foglalkozás, nagyobb a zsidó tisztviselők száma a városban.

135) Ez a táblázat leginkább rávilágit a zsidó lakosság gazdasági-társadalmi felépitésére, nemcsak Marosvásárhelyt, hanem egész Erdélyben,. A kereső 2% összlakosságból a megyében a zsidók számarányukon jóval felül foglalják el az akadémiai végzettséget igénylő foglalkozásokat. A legnagyobb az akadémiai végzettségüek aránya, mint a megyében, mint a városban az ügyvédeknek. A százalékarány különbségek a város és a megye között a szolgáltatásokban, főleg az egyházi szolgálat körében szembetünőek (cca 5-szöröse a városban). De erre a magyarázat, hogy az egyházi-hitközségi szolgáltatások nagyrésze a városban volt. A Chevra-Kadisa, a mikve, a nagy templomok, talmud-tróák, jesiva, iskolák, gabek, tanitók, sakterek stb. stb. nagyrészt a városi hitközség alkalmazottai voltak,. A fentiek szintén igazolják a vidéki és a városi zsidó lakosság szakmai különbözőségét tagozódását.

136) Magyar Zsidó Lexikon 577 old,. A fenti adatok a hitközségek jelentései alapján készültek. Ezeknek az „intern" adatoknak a minemüsége egy külön fejezetet kellene képezzen. T.i. a a hitközségek csak a hitközségi adót fizetőket tartották nyilván és nem az össz zsidó lakosságot. Ennek ellenére ez mégis rávilágit arra, hogy milyen hatalmas társadalmi-gazdasági változás történt a zsidóság körében a vázolt 15 év alatt.

a) Csökkent a földmüvelésben foglalkoztatottak száma.
b) Csökkenés, habár nem jelentős (3%) az iparban és az iparral foglalkozók számában.
c) Növekedés a kereskedelemben, és a kereskedelem tagozódása nagy- és kiskereskedelemmé.
d) Csökkenés a kölcsön- és banküglyletekkel foglalkozók körében.
e) A háziselédekként foglalkoztatottak eltünése.
f) A közvetitők és biztositók rétegének a kialakulása.
g) Jelentős csökkenés az egyházi hivatalokban-hitközségekben foglalkoztatottak számában (24.23% — 4.44%).
h) Csökkenés a szabad foglalkozásuak számában.

GAZDASÁGI ÉS TÁRSADALMI HELYZET A KÉT VILÁGHÁBORU KÖZT

Zsidó lakosság	Össz. lakosság	Év
3246	30.988	1920
4263	34.400	1925
5193	38.517	1930
5693	44.933	1941
8648	49.450	1944
(?) 2420	48.500	1947

Füszer és élelmiszer kereskedelem

Ábrahám és Weisz (import-export), Salamon testvérek, Lánczet M. és Fiai, Sándor Mór „Mercur", Krausz testvérek (csokoládé), Rosman és Weisz (déligyümölcs), Sporn I. (füszer), Fischer N. (cukorka), Krausz (liszt üzlet), Sámuel Benő (füszer), Goldstein Salamon (füszer), Hirsch Leopold (füszer), Sándor Dávid (füszer), Izsák Lipót, Ancsel Antal (tojásraktár), Berger Efrájim (tejtermék), Appel (tejtermék), Simon (tejkiosztás) stb. stb.

Textil, divat és cipő kereskedelem

Vámos Sándor, Klein Izidor, Klein Lajos, Hubner Lajos, Mózes Jenő, Weisz Jenő, Weisz Elek, Molnár testvérek, Gewürtz testvérek, Léb testvérek, Fürszt (férfi runanemű), Braun Nándor (rövid árus), Farkas (rövid árus), Rosenfeld testvérek (gyapott és textil), Junger (konfekció), Schönblum (konfekció), Tihanyi (bőr).

Festákáru kereskedelem

Nagy Dezső, Fritsch Izidor, József Andor, Kohn Ferenc.

Könnyü ipar

Rosenberg Albert (bőrgyár), Fodor testvérek (bőrgyár), Burger Albert (sörgyár), Székely és Réthi Ernő (butorgyár), Fodor testvérek (butorgyár), Práger Antal — Steinberger Mór — Rotschield és Weisz (petroleum finomitó gyár), Kramer Jenő (cukorgyár), Elek Pál, Engel Oszkár stb. stb.

Borosok és szeszesek

Kohn Márton, Kohn Simon, Rosenfeld S., Kohn Lázár, Weisz Mór, Lieberman Jechiel, Bognár és Szánthó.

Kisipar

Naftali M. (tükörgyár), Hamlet testvérek (tükörgyár), Berger Mór és testvérek (tükörgyár), Schwimmer Jenő (kendőgyár), Nuszbaum testvérek (játékgyár), Goldstein Dezső (malom), Hellman és Neuman (téglagyár), Linczer Samu (szalmakalapgyár), Gottleib (víz- gáz-szerelő vállalat), Glanzman Endre (víz- és gáz-szerelő vállalat), Codik (asztalos üzem), Hirsch testvérek (astzalos üzem), Hartung Béla (asztalos üzem), Krausz Béla (butor és kárpitos üzem), Grosz (kárpitos), Grün Móric (szobafestő vállalat), Grün Lajos (szobafestő vállalat), Grün Dezső (szobafestő vállalat), Hirsch Albert (szobafestő vállalat).

Péküzemek

Izráel Samu Lázár Ferenc, Hoch Lajos, Frenckel Sándor, Hirsch Andor, Ferenci, Lob.

Husipar

Simon Károly, Hamlet, Jakabovits testvérek, Friedman, Blutner Izsák, Gaidel Zsiga, Schwarz Adolf.

Nyomdászok

Kohn Dávid és társai, Löb, Kaplun Salamon.

Jég és szódaviz üzemek

Neuman M,. Katz, Singer Ernő, Singer Pinchasz, Frenckel, Schönberger.

Fakereskedelem, fatermelés és falerakatok

Steuer Jakab, Citrom, Doblinger, Váradi Mendel, Kirsch, Kern, Izsák Elemér., Senensieb testvérek, Darvas Mór, Schäfer Zsigmond, Simon Márton.

Mag és gabona kereskedelem

Heiszikovits testvérek Spielman, Naftali Sándor, Kelemen Mátyás, Farkas, Izráel Lajos, Geiger Salamon.

Vas kereskedelem

Diamantstein és Felsner, Rosman Iszák (vaslerakat), Izsák Lajos.

Szállitók

Sámson Ferenc, Ancsel Antal, Abraham, Lax Emil.

Bankosok

Adam, Fritsch József, Lederer Adolf, Kovács Áron, Kaszovits Jakab, Citrom.

VII. Fejezet

A VÉSZKORSZAK [137]

A vészkorszak kezdete Magyarországon az 1938-ban meghozott „zsidótörvény" időpontjára tehető. Erdélyben és így Marosvásárhelyt, a magyar honvédhadsereg bevonulásával. Az 1938-as zsidótörvénnyel megkezdődött Magyarországon a zsidóvallású polgárság társadalmi és gazdasági elnyomása. A törvény rendelkezései alapján tízezreket fosztottak meg foglalkozásuktól, állásuktól, vállalataik vezetését kereszténynyeknek kellett átengedniök. A törvény sokezer zsidótól még a magyar állampolgárság jogát is megvonta.

Északerdélyben az 1940. évi magyar uralom visszatérésével életbeléptek a Magyarországon alkalmazott zsidótörvények. A magyar-náci „fajvédelmi" rendelkezések óriási súllyal nehezedtek a zsidó lakósságra. A zsidó kereskedelem megnyomorítása, zsidó ipari tevékenység korlátozása, a szabadfoglalkozásuak tevékenységének erőszakos csökkentése, a zsidó színművészeknek a színpadról való leparancsolása, az irodalom és kutatómunkától való eltiltása stb. folytatásai voltak csupán a már évekkel előbb, a Horthy-féle keresztény kurzus elnevezésű rendszernek, mely az u.n. „numerus Clausus"-szal a magyarországi zsidó ifjúságot kizárta az egyetemekről.

A magyar-náci rendszer már 1940-ben megkezdte a zsidó férfiak kötelező katonai munkaszolgálatra való behívását, ám ezek az intézkedések csak bevezetői voltak a következő évek egyre állandosuló és szigorító rendelkezéseinek, melyek a magyarországi zsidó férfiak tízezreinek az ukrajnai hómezőkön szenvedett fagyhalálával végződtek. A negyvenes években a 21—48 éves férfiak zömét „munkaszolgálatra" kényszerítették, a 14—18 éves ifjakat katonai előképzésre, u.n. „levente" szolgálatra. Később, a Szálasi-féle „nemzeti szocialista" rendszer befolyásának hatására zsidók már „leventék" sem lehettek, csak „kisegítő katonai munkaszolgálatosok". Ez volt a helyzet Magyarországon.

Ezek az intézkedések a zsidó fiatalok emberi méltóságának, jellemének és öntudatának letörését szolgálták. A munkaszolgálatosokat a fölébük rendelt keretlegénység kínozta, büntette, ütötte-verte, nyomorította testileg és lelkileg. De talán még ennél is keservesebb volt a vallásos fiatalok helyzete, akiket meg nem alkuvó istenhitük miatt mégjobban

---

[137]) Lásd terjedelmes vázlatunkat a héber részben

— MAROSVÁSÁRHELY

MAROSVÁSÁRHELYI FRONTHARCOSOK AZ I. VILÁGHÁBORUBAN

A 1941-ben megjelent Zsidó Frontharcosok Aranyalbuma, azon zsidó fontharcosokról, akik az első világháború alatt az Osztrák-Magyar hadseregben szolgáltak. Ennek megjelentetése azt a célt szolgálta, hogy kihangsúlyozza a zsidók „hűségét" a magyar hazához, és érdemeik által jogok elérésére számítottak.

„אלבום הזהב", שחובר בשנת 1941 על ידי „לוחמי החזית היהודיים" ששירתו בצבא האוסטרי־הונגרי במלחמת העולם הראשונה. מגמתו של האלבום, להוכיח את נאמנותם של יהודים אלה כלפי „המולדת ההונגרית" ובכדי לזכות בזכויות־יתר בהשוואה ליהודים אחרים ואזרחים לא יהודיים בהונגריה ובאזורים דוברי הונגרית.

Ábrahám Samu

Adorján I. Imre

Baum Ferenc

Bernát Károly

Blum Emil

Blum Lázár Gyula

Bodian Lajos

Braun Izor

Braun Nandor

Brambier Hermann

Dr. Czitrom Béla

Detre Samu

Diamantstein Dezső

MAROSVÁSÁRHELY

Diamantstein Henr.

Elekes Miksa

Éliász M. József

Farkas Izidor

Fekete Dávid

Fekete Mihály

Fischer Manó

Fischer Mór

Fleischmann Ármin

Friedmann Izidor

Friedmann Márkus

Várnai Győző

Gábor Simon

Gáll István

Gersch Samu

Goldstein Dezső

Dr. Gidály Illés

Gidáli Vilmos

Grün Dezső

Horváth Lázár

Izsák János

Izsák Lajos

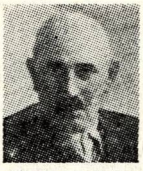

Jakobovits Izidor

Jakobovits Ozzikár

Jakobovits Vilmos

MAROSVÁSÁRHELY

Joel Izsák

József Sámuel

Kelemen Sándor

Kádár Adolf

Kádár Ignác

Kieselstein Kálmán

Klein Nándor

Kohn Dávid

Kohn Jenő

Kohn Márton

Kohn Simon

Kohn Simon

Krausz Dávid

Krausz Gábor

Krausz Márton

Kun Ármin

Lengyel Alfréd

Löb Jakab

Dr. Löte Lajos

Löte Lázár

Mann Salamon

Márton Lázár

Moskovits Jenő

Mózes Salamon

Naftali József

MAROSVÁSÁRHELY

Nussbaum József

Nussbaum Emánuel

Nussbaum Adolf

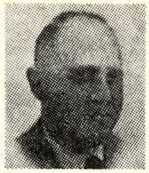

Nussbaum Lajos

Nussbaum Mór

Pál Márkusz

Pálfi Hermann

Reiszfeld Miklós

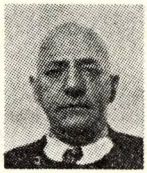

Réti Ernő

Róbert Izsák

Rosmann Henrik

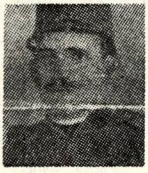

Rosmann Izsák

Rothmann Mór

Rózsa Miklós

Rüvel Dezső

Salamon József

Sámson Ferenc

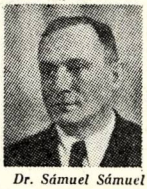

Dr. Sámuel Sámuel

Sárer Márton

Schlomovits József

Seidler Izsó

Seiler Samu

Silbinger Mór

Silbinger Sándor

Singer Pinkász

megkínoztak a magyar katonák. A zsidó munkaszolgálatosok ötven százaléka pusztult el az ukrajnai fronton , a lengyelországi táborokban és Magyarországon.

Külön fejezetet érdemelne azoknak a zsidó ifjaknak a sorsa, akiknek a Zsidó Tanács utasítására a náci megszállás alatt ki kellett szolgálniok a rendszert. Ezek a fiatalok éjjel-nappal, szüntelenül, pihenés, megállás nélkül, végkimerülésig a megszálló zsarnokok parancsait teljesítették.

A német megszállás. 1944. március 19-én hajnalban a hitleri csapatok „Margarethe-akció" fedőnév alatt néhány óra alatt megszállták Magyarországot. Marosvásárhelyre március 21-én érkeztek meg a csapatok. A magyar hatóságok a megszállás első percétől kezdve különböző tilalmi rendelkezéseket léptettek életbe, csoportosulás, mozik, színházak, sport-

telepek látogatása tilos volt. A rádió beszüntette híradásait és az első 24 órában kizárólag katonai indulókat közvetített. A második napon már megkezdődtek a zsidók ellen életbeléptetett tiltó rendelkezések ismertetése és a féktelen hangú zsidóellenes uszítás. Sztójay-Döme, Jaross Andor, Endre László kormánya rendre életbeléptette a zsidó tulajdonban lévő boltok bezárását, a sárga csillag viselésének kötelezettségét, majd ezt követően a zsidók számára kijelölte az összeköltöztetésre meghatározott „sárga csillagos" házakba való átköltözést lakásaikból. Mindez a gettózás előkészületeit szolgálta.

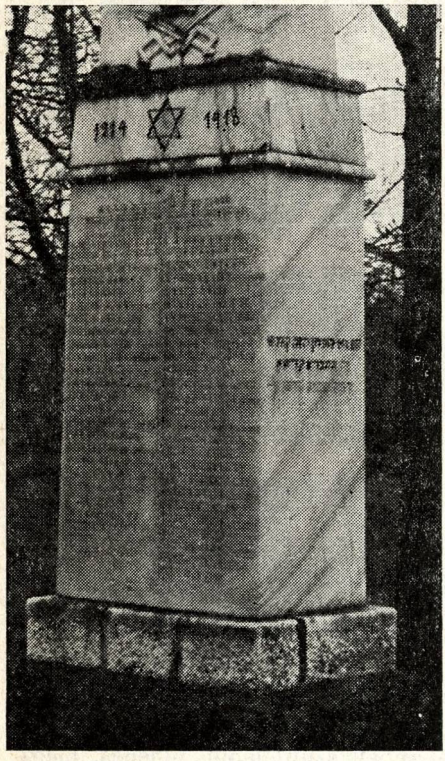

מצבת הזכרון, לזכר החיילים היהודיים בני העיר, שנפלו במלחמת העולם הראשונה.

Emlékoszlop a marosvásárhelyi stauszquo temetőben az első világháborúban hősi halált halt zsidó hősök emlékére.

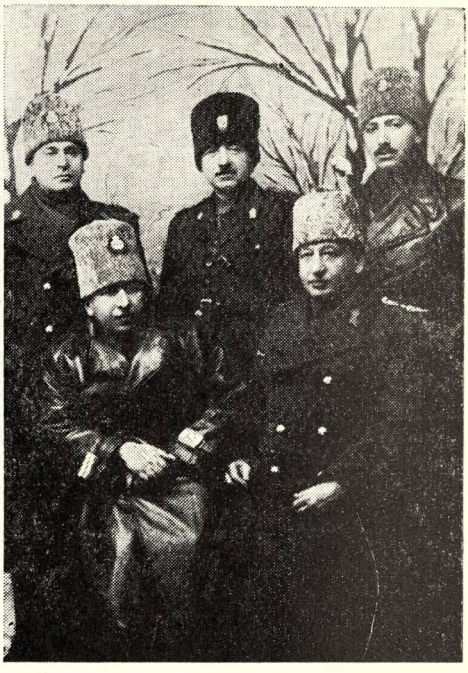

קצינים יהודיים בצבא־רומניה שנטלו חלק בפלוגות ההגנה היהודית בטרנסילבניה. במרכז עומד אשר איז'אק.

Erdélyi származásu zsidó tisztek a román hadseregben. A kép közepén Izsák Elemér

Marosvásárhelyen a kormányhatározat feloszlatta az itteni parancsnokság alatt álló székely hadosztályt. Április elején megérkeztek Eichmann Adolf Gestapo-gyilkosai Marosvásárhelyre (feltevések szerint maga

קבוצת מגוייסים לעבודת כפייה בני העיר מ.־ואשאר־האיי בראשית שרותם
באוקראינה (1942) בטרם פורענות.

Egy marosvásárhelyi munkaszolgálatos csoport Ukrajnában (1942) a vészkorszak elején

Eichmann is töltött itt néhány órát átutazóban) és parancsnokságukat a Transsylvania szállóba költöztették.

Ezzel egyidejüleg letartóztatták a cionista szervezet minden vezetőjét, a baloldali zsidókat és nemzsidókat. Ezek között találhatók Dr. Erdélyi Emil, Csengeri Meyer, Lederer Dezső, Darvas Mór stb. nevei. Ezután a Zsidó Tanács felállitása következett, melynek tagjai az orthodox hitközség részéről Szofer Manón kivül négyen voltak még „Négyes Tanács", Singer Ernő, Schwimmer Jenő, Goldstein Ernő és Ábrahám Samu.

A status-quo hitközség részéről: Helmer József, Lederer Dezső, Darvas Mór és Csengeri Mayer (a két utóbbit időközben kiengedték a letartóztatásból) képviselték a zsidókat.

A németek minden parancsukat a zsidó vezetőség által kiválasztott, németül jól beszélő Zsidó Tanács tagjainak közvetítésével közölték a zsidó lakossággal. A Zsidó Tanács keretében jogügyi-vezetőségi részlegeket alakítottak „„Segélyező és tanácsadó iroda" címen, melynek tagjai a Zsidó Tanácsban helyet foglaltakon kivül Linczer Sámuel, — Sándor Mór és Gárdos Aladár voltak. Az orthodox hitközség részéről ezekben a vészterhes napokban minden igazgatási teendőt Friedmann Ferenc, a hitközség

főtitkára vállalt magára, míg a status-quo hitközség részéről Kohn Henrik titkár, a segélyező és tanácsadó iroda főtitkára, Dr. Heilper Emil, Paneth Mendel és dr. Bretter Vilmos segítségével.

Egyesek, akik a zsidó tanács irodájában dolgoztak, azt állították, hogy dr. Heilper Emil azoknak a napoknak eseményeiről titokban naplót vezetett, melynek azonban — sajnos — nincs semmi nyoma, bár vannak, akik azt állítják, hogy a mai napig is megtalálható a helybeli városi irattárban.

A titkári kar a segíteni akarás és mentési kisérletek érdekében minden emberileg lehetőt megkisérelt, fáradtságot, pénzt, saját életük biztonságát nem kimélve igyekeztek a náci-rendelkezések szigorát enyhíteni, de eredménytelenül.

A nácik magyar segítőtársaik közremüködésével négy gettóba tervezték Marosvásárhely és környékének zsidóságát koncentrálni. Éspedig: Koronkai-téglagyár, — baromvásártér, az orthodox templom és a status-quo templomban. Végül is csak három gettót nyitottak meg.

A zsidók elleni tiltó rendelkezések egymásután láttak napvilágot. 1944. március 31-én megtiltották a zsidóknak keresztény vallású háztartási alkalmazott tartását.

Zsidó származású ügyvéd, újságíró, művész nem gyakorolhatta tovább hivatását, zsidó orvos nem kezelhetett keresztény vallású beteget. És végül a sárga csillag viselésének elrendelése következett.

1944. április 2-i rendelkezés értelmében a zsidó gépkocsi, illetve gépjármű tulajdonos járművét a hatóságoknak beszolgáltatni tartozott.

Az április 6-án megjelent rendelkezés kimondta, hogy zsidó nem vehet igénybe közúti közlekedési eszközt (kerékpárt vagy szekeret sem).

És közben természetesen folyt a fékeveszett zsidóellenes uszítás, minden eszközzel és módon, melyhez a helybeli „Székely Szó" című sajtótermék szolgálatkészen csatlakozott. A lap április 9-i számában követelte a zsidó tisztviselőknek a gazdasági élet minden ágából való azonnali eltávolítását. Az április 14-i számában a fentemlített lap a helyi ügyvédi kamara ama intézkedését közölte, mely szerint a keresztény ügyvédek tartoznak irodájukból minden ott foglalkoztatott zsidót kitenni.

Április 16-án rendelkezés jelent meg a zsidó vagyonok azonnali bejelentési kötelezettségéről, illetve annak az állam részéről történő lefoglalásáról. Zsidó személyenként mindössze 3000 pengő pénzösszeget tarthatott meg a saját részére.

Ezzel az intézkedéssel egyidejüleg jelent meg a cionista szervezetek mindennemű müködésének azonnali megszüntetése. Az utóbbi félévben

ugyanis, bár nem hivatalosan, de mintegy hallgatólagosan, a cionisták működését a hatóságok nem tiltották be.

A legsúlyosabb, a zsidók nagy tömegeit érintő rendelkezés az április 21-én megjelent minden zsidó üzleti tevékenységet megszüntető intézkedés volt, melynek alapján a zsidók bolthelyiségeit lezárták, lepecsételték és tulajdonosaikat onnan kitették. Ez a rendelkezés volt a gettózás előtti „Vég".

A törvények, rendeletek, rendelkezések, utasítások közzétételével és végrehajtásával egyidejüleg megkezdődtek a lelki és pszichológiai előkészületek a gettósításra. Ennek a hadjáratnak — helyi szempontból tekintve — élenjáró harcosa, vezére, lelke a Székely Szó volt.

A sárga csillag viselésének elmulasztása miatt hét zsidót letartóztattak, akiket gyüjtőtáborba, majd onnan Auschwitzba szállítottak. A tilalmak, gyors egymásutánban követték egymást, de ezenkivül másfajta sérelmek is érték a helybeli zsidóságot. A Gestapo parancsnoksága egy 24 óra alatt beszolgáltatandó ötszázezer pengős sarcot vetett ki rájuk, melyet az Einsatzgruppen pénztárába tartoztak befizetni Eichmann Adolf gyilkos bandája kezéhez. A zsidó tanács útján felszólították a zsidókat, hogy záros határidőn belül szolgáltassák be a tulajdonukban lévő értékes, márkás, porcelán étkészleteket, ezüst evőeszköz-készleteket, nemes ólomkristály-tárgyakat. A zsidó szabómesterek parancsot kaptak — a zsidó tanács útján, — hogy 24 órán belül hány estélyi szmokingöltönyt készítsenek és szállítsanak le az állandóan mulató, dorbézoló, nagyarányú esti összejöveteleket ünneplő SS tisztek számára. Felszólították a zsidó tanácsot, hogy válasszon ki és adjon át a Gestapo tisztek részére 110 luxuslakást, a bennük lévő elegáns és finom bútorokkal együtt. Beszolgáltatásra kényszerítettek néhány irógépet, azonkivül ékszerek, aranyérmék, bélyeggyüjtemények, értékes festmények, gobelinek, szobrok stb. beszolgáltatását követelték. Mindeme javak átadása irgalmatlanul gyors tempóban, retorziók, kivégzések, felkoncolások fenyegetése mellett történt.

Azok a fiatalok, akik mindeddig valamilyen oknál fogva elkerülték a munkaszolgálatra való bevonulást, a német megszállók és a parancsaikat szolgai alázattal teljesítő magyar lakosság rendelkezésére, munkába állították, a legkegyetlenebb módon hajszolva őket éjjel és nappal. A zsidólányokat a németek rendelkezésére bocsátott volt zsidólakások és hivatali helyiségek takarítására osztották be.

Rendőrségi felhívás értelmében minden zsidó jelentkezni volt köteles személyi összeirás céljából, de nem sokan sejtették akkor, hogy ez az intézkedés már a gettósítás előkészítése volt. A zsidó tanács, a Gestapo

nyomatékos felszólítására — még figyelmeztette is a zsidókat a kiadott rendelkezések pontos betartására.

Minthogy a közös imádkozásokat a németek betiltották, a zsidók ezt csak titokban tehették. Senki sem tudta mit hoz a holnap, a zsidók rádiókészülékeit elkobozták, az újságok pedig nem közöltek semmit arról, amiből értesülést lehetett volna szerezni.

1944. április 27-én ujabb rendelkezéssel a zsidó lakosság élelmiszeradagjainak csökentésére történtek intézkedések. Ez már a közelgő vég határozott jele volt.

1944. május 3-án a kora hajnalban elrendelt kijárási tilalom életbeléptetése után csendőr- és rendőrosztagok jártak házról-házra, összeszedték a zsidó lakosságot és megkezdődött a gettósítás. A gettó részére kijelölt három telep három hét alatt rendre megtelt. A németek május 6-án kiadott jelentése szerint Marosvásárhelyt már az első nap 3500 személyt, a további néhány nap folyamán 8649, a hét leforgása alatt 17.500 helybeli és környéki zsidót tömörítettek össze a gettózásra kijelölt területeken.

Ezekből az időkből fennmaradt dokumentumokból megállapítható, hogy a helybeli keresztény lakosság gyorsabb tevékenységre sürgette a Gestapot, végezzék serényebben a város zsidótlanítását. A gettósítás első napján a németek kétmillió pengő értékű ékszert, pénzt és vagyontárgyat koboztak el zsidóktól, ám ez csak felületes munka volt, csak ezután kezdődött az alapos, testi motozással súlyosbított fosztogatás, mely további értéktárgyaitól is megfosztotta a kiszolgáltatot zsidókat.

A Székely Szó a történelmi esemény megünneplésére hívta fel a magyarokat és a lincshangulathoz méltó ügybuzgalommal csatlakozott a város náci-nyilas polgármestere, dr. Mályay, aki nyomatékosan figyelmeztette a keresztény lakosságot, a zsidóellenes rendelkezések „lelkiismeretes betartására, hogy zsidóktól vagyontárgyakat megőrzésre el ne fogadjon és ne rejtegessen a hatóságok elől zsidó személyeket. Akik a tilalmakat megszegik, azokat halálbüntetéssel fenyegette meg a „polgármester úr."

És mégis, mindeme tilalmak ellenére, 1944. május 23-án Vesenmayer jeletni Ritternek, hogy a városban (Neumark am Mures — Vásárhely) száz nemzsidót tartóztattak le, akiket zsidó vagyonok összeszedésében és rejtegetésében találtak bűnösnek.

A téglagyári (Koronkai) gettóban körülbelül 7.000 embert koncentráltak. Ebben a gettóban teljes zűrzavar, fejetlenség uralkodott, a zsufoltság kibirhatatlannak tűnő, ám mindez nem véletlen műve, hanem német „alapossággal", sátáni kegyetlenséggel megtervezett szándékosság.

Éjjelente ezrével dideregtek a szabad ég alatt férfiak, nők, öregek, betegek, gyermekek, az esőverte szélfutta téglagyár nyitott téglaszárító helyiségei körül. Nappal csapzottan, fáradtan, éhesen, kimerülten bolyongtak az udvaron, az eljövendő eseményektől való rettegésben reménytelenül.

A magyar nyilas hóhérok a náci gazdáiktól kapott utasításra napnap után ujabb razziákat, testi motozásokat hajtottak végre, netán még elrejtett értékeket keresve, ékszert, karórát, töltőtollat... mindent.

A gettózást követő napokban rövidesen megkezdődtek a testi fenyítéssel, kínzásokkal egybekötött vallatások, a vagyonos zsidókat faggatták a kakastollasok vadállati kegyetlenséggel, eldugott vagyonuk holléte felől.

A magyar-német, náci-fasiszta rendszer pribékjei különösképen a nők kegyetlen megkínzásában, cinikus megalázásában találták örömüket. Az aljas, testi motozások, a nyitott mosdók, a higiénia legelemibb követelményeinek hiánya, a latrinák használatának embertelen, szégyenletes körülményei borzalmas és elképzelhetetlen kinlódást jelentettek.

Néhány nap alatt a nők közül sokan idegösszeroppanást szenvedtek, ájuldoztak, sirógöcsökben rázkódtak; az öregek készültek a halálra és a gyermekek kenyérről álmodoztak, volt köztük, aki egyenesen könyörgött egy falat kenyérért.

Mindezek a szenvedések már az első napokban tizenegy ember életének vetettek véget és azok a zsidók, akik hallottak a lengyelországi gettók borzalmairól, most öngyilkosságba menekültek a további szenvedések elől.

A következő napokban más terepen további 10.500 zsidót zsufoltak össze, bár egyesek állítása szerint ez a szám túlzott.

Külön fejezet lehetne a bözödújfalui zsidók sorsa, akik a többi, őszsidó származásuval együtt a gettóba kerültek. Ezek a bözödújfaluiak, — amint azt már az előzményekben említettük, a XIX. században zsidó vallásra áttért székelyek leszármazottai, a gettózások első napjaiban még elhagyhatták volna a gettót, ám ennek ellenében nyilvánosan meg kellett volna tagadniok zsidó voltukat és kijelenteni, hogy őskeresztény magyarok. Ezt azonban csaknem kivétel nélkül, valamennyi megtagadta.

Kölcsönös segítség a gettóban már az első napokban kialakult. Segíteni kész felnőttek az ifjúság csatlakozásával, bár kezdetleges eszközökkel, szervezkedni kezdett, hogy amennyire módjában áll, enyhítse a szenvedéseket. A fiatalok ereszeket szerkesztettek, sátrakat emeltek azokból a hulladékanyagokból, amelyek a gettó területén találhatók voltak. Segítették a férjük nélkül kínlódó anyákat, az örege-

ket, a kisgyermekeket és az u.n. „lakóterületek" takarításában, tisztántartásában dolgoztak. Dolgoztak a zsidó tanács nagyon primitív eszközökkel működő konyháiban, futárszolgálatot tartottak fenn a zsidó tanács gettóbeli irodájában, rendbehozták a lehetőségek szerint használhatóvá tették a prrimitív szanitáris berendezéseket, mely munka az ott lévő orvosok kezdeményezésére indult meg. Deszkákat és építőanyagot szállítottak a tehetősebb zsidók lakásaiból és raktáraiból — a náci fenevadak beleegyezésével — a gettóba hordták a közösség számára. Segítségére voltak a tanítóknak titkos, földalatti tanítási programmjuk megvalósításában. A felnőttek a kölcsönös felelősség elveinek szellemében tevékenykedtek, a relatív, saját „kényelmükről" lemondva segítségére siettek a sokgyermekes anyáknak és öregeknek. Egyszóval, minden lehető módot megragadtak egymás kölcsönös megsegítésére.

Toranikus tanítók, pedagógusok, elemi- és középiskolai nevelők személyi épségüket veszélyeztetve gyüjtötték maguk köré növendékeiket és a lehetetlenül primitív körülmények között, tankönyv, irószerszám, padok és más segédeszközök hiányában is, elkezdtek tanítani. Az egyedüli cél, mely fűtötte őket, a fiatalság szellemi foglalkoztatása volt és hogy az lelkierőt adjon nekik a nehéz helyzetben.

Müködtek az orvosok és ápolónők is, annak ellenére, hogy megszokott technikai eszközeiket nélkülözniök kellett. Nem volt gyógyszer és nem volt kötszer sem, mégis, lehetőségeik szerint mindenkin segíteni igyekeztek, segítséget nyujtani, enyhiteni a szenvedést és erősíteni a lelki magatartást.

Vizsgálatok, kihallgatások, súlyos fenyítések, kínzások már az első napokban megkezdődtek a gettóban. A társadalmi és cionista mozgalmi vezetőket, a jelentékeny személyiségeket, a tehetőseket és nyilvántartott baloldaliakat nyomozók és a kakastollas csendőrség „vette kezelésbe". A vád nem-beszolgáltatott értékek elrejtése volt. A kihallgatások céljaira berendezett kínzókamrákból kihallatszó fájdalom kiáltásai, jajgatások és ordítozás a gettó lakóiban megfagyasztotta a vért.

A kínzások módszerei minden emberi képzeletet felülmúltak. A kihallgatások köre egyre bővült, még gyermekeket és fiatal lányokat is állatiasan megkínoztak, mert ebben a vonatkozásban a fasiszta magyarok találékonysága határtalan volt. Mindenkire gyanakodtak, mindenkit megvádoltak, a kínzások méretei, a meggyötörtek száma napról-napra nőtt. A gettóban megforduló SS legénység bátorította a magyar kollégákat és időnként gyakorlati oktatásban is részesítették őket a saját kínzási módszereikről.

Az első német Appel végzetesen baljóslatú volt. A reggeli öt órakor kezdődő sorakozó, a létszám ellenőrzés, hosszú órákon át tartott és gyakran öregek, gyermekek vagy gyengébb szervezetű nők ájulásához vezetett. A koronkai téglagyárból átalakított gettóban az első Appelen a német SS-brigantik 7000 zsidót számoltak össze, akik órákon át, étlenszomjan álltak a téglagyári telepen.

A kétségbeejtő és kibírhatatlannak tűnő helyzet ellenére is, az ifjúsági szervezetlen mozgalmak titkon mégis cselekedni próbáltak. A naivabbak holmi földalatti mozgalomról ábrándoztak. A titkos összejöveteleken, melyek a kölcsönös és egymást segíteni akarás legmagasabb fokának voltak megnyilvánulásai, a fiatalok egymást bátorították és a legkülönfélébb elképzeléseket vitatták meg. Pl. szökés a gettóból — voltak, akiknek sikerült is —, még egy esetleges gettólázadás gondolata is felvettődött. Mindebből természetesen nem lett semmi. Az idő rövidsége, amit a gettóban töltöttek, lehetetlenné tett minden komolyabb szervezkedést. Az őrség, az automatafegyverrel felszerelt katonaság a gettó körül, az állandó őrjáratok, a támadásra idomított vérebek, a környező, ellenséges indulatu keresztény lakosság, a valódi, elszánt, minden áldozatra kész vezetőség és a szervezettség hiánya, a fegyver hiánya, a harcképes fiatal férfiak hiánya, akik a téli Ukrajna poklaiban szenvedtek, a területi elszigetelség és — nem utolsó sorban — a családok szétszórt, családfőtől megfosztott helyzete — mindezek a tényezők már eleve kilátástalanná tettek minden náciellenes felkelési kisérletet.

Az első transzportot 1944. május 29-én indították útnak Auschwitzba és a marosvásárhelyi, mindhárom gettó egy hét leforgása alatt teljesen kiürült. A várost és környékét „zsidótlanították". Hetven-nyolcvan személy, élelem és víz nélkül egy-egy marhavagonba zsufolva, a legelemibb szanitárius felszerelés nélkül... így hurcolták el, a német fenevadak a marosvásárhelyi zsidókat, az északerdélyi zsidókat Auschwitz-Birkenauba, a náci haláltáborba. És ott, ebben a szörnyű és borzalmas helyen a haláltábor gázkamráiban fejezték be életüket a jámbor, öreg zsidók, a tehetetlen, ártatlan kisgyermekek, a kínzásokban megszenvedett, legyengült férfiak és a megszégyenített, megalázott zsidóasszonyok nagyrésze. A város egykor 8648 lelket számláló lakosából és a környékbeliekkel még nagyobb számú elhurcoltakból körülbelül 1500 személy tért vissza, illetve ennyien élték túl a lágerek felszabadítását. Ezeknek nagyrésze azonban a kiállott szenvedések, a lágerben szerzett betegségek következtében csak kevéssel élték túl a felszabadulást.

A marosvásárhelyi és általában az erdélyi zsidóság mindenkor büsz-

kén vállalta magyarságát, magyarul beszélt és gondolkozott, vagyonát, keresetét áldozta „magyar hazája" érdekében, magyar célokért, az első világháborúban önként jelentkezett frontszolgálatra és mindent elkövetett, hogy bajtársai elismerjék a magyar haza iránti őszinte hűségét.

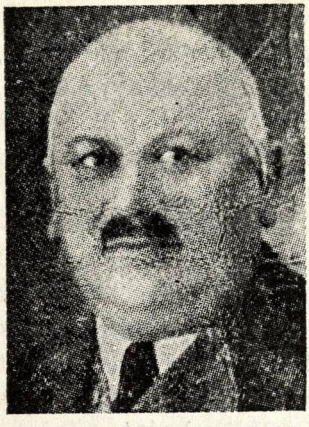

דוד קראוס, אחד מבין חמישה היהודים שהוכרו כבעלי זכויות־יתר בגין הצטיינותם במלחמת העולם הראשונה ואשר לא נלקחו למחנות הריכוז.

Krausz Dávid, egyike az öt kivételezett marosvásárhelyi zsidónak

Marosvásárhelyre az első világháborúból 147 kitüntetett zsidó frontharcos tért vissza, akik életüket kockáztatták „magyar hazájukért" és vérüket ontották érte. A „magyar haza" a zsidó frontharcosok eme hűségét, hálája jeléül zsidótörvénnyel, gettósítással, haláltáborokban való kínhalállal viszonozta. 143 zsidó frontharcos családostól az auschwitzi haláltábort kapta magyar hazájától köszönetképpen. Az első világháború 147 volt frontharcos és kitüntettt zsidó katonája közül csupán öt család maradt meg a városban, azok is állandó életveszély közepette. Az öt családfő 80%-os hadirokkanttá vált, de a legmagasabb háborús érdemrendeket tüzték a mellükre hősies magatartásukért a „magyar haza" védelmében.

Ez az öt család 1944. októberében, Szálasi nyilaskeresztes uralomátvétele után a környékbeli falukba kényszerült menekülni. Az ötödik zsidó frontharcost és feleségét Báró Bánffy mentette meg az auschwitzi gázhaláltól.

Az auschwitzi náci-ellenes lázadás egyik részvevője a marosvásárhelyi környékről való Goldstein Sándor volt, aki haláltmegvető, önfeláldozó hősiességgel résztvett a birkenaui gázkamrák felrobbantásában, miután előzőleg hónapokon keresztül csempészte be a lágerbe a robbanóanyagot. Az Ég kegyelméből való csoda volt, hogy a náci fegyvereknek nem sikerült őt, lelőni, mint a többi lázadót.

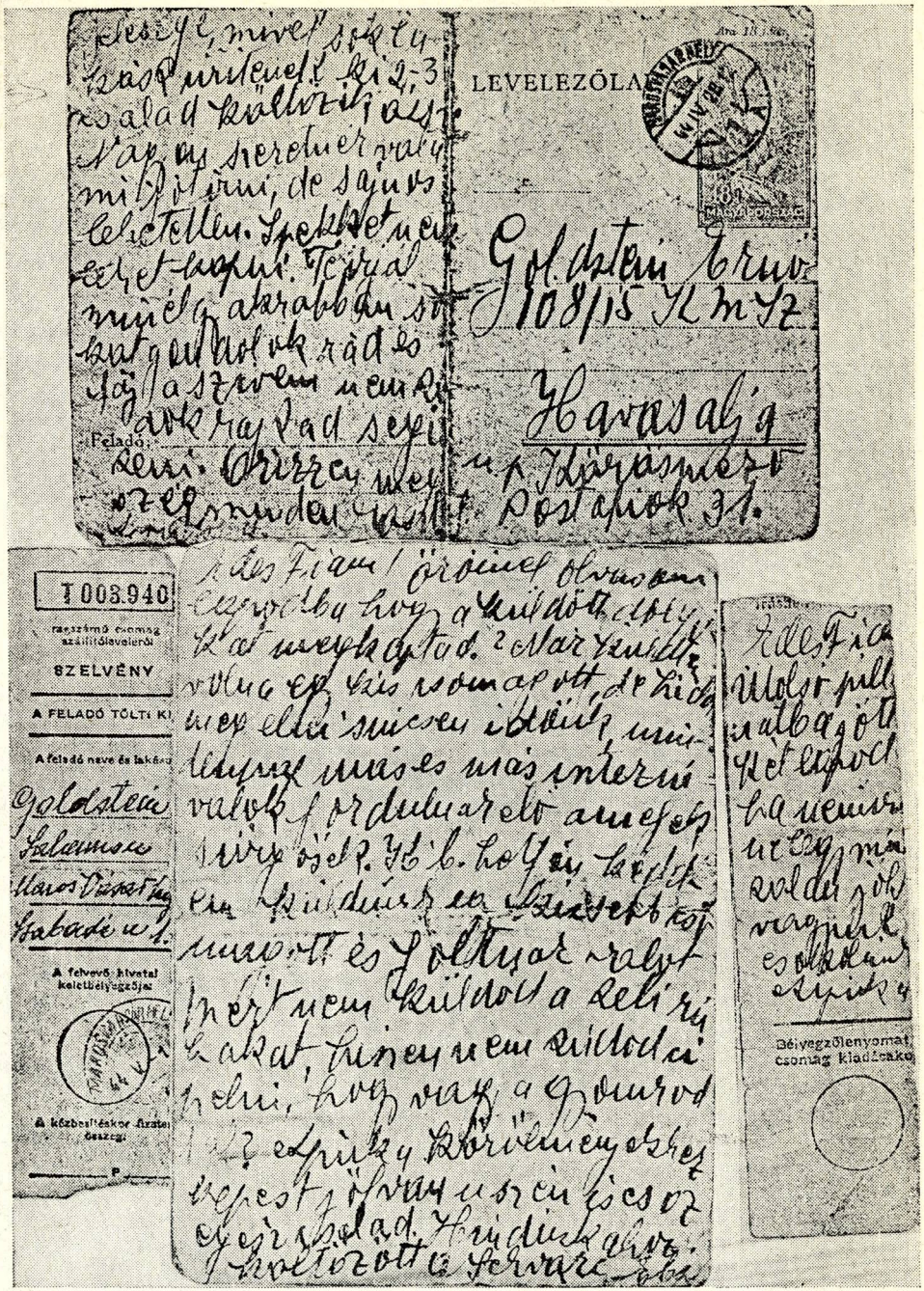

מכתב מה־29.4.1944, שנשלח ממ.־ואשאר־האיי לכתובתו של בחור יהודי מאמו, שהתכוננה כבר לסוף.
Goldstein Salamonné Ernő fiához intézett utolsó levele, két nappal a gettózás előtt

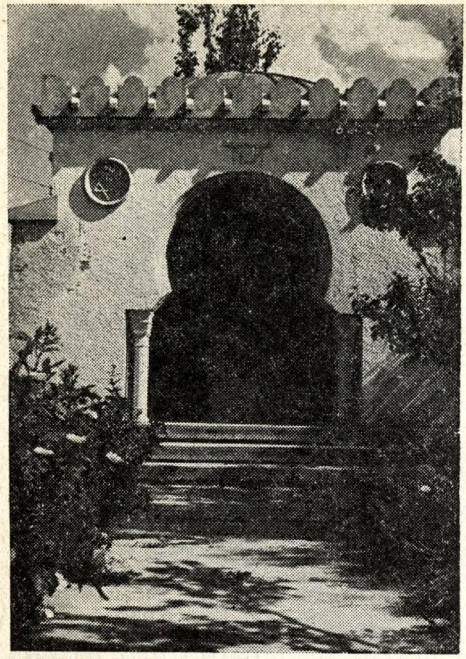

אוהל „יזכור" שהוקם בבית העלמין של קהילת מ.־ואשאר־האיי לזכר קרבנות השואה.

A vészkorszakban mártirhalált halt marosvásárhelyiek emlékcsarnoka a marosvásárhelyi temetőben. A külső falon a következő prófétai mondat: És mondá az Ur a száraz csontoknak; ime hozom belétek az ihletet és élni fogtok (Jecheskiel 37)

אוהל ה„יזכור" מזוית ראייה אחרת בעת הכניסה אליו.

Az elhurcolt marosvásárhelyi zsidó deportáltak részleges névsora

(29.5.1944)

רשימה חלקית של יהודי מ.־וואשאר־האיי שהובלו לאושביץ

Aba Hugoné	1907	Ábrahám Simonné Klára	1888	Ábrahámovics Edith	1941
Aba Rózsi	1899			Ábrahámovics Lajos	
Aba Iboly	1924	Ábrahám Izsák	1894	Ábrahámovics Lajosné	
Aba Izsák	1882	Ábrahám Izsákné	1904	Dr. Ács Lajosné	1896
Aba Izsákné	1887	Ábrahám Samu	1891	Ács Ilona	1917
Aba Magda	1911	Ábrahám Magda	1927	Adler Jakab	1897
Aba Rudolf	1919	Ábrahám Samuné	1891	Adler Jakabné	1895
Aba Rudolfné	1883	Ábrahám Eugénia	1907	Adler Frida	1902
Aba Adolfné	1913	Ábrahám Edith	1934	Adler József	1925
Ábrahám Rudolf	1884	Ábrahám Irén	1915	Adler Márton	1927
Ábrahám Rudolfné	1883	Ábrahám Szára	1911	Adler Mirjám-Mária	1930
Ábrahám András	1932	Ábrahám Seindel	1907	Adler Árminné	1912
Ábrahám Anna	1915	Ábrahám Ch. Szára	1934	Adler Ármin	1912
Ábrahám György	1931	Ábrahám Ilonka	1909	Adler Kornél	1932
Ábrahám Imre	1925	Ábrahám Arthur	1918	Adler Oszkárné	1896
Ábrahám Ödön	1900	Ábrahám Sarolta	1879	Adler András	1926
Ábrahám Ödönné	1898	Ábrahám Magda	1909	Adorján Imre	1896
Ábrahám Lili	1926	Ábrahám Sámuel	1880	Adorján Imréné	1897
Ábrahám Vilmosné	1883	Ábrahám Sarolta	1884	Aftel Margaretta	1918
Ábrahám Albert	1889	Ábrahám Magda	1919	Aftel Ernő	1925
Ábrahám Albertné	1891	Ábrahám Jakab	1904	Aftel Ibolya	1926
Ábrahám Katalin	1922	Ábrahám Márton	1936	Dr. Almási Andor	
Ábrahám Rozsi		Ábrahám Golda		Almási Andorné	1911
Ábrahám Eugénia	1911	Ábrahám Janki		Almási Bernát	
Ábrahám Hermanné	1878	Ábrahám Mires		Almási Jechiel	
Ábrahám Gézáné	1910	Ábrahám Hermanné	1878	Almási Rebeka	
Ábrahám Judith	1915	Ábrahám Herman		Alsó Ferencz	1873
Ábrahám Rella	1937	Ábrahám Zseni		Alsó Ferenczné	1877
Ábrahám Gizi	1943	Ábrahám Ilonka	1912	Alsó Józsefné	1888
Ábrahám Izidorné	1911	Ábrahám Jakab		Alsó Hermanné	1910
Ábrahám Gizella	1917	Ábrahám Sári		Alsó Ferenczné	1923
Ábrahám Márton	1886	Ábrahámovics Májerné	1912	Alsó Berta	1933
Ábrahám Mártonné	1886	Ábrahámovics Ágnes	1943	Alsó Sarolta	1907
Ábrahám Simon	1881			Angyal Józsefné	1879

Angyal Livia 1913
Andreszek Sarolta 1906
Andreszek Ibolya 1932
Ancsel Antal 1895
Ancsel Antalné 1903
Ancsel Dávid 1904
Ancsel Sasi 1907
Appel Izidor 1901
Appel Izidorné 1898
Appel Wolf 1929
Appel Lázár 1931
Appel Ernő 1934
Appel Herman 1936
Appel Ármin 1938
Appel Debora 1939
Appel Icchák 1886
Appel Ráchel 1898
Appel Peszil 1925
Appel Vilmos 1929
Appel Lázár 1939
Áron Hermina 1925
Áron Ágnes 1942
Aubelzer Ágnes 1922
Auerhan József 1893
Auguszt Regina 1894
Aueszlender Sándorné 1884
Axelrád Simon 1893
Axelrád Simonné 1895
Axelrád Iboly 1926
Ackerman Samu 1893

Bajer Emma 1924
Baruch Márton 1882
Baruch Józsefné 1902
Baruch Szerén 1888
Baruch Adél 1921
Baruch Teréz 1913
Basch Lázár 1893
Basch Lázárné 1890
Basch Rezsin 1925
Basch Dora 1927
Basch Eszter 1930
Bannjanke Hermanné 1895
Baum Mór
Baum Mórné 1907
Berman Mózes 1860
Berman Berta 1872
Berman Eugénia 1906
Berman Wolf 1880
Berman Wolfné 1885
Berman Albertné 1912
Berman Zsuzsána 1934
Berman Szára 1886
Berman Emil 1932
Berman Antal 1936
Berman Ella 1914
Berman Ferenczné 1917
Berman Antal 1936
Bernáth Raphael 1867
Bernáth Raphaelné 1864
Bernáth Károly 1896
Bernáth Károlyné 1897
Bernáth Izráel 1885
Bernáth Izráelné 1882
Bernáth József 1897
Bernáth Józsefné 1902
Bernáth Bella 1926
Bernáth Szidonia 1929
Bernáth Piroska 1936
Bernáth Éva 1943
Bernáth Endre 1891
Bernáth Frida 1941
Bernáth József
Bernáth Dávidné 1901
Bernáth Lili 1925
Bernáth Mihály 1890
Bernáth Mihályné 1892
Berger Emánuel 1896
Berger Regina 1894
Berger Imre 1922
Berger Feigi 1920
Berger Edith 1924
Berger Klára 1931
Berger Flora 1934
Berger Ignácz 1865
Berger Salamon 1886
Berger Salamonné 1883
Berger Ernőné 1881
Berger Emilné 1908
Berger Roza 1907
Berger Manóné 1917
Berger Edith 1934
Berger Simon 1877
Berger Antal 1912
Berger Antalné 1911
Berger Izsák 1933
Berger Éva 1935
Berger Ábrahám 1937
Berger Margarit 1940
Berger Sámuel 1883
Berger Sámuelné 1885
Berger Cháim 1924
Berger Leopoldné 1914
Berger Éva 1934
Berger Viktor 1935
Berger Dávid 1936
Berger Jiszráel 1938
Berger Judith 1939
Berger Dezső 1942
Berger Efráim 1890
Berger Leni 1880
Berger Rivka 1894
Berger Zélig 1903
Berger Mendi 1905
Berger Rózsi 1907
Berger Malka 1912
Berger Buba 1906
Berger Szára 1913
Berger Lájbi 1912

Berger Rechil	1918	Berkovits Bernátné	1874	Biró Árpád	1914
Berger Feigi	1920	Berkovits Mór	1892	Biró Dolfina	1915
Berger Jakab	1930	Berkovits Lajosné	1892	Biró Sanyi	1927
Berger Szaszi	1931	Berkovits Samu	1919	Blattstein Herman	1890
Berger Mihály	1935	Berkovits Magda	1921	Blattstein Hermanné	1894
Berger Jesájáhu	1937	Berkovits Józsefné	1886	Blattstein Helén	1925
Berger Rózsa	1939	Berkovits József	1884	Blattstein Médi	1928
Bergida Anna	1907	Berkovits Bella	1898	Biener Józsefné	1918
Bergida Ilona	1906	Berkovits Aranka		Biener Móricz	1939
Dr. Berner Mór	1902	Berkovits Lajosné	1884	Blutner Izsák	1890
Berner Mórné-Ida	1906	Berkovits Herman	1892	Blutner Ella	1894
Berner Helga-Lea	1935	Berkovits Eszter	1894	Blutner Sándor	
Berner Nora-Ráchel	1935	Berkovits Lujza	1905	Blau Elek	1899
Berner Zsuzsa	1932	Bernstein Ábrahámné	1867	Blau Károly	1894
Berner Izidor	1906	Bernstein Jenőné	1904	Blau Károlyné	1905
Berner Rózsa	1915	Bernstein Ernőné	1914	Blau Ágnes	1926
Berner Dávid	1940	Bernstein Éva	1941	Blau Andor	1928
Berkó Berta	1929	Bernstein Miklós	1943	Blau Imre	1932
Berkovits Albert	1872	Bernstein Mária	1911	Blau Kató	1934
Berkovits Albertné	1884	Benedek Mór	1883	Blatt Jakab	1861
Berkovits Herman	1915	Benedek Miklósné	1921	Blatt Eszter	
Berkovits Elvira	1937	Benedek Mórné	1896	Blatt Franciszka	1901
Berkovits Miksa	1901	Benjámin Mária	1883	Blum Andor	1892
Berkovits Miksáné	1898	Benedek István	1900	Blum Zali	1895
Berkovits Józsefné	1880	Benedek Iván	1938	Blum Andorné	1892
Berkovits Mózesné		Benedek Lajos	1944	Blum Aranka	1898
Berkovits Nándor	1909	Benedek Miklósné	1910	Blum Sarolta	1903
Berkovits Pál	1913	Becher Márton	1900	Blum Mina	1900
Berkovits Moritz	1888	Becher Mártonné	1912	Blum Rosalia	1909
Bear Todorné	1900	Becher Margit	1934	Blum Robert	1943
Berkovits Hermina	1890	Becher Klára	1936	Bleier Endre	
Berkovits Dávid	1890	Becher Lenke	1942	Bleier Imréné	1907
Berkovits Izráelné	1915	Becher Ilona	1940	Bleier Julia	
Berkovits Edith	1938	Bindiger Ezekiel rabbi	1911	Blum Lázár	1891
Berkovits Bella	1894	Bindiger Ezekielné	1913	Blum Lázárné	1893
Berkovits Berta	1892	Bittman Dávid	1897	Bolyum Hermanné	1910
Berkovits Albert	1901	Bittman Dávidné	1903	Bokor Farkasné	1879
Berkovits Roza	1898	Biedelman Gyuszi	1879	Bodian Lajos	1884
Berkovits Albertné	1878	Bihaly Ferencz	1890	Bodian Lajosné	1887
Berkovits Jolán	1915	Bihaly Ferenczné	1910	Boskovics Ferencz	1905

Boskovics Ferenczné 1908
Boskovics Gábor 1936
Boskovics Éva 1940
Braun Henrick 1897
Braun Henrickné 1898
Braun Izidor 1891
Braun Izidorné 1898
Braun Karmella 1927
Braun Sándorné 1910
Braun Farkasné
Braun Rózsi 1908
Braun Hermanné 1910
Braun Herman 1910
Braun Edith 1942
Braun Nándor 1894
Braun Nándorné 1894
Braun Herman 1907
Braun Edith 1939
Brom József 1905
Brom Józsefné 1909
Brom Mose 1903
Brom Izidorné-Hani 1900
Brambir Herman 1877
Brambir Hermanné 1885
Brambir Dezsőné 1911
Brambir Erika 1935
Breier Mór 1885
Breier Mórné 1892
Breier Szerén 1922
Breier Rezsin 1924
Breier Etelka 1926
Bruckstein Rózsa 1891
Brecher Márkuszné 1896
Brecher Ibolya 1925
Brecher József 1920
Brecher Mendel 1928
Brecher Dávidné 1893
Bréger Márton 1893
Bréger Mártonné 1893
Brenner Sámuel 1874
Brenner Sámuelné
Brenner Rózsi 1917
Brenner Gizella 1919
Brenner Ábrahám 1910
Brenner Dora 1922
Brenner Klári 1923
Brenner Fáni 1925
Brenner Antal 1926
Brenner Károly 1930
Dr. Bretter Rudolf 1890
Buchler Samu 1899
Buchler Samuné 1912
Burger Péter 1934

Czitrom Béla 1898
Czitrom Béláné 1899
Czitrom Sára 1917
Czitrom Vilmos 1885
Czitrom Vilmosné 1882
Czitrom Endre 1932
Czitrom Márton 1889
Czitrom Mártonné 1889
Dr. Czitrom Lázár 1887
Dr. Czitrom Lázárné 1900
Czitrom Éva 1923
Czitrom Ernő
Czitrom Jenő 1899
Czitrom Jenőné 1905
Czitrom Lajos
Czitrom Izsákné 1907
Czitrom Lajos 1924
Czitrom József 1927
Czitrom Katalin 1932
Czitrom Lázárné 1864
Czitrom Vilmos 1902
Czitrom Vilmosné 1902
Czitrom Magda 1926
Czitrom Juliana 1942
Czitrom Lajos 1894
Czitrom Lajosné 1911
Czitrom Kató 1920
Czitrom Salamonné 1877
Czitrom Albert 1879
Czitrom Albertné 1881
Czitrom Izabella 1911
Czitrom Sándorné 1913
Czitrom Ágnes 1933
Czitrom Erzsébet 1942
Czitrom Klára 1886
Czitrom Márton 1928
Czitrom Albertné 1876
Czitrom Mór 1885
Czitrom Mórné 1891
Czitrom Izidorné 1909
Czitrom Izsák
Czitrom Anna 1925
Czitrom Rózsi 1935
Czitrom Andor 1938
Czitrom Éva 1936
Czitrom Samu 1885
Czitrom József 1888
Czitrom Józsefné 1902
Czitrom Hermanné 1883
Czitrom Eszter 1913
Czitrom Jakab 1898
Czitrom Dezsőné 1895
Czitrom Jakabné 1910
Czitrom Sári 1931
Czitrom Ida
Czitrom Eszter
Czitrom Farkasné
Czitrom Rudi
Czitrom Benedek
(M.sz.-király)
Csernovich Béla 1892
Csernovics Béláné 1898
Csernovics Samu 1925
Czodik Oszkár 1885
Czodik Oszkárné 1886
Czodik Elemér 1913

Czodik Andor 1918
Czodik Ibolya 1924
Czodik Gabriella 1927
Czodik Jenő
Csengeri Mayer 1897
Csengeri Mayerné 1899
Csengeri Nora 1920
Czitrom Sarolta 1878
Czitrom Erzsébet 1900
Czitrom Lenke 1902
Czitrom Zoltán 1914
Czitrom Eszter 1899
Czitrom Ilonka
Csuka György 1890
Dr. Csuka Jakabné 1898
Csulyok Ábrahámné 1884
Dr. Charap Béla 1912

Dávid Léb
Dávid Lébné
Darvas Mór 1875
Darvas Mórné 1878
Darvas László 1908
Darvas Lászlóné 1913
Dana Lajos 1912
Dávid Mózes 1872
Dávid Mózesné 1889
Dávid Mór
Dávid Teréz 1918
Dávid Regina 1913
Dávid Miksa 1907
Dávid Jakab 1929
Dávid Lorándt 1935
Dávid Ernő 1939
Dávid Lajosné (Regina) 1887
Dávidovits Ferencz 1866
Dávidovits Ferencné 1867
Dávidovits Laura 1892
Dávidovits Adolf 1903
Dávidovits Adolfné 1900
Dávidovits Vide 1929
Dávidovits György 1932
Dávidovits Istvánné 1899
Dávidovits Blanka 1920
Dávidovits Anna Mária 1926
Dávidovits Itzig 1873
Dávidovits Itzigné 1885
Dávidovits Szerén 1900
Dávidovits Margit
Dávidovits Izsák
Dávidovits Dora 1938
Dávidovits Etel 1926
Dávidovits Géza 1873
Dávidovits Gézáné 1870
Dávidovits Szerén 1891
Dávidovits Rozsi 1921
Dávidovits Ilona 1928
Dávidovits Mihály 1937
Dávidovits Jolán 1906
Dávidovits Hermin 1932
Dávidovits László 1932
Dávidovits Szeréna 1894
Dávidovits Strul 1939
Dászkál Fáni 1884
Dászkál Mártonné 1873
Dászkál Regina 1905
Dászkál Ferencz 1901
Dászkál Sarolta 1910
Dászkál Aranka 1914
Dászkál Rozsi 1937
Dászkál Mór 1888
Dászkál Mórné, (Helén) 1893
Dászkál Rezsi 1919
Dászkál Ernő 1920
Dászkál Öcsi 1922
Dászkál Adolf 1898
Dászkál Adolfné 1905
Dászkál Mihály 1932
Dászkál Beni 1930
Dászkál Béla 1932
Dászkál Fáni 1934
Dásszkál József 1938
Dászkál Rozsi 1940
Dászkál Győző 1942
Darkas Béláné 1908
Darkas Gani Tamás 1937
Darkas Dávid 1895
Darkas Dávidné 1904
Darkas Gábor 1935
Darkas Görgy 1932
Darkas Pál 1930
Darkas Éva 1941
Deutsch Elek 1889
Deutsch Elekné 1892
Deutsch Emánuel
Deutsch Béla 1896
Deutsch Béláné
Deutsch Erzsébet 1895
Deutsch Mózesné 1865
Deutsch Tibor 1903
Deutsch Tiborné 1907
Deutsch Sarolta 1909
Deutsch Olga 1901
Deutsch Ignáczné 1840
Deutsch Dávid
Deutsch Margit 1891
Deutsch Matild 1891
Deutsch Simon 1898
Detre Ede 1921
Detre Samu 1878
Detre Samuné 1898
Danziger Margit 1867
Diamanstein Jakab 1873
Diamanstein Miklós 1906
Diamanstein József 1866
Diamantstein Sándorné 1867
Diamanstein Ábrahámné 1876

Diamanstein Ernőné 1909
Diamanstein Józsefné 1917
Diamanstein Dora 1922
Diamanstein Alfréd 1941
Diamanstein Benjámin 1868
Diamanstein Benjáminné 1873
Diamanstein Dezső 1883
Diamanstein Dezsőné 1885
Diamanstein Regina 1899
Diamanstein Ödön 1909
Diamanstein Ödönné 1912
Diamanstein Irén 1913
Diamanstein Klára 1913
Diamanstein Elemér 1912
Diamanstein Jakab 1912
Diamanstein Jakabné 1912
Diamanstein Pál 1933
Diamanstein Gizella 1937
Diamanstein Henrick 1891
Diamanstein H.-né 1895
Diamanstein Margit 1910
Diamanstein Helén 1895
Diamanstein Tibor 1928
Doppel Jenőné 1902
Doppel Jenni 1924
Doppel Miksa 1928
Doppel Edit 1931
Doppel Judith 1932
Doppel Eduard 1934
Doppel Emil 1936
Doppel Éva 1938
Doppel Mózes 1940
Doman Antonne 1868
Dub Imréné 1910
Dub Péter 1935
Dán Mózesné 1879
Dickman Jakab 1887
Dickman Jakabné 1887
Dickman Ede 1927
Dradt Ferdinándné 1899
Dradt Éva
Dradt Magda 1932
Druckman Jakab 1902
Dramanstein Jakab 1912
Dramanstein Jakabné
Dramanstein Pál 1933
Dramanstein Gizella 1937
Dramanstein Samu 1884
Dramanstein Samuné 1888
Dramanstein Sámuel 1883
Dramanstein Vilmos 1911
Dramanstein Irén 1915
Dramanstein Stephania 1918
Dramanstein Jolán 1912
Dramanstein Erzsébet 1921
Dramanstein Izsóné
Drimmer Edéné 1909
Drimmer Margit 1916
Drimmer Pál 1936
Drimmer Anus 1918
Drimmer Jakab 1864
Doblinger Mór 1884
Doblinger Gizella 1888
Doblinger Paula 1913
Doblinger Mihály 1913
Doblinger Évi 1938

Edelstein Antalné 1912
Edelstein László 1943
Edelstein Márton 1840
Edelstein Mihály 1884
Edelstein Mihályné 1887
Efraim Bernáthné 1909
Efraim Szára 1939
Efraim Frigyes 1943
Efraim Károly 1943
Efraim József 1868
Efraim Józsefné 1888
Egri Erzsébet 1941
Egri Éva 1939
Eichenstein Mendelné 1901
Eichenstein Hermina 1925
Eichenstein Cháim 1926
Eichenstein Jolán 1927
Eichenstein Mihály 1927
Eichenstein Szára 1933
Eichenstein Herman 1935
Eichenstein Rebeka 1937
Eichenstein Ilona 1939
Eichenstein Mendel 1901
Eidelstein Hermanné 1889
Eilander Manó 1898
Eilander Sándor 1924
Eilander Mihály 1927
Eilander Béla 1930
Eilander Regina 1932
Eiferman Mária 1891
Eliász Sarolta 1908
Eliász Márton 1900
Eliász Mártonné 1901
Eliász Ignácz 1875
Eliász Mór 1887
Eliász Mórné 1890
Eliász Jakabné 1879
Elek Jakabné 1897
Elek Netty 1898
Elek Regina 1902
Elek Béla 1909
Elekes József 1877
Elekes Lászlóné 1904
Engel Imre 1899
Engel Imréné 1904
Engel Miklós 1930
Engel Tamás 1935
Engelman Fülöpné 1907
Engelman Jolán 1931
Engelman József 1934
Engelman Rezsin 1935

Erdős Etelka 1881
Erdélyi Mór 1895
Erdélyi Mórné 1885
Erdélyi Hajnalka 1920
Erdélyi Ráchel 1922
Erdélyi József 1924
Erdélyi Julia 1928
Dr. Erdélyi Emil 1892
Erdélyi Emilné 1902
Erdélyi Lajos 1929
Erdélyi Julia 1932
Elekes Mihály 1878
Elekes Mihályné 1898
Elekes Magda 1922
Eisikovits Hermanné 1870
Eisikovits Károlyné 1908
Eisikovits Kuno-Kornél

Farkas Izsák 1895
Farkas Lenke 1890
Farkas Béláné 1908
Farkas Jani 1937
Farkas Dávid 1895
Farkas Dávidné 1904
Farkas Pál 1930
Farkas György 1932
Farkas Gábor 1935
Farkas Éva 1941
Farkas Mártonné 1865
Farkas Pinkászné 1876
Farkas Izidorné 1872
Farkas Mártonné 1884
Farkas Mariska 1899
Farkas Dezső 1908
Farkas Lili 1915
Farkas Margit 1919
Farkas György 1935
Farkas Hani 1882
Farkas Sándorné
Farkas Egon
Farkas Andorné
Farkas Judith 1939
Farkas Izsák 1897
Farkas Izsákné 1897
Farkas Izidor 1923
Farkas Ernő 1925
Farkas Sári 1932
Farkas Tibor 1942
Farkas Herman 1885
Farkas Hermanné 1887
Farkas Irén 1923
Farkas Margit 1925
Farkas Samu 1878
Farkas Samuné 1885
Farkas György 1908
Farkas Ibolya 1918
Farkas Ilonka 1924
Farkas Sámuelné 1908
Farkas Izidor 1938
Farkas Moricz 1937
Farkas Jakab 1895
Farkas Jakabné 1897
Farkas Izsák 1921
Farkas Lázár 1924
Farkas Lajos 1934
Farkas Izsákné 1886
Farkas Péter 1942
Farkas Adolf 1888
Farkas Adolfné 1888
Farkas Gabriella 1922
Farkas Magda 1927
Farkas Ábrahám 1894
Farkas Márton 1895
Farkas Mártonné 1901
Farkas Moricz 1921
Farkas Simon 1920
Farkas Idus 1910
Farkas Dezső 1900
Farkas Lajos 1884
Farkas Eta 1902
Farkas Lilu
Farkas Mendelné 1894
Farkas Szidonia 1923
Farkas Reghina 1912
Farkas Sámuel 1883
Farkas Ági
Farkas Sámuelné 1887
Farkas Szerén 1889
Farkas Gyuláné 1920
Farkas Ágnes 1941
Farkas Mór 1878
Farkas Mórné 1869
Farkas Pál 1924
Farkas Ágnes 1927
Farkas Ernő 1938
Farkas Nora 1941
Farkas Gézáné 1914
Farkas Adolf
Farkas Adolfné 1912
Farkas Magda
Farkas Ignácz 1936
Farkas Jakabné 1881
Farkas Béla 1921
Farkas Szidia 1928
Dr. Farkas Robert 1882
Farkas Robertné 1889
Farkas Melin 1920
Farkas Sándor 1910
Farkas Sándorné 1916
Farkas Samuné 1882
Farkas Mórné 1910
Farkas Szerén 1925
Farkas Elza 1926
Farkas Dezső 1907
Farkas Dezsőné 1907
Farkas Ágnes 1941
Farkas Ferencz 1943
Farkas Hermanné 1869
Farkas Herminna 1893
Farkas Szerén 1898

Farkas Zelma 1899
Farkas József 1882
Farkas Józsefné 1890
Farkas Salamon 1880
Farkas Salamonné 1884
Farkas Sándor 1913
Farkas Erzsébet 1918
Farkas Anna 1924
Farkas József 1899
Farkas Józsefné 1898
Farkas Berczi 1926
Farkas Sándor 1927
Farkas Jakab 1864
Farkas Jakabné 1867
Farkas Rozsika 1901
Farkas Albert 1902
Farkas Rebeka 1904
Farkas Fáni 1912
Farkas Malvin 1918
Farkas Ilonka 1924
Farkas Idu 1909
Farkas Izidor
Farkas Izidorné
Farkas Pál
Feldheim Margit 1901
Feldheim Ágnes 1926
Feldheim Sándor 1886
Feldheim Sándorné 1888
Feldman Mihály 1868
Feldman Mihályné 1887
Feldman Szerén 1898
Feldman Ábrahám 1920
Feldman Dávidné 1891
Feldman Zsigmond 1901
Feldman Lili 1924
Feldman Anica 1925
Feldman Nacu 1928
Feldman Samu 1934
Feldman Teréz 1900
Feldman Moricz 1943
Feldman Sándorné 1920
Feldman Frida 1902
Feldman Dezső 1921
Ferencz József 1876
Ferencz Józsefné 1880
Ferencz Izsákné 1883
Ferencz Bernáth 1875
Ferencz Izsák 1897
Ferencz Izsákné 1897
Ferencz Béla 1926
Ferencz Margit 1928
Ferencz Lázár 1878
Ferencz Lázárné 1878
Ferencz Sándor 1907
Ferencz Regina 1882
Ferencz Margit 1912
Ferencz Boris 1915
Ferencz Vera 1940
Ferencz Adolfné 1909
Ferencz Miksáné
Ferencz Lida 1940
Ferencz Sándor 1938
Feuerstein Richard 1928
Feuerstein Robert 1930
Fekete Istvánné 1921
Fekete Péter 1942
Fekete Mihályné 1888
Dr. Fekete Andor
Fekete Manó 1878
Fekete Manóné 1888
Fekete Dávid 1888
Fekete Dávidné 1885
Fekete Gabriella 1921
Fekete Rosalia 1919
Fehérvári Rezsőné 1878
Fehérvári Magda 1913
Fényes László 1884
Fényes Lászlóné 1886
Fényes Ottó
Fényes Béla 1892
Fényes Béláné 1887
Fényes Ilona 1929
Fényes Piroska 1926
Fényes Rezsin 1922
Feig Manó 1898
Feig Miklós 1902
Feig Magda 1928
Feig Miksa 1908
Feig Miksáné 1905
Feig Alterné 1878
Feig Jolán 1934
Feig Ibolya 1935
Feig Jenő 1937
Feuerberg Lipot 1905
Feuerberg Lipotné 1907
Feuerberg Dezső 1944
Felszegi Károly 1898
Felszegi Károlyné
Felszegi Ibolya 1928
Fischer Aladárné 1917
Fischer Pál 1937
Fisch Adolf 1924
Fischer Mózes 1878
Fischer Moritz 1880
Fischer Károly 1895
Fischer Sándor 1899
Fischer József
Fischer Józsefné 1896
Fischer Gitta 1931
Fischer Hersch 1933
Fisch Piroska 1931
Fischer Péter 1943
Fischer Sándor 1900
Fischer Irén 1906
Fischer Izsákné 1880
Fischer József 1924
Fischer Rozália 1924
Fischer Manó 1885
Fischer Manóné 1890
Fischer Lipót 1896

Fischer Lipotné 1886
Fischer Márton 1920
Fischer Terna 1924
Fischer Klára 1925
Fischer István
Fischer Lenke
Fischer Gyuri
Fischer Lázár
Fischer István 1884
Fischer Ilona 1933
Fischer Szerén
Fogel Májerné 1920
Fogel Edith 1939
Fodor Gyula 1894
Fodor Gyuláné 1906
Fodor Mihály 1892
Fodor Mihályné 1906
Fodor Katalin 1927
Fodor Ernőné 1912
Fodor Éva 1935
Fisch Ignác
Fisch Malvina
Fisch Pali
Fisch Noach
Fuchs Májer 1902
Fuchs Májerné 1906
Fuchs Mózes 1928
Fuchs Edith 1933
Fuchs Simon 1907
Fuchs Simonné 1907
Fuchs Zsuzsa 1935
Fuchs Henrickné 1885
Fuchs Judith 1912
Fürst Lajosné
Fürst Imréné 1908
Fürst László 1941
Fülöp Simon 1881
Fülöp Simonné 1881
Fülöp Miksa 1909
Fülöp Margit 1918
Fülöp Aladárné 1900
Fülöp Albertné 1870
Fülöp Józsefné 1917
Fülöp László 1899
Fülöp Lászlóné 1898
Fleischer Anna 1895
Fleischer Zoltán 1884
Fleischer Zoltánné 1891
Fleischer Pál 1926
Fluchter Mártonné 1906
Fluchter Edith 1940
Franck József 1896
Franck Józsefné 1895
Franck Hermanné 1875
Franck Miksa 1903
Franck Miksáné 1913
Franck Tamás 1940
Franke Regina 1881
Franck Samuné 1918
Franck Judith 1942
Friedman József 1889
Friedman Vilmosné 1875
Friedman Zseni 1880
Friedman József 1932
Friedman Márkusz 1885
Friedman Márkuszné 1894
Friedman Izidorné, Hanna 1852
Friedman Ferencz 1880
Friedman Ferenczné 1885
Friedman Laura 1921
Friedman Rosalia 1923
Friedman Piroska 1924
Friedman Jenő 1925
Friedman Ernő 1927
Friedman Matild 1906
Friedman Pálné 1917
Friedman Lipotné 1911
Friedman Lili 1929
Friedman Adolfné 1886
Friedman Jakab 1879
Friedman Jakabné 1884
Friedman Ilus 1910
Friedman Lili 1918
Friedman Izsákné 1913
Friedman Hanna 1933
Friedman Péter 1943
Friedman Józsefné
Friedman Márton 1876
Friedman Mártonné 1880
Friedman Salamonné 1892
Friedman Eszter 1891
Friedman Edith 1939
Friedman Mária 1935
Friedman Adolf 1880
Friedman Áron 1920
Friedman Bertalan 1891
Friedman Bertalan 1895
Friedman Edith 1926
Friedman Henrick 1876
Friedman Henrickné 1880
Friedman Herman 1872
Friedman Hermanné 1872
Friedman Izidor 1899
Friedman Izidorné 1901
Friedman Izsák 1921
Friedman Jenő
Friedman Kató 1930
Friedman Salamon 1877
Friedman Salamonné
Friedman Sári 1923
Friedman Etel 1899
Friedman Roza 1891
Friedman Irén 1924
Friedman Matild 1897
Friedman Mirjám 1931
Fried Jakab 1875
Fried Jakabné 1874
Fried Adél 1929
Fried Májer 1908

Fried Májerné 1907
Fried Eszter 1934
Fried Herman 1935
Fried Szoré 1932
Fried Lea 1930
Dr. Fried Nándor 1885
Fried Nándorné 1891
Fried Éva 1931
Fried Ilona 1932
Fried Mendel 1910
Fried Mendelné 1907
Fried Manczi 1931
Frietsch Sándor 1881
Friedler Izidor 1884
Friedler Ilona 1910
Dr. Friedler Sándor 1908
Friedler Sándorné 1908
Fridma Mór 1876
Fridma Lea 1882
Friedrich Dávid 1888
Friedrich Dávidné 1892
Fritsch Izsák 1882
Fritsch Izsákné 1899
Fritsch Endre 1925
Fritsch Ella 1924
Fritsch Izidor 1882
Fritsch Izidorné 1887
Fritsch József 1904
Fritsch Józsefné
Fritsch Márta 1933
Fritsch Lázár 1887
Fritsch Lázárné 1892
Frei Adolf 1880
Frei Adolfné 1892
Frei Jolán 1916
Frei Tibor 1918
Frenckel Sámuel 1871
Frenckel Sándorné 1898
Frenckel Elvira 1907
Frenckel Ibolya 1909
Frenckel Adolfné, Lenke 1914
Frenckel Sándor 1895
Frenckel Izidor
Frenckel Izidorné
Frenckel Helén 1918
Frenckel Vilmos 1921
Frenckel Elza 1927
Fruchter Adolf 1914
Fruchter Adolfné 1923
Fruchter Farkas 1916
Fruchter Dora 1922
Fleischman Ármin 1882
Fleischman Árminné 1890
Feichtman Leonné 1900
Feichtman Rosalia 1924

Garda Imre 1918
Gábor Judith 1925
Gábor Simonné 1890
Gábor Simon 1890
Gaidel Zsigmond 1894
Gaidel Zsigmondné 1902
Gaidel Luci 1921
Gaidel Magda 1925
Gaidel Rita 1929
Gaidel Lia 1937
Ganz Ottó
Ganz Izidorné
Ganz Mihályné 1879
Ganz Pinkászné 1890
Ganz Szára
Ganz Helén 1909
Ganz József 1928
Gárdos Aladár 1901
Gárdos Aladárné
Gárdoz Aliz 1935
Gárdos Péter 1933
Gárdos Béláné 1913
Gárdos Tamás 1933
Galamb Rudolf 1912
Galamb Aliz
Galamb Ervin
Ganz János 1937
Ganz Lajosné
Gál Istvánné 1894
Gál István 1894
Gersch Gézáné 1868
Gersch Ábrahám 1909
Gersch Ibolya 1921
Gersch Sándor 1933
Gersch Samu 1878
Gersch Samuné 1879
Gersch Mendel 1897
Gersch Mendelné 1899
Gersch Ibolya 1929
Gersch Izsák 1935
Gersch Margit 1937
Gersch Sári 1920
Gersch Andorné 1904
Gersch Marienna 1934
Gersch Péter 1939
Dr. Gersch Hiller
Gersch Áron
Gersch Péter
Gersch Emília
Gersch Mórné 1891
Gersch Géza
Gersch Helén
Geiger Izidor 1888
Geiger Izidorné 1895
Geiger Elvira 1921
Geiger Szára 1923
Geiger Lea 1926
Geiger Etelka 1908
Geiger Benjámin 1900
Geiger Hermin 1912
Geiger Sándorné 1884
Geiger Rezsin 1919
Geiger Elza 1923

Geiger Jolán 1914
Gelbman Áron 1903
Gelbman Áronné 1904
Gelbman Jolán 1928
Gelbman Andor 1931
Gelbman Lajos 1931
Gelbman Ibolya 1932
Gelbman Tibor 1934
Gelbman Zoltán 1936
Gelbman Ferencz 1938
Gelbman Magda 1938
Gudth Berta
Gerson József 1904
Gerson Mátyás 1881
Gerson Mátyásné 1885
Gerson Zelma 1911
Gerson Egon 1922
Gidáli Lajos 1897
Gidáli Lajosné
Gidáli Lajosné 1876
Gidáli Lajosné 1879
Gidáli Manóné
Gidáli Móriczné 1913
Gidáli József 1939
Gidáli Magdolina 1943
Gidáli Ágnes 1938
Gidáli Gidáli 1884
Gidáli Gidáliné 1884
Gidáli Rózsi 1920
Gidáli Szidi 1922
Gidáli Jenő 1924
Gidáli Jehuda 1928
Gidáli Ferencz 1930
Gidáli Benjámin 1898
Gidáli Benjáminné 1900
Gidáli József 1928
Gidáli Fáni 1931
Gidályi Ibolya 1934
Gidáli Éva 1937
Gidáli Mihályné 1911
Gidáli Szára 1929
Gidáli Erzsébet 1891
Gidáli Regina 1913
Dr. Gidáli Illés 1890
Gidáli Illésné 1893
Gidáli Lipót 1891
Gidáli Lipótné 1888
Gidáli József 1925
Gidáli Margit 1910
Gidáli Herman 1902
Gidáli Hermanné 1905
Gewürtz Salamonné 1875
Gewürtz Manó 1925
Gewürtz Stephánia 1895
Gewürtz Herman 1904
Gewürtz József 1897
Gewürtz Józsefné 1895
Gewürtz Ibolya 1924
Gewürtz Emil 1933
Gewürtz Erwin 1934
Gewürtz Károly 1931
Gewürtz Mihály 1936
Gewürtz Zsuzsa
Gewürtz Ábrahám 1902
Gewürtz Ábrahámné 1901
Gewürtz Magda 1934
Gewürtz Erzsébet 1936
Gewürtz Mihály 1938
Glück József 1898
Glück Józsefné 1910
Glück Emma 1928
Glück Elemér 1941
Glück Edith 1943
Glück Sámuelné 1860
Glück István 1908
Glück Bezálel 1912
Glück Szabella 1912
Glück Szabelláné
Glanz Ábrahám 1901
Glanz Károlyné 1910
Glanz Sándor 1925
Glanz András 1934
Glanz Robert 1935
Gluzer Mór 1895
Gluzer Mórné 1908
Gluzer Máyer 1927
Gluzer Ignácz 1940
Gleicher Izsák 1899
Gleicher Izsákné 1894
Gleicher Marci 1922
Gleicher Mózes 1933
Godt Katalin 1903
Godt György 1939
Godt Dávidné 1907
Godt Veronika 1939
Gold Efráim 1894
Godt Adolfné 1870
Godt Ernő 1900
Godt Ernőné
Gold Efráimné 1899
Gold Lujza 1921
Gold Leib 1924
Goldner Adolf 1897
Goldner Adolfné 1895
Goldner Móricné 1865
Goldner Sándor 1939
Goldfarb Margit 1897
Gottesman Herman 1894
Gottesman Hermanné
Gottesman Imre 1924
Gottesman Vilmos 1931
Dr. Gotfried József 1884
Gotfried Menyhárdt 1919
Goldschlap Nelli 1895
Gottlieb Gézáné 1883
Gottlieb Regina 1902
Gottlieb Margit 1923
Gottlieb Stephánia 1920
Gombos Mórné 1878
Gonda Imréné 1907

Gonda Mihály 1873
Gonda Mihályné 1876
Goldstein Béláné 1909
Goldstein Dezső 1887
Goldstein Dezsőné
Goldstein Zelma 1886
Goldstein Ernő 1901
Goldstein Ernőné
Goldstein Magda 1935
Goldstein Robert 1931
Goldstein Endre 1932
Goldstein Lilian 1938
Goldstein Jenő 1942
Goldstein Hilda 1943
Goldstein Samu 1898
Goldstein Samuné 1898
Goldstein Vera 1931
Goldstein Mór 1867
Goldstein Mórné 1872
Goldstein Mihály 1875
Goldstein Mór 1903
Goldstein Mórné 1905
Goldstein Mirjám 1935
Goldstein Lipótné 1874
Goldstein Salamon 1884
Goldstein Sándor 1902
Goldstein Sándor 1910
Goldstein Szára 1926
Goldstein Ibolya 1933
Goldstein Lázár 1898
Goldstein Lázárné 1897
Goldenberg Ernő 1916
Grosz Mihály 1880
Grosz Háni 1884
Grosz Éliásné 1881
Grosz Matild 1918
Grosz Eszter 1921
Grosz Marcel 1928
Grosz Éva 1943
Grosz Baruch Béla 1892
Grosz Baruchné 1895
Grosz Mirjám 1922
Grosz Májer 1924
Grosz Ábrahám 1926
Grosz Elemérné 1894
Grosz Lajos 1890
Grosz Hermanné 1913
Grosz Jenő 1939
Grosz Áron 1940
Grosz Lajosné 1893
Grosz Sándor 1941
Grosz Ignácz 1895
Grosz Ignáczné 1895
Grosz Ervin 1928
Dr. Grosz Dezső 1904
Grosz Jenőné 1878
Grosz Egon 1931
Grosz Dávid 1881
Grosz Dávidné 1882
Grosz Regina 1898
Grosz Eszter 1905
Grosz Berta 1919
Grosz Gizella 1938
Grosz Etelka 1936
Grosz Sándorné 1913
Grosz Lászlóné 1924
Grosz Szidia 1943
Grosz Éva 1943
Grün Mihály 1904
Grün Mihályné 1907
Grün József 1928
Grün Lea 1932
Grün Mózes 1930
Grün Ezekiel 1934
Grün József 1937
Grün Berta 1939
Grün Jiszráel 1941
Grün Mózes 1881
Grün Mózesné 1881
Grün Eszter 1879
Grün Ilona 1911
Grün Sámuelné 1886
Grün Jakabné 1899
Grün Manó 1899
Grün Manóné 1906
Grün Róza 1891
Grün Tibor 1927
Grün József 1889
Grün Józsefné 1887
Grün Izidor 1916
Grün Ilona 1918
Grün Ida 1924
Grün Szeréna 1921
Grün Sándor 1926
Grün Magda 1929
Grün Melinda 1935
Grün Erzsébet 1936
Grün Iszráel 1937
Grün Lea 1941
Grün Mórné 1896
Grün Mór 1890
Grün Józsefné 1920
Grün Dávid 1878
Grün Dávidné 1893
Grün Lajos 1900
Grün Lajosné 1902
Grün Aranka 1929
Grün Éliásné 1910
Grün Albertné 1865
Grün Olga 1909
Grün Eszter 1920
Grün István 1941
Grün Katalin 1941
Grün Mendel 1885
Grün Arnoldné 1884
Grün Annie 1919
Grün Leopold 1925
Grün Izráelné 1915
Grün Jolán 1913
Grün Dezső 1891

Grün Dezsőné 1903
Grün Éva 1927
Grün Rudolf 1888
Grün Rudolfné 1886
Grün Ferenczné 1889
Grün Adolfné 1918
Grün Ella 1920
Grün Lajosné 1897
Grün Mihályné 1914
Grün Albert 1937
Grün Sándor 1937
Grün Dávid 1939
Grün Jenőné 1908
Grün Eszti 1939
Grünfeld Albert 1900
Grünfeld Albertné 1902
Grünfeld Mihály 1902
Grünfeld Edith 1931
Grünfeld Dávid 1880
Grünfeld Dávidné 1876
Grünfeld László 1912
Grünfeld Lászlóné 1916
Grünfeld Pál 1943
Grünfeld Farkas 1870
Grünfeld Farkasné 1882
Grünfeld Ignácz 1901
Grünfeld Margit 1910
Grünfeld Etel 1902
Grünfeld Manó 1885
Grünfeld Manóné 1896
Grünfeld Matild 1900
Grünfeld Rosa 1902
Grünfeld Jenő 1906
Grünfeld Irén 1909
Grünfeld Regina 1908
Grünfeld Erzsébet 1909
Grünfeld Iván 1939
Grünfeld Ernőné
Grünfeld András 1943
Grünfeld Imréné 1906
Grünfeld Arnold 1899
Grünstein Ernőné 1904
Grünstein Józsefné 1914
Grünstein Mártonné 1914
Grünstein Erzsébet 1933
Grünstein Miklós 1910
Grünstein Miklósné 1922
Grünstein Simon 1942
Grünblatt Mihály 1885
Grünblatt Herman 1919
Grünblatt Erzsébet 1909
Grünblatt Jenőné 1890
Grünbaum Béláné 1902
Grünbaum László 1928
Grünbaum Miklós 1931
Grünbaum Aliz 1931
Grünbaum Judith 1936
Grünbaum Salamonné 1857
Grünbaum Szidonia 1903
Grünbaum Zoltán 1919
Grünbaum Ferenczné 1888
Grünbaum Andorné 1913
Grünbaum Lili 1938
Grünwald Ármin 1894
Grünwald Árminné 1895
Grünfeld Oszkár 1916
Grünwald Éliásné 1874
Grünberg László 1907
Grünberg Lászlóné 1917
Grünberg Izsó 1920
Grünberg Herman 1875
Grünberg Szidi 1911
Grünberg Izsó 1926
Guttman Sándor 1900
Guttman Sándorné 1902
Guttman Edith
Guttman Judith 1937
Guttman Éva 1935
Guttman Józsefné 1911
Guttman Izsó
Guttman Izsóné
Guttman Herman 1872
Guttman Hermanné 1872
Guttman Helén
Guttman Noá
Guttman Judith
Guttman Margit
Guttman Malvin
Guttman Berta
Guttman Ancsi
Guttman Márta
Guttman Rebeka
Guttman Bezálel 1922
Guttman Teréz 1942
Guttman Jehuda 1942
Glanzman Richárd 1902
Glanzman Éva 1940
Glanz Károlyné 1910
Glanz András 1934
Dr. Gersch Géza 1906
Gersch Klára 1868
Gersch Fáni 1907
Gersch Jakab 1931
Gersch Andor 1933
Gersch Smuel 1889
Gersch Regina 1889
Gersch Jenő 1918
Gersch Alfréd 1936
Gerson Mihály 1895
Gerson Mihályné 1896
Gerson Teréz 1928
Goldstein Ignácz 1867
Goldstein Ignáczné 1870
Grün Helén 1892
Grün Marci 1928
Grün Mózes 1875
Grün Vilma 1878
Grün Rudolf 1900
Grün Ilonka 1911

Grün Herschi 1920
Grün Salamon 1882
Grün Hana 1884
Grün Szonia 1878
Grün Debora 1898
Grün Rozsi 1924
Grün Sanyi 1928
Grün Lujza 1901
Grün Samu 1895
Grünfeld Lili 1915
Grünfeld Oszkár 1913
Gruber Dezsőné 1895
Gruber Meszlem 1893
Gruber Meszlemné 1907
Gudth Berta 1908
Gyene Adolfné 1885
Groszberg Nátánné 1864
Groszberg Franciska
Goldenberg Ernő 1916
Grünfeld Albert 1885
Grünfeld Albertné 1880
Grünfeld Miklós 1924
Grünstein Dávid 1883
Grünstein Dávidné 1883
Grubstein Robert 1911
Grünstein Zoltán 1879
Grünstein Zoltánné 1891
Grünstein Izidor 1878
Grosz Mór 1879
Grosz Vilma 1898
Grosz Béla 1898
Grünbaum Blumma
Goldstein Patu 1900
Goldstein Bandi 1930
Goldstein Vera 1931
Grünstein Ibolya 1920
Grünstein Simon 1940
Gidáli Mihály 1905
Gidáli Bella 1908
Geiger Salamon 1882
Geiger Hana 1884

Hager Miksa 1899
Hager Miksáné 1899
Hager Edith 1926
Haim Herman 1880
Haim Hermanné 1892
Haim Eszter 1861
Haim Vilmos 1920
Haim Judith 1923
Haim Klára 1926
Haim György 1942
Haim Lipót 1895
Haim Lipótné 1892
Haim Sarolta 1866
Hamlet Áron 1898
Hamlet Jakab 1904
Hamlet Jakabné 1900
Hamlet Kató 1937
Hamlet Judith 1940
Hamlet Albert 1905
Hamlet Albertné 1912
Hamlet Béláné 1915
Hamlet Péter 1938
Hammer Károly 1886
Hammer Károlyné 1890
Hammer Aurél 1926
Hammer Rebeka 1928
Hammer Éva 1930
Halász Illésné 1868
Halász Aranka 1894
Halász Julia 1896
Halász Boriska 1908
Halász József 1895
Halász Józsefné 1900
Dr. Havas Jenő 1906
Havas Samu 1878
Havas Samuné 1886
Dr. Hauszlich Izsó 1895
Hauszlich Izsóné 1898

Hauszlich Dora 1925
Hauszlich Stephánia 1940
Hauszlich Klára 1931
Hausz Jenőné 1923
Hausz Ágnes 1940
Hausz József 1943
Haufman Frigyes 1911
Haufman Frigyesné 1909
Haufman Sándor
Haufman Izsák
Haufman Jenő
Hauptman Oszkárné 1916
Hamerman Béla
Hamerman Sándor 1908
Hamerman Sándorné 1912
Hamerman Zsuzsa 1939
Hamerman Rózsi
Hartung István 1919
Hartung Teréz 1895
Hartung Ábrahámné 1859
Hartung Béla 1888
Hartung Béláné 1888
Hartung Vilmos 1926
Hartstein Jenő 1912
Hartstein Jenőné 1919
Harmatt Arthur 1893
Harmatt Arturné 1893
Harmatt Tibor 1921
Halbert Lia
Hoch Lajos 1865
Hadvig Jakabné 1908
Hadvig Carmella 1944
Halberquene 1888
Halberg Bernáth 1908
Halberg Bernáthné 1912
Halberg Jutka 1939
Heilt Ábrahám 1892
Heilt Ábrahámné 1895
Heilt Helén
Heilt Mózes

Heilt Roza
Helt Ábrahám 1892
Helt Ábrahámné 1895
Heim Etel 1889
Heim Rezső 1915
Heiman Lipótné 1877
Heiman Mendel 1884
Heiman Hermina 1890
Heiman Margit 1904
Heiman Piroska 1902
Heiman Jenő
Heiman Lajosné 1913
Heiman Áronné 1912
Heiman Jakabné 1911
Heiman Herman 1917
Heiman Eliza 1902
Heiman Áron 1936
Heiman Eliz 1939
Heiman Herman 1937
Heiman Lipot 1934
Heiman Márton 1934
Heiman Dávid 1940
Heiman Branda 1938
Heiman Magda 1940
Heiman Piroska 1943
Heiman Éva 1925
Heiman Erzsébet 1928
Heiman Frida 1926
Heiman Iboly 1921
Heiman Bluma 1930
Heiman Rebeka 1916
Heiman Bionka 1937
Heiman Ráchel 1939
Heiman Rózsi 1940
Heiman Blimu 1925
Heiman Aladár 1931
Heiman Bluma I. 1933
Heiman Majlach 1935
Heiman Dávid 1937
Heisikovits Ábrahám 1874
Heisikovits Adolfné 1881
Heisikovits Lajosné 1876
Heisikovits Julia 1928
Heisikovits Lajos 1900
Heisikovits Lajosné 1911
Heisikovits Ödön 1890
Heisikovits Ervin 1937
Heisikovits Noémi 1940
Heisikovits Manóné 1918
Heisikovits Judith 1940
Heisikovits Zsuzska 1883
Hertz Adolf
Hertz Adolfné 1896
Hertz Edith 1915
Hertz Viktorné 1878
Hertz Arnoldné 1903
Hertz Magda 1928
Hertz Erzsébet 1904
Hertz Sarolta 1914
Hertz Dávid
Hertz Mina
Hertz Marika
Hertz Ernő
Hertzl Istvánné 1899
Hertzl Éva 1938
Hertzka Emil 1896
Hertzka Emilné 1895
Hertzka Marianna 1928
Hersch Jakab 1873
Hersch Jakabné 1873
Hersch Izsák 1897
Hersch Izsákné 1900
Hersch Regina 1905
Hersch Lajos 1872
Hersch Miklós 1929
Hersch Andorné 1921
Hersch Éva 1939
Hersch Vera 1943
Hersch Alfréd 1942
Herschkovits Izidor 1884
Herskovits Izidorné 1886
Herskovits Blanka 1918
Herskovits Ernő 1924
Herskovits Szidonia 1925
Herskovits Rezső 1927
Herskovits Magda 1926
Herskovits Mirjám 1929
Herskovits Mária 1943
Herskovits Lajosné 1876
Herskovits Ábrahám 1870
Dr. Herskovits József 1895
Herskovits Józsefné 1890
Herskovits Antal 1925
Herskovits Fábián 1880
Herskovits Lotti 1881
Herman Henrick 1875
Herman Mózesné 1874
Herman Bernáthné 1881
Herman Farkasné 1890
Herman Edith 1920
Herman Ernő 1920
Herman Izsákné 1883
Herman Sári 1907
Herman Klári 1918
Herman Dávid 1883
Herman Dávidné 1885
Herman Elekné 1887
Herman Izsó 1924
Herman Blanka 1921
Herman Jenőné 1921
Herman Mendel 1887
Herman Jenőné 1913
Herman Erzsi 1913
Helman Nándor 1893
Helman Nándorné 1898
Helman Magda 1923
Helman Gabriella 1920
Helman Mirjám 1925
Helman Eliz 1928
Helman Vera 1930

Helman Éva 1932
Helman Renée 1934
Heintich Klára 1886
Hevesi Jenő 1899
Hevesi Jenőné 1899
Hevesi Olga 1937
Heller Herman
Heller Antonia 1899
Heller Izsák 1892
Heller Hermanné 1903
Heller Ericka 1924
Heller Irén 1900
Heller Edith 1930
Heller Éva 1938
Heller Lajos 1902
Heller Lajosné 1905
Heller Ernő 1913
Heller Regina 1937
Heller Sámuelné
Helmer József 1890
Helmer Józsefné 1905
Dr. Heilper Emil 1890
Heilper Emilné 1896
Heilper Judith 1927
Heilper Mária 1923
Heiman Leó 1897
Heiman Józsefné 1880
Hillinger Adolfné 1892
Dr. Hillinger Gyuláné 1920
Hillinger György 1940
Heller Milli 1912
Heutsch Rudolfné 1880
Heutsch Rudolf 1875
Hechter Miklós 1929
Horváth Lázár 1887
Horváth Lázárné 1900
Dr. Horváth Simon 1889
Horváth Simonné 1898
Horváth Miklós 1914
Holländer Józefné 1889
Holländer Sándorné 1912
Hoffman Ilona 1924
Hochteil Manóné 1889
Horovitz József
Horovitz Józsefné 1900
Horovitz Éva 1933
Horovitz Judith 1935
Horovitz Tibor 1939
Hillsenrath Benjámin 1889
Hillsenrath Ilona 1900
Hirsch Ignáczné 1882
Hirsch Erzsébet 1922
Hirsch Izráel 1886
Hirsch Izráelné 1894
Hirsch Jenő 1925
Hirsch Béla 1927
Hirsch Irén 1929
Hirsch Margit 1932
Hirsch Robert 1940
Hirsch Andor 1913
Hirsch Andorné 1920
Hirsch Jenőné 1866
Hirsch Mihályné 1901
Hirsch József 1943
Hirsch Dávid 1925
Hirsch Mihályné 1894
Hirsch Rezsin
Hirsch Majsi
Hirsch Simon 1912
Hirsch Jenő 1921
Hirsch Beri 1920
Hirsch József 1901
Hirsch Józsefné 1905
Hirsch Erzsébet 1917
Hirsch Helén 1921
Hirsch Mendel 1927
Hirsch Ilona 1930
Hirsch Mórné 1887
Hirsch Erzsébet 1904
Hirsch Gizella 1903
Hirsch Manó 1905
Hirsch Manóné 1905
Hirsch Jenő 1900
Hirsch Jenőné 1905
Hirsch Berta 1895
Hirsch Iván 1894
Hirsch Ivánné 1894
Hirsch Katalin 1923
Hirsch Lili 1921
Hirsch Malvin 1894
Hirsch Ábrahám 1899
Hirsch Ábrahámné 1902
Hirsch Klára 1918
Hirsch Béla 1916
Hirsch Ilona 1929
Hirsch Ferencz 1931
Hirsch Gyula 1934
Hirsch Antal 1878
Hirsch Antalné 1894
Hirsch Adolfné
Hirsch Ágoston 1921
Hirsch Josefin 1899
Hirsch Lajos 1866
Hirsch Adél 1903
Hirsch Bella 1904
Hirsch Sándor 1909
Hirsch Ármin 1914
Hirsch Rózsi 1928
Hirsch Béláné 1920
Hirsch Ilona 1936
Hirsch Edith 1938
Hirsch Mózes 1874
Hirsch Mózesné 1884
Hirsch Judáné 1893
Hirsch Rezsin 1915
Hirsch Simon 1914
Hirsch Zoltánné 1917
Hirsch Éva 1921
Hirsch Mária 1925
Hirsch Róza 1927

Hirsch Erzsi 1936
Hirsch Albert 1882
Hirsch Albertné 1885
Hirsch Frida 1884
Hirsch Ignácz 1906
Hirsch Ignáczné 1911
Hirsch Imréné 1907
Hirsch Izsák 1930
Hirsch Jakab 1899
Hirsch Jakabné
Hirsch Sándor
Hirsch Minka
Hirsch Jonás 1938
Hirsch Lipot 1885
Hirsch Lipotné
Hirsch Lina 1931
Hirsch Rezső 1879
Hirsch Rezsőné 1884
Hirsch Máyerné 1865
Hirsch Rózsi 1920
Hirsch Rudolfné 1861
Hirsch Saul 1901
Hirsch Saulné 1905
Hirsch Sándor 1943
Hirsch Herman 1881
Hirsch Hermanné 1881
Hirsch Jakabné 1887
Hirsch Gyula 1878
Hirsch Gyuláné 1882
Hirsch Izidor 1880
Hirsch Izidorné
Hirsch Jenő 1903
Hirsch Jenőné
Hirsch Sári 1899
Hirsch Eszter 1884
Hirsch Bumi 1918
Hirsch Ida 1912
Hirsch Zuzsána
Hirsch Laura 1870
Hirsch Géza 1902
Hirsch Lila 1911
Hirschler Jakab 1860
Hirschler Jakabné 1872
Hirschler Manó 1899
Hirschler Rosa 1901
Hirschler Samu 1893
Hirschler Sarolta 1896
Dr. Hirsch Gusztáv 1884
Hirsch Gusztávné 1884
Hirsch Vera 1921
Hirsch Aladár 1888
Hirsch Aladárné 1887
Hirsch Lili 1926
Hirsch Andor 1928
Hirsch Eszter 1920
Hirsch Márton 1890
Hirsch Mártonné 1887
Hirsch Matild 1868
Dr. Horenstein Salamon 1886
Horenstein Salamonné 1882
Hiszter Lajosné 1880
Hiszter Lajos 1880
Hiszter Frida 1925
Hirschorn Izidor 1889
Hirschorn Aranka 1904
Hirschorn Ernőné 1918
Hirschorn Lili 1921
Hirschorn Ibolya 1921
Hirschorn Éva 1926
Hirschorn Rózsa 1881
Hirschorn Samuné 1909
Hirschorn Bandi 1935
Hirschorn Alex 1871
Hirschorn Irma 1911
Huszár Sári 1940
Huszár Kata 1938
Huszár Sándor 1942
Hutner Lajos 1887
Hutner Lajosné 1887
Huszár Ferenczné 1911
Huszár Józsefné 1910
Huber Dávid 1900
Huber Dávidné 1902
Huber Dora 1928
Huber Zoltán 1934
Husz Salamonné 1918
Husz Mendelné 1916
Husz Rózsi 1941

Jager Samu 1882
Jager Samuné 1887
Jager Szerén 1910
Jager Helén 1922
Jager Dezső 1935
Járai Menyhért 1897
Járai Menyhértné 1907
Járai Ritha 1931
Jakab Sámuel 1883
Jakab Sámuelné 1895
Jakab Fáni 1909
Jakab Rosa 1920
Jakab Margit 1924
Jakab Dori 1928
Jakab Adolfné 1892
Jakab Dánielné 1894
Jakab Izsák 1896
Jakab Regina 1890
Jakab Mátyás 1872
Jakab Izidorné 1901
Jakab Mirjám 1924
Jakab Ervin 1928
Jakab Noémi 1926
Jakab Iszráel 1928
Jakab Rella 1928
Jakab Rosa 1935
Jakab Mátyásné 1877
Jakab Mózes 1874
Jakab Árminné 1888

Jakab Mózesné 1879
Jakab Ervin 1923
Jakobi Rezső 1881
Jakobi Gizella 1884
Jakobi Viktor 1922
Jakobi Erzsébet 1924
Jakobi Ernő 1926
Dr. Jakobi Márkusz 1887
Jakobi Márkuszné 1885
Jakabovits Sámuelné 1897
Jakabovits Julia 1907
Jakabovits Veronika 1922
Jakabovits Vilmosné 1918
Jakabovits Beatrisz 1940
Jakabovits József 1894
Jakabovits Józsefné 1897
Jakabovits Livia 1917
Jakabovits Sándorné 1918
Jakabovits Vilmosné 1898
Jakabovits Vilmos 1895
Jakabovits Izsák 1886
Jakabovits Izsákné 1892
Jakabovits Éva 1921
Jakabovits Ignácz 1902
Jakabovits Ignáczné 1902
Jakabovits Jenő 1932
Jakabovits Tibor 1935
Jakabovits Miksa 1937
Jakabovits Lia 1941
Jakabovits Mártonné
Jakabovits Adolf
Jakabovits Gábor
Jakabovits Imre
Jakabovits Sámuel 1899
Jakabovis Sámuelné 1896
Jakabovits Dezső 1924
Jakabovits Jenő 1931
Jakabovits Ágnes 1936
Jakabovits Herra 1883
Jakabovits Jenőné 1913
Jakabovits Olga 1922
Jakabovits Rezső 1919
Jakabovits Miklós 1938
Jakabovits Mózesné 1859
Jakabovits Izsákné 1906
Jakabovits Vilma 1919
Jakabovits Rezsőné 1920
Jakabovits Tibor 1938
Jakabovits Teréz 1941
Jakabovits Edith 1944
Jeremiás Adolfné 1922
Jeremiás József 1941
Jeremiás Bernáth 1942
Jeremiás Adolf 1870
Jeremiás Sándorné 1878
Jeremiás Bella 1895
Jeremiás Rosália 1905
Indig Gaiesz 1902
Indig Gaieszné 1902
Indig Mózesné 1911
Indig Munia 1936
Indig József 1934
Indig Edith 1942
Indig Iszráel 1890
Indig Bionka 1922
Indig Salamonné 1910
Indig Károly 1942
Insler Fáni 1865
Insler Emil 1900
Insler Béláné 1913
Insler Emilné 1901
Insler Noémi 1938
Insler György 1938
Joel Lajos 1889
Joel Lajosné 1887
Joel Edith 1926
Joel Izsák 1895
Joel Izsákné 1897
Joel Szára 1926
Jonás Ignácz
Jonás Ignáczné (Lujza)
Jonás Piroska
Jonás Piroska
Jonás Rozsika
Jonás Miksa
Jonás Zsigmond
Jonás Zsigmondné (Eszter)
Jonás Tibor
Jonás Vilmos
Jonás Vilmosné (Zseni)
Jonás Ervin
Jonás Mirjám
Jonás Helén 1874
Jonás Piroska 1900
Jonás Aranka 1919
József Emil 1868
József Emilné 1881
József Márkuszné 1876
József Ferenczné 1890
József Leopoldné 1897
József Judith 1935
József Salamon 1937
József Mária 1938
Josefovits Samu 1893
Josefovits Samuné 1905
Josefovits Herman
Josefovits Áron 1858
Josefovits Olga 1927
Josefovits Ágnes 1932
József Lázár 1897
József Lázárné 1910
József Melita 1932
József Alfréd 1933
József Sámuel 1899
József Sámuelné 1899
József Sári 1905
József Karmella 1927
József Tadajné 1882
József Elemér 1908
József Szidonia 1877

József Andor 1900
József Sándor 1905
József Imre 1905
József Hermina 1880
József Emil 1877
József Adél 1876
József Elza 1905

Izráel Nándorné 1877
Izráel Risa 1886
Izráel Rózsi 1910
Izráel Frida 1912
Izráel Lajosné 1918
Izráel László 1940
Izráel Márta 1942
Izráel Izidor 1877
Dr. Izráel Adolf 1896
Izráel Aladárné 1919
Izráel Ignácz 1889
Izráel Ignáczné 1899
Izráel Helén 1923
Izráel Józsefné 1911
Izráel Éva 1935
Izráel Endre 1943
Izráel Mária 1943
Izráel Lajos 1884
Izráel Lajosné 1888
Izráel Mártonné 1911
Izráel Józsefné 1909
Izráel Mariska 1937
Izráel Sándor 1932
Izráel Miklós 1941
Izráel Izidor 1874
Izráel Izidorné 1876
Izráel Anna 1920
Izráel József 1906
Izráel Cica 1913
Izráel András 1943
Izráel Marika 1943
Izsák Ferencz 1912

Izsák Ferenczné
Izsák Judith 1942
Izsák Jánosné 1873
Izsák Mihály 1890
Izsák Andorné 1917
Izsák Margit 1910
Izsák István 1920
Izsák Katalin 1924
Izsák József 1932
Izsák Elek 1890
Izsák Lipot 1900
Izsák Amália (Mirjám) 1880
Izsák Sándor (Zeév) 1912
Izsák Magda 1915
Izsák László 1903
Izsák Lipotné 1910
Izsák Ilona 1923
Izsák Jakab 1926
Izsák Vera 1938
Izsák Andor 1939
Izsák Mária 1919
Izsák Regina 1921
Izsák Zsigmond 1888
Izsák Zsigmondné 1888
Izsák Dezső 1919
Izsák Jenő 1929
Izsák Dezsőné 1919
Izsák Julia 1938
Izsák Bernáthné 1910
Izsák Elemér 1890
Izsák Elemérné 1894
Izsák János 1928
Izsák Farkas 1937
Izsák Leó 1905
Izsák Leóné
Izsák Frida 1909
Izsák Imre 1909
Izsák Lajos 1885
Izsák Lajosné 1885
Izsák János 1896

Izsák Klára 1925
Izsák Zsuzsa 1932
Izsák Lina 1886
Izsák Sámuel 1906
Izsák Sámuelné 1909
Izsák Tamás 1942
Izsák Sámuelné 1863
Izsák Szára 1887
Izsák Zseni 1854
Izsák Jakabné 1884
Izsák Teréz 1896
Izsák Eszter 1898
Izsák Gyula 1899
Izsák Antonia 1904
Izsák Fáni 1872
Izsák Leó 1908
Izsák Baba 1911
Izsák György 1938
Izsák Miksa 1910
Izsák Erna 1916
Izsák Péter 1938
Izsák Jonás 1878
Izsák Alexander 1906
Izsák Etelka 1888
Izsák Olga 1911
Izsák Rosália 1874
Izsák Eszter 1893
Junger Jakabné 1886
Junger József 1909
Junger Józsefné 1910
Junger Ágnes 1937
Junger Herman 1875
Junger Hermanné 1882
Junger Samu 1907
Junger Márton 1894
Junger Mártonné 1902
Junger Pál 1926
Jungerman Emil 1874
Jungerman Emilné 1894
Jungerman Zseni 1900

Jungerman Adél 1921
Juster Fáni 1865
Juster Emil 1900
Juster Emilné 1911
Juster Béláné 1913
Juster Zoltánné 1896
Juster Noémi 1938

Katz Adolfné 1876
Katz Dávidné 1906
Katz Erzsébet 1936
Katz Zseni 1937
Katz Sámuel 1942
Katz Károly 1886
Katz Károlyné 1891
Katz Józsefné 1884
Katz Izsó 1911
Katz Jakab 1901
Katzer Giza 1870
Katz Jakabné 1905
Katzer Miklós 1904
Katzer Miklósné 1913
Katzer György 1934
Kádár Adolf 1876
Kádár Ignácz
Kahán Mendel 1910
Kahán Mendelné 1909
Kahán Dora 1936
Kahán Vilmos 1937
Kahán Szilvia 1940
Kahán Bernát 1897
Kahán Bernáthné 1899
Kahán Béla 1940
Kahán Iván 1941
Kahán Malvin 1900
Kahán Hermin 1917
Kahán Sándor 1919
Kahán Ilona 1909
Kahán Gizi 1910
Kahán Czili 1911
Kahán Buba
Kahán Lea
Kahán Slomo
Kahán Linczi
Kahán Cháim
Kahán Levja
Kahán Malvin 1910
Kahán Lázárné 1899
Kahán Sándor 1920
Kahán Szidi 1925
Kató István 1912
Karpf Mózes 1874
Karpf Mózesné 1874
Karpelesz Áron 1900
Karpalesz Áronné 1897
Karpelesz Leopold 1924
Karpelesz Mihály 1926
Karpelesz Izidor 1930
Károly Simon 1874
Károly Simonné
Károly Aranka 1899
Károly Szidonia 1907
Károly Zoltán 1903
Károly Zoltánné 1903
Károly Pál 1934
Károly Endre 1938
Karpelesz Henrick 1924
Kálmán Márton 1899
Kálmán Mártonné 1890
Kálmán Juci 1918
Kálmán Berta 1916
Kálmán Ábrahám 1929
Káin Izidor 1902
Káin Izidorné 1910
Káin Tibor 1935
Kallós Hedvig 1893
Kandel Arturné 1880
Kappel Lázár 1887
Kappel Lázárné 1892
Kapus Samuné 1905
Kaufman Leó 1889
Kaufman Leóné 1893
Kaufman Edith 1925
Kaufman Miklós 1927
Kauderesz Jakabné 1882
Kauderesz Dezső 1910
Kaszovits Jakabné 1899
Kaszovits Karola 1903
Kaszovits Márta 1927
Kaszovits Adrián 1928
Kaszovits Salamon 1928
Kaszovits Salamonné 1910
Kaszovits Krisztina
Kaszovits Mária 1936
Kaszovits Sándor 1909
Kaszovits Sándorné 1906
Kálmán Jakab 1887
Kálmán Olga 1869
Kálmán Helén 1925
Kálmán Rozsi 1926
Kálnai Salamonné 1861
Kallós Hedvig 1893
Kapelovits Dezső 1876
Kasierer
Kasierer Judit 1943
Kapolovits Juda 1879
Kapolovits Judáné 1880
Kaplun Salamon 1887
Kaplun Salamonné
Kaplun Erzsébet 1923
Kaplun Éva 1925
Kaplun Irén 1927
Kaplun Magda 1929
Kaplun Mihály 1932
Kaplun Olga 1930
Kapperl Sándorné 1882
Kelemen Mátyás 1890
Kelemen Mátyásné 1888
Kelemen Izsákné 1862
Kelemen Ibolya 1916

Kelemen Gizella 1914
Kelemen Salamon 1902
Kelemen Sámuelné 1903
Kelemen Simonné 1905
Kelemen Szonja 1939
Kelemen Adolf 1901
Kelemen Samu 1903
Kelemen Zsaneth 1904
Kelemen Szonya 1931
Kelemen Simon 1904
Kelemen Mariska 1904
Kelemen Olga 1907
Kelemen Mátyás 1890
Kelemen Eszter 1890
Kertész Ákos 1897
Kertész Ákosné 1897
Kertész Márton 1928
Kertész Tamara 1933
Kertész Lenke 1898
Kertész Dezső 1888
Kertész Dezsőné 1894
Kertész Vera 1926
Kertész Mórné
Dr. Kertész Andor 1907
Kertész Andorné 1917
Kertész István Gábor 1939
Kertész Mórné 1884
Kertész Mártha 1920
Kertész Andrásné 1904
Kertész Ferencz 1889
Kertész Manóné 1899
Kertész Piroska 1914
Kertész Rudolf 1889
Kertész Renée 1893
Kerkez Samu 1928
Kerkez Szerén
Király Ignácz 1903
Király Elke
Király Ignáczné 1906
Király Lili 1930
Király Sarolta 1898
Kieselslein Mendel 1860
Kiselstein Lázár 1894
Kieselstein Lázárné 1894
Kieselstein Elza 1926
Kieselstein Kálmán 1894
Kieselstein Kálmánné 1900
Kieselstein Lajosné 1903
Kieselstein Márton 1925
Kieselstein Boriska 1928
Kieselstein Margit 1925
Kind Mózes 1906
Kirschblum Salamonné 1912
Kirschblum Lilian 1939
Kiszelniek Sándor 1894
Kitzes Henrich 1873
Kitzes Henrichné 1875
Kohn Adolfné 1873
Kohn Rosa 1920
Kohn Ágnes 1940
Kohn Bernáth
Kohn Borus
Kohn Dezsőné 1909
Kohn Ezekiel 1908
Kohn Ezekielné 1910
Kohn Ernő 1943
Kohn Józsefné 1910
Kohn Jenő 1908
Kohn Jenőné 1906
Kohn Helén 1928
Kohn Izabella 1931
Kohn Márton 1894
Kohn Mártonné 1898
Kohn Mórné 1872
Kohn Sándor 1902
Kohn Márton 1911
Kohn Margit 1935
Kohn Judith 1937
Kohn Klára 1941
Kohn Károly 1942
Kohn Dezsőné 1903
Kohn Imre 1935
Kohn László 1934
Kohn Szerén 1940
Kohn Gábor
Kohn Gyula 1902
Kohn Gyuláné 1906
Kohn Vera 1938
Kohn Henrick 1879
Kohn Henrickné 1883
Kohn Árpád 1896
Kohn Árpádné 1905
Kohn Ákos 1926
Kohn Ottó 1928
Kohn Adolf 1878
Kohn Adolfné 1886
Kohn Berta 1868
Kohn Ernő 1913
Kohn Ernőné 1915
Kohn Helén 1922
Kohn Judith 1940
Kohn Emánuelné 1892
Kohn Emánuel 1890
Kohn Andorné 1914
Kohn Ábrahámné 1912
Kohn Emilia 1934
Kohn Rizi
Kohn Sarolta
Kohn Hermina 1908
Kohn Szeréna 1879
Kohn Jenő 1908
Kohn Jenőné 1910
Kohn Judith 1936
Kohn Klára 1932
Kohn Márton 1934
Kohn Herman 1938
Kohn Mária 1908
Kohn Salamonné 1912

Kohn József 1902
Kohn Erzsébet 1914
Kohn Sándorné 1879
Kohn Szidonia 1906
Kohn Jenő 1861
Kohn Aladár
Kohn Bernáth 1899
Kohn Arthur
Kohn Dezső
Kohn Eduard
Kohn Emil
Kohn Erzsébet
Kohn Éva
Kohn Irén
Kohn Jenő
Kohn Jenőné
Kohn József 1895
Kohn Miklósné 1889
Kohn Gidáliné 1911
Kohn József 1924
Kohn Marianna 1937
Kohn Mihály 1937
Kohn Nora 1942
Dr. Kohn Ármin 1914
Kohn Árminné 1921
Kohn Lajos 1878
Kohn Lajosné 1881
Kohn Berta 1870
Kohn Béláné 1912
Kohn Dávid 1885
Kohn Dávidné 1894
Kohn Dezső 1925
Kohn Miklós 1927
Kohn Simon 1888
Kohn Simonné 1900
Kohn Simonné 1879
Kohn Efráim 1865
Kohn Ferenczné 1905
Kohn Izsó 1901
Kohn Izsóné 1909
Kohn Ottó 1931
Kohn Péter 1940
Kohn Jenő 1895
Kohn Jenőné 1895
Kohn Izabella 1928
Kohn Ernő 1932
Kohn Mária 1925
Kohn Szári 1927
Kohn Mózes 1930
Kohn Teréz 1932
Kohn Mendel 1886
Kohn Mendelné 1889
Kohn Ibolya 1918
Kohn Éva 1923
Kohn Fáni 1896
Kohn Frigyes
Kohn Frigyesné 1905
Kohn Laura 1930
Kohn Szára 1930
Kohn Géza 1893
Kohn Sámuel 1887
Kohn Sámuelné 1887
Kohn Andor 1911
Kohn Ernő 1920
Kohn Gizella 1922
Kohn Jenő 1862
Kohn Karolina 1866
Dr. Kohn Ármin 1914
Kohn Árpád 1896
Kohn Ernő 1922
Kohn Mária 1905
Kohn Sámuel 1889
Kohn Klára 1907
Kohn Jolán 1937
Kohn Maximilian 1905
Kohn Bernáth 1899
Kohn Etelka 1896
Kohn Etus 1913
Kohn Klára 1941
Kohn Károly (Akiba) 1942
Kohn Mihályné 1872
Kohn Zoltánné 1916
Kohn Julika 1942
Kohn Lajosné 1866
Kohn Beili-Bibi 1939
Kohn Szidi 1936
Kohn Áron 1943
Kornhauszer Bernátné 1867
Kornhauszer Dávid 1898
Kornhauszer Berta 1900
Kornhauszer Miki 1900
Korn János 1924
Dr. Komlos Jenő 1878
Komlos Jenőné 1897
Köváry Dezső 1907
Köváry Dezsőné 1917
Köváry Josephine 1911
Köváry Szonja-Dita 1930
Komjáthy Nándor 1869
Komjáthy Nándorné 1870
Komjáthy Klára 1903
Komjáthy Béla 1898
Komjáthy Béláné 1902
Komjáthy Józsefné 1907
Komjáthy Éva 1936
Komjáthy Marianna 1938
Kovács Áhron 1886
Kovács Áhronné (Etelka) 1891
Kovács Éva 1916
Kováts Vilmosné 1870
Kováts Róza 1913
Kováts Józsefné 1886
Kováts Lászlóné (Hedvig) 1913
Kováts György 1940
Kováts Jakab 1875
Kováts Jakabné 1875
Kováts Rózsi 1903

Kováts György
Kovács Pál 1919
König Gyuláné 1873
Kozer Géza 1870
Kozer Gézáne 1859
Kozer Roza 1902
Kozer Károly 1904
Kozer Károlyné 1906
Kozer Ericka 1929
Klein István 1897
Klein Julia 1899
Klein Adolfné 1908
Klein József 1924
Klein Ervin 1938
Klein György 1936
Klein Adolf 1891
Klein Dávid 1927
Klein Béla 1929
Klein Bernáth 1891
Klein Bernáthné 1893
Klein Frida 1907
Klein Ilona
Klein Béláné 1874
Klein Dezső 1925
Klein Teréz 1905
Klein Zoltán 1900
Klein Zoltánné 1900
Klein Dávidné
Klein Herman 1887
Klein Hermanné 1893
Klein Béla 1925
Klein Frida 1931
Klein Józsefné 1918
Klein Egon 1921
Klein György 1941
Klein Izidor 1928
Klein Izsák 1894
Klein Andor 1919
Klein Imre 1928
Klein Iboly 1928

Klein Izidor 1893
Klein Tibor 1920
Klein Izidorné 1893
Klein Pál
Klein Pálné
Klein István 1926
Klein Mihály 1861
Dr. Klein Dezső 1902
Klein Dezsőné 1911
Klein Johánna 1896
Klein Adolfné 1906
Klein Ferenczné 1900
Klein Lia 1931
Klein Anetta 1936
Klein Mihály 1942
Klein Hermanné 1878
Klein Jakab 1888
Klein Jakabné 1870
Klein Dávidné 1907
Klein Ilonka 1920
Klein Mihály 1875
Klein Mihályné 1881
Klein Irén 1906
Klein Hermanné 1908
Klein Adél 1914
Klein Izsákné 1900
Klein Józsefné 1900
Klein Sándor
Klein Edith
Klein Margit
Klein Józsefné 1893
Klein Sándorné 1907
Klein Kató 1922
Klein Zoltánné 1898
Klein Lászlóné 1912
Klein Kató 1939
Klein Mártonné 1873
Klein Andor 1887
Klein Andorné 1905
Dr. Klein Imre 1915

Klein Magda 1921
Krausz Zoltán 1900
Krausz Regina 1929
Krausz Edith 1931
Krausz Zoltánné 1900
Krausz Mórné 1911
Krausz Szidi 1936
Krausz Márton 1897
Krausz Mártonné 1905
Krausz Tibor 1925
Krausz Egon 1927
Krausz Béla 1903
Krausz Béláné 1906
Krausz Ádám 1939
Krauszné, sz. Farkas 1890
Krausz Jenő 1893
Krausz Ella 1904
Krausz Ödön 1883
Krausz Emma 1924
Krausz Irén 1894
Krausz Maxi 1893
Krausz Gábor 1899
Krausz Gáborné 1909
Krausz Ella 1928
Krausz Dávid 1879
Kralovszki Gábor 1882
Krajtenberger Leonné 1888
Krajtenberger Leon 1884
Kramer Benjámin 1865
Kramer Benjáminné 1876
Kramer Regina 1907
Kramer Feigi 1912
Kramer Otzi 1910
Kramer Zoltán 1914
Kramer Sándor 1927
Kruck Mihályné 1896
Kruck Mirjám 1930
Kremer Herman 1906
Kuperstein Berta 1908
Kuperstein Diana 1901

Kuperstein Ida 1904
Kuperstein Verona 1902
Kuperstein Vilmosné 1887
Kolozs Dezsőné 1899
Kolozs Rosa Mária 1933
Kun Adolfné 1862
Kun Ármin 1887
Kun Árminné 1890
Kun Edith 1922

Lajos Eszter 1890
Lajos Miksa 1920
Lajos Lipot 1904
Lajos Lipótné 1910
Lajos Adolfné 1911
Lajos Sári 1918
Lajos Endre 1934
Lajos Imre 1936
Lajos Emil 1938
Lajos Simon 1942
Lajos Eszter 1883
Lajos Sarolta 1904
Lajos Éva 1940
Lajos Miksa 1920
Lankovits Gyula 1893
Lankovits Gyuláné 1892
Lang Mártonné 1890
Lang Lajos 1899
Lang Lajosné (Eszti) 1901
Lang Frigyesné 1906
Lang Julia 1937
Langfeld Laura 1915
Lanzer Adolf 1876
Lanzer Jenő 1883
Lanzer Jenőné 1893
Lanzer Pál 1924
Landau József 1874
Landau Józsefné, (Rivka) 1876
Dr. Landau Andor 1904
Landau Andorné 1908
Landau Ádám
Lanzet Izsák 1900
Lanzet Izsákné 1907
Lanzet Edith 1922
Lanzet Adolf 1924
Lanzet Matild 1927
Lanzet Szerén 1895
Landman Ádám 1940
Landau Mór 1899
Landau Mórné 1901
Landau József 1926
Landau Jehosua 1928
Landau 1930
Landau 1932
Landau 1934
Landau István 1928
László Jakab 1889
László Erzsébet 1895
László Katalin 1926
László Albertné
László Hermin 1864
Lauter Teréz 1880
Lauter Sarolta 1893
Lauter Fánni
Lauter Sarolta 1893
Laszman Arnoldné 1879
Laszman Sándor 1903
Laszman Sándorné 1905
Laszman Egon 1929
Laszman Éva 1935
Lampel Dezső 1900
Lampel Simon 1864
Lampel Rosália 1896
Lampel Amélia 1904
Lampel Regina 1910
Lampel József 1906
Lampel Józsefné 1906
Lázár Sámuel 1882
Lázár Mendel 1888
Lázár Áron 1891
Lázár Áronné 1902
Loránt Gézáné
Landau Pista 1925
Landau Erzsi 1892
Lázár Ibolya 1922
Lázár Erzsébet 1933
Lázár Simon 1867
Lázár Simonné 1901
Lázár Jenő 1928
Dr. Lázár Heinrich 1885
Lázár Heinrichné 1888
Lázár Lajos 1871
Lázár Lajosné
Lázár Robert 1913
Lázár Józsefné 1874
Lázár Sándorné 1886
Lázár Irma 1920
Lázár Sándor 1893
Lázár Sándorné 1897
Lázár Etelka 1895
Lázár Mária 1934
Lázár Samu 1880
Lázár Samuné 1885
Lázár Lajos 1925
Lázár Magda
Lázár Robertné 1913
Lázár Albert 1917
Lázár Editke 1937
Lázár Valike 1943
Lebovits Vilmos 1891
Lebovits Vilmosné 1907
Lebovits Hermanné 1917
Lebovits Regina 1932
Lebovits Józsefné 1905
Lebovits Sándor 1904
Lebovits Sándorné 1905
Lebovits Karmenn 1939
Lebovits Zita 1938
Lebovits Dezső 1905

Lebovits Dezsőné 1904
Lebovits Sarolta 1929
Leibovits Lina 1873
Lebovits Rubin 1930
Lebovits Éva 1943
Lebovits Józsefné 1911
Lebovits Áronné 1888
Lebovits Izsákné 1897
Lebovits Lili 1923
Lebovits Piroska 1925
Lebovits Erzsébet 1928
Lebovits Henrickné
Léb Hugóné 1900
Léb Adolfné 1913
Léb Alfréd 1933
Léb Mendel 1906
Léb Mendelné 1914
Léb Edith 1935
Léb Katalin 1942
Léb Sámuel 1898
Léb Sámuelné 1906
Léb Lajosné 1895
Léb Salamon 1891
Léb Ernő 1917
Léb Salamonné 1890
Léb Szeréna 1908
Dr. Léderer
Léderer Mendel 1886
Léderer Rosália 1889
Léderer Adolf 1900
Léderer Mendel 1881
Léderer Mendelné 1883
Léderer Szerén 1925
Léib Herman 1865
Léib Dezső 1902
Léib Dezsőné 1904
Léib Tibor 1930
Léib Miklós 1932
Lébi Mózes 1898
Lébi Mózesné 1894
Lébi Ottó 1927
Lébi Jakab 1929
Lébi József 1926
Lébi Aliz 1931
Lébi Simon 1933
Lébi Edith 1935
Lébi Mirjám 1938
Löb Dávid 1899
Löb Dávidné 1890
Löb Hajnal 1921
Löb Lajos 1924
Löb Sándor 1925
Löb Szára 1918
Löb Jakab 1889
Löb Jakabné 1909
Löb József 1933
Löb Károly 1938
Löbl Arnold 1896
Löbl Arnoldné 1894
Löbl Hedi 1924
Löbl Jenő 1925
Löbl Herman 1893
Lax Emil 1897
Lax Emilné 1899
Lax Edith 1923
Lax Imre 1925
Lax Éva 1928
Lax Miklós 1926
Lax Tibor 1930
Lax István 1932
Lax Béla 1934
Lax Ervin 1936
Lax Bernáth 1869
Lax Bernáthné 1872
Lax József 1905
Léba Salamon 1891
Léba Salamonné 1887
Léba Záli 1917
Leichtman Mihályné 1878
Leichtag Jenő 1906
Leichtag Jenőné 1911
Leichtag Lea 1938
Leichter Heinrich 1885
Leichter Heinrichné 1900
Leichter Éva 1928
Leicher Dezső 1892
Leicher Dezsőné 1900
Leicher Márton 1926
Leicher Adolf 1929
Leicher Béla 1932
Leicher Piroska 1933
Leicher András 1940
Leifer Májerné 1898
Leifer Rezsin 1906
Leifer Berthalanné 1904
Leifer Reghina 1918
Leifer József 1921
Leifer Herman 1923
Leifer Salamon 1926
Leifer Jechtel 1928
Leifer Áhron 1930
Leifer Ráchel 1933
Leifer Mirjám 1934
Leifer Szára 1937
Leifer Klára 1905
Leifer Fáni 1943
Leizer Lujza 1900
Leghman Iszráel 1900
Leghman Iszráelné 1900
Leghman Edith 1936
Leghman Zsuzsa 1941
Lerner Záli 1907
Lerner Ibolya
Lerner Frida 1931
Lerner Léb 1932
Lefkovits Lipot 1864
Lefkovits Lipotné 1868
Lefkovits Sándor 1897
Lefkovits Géza 1903
Lefkovits Zoltánné 1918

Lefkovits Henrickné 1865
Lefkovits Andorné 1915
Lencz József 1874
Lencz Józsefné 1889
Lencz Irén 1918
Lencz Lipman Zoltán 1914
Lencz Tiborné 1920
Lencz György 1943
Lengyel Alfréd 1895
Lengyel Walter 1926
Leveleki Béláné 1875
Ligeti Dezső 1892
Ligeti Dezsőné 1892
Lindenwald Endre 1894
Lindenwald Endréné 1907
Lindenwald Katalin 1925
Lindelwald Livia 1926
Liesenger Sándor 1894
Liesenger Sándorné 1897
Liezenger Eszter 1934
Liezenger György 1932
Liezenger Nona 1943
Linczer Sámuel 1883
Linczer Sámuelné 1887
Linczer Gézáné 1895
Linczer Adolf 1908
Linczer Adolfné 1909
Linczer Roza 1914
Linczer Rózsi 1919
Linczer Sári 1937
Linczer Hugó 1937
Linczer Ernő 1932
Linczer Katalin 1942
Lieberman Emil 1895
Lieberman Emilné 1899
Lieberman Mór 1868
Lieberman Mórné 1875
Lieberman Erzsébet 1901
Lieberman Helén 1903
Lieberman Ábrahám 1925
Lieberman Sándor 1927
Lieberman Tusi 1929
Lieberman Lázár 1928
Lieberman Judith 1932
Lieberman Eszter 1933
Lieberman Edith 1934
Lieberman Margit 1936
Lieberman Dora 1939
Lieberman Eszter 1893
Lieberman Helén 1899
Lieberman Lipot 1907
Lieberman Lipotné
Lieberman Livia 1938
Lieberman Dora 1940
Lieberman Adolf 1942
Lieberman Szára 1913
Lieberman Lia 1938
Liberman Debora 1940
Liberman Arnold 1942
Lipman Edith,
(Helman) 1922
Lipman Katalin 1942
Lipman Ágnes 1943
Dr. Löwi Ferenc 1869
Dr. Löwi Miklós
Dr. Löwi Miklósné
Dr. Löwi Béla
Löwi Béláné
Löwi Gábor 1943
Löwi Jakab 1877
Löwi Jakabné 1882
Löwi Lázár 1889
Löwi Ernő 1914
Löwi Ernőné 1916
Löwi Naftali 1902
Löwi Naftaliné 1902
Löwi Ernő 1924
Löwi Lajos 1876
Löwi Lajosné 1886
Löwi Sámuel 1866
Löwi Sámuelné
Löwi Farkasné 1919
Löwi Sárika
Löwi Ericka 1919
Löwi László
Löwi Májerné 1872
Löwi Árminné 1870
Löwi Erzsébet 1910
Löwi Jenőné 1910
Löwi József
Löwi Józsefné
Löwi
Löwi
Löwi
Löw Jánosné 1912
Löw Hella 1931
Löw Rebeka 1935
Löpfstein Lázárné 1881
Dr. Löwenstein Lajos 1888
Dr. Lote Lajos
Lote Lajosné 1882
Lote Lázár 1879
Lote Lázárné 1887
Lukácser Lázár 1889
Lukácser Lázárné 1893
Lukács Arthur 1872
Lukács Arthurné 1890
Lukács Marcel 1922
Lukács Vilma 1910
Lukács Dezső 1890
Lukács Dezsőné 1892
Lupu Herman 1894
Lupu Hermanné 1900
Lupu Ignáczné 1864
Lupu Gizella 1893
Lusztig Márton 1905

Madarás Andrásné 1913
Madarás László 1935
Máyer Józsefné 1872

Máyer Ármin 1868
Máyer Árminné 1896
Máyer Gézáné 1916
Máyer Dinora 1915
Máyer Ágnes 1940
Máyer Sándorné 1876
Málé Gizella 1914
Maleck Vilmos 1909
Maleck Vilmosné 1911
Maleck Benjámin 1938
Maleck Baruch 1939
Maleck Hermanné 1908
Maleck Arnold 1937
Maleck József 1936
Maleck Tibor 1938
Maleck Léb 1877
Maleck Lébné 1877
Maleck Mózes 1941
Mandel Mariska 1887
Mandel Izidor 1881
Mandel Izidorné 1883
Mandel Salamonné, Szára 1914
Mandel Ida 1885
Mandel Bella 1911
Mandel Éva 1938
Mandel Judith 1940
Mandel Raphael 1943
Mandel Gézáné 1884
Mandel Heinrichné 1895
Mandel Zipora 1923
Mandel Leopoldné 1913
Mandel Irén 1935
Mandel Izidor 1881
Mandel Izidorné 1883
Mandel Salamonné 1914
Mandel Bella 1919
Mandel Zipora 1923
Mandel Edith 1922
Mandel Béla 1937
Mandel Vilmos 1930
Mandel Ibolya 1941
Mandl Ferencz 1882
Mandl Jehosua-József 1889
Mandl Jehosuáné-Józsefné 1896
Mandl Duci-Sándor 1927
Mandl Öcsi-Imre 1929
Mandl Adolf 1893
Mandl Adolfné-Eszter 1900
Mandl István 1901
Mandl Istvánné
Mandl Éva 1936
Mandl Ágnes 1938
Mandl Erzsébet 1931
Mandl Vera 1933
Mandl Vilmos 1930
Mandel Lajosné 1911
Marmor Mór 1892
Marmor Mórné 1894
Márck Ignácz 1877
Márck Ignáczné
Márck András 1927
Márck Dávid 1930
Márck Rezső 1901
Márck Rezsőné 1906
Márck Béláné 1909
Márck Erzsébet 1917
Márck Albert 1921
Márck Ernő 1942
Márck Farkasné 1876
Márck Lajosné 1911
Márck Mártonné 1889
Márck Éva 1933
Márck Hermanné 1914
Márck Malvin 1912
Márck Olga 1923
Márck Sámuelné 1883
Márck Szerén 1910
Márck Aladárné 1914
Márck Tamás 1942
Dr. Márck Miklós 1895
Márck Miklósné 1906
Markovits Dávidné 1916
Markovits Herman 1943
Markovits Mórné 1902
Markovits Judith 1921
Markovits Dávidné 1884
Markovits Dávid 1878
Markovits Olga 1910
Markovits Mór 1897
Markovits Mórné 1906
Markovits Aranka 1920
Markovits Simon 1935
Markovits Herman 1856
Markovits Ármin 1910
Markovits Árminné 1913
Markovits Salamon 1925
Markovits Zsigmond 1933
Markovits Katalin 1935
Markovits Lujza 1941
Markovits Manó 1877
Markovits Manóné 1878
Markovits Jenő 1891
Markovits Jenőné 1896
Markovits Éva 1926
Dr. Markovits Márton 1883
Markovits Mártonné 1888
Markovits Farkas 1876
Markovits Farkasné 1902
Markovits Rosa 1938
Markovits Salamon 1932
Márton Manóné 1889
Márton Olga 1913
Márton Edith 1934
Márton Márkusz 1895
Márton Márkuszné 1898
Márton Lenke 1915
Márton Hermin 1926

Márton Mór 1882
Márton Mórné 1886
Márton József 1900
Márton Hirschné 1900
Márton Hirsch 1900
Márton Lázár 1891
Márton Lázárné 1882
Márton Ibi 1921
Márton Nándor 1899
Márton Piroska 1900
Márton Rebeka 1880
Márton Mór 1880
Márton Rosa 1915
Márton Lea 1915
Márton Móricz
Márton Regina
Márton Gizella
Márton Lenke
Márton Zseni
Márton Ani
Márton Sarolta
Márton Lajos
Márton Lujza
Márton Marczy
Márkusz Izsák 1898
Márkusz Izsákné 1906
Marosán Ábrahámné 1889
Marosán Hermanné 1885
Marosán Jenőné 1887
Marosán Ferenczné 1910
Marosán Erzsébet 1920
Marosán Márton 1943
Mármarosi Lajos 1901
Mármarosi Lajosné 1911
Mármarosi Éva 1936
Mármarosi Miklós 1934
Mátyás Tiborné 1900
Mátyás Pál 1941
Mátyás Aliz 1928
Mandelmann Ida 1885
Mahlter Arturné 1894
Mann Berta 1861
Mann
Mann
Mann
Melsner Jakab 1861
Mendel Salamonné 1901
Mendel Sándor 1936
Mendel Sámuel 1872
Mendel Sámuelné 1871
Mendel Regina 1862
Mendel Rosa 1885
Mendel Irén 1919
Mendel Lili 1937
Mendel Berta 1874
Mendel Gyula 1872
Mendelsohn Mórné 1886
Mendelovits Hermanné 1880
Mendelovits Kálmán 1899
Mendelovits Kálmánné 1905
Mendelovits Ráchel 1930
Mendelovits Erzsi 1902
Mendelovits Hermanné 1916
Mendelovits Éva 1931
Mendelovits Lili 1942
Mendelovits Tibor 1940
Melczer Mór 1873
Melczer Mórné 1881
Merovits Józsefné 1907
Merovits Adolf 1899
Merovits Adolfné 1901
Merovits Adrianna 1927
Merovits Sándor 1928
Merovits Áron 1889
Merovits Áronné 1895
Merovits Mihály 1901
Merovits Mihályné 1893
Meszer Samu 1881
Meszer Samuné 1892
Meiszter Izsák 1899
Meiszter Izsákné 1897
Meiszter Edith 1934
Meiszter Rosália 1928
Meiszter Erzsébet 1929
Meiselsz Szeréna 1920
Mesztitz Henrickné 1890
Mesztitz Julia 1913
Mesztitz Sándor 1897
Mesztitz Sándorné 1909
Mesztitz Ilona
Mermelstein Salamon 1894
Mermelstein Salamonné 1894
Medgyesi Herman 1887
Medgyesi Hermanné 1897
Mihály Ida 1892
Mihály Jakabné 1870
Mihály Farkasné 1887
Mihály Jakab 1922
Mihály Jolán 1911
Mihály Zelda 1907
Mihály Ödön
Mihály Judith 1932
Mihály Ervin 1934
Mittelman Gizella 1890
Mittelman Dávid 1910
Mittelman Herman 1920
Mittelman György 1935
Mittelman Sára 1938
Mittelman Ilona 1916
Mittelman Farkasné 1879
Mittelman Ármin 1868
Mittelman Benedek 1875
Mittelman Benedekné 1878
Mittelman Bernáthné 1864
Mittelman Ilona 1929
Mittelman Jenőné 1908

Mittelman Sarolta 1931
Mittelman Hedwig 1932
Mittelman József 1905
Mittelman Józsefné 1907
Mittelman Magda 1930
Mittelman Malvin 1928
Mittelman Szára 1933
Mittelman Teréz 1929
Mittelman Endréné 1908
Mittelman Erzsébet 1936
Mittelman Herman 1933
Mittelman Lázár 1936
Mittelman Magda 1934
Mittelman Ágnes 1941
Mittelman Jakabné 1914
Mittelman Paula 1914
Mittelman Izidor 1907
Mittelman Izidorné 1917
Mittelman Jenő 1935
Mittelman Lipot 1939
Mittelman Tibor 1938
Mittelman Eszti, (Dezsőné) 1918
Mittelman Bözsi 1939
Mittler Sámuelné 1888
Mittler Márton 1924
Mittler Dávid 1926
Mittler Szára 1928
Mittelman Ede 1916
Mittelman Edéné 1918
Mittelman Gizella 1875
Mittelman Berta 1872
Mittelman Sári 1931
Mittelman Dezső 1916
Mittelman Berci
Mittelman Szerén
Molnár Vilmosné 1888
Molnár Izidor 1886
Molnár Izidorné 1895
Molnár Emil 1895
Mózes Mór 1902
Mózes Mórné 1904
Mózes Mór 1889
Mózes Mórné 1902
Mózes Helén 1927
Mózes Jenő 1892
Mózes Jenőné 1896
Mózes Józsefné 1870
Mózes Ágnes 1921
Mózes Judith 1925
Mózes Adolf 1913
Mózes Adolfné 1913
Mózes Jakab 1890
Mózes Jakabné
Mózes Márton 1925
Mózes Zseni 1892
Mózes Sándor 1924
Mózes József 1927
Mózes Juliána 1939
Mózes Izsák 1886
Mózes Izsákné 1892
Mózes Mórné 1917
Mózes Gizi 1923
Mózes Ervin 1941
Mózes Mór 1891
Mózes Mórné 1903
Moskovits Leib 1887
Moskovits Gittel 1882
Moskovits Malvin 1910
Moskovits Nelli 1912
Moskovits Szári 1914
Moskovits Mayer 1920
Moskovits Záli 1925
Moskovits Iszráel 1878
Moskovits Iszráelné 1885
Moskovits József 1891
Moskovits Gizella 1924
Moskovits Józsefné 1895
Moskovits Magda 1916
Moskovits Oszkár 1927
Moskovits Márton 1929
Moskovits Zsigmondné
Moskovits Jenőné 1920
Moskovits Moricz 1920
Moskovits Farkas 1876
Moskovits Farkasné 1902
Moskovits Rosa 1938
Moskovits Salamon 1932
Moskovits Ignácz 1887
Moskovits Ignáczné 1889
Moskovits Mihály 1887
Moskovits Mihályné 1896
Morgenstern
Morgenstern
Morgenstern Gyula 1929
Müllstein Henrick 1892
Müllstein Henrickné 1896
Müllstein Béla 1917
Müllstein Piroska 1920
Müller Samuné 1880
Müller Józsefné 1915
Müller József 1901
Müller László 1942
Müller Izsákné 1906
Müller Katalin 1930
Müller Nadja 1931
Müller Mihályné 1904
Müller András 1929
Müller Gita 1930
Muszkál Dezső 1914
Muszkál Izsák 1910
Muszkál Izsákné 1914
Muszkál Rosa 1922
Muzskál Zsigmond 1925
Muszkál Regina 1927
Muszkál Aranka 1928
Muszkál Eduárd 1940
Muszkál Sándor 1942

Nachman Lázárné 1910
Nachman Ilona 1937
Nachman Edith 1940
Nachman Sámuel 1941
Nagy Dezső 1878
Nagy Dezsőné 1901
Nasch József 1907
Nasch Józsefné 1912
Naftali Mózesné 1881
Naftali Szidi 1918
Naftali Eszter 1916
Naftali Béla 1879
Naftali Béláné 1887
Naftali Sándor 1908
Naftali Sándorné 1914
Naftali Ágnes 1934
Naftali József 1894
Naftali Józsefné 1904
Naftali Bálint 1933
Naftali Raymond 1928
Naftali Ervin 1930
Naftali József Jakab
Naftali Ábrahám
(ben József)
Naftali Irén 1914
Naftali Ágnes 1934
Naftali Márta 1932
Naftali Kraszel
Neuman Mór 1890
Neuman Mórné 1892
Neuman Jakab 1916
Neuman Sári 1918
Neuman Piroska 1920
Neuman Magda 1923
Neuman Mendel 1925
Neuman Herman 1883
Neuman Hermanné 1886
Neuman Ábrahám 1923
Neuman Oszkár 1890
Neuman Oszkárné 1894
Neuman Éva 1917
Neuman Irén 1920
Neuman Klára 19338
Neuman Ábrahám 1880
Neuman Ábrahámné 1883
Neuman Mária 1924
Neuman Mózes 1919
Neuman Sári 1922
Neuman Éva 1926
Neufeld Erzsi
Neufeld Arnoldné 1912
Neufeld Eszti 1938
Neufeld Ignácz 1939
Neufeld Malvin 1894
Neufeld Ignáczné 1892
Neufeld Szerén 1917
Neufeld Herman 1919
Neufeld Teréz 1921
Neufeld Izsák 1924
Neufeld Ibolya 1929
Neufeld Helén 1931
Neuhauszer Lajosné 1908
Neuhauszer Erzsébet 1914
Neuhauszer Tibor 1932
Neuhauszer Lia 1934
Niszli Ernő 1882
Niszli Salamon 1877
Niszli Karolla 1903
Niszli Lenke 1914
Niszli Slomo 1884
Niszli Gizella 1909
Niszli József 1907
Niszli Szerén 1909
Niedel Lajosné 1876
Noé Mártonné 1899
Noé Tibor 1927
Noé Márton 1895
Noé Herman 1893
Noe Hermanné 1894
Noé Bernátné 1903
Noé József 1925
Noé Mendel 1927
Noé Jakab 1884
Noé Jakabné 1894
Nuszbaum Berta 1859
Nuszbaum József 1877
Nuszbaum Erzsébet 1901
Nuszbaum Adolf 1882
Nuszbaum Juczi 1895
Nuszbaum Moricz 1894
Nuszbaum Helén 1898
Nuszbaum Lajos 1896
Nuszbaum Viktor 1898
Nuszbaum Sarolta 1901
Nuszbaum Izidor 1902
Nuszbaum Egon 1926
Nuszbaum Frédi 1928
Nuszbaum Éva 1931
Nuszbaum Izidor 1884
Nuszbaum Lajosné 1908
Nuszbaum József 1885
Nuszbaum Józsefné 1905
Nuszbaum Adolf 1876
Nuszbaum Adél 1888
Nuszbaum Herman 1896
Nuszbaum Hermanné 1901
Nuszbaum Klára 1938
Nuszbaum Adolf 1872
Nuszbaum Adolfné 1883
Nuszbaum Anna 1913
Nuszbaum Irma 1915
Nuszbaum Alfréd 1923
Nuszbaum Mór 1888
Nuszbaum Mórné
Nuszbaum Ervin 1926
Nuszbaum Erzsi 1926
Nuszbaum Mártonné 1862
Nuta Mendel 1887
Nuta Szeréna 1918
Nuszbacher Sándor 1907

Nuszbacher Sándorné 1905
Nuszbacher Lidia 1935
Nuszbacher Péter 1939
Nuszbacher Jenőné 1918
Nuszbacher Lia 1919
Nuhburg Márton 1902
Nuhburg Mártonné 1906
Nuhburg Tobiás 1931
Nuhburg Anna 1935
Nuhburg Bernát 1930
Nuhburg Ernő 1943
Nuhburg Regina 1942

Ordentlich Samu 1883
Ordentlich Samuné 1892
Ordentlich Helén 1916
Ordentlich Kálmánné 1920
Ovics Lázárné 1877
Ovics Tamás 1942
Ovics Tibor 1915
Ovics Tiborné (Lili) 1914
Ovics Dezső 1924
Ovics Edith 1928
Ovics József 1895
Ovics Józsefné 1898
Dr. Ovics József 1899
Ovics Józsefné
Ovics Nándorné 1876
Ovics Teréz 1898
Ovics Adolf 1922

Pál Samuné 1907
Pál Alfréd 1930
Pál Vera 1934
Pál Adolfné
Pál Margit 1919
Pál Attila 1940
Pál Józsefné 1915
Pál Magda 1937
Pál Tibor 1943
Pál Béla 1939
Pál Jenőné 1915
Pál Magda 1942
Pál Edith 1939
Pál György 1940
Pál Márkusz 1898
Pál Márkuszné 1909
Pál Ferencz 1934
Pál Henrich 1903
Pál Henrichné 1903
Pál Gyula 1929
Pál Izsák 1880
Pál Árminné 1888
Pál Lajos 1924
Pál Margit 1921
Pál Hermin 1896
Pál Ilonka 1899
Pál Iszráel 1887
Pál Iszráelné
Pál Hermanné 1865
Pál Mózes 1904
Pál Sarolta 1909
Pál Irén 1924
Pál Zoltán 1939
Pál Kató 1938
Pál Sándorné 1887
Pál Vilma 1895
Pálfi Herman 1883
Pálfi Hermanné 1884
Pálfi Edith 1928
Paneth Mózes 1882
Paneth Mózesné 1884
Paneth Dávidné 1868
Paneth Mendelné 1891
Paneth Mendel 1886
Paneth Ákos 1905
Paneth Lipótné 1896
Paneth Zelmus 1874
Paneth Zelmusné 1878
Paneth Jenő 1899
Paneth Ferencz 1916
Paneth Szerén 1900
Paszternack Bernátné 1911
Paszternack Lázár 1941
Paszternack Deardné 1908
Paszternack Bella 1934
Paszternack Jenő 1936
Paszternack Béla 1939
Paszternack Márton 1898
Paszternack Mártonné 1900
Paszternack Izsák 1923
Paszternack Rosa 1927
Paszternack Szerén 1930
Petrancker Mór 1898
Parjesz József 1870
Parjesz Sándor 1876
Parjesz Sándorné 1885
Parjesz József 1910
Petrancker Mórné 1904
Petrancker Samu 1926
Petrancker Gizella 1927
Petrancker Frida 1929
Petrancker Viktor 1906
Petrancker Viktorné 1909
Petrancker Mihály 1936
Petrancker Blanka 1938
Perényi József
Perényi Lajosné 1870
Petrass Gyuláné 1912
Pick György 1912
Pfeffer Adolf 1889
Pfefferman Sámuel 1894
Pfefferman Sámuelné 1897
Pfefferman Flora 1926
Pfefferman Jakab-Jeka 1927
Pfefferman Ervin-Jehuda 1929
Pollák Zsigmond 1878

Pollák Jakab 1887
Pollák Jakabné, Sarolta
Pollák Minta 1917
Pollák Béla 1932
Pollák Bella 1934
Pollák Nelli 1936
Pollák Blanka 1917
Pollák Anna Mária 1921
Pollák Samuné 1869
Pollák József 1878
Pollák Józsefné 1885
Pollák Franciska 1935
Pollák Erzsébet 1937
Pollák Hilda 1942
Pollák Herman 1909
Pollák Eszter 1910
Pollák Kármi
Pollák Eisik
Polacsek Miklós 1897
Polacsek Arthur 1897
Polacsek Arthurné
Polacsek Béláné 1876
Polacsek Benő 1878
Polacsek Benőné 1883
Polacsek Lajos 1907
Polacsek Iboly 1921
Politzer Lili 1910
Politzer Simon 1910
Politzer Albertné 1877
Politzer Erzsébet 1906
Prerám Mártonné 1863
Porjesz Sándor
Porjesz Szerén
Porjesz József
Presszler Juliánné 1898
Propper István 1898
Propper Istvánné 1898
Práger Arnold 1898
Práger Arnoldné 1897
Práger Farkasné 1891
Práger Ibolya 1924
Práger Grete 1933
Práger Hitti 1928

Rafael Adolf 1873
Rafael Adolfné 1883
Rafael Olga 1911
Rafael Izidorné 1920
Rafael Jakab 1925
Radó Ferencz 1873
Radó Ferenczné 1886
Radó Mártonné 1902
Radó Endre 1930
Radó Ernő 1896
Radó Ernőné 1910
Rand Lipotné 1891
Reich Mór 1880
Reich Mórné 1885
Reich Klára 1924
Reich Éva 1926
Reich Boriska 1928
Reich Adolfné 1916
Reich Mária 1884
Reich Péter 1938
Reich Gyuláné 1903
Reich Gizella
Dr. Reiner Mór 1907
Reisz Vilmos 1903
Reisz Vilmosné 1911
Régeni Simon 1886
Régeni Simonné 1892
Régeni Zoltán 1916
Réder Ferenczné 1892
Réder Eleonora 1922
Révész Gyula 1881
Révész Gyuláné 1881
Révész Erzsébet 1905
Révész Katalin 1917
Dr. Révész Ödön 1889
Révész Ödönné 1900
Révész Zsigmond 1892
Révész Zsigmondné 1895
Révész Nomi Ella 1924
Révész Vera 1930
Révész Mártha 1926
Rézmüves Rella 1932
Reizinger Ferencz 1909
Rittman Mór
Rittman Mayer 1895
Rittman Mayerné
Ritter Lipotné 1897
Ritter Fáni 1925
Roth Lajos 1897
Roth Simonné 1871
Roth Sámuel 1896
Roth Sámuelné 1901
Roth Berta 1886
Roth Béla 1884
Roth Béláné 1889
Roth Ernő 1928
Roth Ibolya 1924
Roth Mihály 1898
Roth Mihályné 1905
Roth Adél 1924
Rothstein Aladárné 1916
Roth Katalin 1928
Roth Márton 1887
Roth Mártonné 1900
Roth Béla 1894
Roth Béláné 1903
Rothstein Emanuel 1896
Rothstein Emanuelné 1894
Rothstein Flora 1926
Rothstein Mórné 1870
Rothstein Mária
Rosenberg Péter 1943
Rosenberg Sándorné 1922
Rosenberg Sándor 1918
Rosenthal Mihályné 1893
Rosenthal Miksa 1887

Rosenthal Piroska 1910
Rosenthal Ágnes 1937
Rosenthal Lajosné 1915
Rosenthal Silvia 1916
Rosenzweig Lajosné 1907
Rosenzweig Emil 1930
Rosenzweig Ibolya 1932
Rosner Zsigmond 1882
Rosner Zsigmondné 1893
Rosner Herman 1876
Rosner Hermanné 1876
Rosner Ilona 1906
Rosenstein Vilmos 1895
Rosenstein Vilmosné 1908
Rosmann Ágnes 1932
Rosmann Elemérné 1911
Rosmann Henrich 1891
Rosmann Henrichné 1899
Rosmann Márton 1880
Rosmann Mártonné 1886
Rosmann Albertné 1875
Rosmann Izsák 1890
Rosmann Izsákné, Frida 1890
Rosmann László 1926
Rosmann Anna Vera 1932
Rosmann Jakabné 1856
Rosmann Lorántné 1919
Rosenfeld Áron 1900
Rosenfeld Áronné 1898
Rosenfeld Dávid 1928
Rosenfeld Lajos 1861
Rosenfeld Lajosné 1861
Rosenfeld Lili 1926
Rosenfeld Sarolta 1906
Dr. Rosenfeld Adolf 1885
Rosenfeld József 1871
Rosenfeld Lajos 1898
Rosenfeld Lajosné 1905
Rosenfeld Magda 1925
Rosenfeld Samu 1893
Rosenfeld Samuné 1893
Rosenfeld Ágnes 1935
Rosenfeld Berta 1902
Rosenfeld Géza 1892
Rosenfeld Gézáné 1904
Rosenfeld Gizella 1902
Rosenfeld Dávid 1880
Rosenfeld Dávidné 1880
Rosenfeld Béla 1925
Rosenfeld Lajosné 1907
Rosenfeld Risa 1934
Rosenfeld Elza 1936
Rosenfeld Efráim 1938
Rosenfeld Dávid 1941
Rosenfeld Dávid 1937
Rosenfeld Henrick 1890
Rosenfeld Henrickné 1897
Rosenfeld József 1881
Rosenfeld Józsefné 1888
Rosenfeld Imre 1940
Rosenfeld Sándorné 1913
Rosenfeld Jakabné 1902
Rosenfeld Mórné 1913
Rosenfeld Herman 1942
Rosenfeld Szerén 1916
Rosenfeld Sári 1917
Rosenfeld Rosa 1930
Rosenfeld Fáni 1926
Rosenfeld Herman 1939
Rosenfeld Jenő 1886
Rosenfeld Jenőné 1908
Rosenfeld Vilmos 1897
Rosenfeld Szidonia 1894
Rosenfeld Sándor 1927
Rosenfeld Elisheva 1906
Rosenfeld Péter 1936
Rosenfeld Endréné 1913
Rosenfeld Ádám 1938
Rosenfeld Zseni 1878
Rosenbaum Ábrahám 1895
Rosenbaum Ábrahámné 1905
Rosenbaum Benő 1929
Rosenbaum Iszráel 1882
Rosenbaum Jakab 1887
Rosenbaum Jakabné 1887
Rosenbaum Rosa 1919
Rosenbaum Herman 1882
Rosenbaum Hermanné 1897
Rosenbaum Erzsébet 1925
Rosenbaum Ferencz 1926
Rosenbaum Salamon 1928
Rosenfeld Feri 1923
Rosman Mór 1888
Rosman Sári 1893
Rosman Jenő 1914
Rosman Béla 1919
Rosman Bözsi 1927
Rosman Béla 1921
Rosman Manczi 1920
Rosman Helén 1922
Rosman Regina 1892
Rosenblum Salamonné 1895
Rózsa Miklós 1896
Rózsa Miklósné 1896
Rózsa Judith 1924
Rosman Helén 1905
Rosman Mihály 1898
Rosman Mária 1896
Rosman Lili 1913
Rosenberg Bracha 1885
Rittman Mayer
Rittman Márton
Rittman Magda
Robitsek Vilmos 1873
Robitsek Vilmosné 1881
Rothbart Pál 1902

Rothbart Lászlóné 1922
Rothbart Tamás 1932
Rothbart Ágnes 1941
Rothman Józsefné 1916
Rothman Noemi, Veronika 1938
Rothman Mór 1881
Rothman Mórné 1889
Ruttner Herman 1906
Ruttner Zsuzsána 1927
Ruttner Béni 1884
Ruttner Béniné 1884
Ruttner Debora 1922
Ruttner Frida 1935
Ruttner Zoltán 1919
Rufel Ábrahámné 1880
Rufel Lajos 1892
Rufel Lajosné 1896
Rufel Rudolf 1930
Rufel Bernát 1925
Rufel Hánni
Rufel Mina
Rufel József
Rufel Berta
Rufel Matild
Ruvel Dezső 1897
Ruvel Dezsőné, Szerén 1899
Ruvel András 1926
Ruvel Mihály 1932
Ruvel Sámuel 1871
Ruvel Sámuelné, Tobe 1872
Ruvel Miksáné 1915
Ruvel Artur 1940
Ruvel Béla 1895
Ruvel Sári 1911
Ruvel Artur 1942
Ruvel József 1906
Ruvel Sándor 1908
Ruvel Szerén 1899
Ruvel Roza 1906
Ruvel Elimelech 1940
Rubin Emanuel
Rubin Fülöp 1892
Rubin Fülöpné 1891
Rubin Márton
Rubin Dezső 1925
Rubin Géza
Rubin Mihály 1927
Rubin Adofl
Rubin Mózes 1929
Rubin Herman
Rudich Osiás 1872
Rudich Osiásné 1875
Rudich Zseni 1908

Salamon Ida 1906
Salamon Béla 1889
Salamon Béláné 1890
Salamon Margit 1910
Salamon Sándorné 1917
Salamon György 1935
Salamon Edith 1938
Salamon Karmella 1940
Salamon Balázs 1943
Salamon Izsák 1903
Salamon Izsákné 1913
Salamon Lili 1932
Salamon József 1927
Salamon Matild 1935
Salamon Irén 1939
Salamon Mendel 1942
Salamon Ferencz 1944
Salamon Dávidné 1886
Salamon József 1886
Salamon György 1886
Salamon Józsefné 1888
Salamon Lajos
Salamon Lajosné
Salamon Szerén 1924
Salamon Lea 1927
Salamon Gyula 1894
Salamon Gyuláné 1901
Salamon Szára 1922
Salamon Lázár 1901
Salamon Lázárné 1906
Salamon Iboly 1936
Salamon Ábrahámné 1908
Salamon Edith 1938
Salamon Ábrahám 1900
Salamon Edith 1941
Salamon Tibor 1943
Salamon Arturné 1906
Salamon Gábor 1935
Salamon Jakab 1888
Salamon Jakabné 1887
Salamon Józsefné 1897
Salamon József 1897
Salamon Olga 1929
Salamon Tibor 1924
Salamon Sámuel 1877
Salamon Sámuelné 1885
Salamon Ernőné 1906
Salamon Hermanné 1872
Salamon Erzsébet 1905
Salamon László 1925
Salamon Samu 1899
Salamon Sarolta
Salamonovits József 1886
Salamonovits Józsefné
Salamon Szára 1920
Salamon György 1944
Salamon Regina 1883
Salamon Teréz 1886
Salamon Eszti 1892
Salamon Gizi 1895
Salamon Margit 1920
Salamon Edith 1942
Salamon Márton 1906

Salamon Mártonné 1910
Sámuel Hischné 1864
Sámuel Albertné 1884
Sámuel Gizella 1903
Sámuel Benő 1900
Sámuel Benőné 1902
Sámuel Zelmus 1929
Sámuel Éva 1934
Sámuel Lea 1927
Sámuel Henrick 1933
Sámuel Farkas 1861
Dr. Sámuel Sámuel 1886
Sámuel Sámuelné
Sándor Mór 1885
Sándor Mórné 1905
Sándor Ágnes 1928
Sajovits Izidor 1896
Sajovits Izidorné 1900
Sajovits Magda 1928
Sajovits Ottó 1930
Sajovits Bélláné 1911
Sajovits Tamás 1938
Sajovits Mariska 1900
Sajovits Emil 1868
Sajovits Adél 1878
Sándor Moricz 1867
Sándor Moriczné 1887
Sándor Ibolya 1915
Sándor Klára
Sárkány Márkusz 1875
Sárkány Márkuszné 1875
Sámson Ferencz 1893
Sámson Ferenczné 1902
Sámson Mária 1923
Dr. Sámson József 1893
Sámson Józsefné
Sámson Zuzsa 1933
Sándor Dávid 1900
Sándor Dávidné 1902
Sándor Ida 1924
Sándor Mihály 1925
Sándor Ernő 1929
Sándor Éva 1934
Sándor Irén 1900
Sándor Ágnes 1927
Szalai György 1936
Sándor Vámos 1890
Szalai Jenőné 1908
Szalai Edith 1931
Szalai Hermanné 1918
Szalai Ervin 1935
Szalai Endre 1937
Szántó Sándor 1893
Szántó Mihályné 1895
Szántó Ervin 1926
Szántó Jakab 1882
Szántó Jakabné 1882
Szántó Lipotné 1918
Szántó Ervin 1902
Szántó György 1939
Szántó Ernő 1917
Szántó Józsa 1912
Szántó Margit 1913
Szántó Lajosné 1883
Szántó Richárd 1880
Szántó Richárdné 1883
Szántó Samu 1877
Szántó Samuné 1882
Szabadkai Miklós 1886
Szabó Emil 1892
Szabó Emilné
Szabó Dezső 1913
Szabó Aliz
Szabó Vilmos 1896
Szabó Vilmosné 1899
Szabó Klára 1935
Szabó Lili 1933
Szabó Mártonné 1916
Szabó Judith 1927
Szabó Márta 1933
Szabó Márton 1907
Szabó Jenő 1931
Szabó Ernő 1940
Szabó Ottó 1933
Szabó Éva 1940
Sarer József 1885
Sarer Józsefné 1886
Sarer Sándorné 1854
Sarer Dora 1939
Sarer Dezsőné 1915
Scharer Márton 1869
Scharer Mártonné 1872
Scharer Margit 1912
Scharer Dezső 1914
Schafer Zsigmondné 1912
Schafer Brunó 1938
Schafer Izidorné
Schapira Samuné 1909
Schapira Samu 1906
Schafer Miksa 1879
Schafer Miksáné 1883
Schwartz Mendel 1889
Schwartz Mendelné 1886
Schwartz Clementine 1920
Schwartz György 1938
Schwartz Judith 1940
Schwartz Lázár 1902
Schwartz Lázárné 1879
Schwartz Margit 1900
Schwartz Tibor 1936
Schwartz Samu 1898
Schwartz Samuné 1903
Schwartz Miklós 1929
Schwartz Henrick 1878
Schwartz Henrickné 1868
Schwartz Nina 1899
Schwartz Ábrahám 1891
Schwartz Ábrahámné
Schwartz Alajos 1901
Schwartz Alajosné 1902

Schwartz Judith 1925
Schwartz Áron Dávid 1868
Schwartz Edéné 1918
Schwartz Eszter 1918
Schwartz Herminne 1880
Schwartz Dávid
Schwartz Helén 1905
Schwartz Iszráelné 1875
Schwartz Regina 1909
Seidner Mózesné 1865
Seidler Izsó 1883
Seidler Izsóné 1891
Seidler Rózsi 1898
Seidler Izsák 1886
Seidler Karolina 1890
Seiffer Árpádné 1912
Seiffer Ottó 1938
Seiffer Bernátné 1882
Seiler Samu 1884
Seiler Samuné
Senensieb Béláné 1890
Senensieb Béla 1892
Senensieb Jenő 1886
Senensieb Jenőné 1897
Senensieb Ernő 1899
Senensieb Ernőné 1909
Senensieb Magdolna 1930
Dr. Székely Manó 1879
Székely Jenőné 1882
Székely Anna 1910
Székely Arturné 1870
Székely Endre 1919
Székely Herman 1885
Székely Hermanné 1887
Székely Ferencz 1883
Székely Judit 1925
Székely Lajosné 1901
Szegál Herman 1929
Szegál Monte 1932
Szegál Rózsi 1930
Szegő Vilmos 1891
Szegő Vilmosné 1897
Szegő István 1938
Szegő Ágnes 1936
Szegedi Kálmánné 1893
Szelenka Sámuel 1891
Szelenka Sámuelné 1899
Sebestyén Vilmos 1881
Sebestyén Vilmosné 1883
Sebestyén Bernát 1868
Sebestyén Bernátné 1870
Sebestyén István 1917
Serbu Lipot 1862
Serbu Saul 1898
Serbu Saulné 1904
Serbu Sarolta 1925
Serbu Gyula 1927
Seinsovits József 1890
Seinsovits Józsefné 1891
Seinsovits Rózsi 1922
Schapira Samu 1906
Schapira Samuné 1909
Scheiner Leó 1889
Scheiner Árminné 1911
Scheiner Margit 1907
Schneidel Leó 1889
Schönblum Mici 1919
Schönblum Gabriella 1942
Schönblum Chája 1944
Schönberger Mór 1884
Schönberger Mórné 1890
Schönberger Dávid 1874
Schönberger Dávidné 1877
Schönbrun Józsefné 1907
Schönbrun Gabriella 1942
Schönbrun Mór 1873
Schönbrun Mórné 1881
Schönbrun Veronika 1944
Schönbrun Jenőné 1914
Schönbrun Lajosné 1920
Schönbrun Miklós 1941
Schönbrun Béláné 1920
Schönfeld Ella 1934
Schönfeld Nándorné 1901
Schönfeld Rosa 1927
Schönfeld Lili 1932
Schönfeld Salamon 1939
Schönfeld Edith 1941
Schönfeld Klára 1939
Schönfeld Rosa 1938
Schönfeld Sándorné 1909
Schön Béla 1897
Schön Béláné 1897
Schön Bella 1902
Schön Edith 1930
Schön Iszráel 1929
Schön Judith 1935
Schön Mendel 1893
Schön Mendelné 1898
Schön Mira 1919
Schön Ödön 1888
Schön Ödönné
Schönfeld Jakab 1872
Schönfeld Jakabné 1883
Schönfeld Zoltánné 1906
Schönfeld Irén 1924
Schönfeld István 1935
Schönfeld Márton 1894
Schönfeld Mártonné 1897
Schönfeld Edit 1935
Schönfeld Ágnes 1939
Schönfeld Magdolna 1919
Schönfeld Beti 1897
Schönfeld Sári 1938
Schönberger Dezső 1884
Schönberger Erzsébet 1919
Schönberger Jenő 1888
Schönberger Jenőné 1886
Schönberger Margit 1917
Schönberger Izsák 1908

Schönberger Izsákné 1911
Schönberger Nelli 1939
Schönberger Rosa 1937
Schönberger János 1941
Schulenson József 1888
Schulenson Józsefné 1895
Schulenson Dora 1919
Schulenson Matild 1925
Schulenson Mártonné 1922
Schulenson Eleonora 1929
Schulenson Ernő 1935
Schulenson Mária 1944
Schnitzer Cecilia 1887
Schnitzler Sarolta 1868
Schnitzer Sári 1917
Schnitzer Lajos 1878
Schnitzer Adolfné 1911
Schnitzer Edit 1936
Schnitzer Ernő 1937
Schnitzer Rosa 1906
Schnitzer Bernátné 1881
Schnitzer Andorné 1914
Schnitzer György 1933
Schnitzer István 1935
Schnitzer Lajosné 1882
Schnitzer Ottó 1944
Schnitzer Rosa 1942
Schnitzer Jenőné 1912
Schweitzer Izráelné 1876
Schweitzer János 1896
Schweitzer László 1915
Schweitzer Ilona 1928
Schwimmer Jenő 1903
Schwimmer Jenőné, Rachel 1903
Schwimmer Magda 1929
Schwimmer Ervin 1930
Schwimmer Hugó 1936
Schwimmer Judit 1932
Schreiber Ernőné 1895
Schreiber Ernő 1895
Schwartz Nándor 1887
Schwartz Nándorné 1885
Schwartz Izsák 1905
Schwartz Lázár 1902
Schwartz Ernőné 1917
Schwartz György 1938
Schwartz Adolfné 1888
Schwarzt Sámuelné 1915
Schwartz Ábrahámné 1907
Schwartz Endre 1935
Schwartz Katalin 1930
Schwartz Berta
Schwartz Béla 1900
Schwartz Dora
Schwartz Farkas 1880
Schwartz Mihályné 1891
Schwartz Márton 1935
Schwartz Pepi 1908
Schwartz Sarolta 1927
Schwartz Endre 1901
Schwartz Endréné 1911
Schwartz Gábor 1901
Schwartz Gáborné 1911
Schwartz Manó 1893
Schwartz Manóné 1903
Schwartz Nándorné 1914
Schwartz Ábrahám
Schwartz Ilonka
Schwartz Henrik 1922
Schwartz Ernő (Eli) 1923
Schwartz Luci 1925
Schreiber Lajosné 1909
Schreiber Zsigmond 1879
Scherzer Józsefné 1908
Scherzer Oriel 1942
Schneck Salamon 1899
Schneck Salamonné 1903
Schneck Eszter 1940
Schlesinger Gizella 1899
Schlesinger Sarolta 1898
Scheffer Bernát 1886
Scheffer Bernátné 1898
Scheffer József 1893
Scheffer Józsefné 1901
Scheffer Miklós 1927
Scheffer Lujza 1931
Schlomovits József 1894
Schlomovits Józsefné 1896
Silbermann Margit 1916
Silbinger Mór 1895
Silbinger Mórné
Silbinger Leontina 1925
Silbinger Jenő 1928
Silbinger Mózes 1904
Silbinger Mózesné 1904
Silbinger Anna 1934
Silbinger Judit 1937
Silbinger Tamara 1935
Silbinger Márta 1932
Silbinger Dávidné 1863
Silbinger Ágnes 1895
Silbinger Sándor 1894
Silbinger Izsák 1898
Silbinger Izsákné 1908
Silbinger Ernő 1943
Silberberg Laura 1908
Silberberg Margit 1916
Silberberg Béláné 1913
Silberberg Roland 1939
Silberstein Izsák 1892
Silberstein Izsákné 1894
Silberstein József 1927
Silberstein Rosa 1930
Silberschatz Berta 1872
Silman Lajos 1886
Silman Lajosné

Szilágyi Árpádné 1905
Szilágyi Izidor 1875
Szilágyi Erzsébet 1903
Szilágyi András 1903
Szilássi Mórné 1887
Szilárd Samu 1880
Szilárd Samuné 1886
Sichermann Dávid 1881
Sichermann Mária 1906
Sichermann Pepi 1903
Sicherman Jolán 1917
Sichermann Henrickné 1914
Simon Stefánia 1913
Simon Judit 1938
Simon József 1941
Simon Herman 1864
Simon Márton 1874
Simon Mártonné 1874
Simon Nurit 1935
Simon Zoltán 1898
Simon Zoltánné 1907
Simon Márton 1898
Simon Viktoria 1902
Simon Hersch 1865
Simon Erzsébet 1914
Simon Andor 1909
Simon Andorné 1913
Simon Jenő 1936
Simon Tibor 1938
Simon Éva 1939
Simon Albert 1868
Simon Albertné 1881
Simon Andor 1900
Simon Béla 1855
Simon Béláné
Simon Judit 1935
Simon Lili 1939
Simon Árpádné 1900
Simon Béla 1931
Simon Ilona 1937
Simon Izráel 1932
Simon Lajos 1898
Simon Lajosné 1906
Simon Regina 1934
Simon Dezsőné 1915
Simon Judit 1937
Simon Izsák 1877
Simon Izsákné 1882
Simon Márton 1914
Simon Erzsébet 1931
Simonyi Ignáczné 1870
Simon Edit 1915
Simon Helén 1913
Simon Izsó 1885
Simon Ilona 1890
Simon Margit 1910
Simon Moritz 1886
Simon Verona 1884
Simon Herman 1917
Simon Heléna 1924
Simon Dávidné 1887
Simon Klári 1911
Simon Sámuelné 1883
Simon Sándorné 1902
Simon Vera 1931
Simon Adolf 1889
Simon Adolfné 1888
Simon Mihály 1925
Simon Edit 1927
Simon Irma
Simon Izsák 1930
Simon Márton
Singer Pinkász 1894
Singer Pinkászné
Singer Edit 1922
Singer Klára 1927
Singer Rosa 1929
Singer Ferenc 1931
Singer Vera 1934
Singer Miklós 1936
Singer Ernő 1898
Singer Ernőné 1906
Singer Éva 1928
Singer Mirjám 1931
Singer Akiba 1922
Singer Samu-Soli 1901
Singer Samuné, Amália 1901
Singer Ferencz 1926
Singer Miklós 1928
Singer Éva 1930
Singer Ákos 1922
Singer Gézáné 1913
Singer Ernő 1942
Singer Mór
Singer Kató 1926
Singer Magda 1929
Singer Viktoria 1938
Sirotta Wachman 1864
Sirotta Wachmanné 1880
Sirotta Tibor 1933
Somogyi Sándor 1884
Somogyi Sándorné 1896
Sommer Lipot 1884
Sommer Lipotné 1884
Sommer Lili 1923
Szentszéki Béla 1894
Szentszéki Miklósné 1872
Szőcs Béláné 1896
Szofer Manó — főrabbi 1880
Szofer Manóné 1890
Szofer Jakab 1921
Szofer Samuel — rabbi 1913
Szofer Sámuelné
Szofer Sarolta 1923
Szofer Simon 1925
Sonenstein Nándor 1901
Spierer Izsák 1919

Spierer Lázár 1879
Spierer Lázárné 1888
Spéter Salamonné 1913
Spéter Nora 1940
Spierer Farkas 1898
Spierer Farkasné 1902
Spierer Erna 1928
Spierer Mirjám 1930
Spierer Izsákné 1878
Spierer Pálné 1914
Spierer Aranka 1911
Spierer Erzsébet 1940
Sporn Imréné 1907
Sporn Miklós 1942
Springer Ármin 1879
Springer Árminné 1879
Spitzer Sándor 1884
Spitzer Sándorné 1882
Spierer Farkas 1886
Spierer Farkasné 1886
Spielman Mór 1878
Spielman Mórné 1891
Spiegel Adolf 1880
Spiegel Adolfné 1884
Spierer Rezsin 1911
Spierer Jakabné
Spierer Teréz 1905
Spierer Magdus 1940
Spierer Dávid 1899
Spierer Mina 1898
Spierer Seindi 1931
Spierer Kató 1934
Spierer Éva 1937
Spielman Mór 1878
Spielman Mórné, Szeréna 1886
Stern József 1907
Steinberger Mózes 1894
Steinberger Mózesné 1896
Steinberger Médi 1924
Steinberger Gyula 1927
Steinberger Jenő 1922
Steinberger Izsák 1930
Steinberger Andor 1922
Steinberger Lajos 1880
Steinberger Lajosné 1889
Steinberger Sámuel 1894
Steinberger Ernő 1897
Steinberger Etel 1892
Steuer Jakab 1903
Steuer Jakabné
Steuer Tivadar
Steinmetz Mózesné 1912
Steinmetz Frédi 1942
Steinmetz Ernő 1940
Stern Lipot 1889
Stern Lipotné 1888
Stern Jakabné 1870
Stern Amrám 1919
Stern Rebeka 1877
Strasman Gyuláné 1881
Steinfeld Dezső 1896
Stein Ignácz 1888
Stein Ignáczné 1895
Stein József 1926
Stein Olga
Stein Ernő 1901
Stein Ernőné 1904
Stein Judit 1938
Stein Livia-Szára 1944
Stein Ábrahám 1915
Stein Benczi 1941
Stein Herczné 1918
Stein Mária 1885
Stein György 1927
Stein Pál 1930
Stein Szára 1944
Stein Rozsa 1900
Stein Manó 1890
Stein Mariska 1885
Stein Judit 1927
Stein Sámuelné 1900
Stein Manó 1890
Stein Manóné 1900
Stein Samu 1896
Stein Salamonné 1868
Stein Aranka 1918
Stein Salamon
Stein Géza 1896
Stein Szára 1925
Stein Adolf 1897
Stein Regina 1899
Stein Lili 1937
Stein Olga 1940
Stein Sándorné 1911
Stein Adolf 1932
Stein Dávid 1929
Stein Lajos 1902
Stein Lajosné 1906
Stein István 1917
Steiner Károly 1911
Steiner Béláné 1914
Steinmetz Náthán 1901
Steinmetz Nátánné 1900
Steinmetz Lajos 1928
Steinmetz Viktor 1929
Steinmetz Samu 1930
Steinmetz Lola 1932
Sternardt Lászlóné 1919
Sternardt György 1943
Steinfeld Áron 1896
Steinfeld Áronné 1897
Steinfeld Tibor 1928
Strul Herman 1892
Strul Hermanné 1896
Strul Lipot 1890
Strul Lipotné 1895
Strul Andor 1919
Strul Izsó 1925
Strul Frida 1927

Strul Mihály 1929
Strul Mirjám 1938
Strul Dina 1931
Strul Manóné 1918
Strul Mórné 1886
Strul József 1907
Strul Józsefné 1907
Strul György 1939
Strul Jakab 1889
Strul Jakabné 1897
Strul Mórné 1914
Strul Mirjám 1938
Strul Ádám 1943
Strul Rélli 1938
Strul Samu 1903
Strul Izsákné 1893
Strul Melánia 1922
Strul Etel 1916
Strul József 1884
Strul Józsefné 1887
Strul Fülöp 1899
Strul Fülöpné
Strul Magda 1927
Stroli Jenő 1893
Stroli Jenőné 1887
Stern Simon-Dávid 1913
Stern Dávidné 1914
Stern Rezső 1934
Dr. Szücs László 1909
Szücs Lászlóné 1910
Susmann Salamon 1890
Susmann Salamonné 1898
Simon Dezsőné-Edith
Simon Andor 1900
Simon Judith
Simon Béla 1855
Simon Béláné
Simon Judith 1935
Simon Lili 1939
Simon Zoltánné 1902
Simon Nurith 1938
Simon Mór
Simon Mórné
Serbu Lipot 1862
Schreter Miklós 1892
Schreter Miklósné 1893
Svéd Vilmosné 1910
Szegő Vilmos
Székely Arthurné 1876
Stiler Imre 1931
Spirer Rivka 1910
Spirer Dávid 1908
Spirer Szimcha 1940
Spirer Mose 1942
Spirer Rebeka 1942

Tatár Béla 1902
Tatár Béláné 1902
Taub Izidor 1899
Taub József 1927
Taub Rezső 1930
Taub Géza 1933
Taub Gizella 1935
Taubman János 1902
Taubman Jánosné
Taubman Józsefné 1879
Taffler Henrick 1898
Tabak Jani 1928
Dr. Tischler Jenő 1883
Tischler Jenőné 1892
Tischler Miklós 1902
Tihanyi Dezső 1907
Tihanyi Dezsőné 1910
Tihanyi Ádám 1938
Tihanyi József 1941
Tihanyi Ignácz 1871
Tihanyi Mórné 1882
Tihanyi Jenő 1913
Tihanyi Lajosné 1879
Tihanyi Márton 1910
Tihanyi Rozsi 1908
Tihanyi Rosa 1904
Tischler Izidor 1877
Tischler Izidorné 1887
Tischler Lajos 1904
Tischler Roland 1937
Dr. Teszler Herman 1912
Tobiás Salamon 1887
Tobiás Salamonné 1886
Tobiás Joel 1926
Tobiás Anna 1924
Tobiás Lázár 1922
Tobiás Szidonia 1941
Traub Herman 1899
Traub Mór 1869
Traub Mórné 1883
Traubkatz Henrick 1908
Traubkatz Henrickné 1910
Traubkatz Zoltán 1942
Turóczy Albertné 1894
Trencsiner Flora 1905

Ungár László 1894
Ungár Lászlóné 1910
Ungár Lázárné 1912
Ungár Lázár 1902
Ungár Éva 1936
Ungár Erzsébet 1941
Ungár Sándor 1940
Ungár Helén 1943
Ungár Ilona 1941
Ungár Izsákné 1907
Ungár Mária 1893
Ungár Mór 1862
Ungár Márton 1940
Urmánczi Jeromosné 1909
Unterberger Adolf 1884
Unterberger Adolfné 1887
Unterberger Elek 1880
Unterberger Szidonia 1919

Unterberger Manóné 1913
Unterberger Regina 1903

Váradi Jenőné 1894
Váradi Mendel 1890
Váradi Mendelné 1891
Váradi Dezső 1917
Váradi Szerén 1920
Váradi Magda 1927
Váradi Edith 1921
Vajda Manóné 1848
Vajda Ferdinándné 1904
Vajda Magda 1921
Vajda Zsuzsa 1941
Várnai Győző 1900
Várnai Győzőné 1900
Dr. Váb Áron 1882
Váb Áronné 1881
Vas Albert 1885
Vas Albertné 1888
Vas Szerén 1912
Vas Gyuláné 1883
Vámos Sándor 1884
Vámos Sándorné 1899
Vámos Éva 1921
Vámos Ágnes 1924
Vég Jenőné 1903
Vég János 1925
Dr. Vértes György 1912
Vértes Györgyné 1912
Vértes Sándor 1913
Vértes Sándorné
Vértes Simon 1882
Vértes Simonné 1886
Vernstock Ignácz 1875
Vogel József 1920

Wald Dávid 1890
Wald Dávidné 1894
Wald Gyula
Wald Benő 1923
Wald Mirjám 1927
Wartenberg Helén 1907
Wartenberg Izsák 1872
Wartenberg Rivka 1876
Wartenberg Zsigmond 1922
Wartenberg Ilona 1926
Wartenberg Jenőné 1907
Wartenberg Gizella 1905
Wartenberg Lajos 1928
Walter Béla
Walter Béláné 1897
Walter Ehud 1926
Walter Rózsi 1898
Walter Karmela 1927
Walter Mendel 1898
Walter Mendelné 1898
Walter Mózesné 1915
Walter Salamon 1881
Walter Salamonné 1887
Walter Rózsi 1925
Walter Raula 1938
Walter Klári 1927
Walter Frida 1929
Walter Herman 1936
Walter Ilona 1939
Walter Izidor 1931
Walter Francika 1941
Walter József 1944
Weisz Miklós 1887
Weisz Menyhért 1883
Weisz Menyhértné 1888
Weisz Miklósné 1889
Weisz Sándor 1913
Weisz Mirjám 1920
Weisz Máyer 1926
Weisz Jeremiásné 1892
Weisz Józsefné 1918
Weisz József
Weisz Károlyné 1886
Weisz Lea 1920
Weisz Májer 1932
Weisz Márton 1941
Weisz Éliász 1882
Weisz Éliászné
Weisz Herman 1909
Weisz Herminna 1914
Weisz Ella 1910
Weisz Dávidné 1916
Weisz Éva 1924
Weisz Frida 1931
Weisz Ábrahám 1931
Weisz Benjámin 1936
Weisz Egon 1938
Weisz Herman 1909
Weisz Hermanné
Weisz Gyula 1901
Weisz Gyuláné 1899
Weisz Ödön 1906
Weisz Nusi 1912
Weisz Ágnes 1929
Weisz Jakabné 1872
Weisz Tamás 1934
Weisz Vilmosné 1866
Weisz Mózesné
Weisz Sámuel 1927
Weisz Szidonia 1916
Weisz Berger Kató
Weisz Sámuelné 1872
Weisz Jenőné 1897
Weisz Margit 1934
Weisz Ibolya 1931
Weisz Aladár 1885
Weisz Aladárné 1891
Weisz Elek 1886
Weisz Elekné
Weisz Egon 1928
Weisz Ernő 1935
Weisz Lipótné 1913
Weisz Mária 1928

Weisz Mirjám 1936
Weisz Mór 1914
Weisz Piroska 1938
Weisz Sándorné 1878
Weisz Arnold 1901
Weisz Arnoldné 1897
Weisz Sándor 1930
Weisz Bernátné 1860
Weisz Sándor 1896
Weisz Sándorné 1903
Weisz Katalin 1926
Weisz Pál 1929
Weisz Sarolta 1899
Weisz Márton 1893
Weisz Mártonné 1896
Weisz Sándor 1927
Weisz Gabriella 1926
Weisz Imre 1930
Weisz Herman 1889
Weisz Hermanné 1891
Weisz Józsefné 1913
Weisz Magda 1936
Weisz Ödön 1930
Weisz András
Weiszberger Sándorné 1864
Weiszberger Sándor 1860
Weiszberger Rezsin 1913
Weiszberger Benő 1907
Weiszberger Leó 1938
Weiszberger Benőné 1912
Weiszberger Hana 1940
Weiszberger Erzsébet 1910
Weiszberger Henri 1903
Weiszberger Márton 1942
Waldberg Mórné
Weiszmor Józsefné 1922
Welner Arnold 1876
Welner Arnoldné 1891
Welner Alfréd 1927
Weinberger Ármin 1943
Weinberger Lili 1919
Weinberger Adolfné 1892
Weinberger Hermin-Hani 1885
Weinberger Magdolina 1915
Weintraub Adolfné
Weiner Frida 1914
Weiner Gita 1908
Weiner Rosa 1906
Weiner Zsigmond 1870
Weiner Zsigmondné 1875
Weintraub Herman 1888
Weintraub Hermin 1864
Weintraub Jenő 1895
Weinberger Ignáczné 1885
Weiner Jenő 1912
Weiner Jenőné 1913
Weinfeld Ignáczné 1878
Weinrauch Berkó 1879
Weinrauch Berkóné 1882
Welczer Leó 1886
Welczer Leóné 1885
Wegner Vilmos 1873
Wegner Salamonné 1909
Wegner Lilia 1940
Wegner Delila 1937
Wegner Gertrud Anna 1932
Wegner György 1931
Wegner Rolándné 1901
Wegner Nora 1934
Weiszman Anna 1918
Weiszman Pászkál 1881
Weiszman Pászkálné 1887
Wechszler Sámuelné 1894
Weleményi Miksáné 1877
Weleményi Sándorné 1911
Weleményi Endre 1934
Weltman Ibolya 1924
Weltman Jenő 1902
Weltman Jenőné
Weltman Márton 1927
Werzberger Mórné 1888
Dr. Werthaimer Jenőné 1905
Werthaimer Dita 1930
Werthaimer Judit 1928
Wiesel Jakabné 1918
Wiesel Lázár 1876
Wiesel Lázárné 1878
Wiesel Rosália 1915
Wiesel Lipótné 1905
Wiesel Frida 1927
Wiesel Samu 1932
Wiesel Béla 1934
Wiesel Manó 1940
Wiesel Edith 1942
Wiesel Vilmosné 1919
Wiesel Lili 1940
Wieser Gizella 1904
Wiesel Iszráel 1919
Wieder Mihály 1897
Wieder Lili 1924
Wieder Béla 1931
Wieder Ernő 1932
Wieder Mendel 1914
Wieder Mendelné 1908
Wieder Henrick 1934
Wieder Simonné 1897
Wieder Rosa 1925
Wieder Lázár 1927
Wieder Hani 1909
Wieder Endréné 1910
Wieder Ágnes 1934
Wieder Lajos 1904
Wieder Ferenczné 1905
Wieder Szára 1929
Wieder Ferencz 1906

Wieder Dora 1906
Wieder Margit 1926
Wieder Antal 1932
Wurzbaum Jakabné 1906
Wurzbaum Edith 1931
Würzberger Mendel 1890
Würzberger Mendelné 1890
Würzberger Mórné
Würzberger Jenő
Würzberger Jenőné
Würzberger József
Wohl Sámuelné 1897
Wohl Aliz 1923
Wolk György 1922
Wolf Béla 1884
Wolf Béláné
Wolf Lia 1931
Wolf Manó 1898
Wolf Manóné 1904
Dr. Wolf Herman 1879
Wolf Lajosné 1895
Weisz Mór 1878
Weisz Mórné 1881
Weisz Ödön 1901
Weisz Ödönné 1901
Weisz Robert 1941
Weisz Pál 1901
Weisz Samu 1880
Weisz Samuné 1878
Weisz Zsiga 1903

Zacharil Jakab 1883
Zammler Mór 1880
Zammler Mórné 1886
Zammler Sámuel 1895
Zammler Sámuelné 1895
Zammler Tibor 1925
Zamler Blanka 1907
Zamler Leidmila 1936
Zamler Ferencz 1940
Zauderer Mórné 1856
Zauderer Mórné 1856
Zappler Miksa 1894
Zappler Miksáné, Eszter 1894
Zappler Ferenc 1919
Zappler László 1920
Zeff Adolf 1888
Zeff Adolfné 1898
Zeff Judit 1927
Zeff Pinkász 1928
Zeff Lajos 1932
Zeff Lea 1930
Zeff Mózes 1905
Zeff Mózesné 1905
Zeff Piroska 1930
Zeff Judit 1933
Zeff Edit 1943
Zeff Áron Heszkel 1872
Zeff Áron Heszkelné 1872
Zlelermájer János 1905
Zellermájer Lajos 1914
Zellermájer Lajosné 1914

Zellermájer Éva 1940
Zélig Józsefné, Béile 1879
Zéllig Izsák 1900
Zéllig Izsákné 1906
Zéllig Győző 1936
Zéllig Noémi 1940
Zéllig Tibor 1944
Zéllig Ernőné 1894
Zéllig Margit 1918
Zéllig Frida 1922
Zéllig Magda 1924
Zéllig Cili 1926
Zéllig Ernő 1892
Zéllig Eszter 1894
Zéllig Cecilia 1927
Zilbinger Gizella 1909
Zilbinger Márta 1934
Zilbinger Ági 1937
Ziegelstein Gyuláné 1895
Zimmerman Melánia 1913
Ziment Béla 1927
Zissu Erzsébet 1936
Zissu Herman 1938
Zissu Mózes 1942
Zissu Szeréna 1881
Zissu Zsigmondné 1909
Zuhl Fáni 1905
Zuhl Rózsi 1916
Zuckerberger Ferencz 1903
Zuckerberger Ferenczné 1912

Az elhurcolt Marosvásárhely környéki zsidó deportáltak részleges névsora (29.5.1944)

רשימה חלקית של בני סביבת מ.־ואשאר־האיי שהובלו לאושביץ

BERGENYE

Engel Iszráel	1918
Engel Dori	1918
Engel Majdi	1939
Engel Izidor	1941
Gidáli Ábrahám	1862
Gidáli Szerén	1874
Gidáli Géza	1896
Gidáli Lujza	1905
Naftali Kopel	
Naftali Hadasza	
Naftali Olga	
Naftali Ella	
Naftali Ági	
Naftali Ráchel	

BALAVÁSÁR

Spierer Rezsin	1911
Farkas család	
Izsák család	

CSOB

Goldstein Tivadar	1900
Goldstein Ernő	1913

CORON

Simon Móric	
Simon Verona	
Simon Herman	
Simon Helén	

CSIKMADARAS

Grünstein Efráim	1895
Grünstein Jolán	1900
Grünstein Éva	1926
Grünstein Mária	1936

DITRÓ

Grünberg Etelka	
Grünberg Salamon	

BORDOS

Márton család	

GYALAKUTA

Hirsch Zseni	1913
Rotenstreich Lipot	
Rotenstreich Sándor	
Rotenstreich Ibolya	
Ábel család	

KÖRÖSPATAK

Efráim Móric	1881
Efráim Fáni	1882
Efráim Jenő	1926
Stein Rezső	
Stein Rosalin	
Rosenfeld Dávid	

KOROZD

Salamon Magda	
Salamon Éva	
Salamon Fivkó	

KELEMENTELKE

Schwarc Samu	
Schwarc Irma	
Schwarc Edi	
Schwarz Tibor	
Schwarc Öcsi	
Rosman Benő	
Rosman Benőné	

MEZŐÖRMÉNYES

Fritsch Jenőné	1900
Fritsch Ottó	1932
Fischer Hugó	1917
Fischer Gabriella	1920
Fischer Katalin	1941

MEZŐBÁND

Citrom József	
Heck Ábrahám	
Heck Etye	
Iszráel Mihály	
Izsráel Pepi	
Iszráel Móric	
Izráel Herman	
Iszráel Marci	
Iszráel Minka	
Iszráel Hermina	
Iszráel Janka	
Klein Mina	1887
Klein Aladár	1911
Klein Szidon	1924
Klein Kati	1939
Klein Ibolya	1940
Kohn Áronné	
Kohn Ignác	
Kohn Dávid	
Kohn Rezsin	
Kohn Mendel	
Kohn Piroska	
Kohn Tibor	
Kohn László	
Kohn Dávid	1882
Kohn Regina	1886
Kohn Mendi	1888
Kohn Ignác	1903

Kohn Katalin 1860
Özv. Moldovánné
Moldován Zsizsi
Rittman Gideon
Rittman Géza
Rittman Berta
Rittman Dávid
Weiszberger Mariska
Weiszberger Lajos
Zélig Samu
Zélig Muki

MAROS SÁRPATAK
Goldstein Ábrahám 1868
Goldstein Herman 1903
Goldstein Ágnes 1932
Goldstein Gizi 1944

MAROSFEKETE
Citrom család
Léb Rosália
Léb Lili
Léb Bella

MAROSKERESZTUR
Schön Ödön 1888
Schön Rózsika 1895
Schön Jenő 1920
Schön Mirjám 1922

MEZŐRÜCS
Fischer Hermanné
Fischer Bertis
Fischer Lili
Fischer Tibor
Klein László 1940
Klein Sári 1922
Klein Zsuzsa 1942
Klein Regina 1909
Klein József 1904
Klein Imre 1931
Klein Marika 1938
Klein Nisza

MEZŐMADARAS
Citrom Baruch
Citrom Baruchné

MEZŐSÁMSOND
Citromné
Cirom Erzsébet
Citrom Margit
Citrom Annus
Izsák Lázárné

NAGYNYULAS
Grünstein Amália 1870
Grünstein Gizella 1907
Grünstein Éva 1938
Grünstein Simon 1942

NYÁRÁDTÓ
Sielberschac Ignácné 1870
Dr. Balázs
Dr. Balázsné
Balázs Sándor
Balázs Risa
Balázs Mimi

ERDŐSZENTGYÖRGY
Abel Herman
Abel Hermanné
Berkovics József
Berkovics Alize
Berkovics Éva
Berkovics Matild
Berkovics Lea
Berkovics Feige
Berkovics Chaim
Berkovics Lázár
Citrom Bella
Citrom Béla
Friedmann Géza
Friedmann Gézáné
Farkas Ede
Farkas Edéné
Farkas Jenő
Farkas Jenőné
Farkas Izidor
Farkas Izidorné
Farkas Mcric
Farkas Lázár
Farkas Jani
Farkas Janiné
Farkas Sándor
Farkas Ábrahám
Farkas Misi
Farkas Éva
Farkas Rivka
Farkas Chaja
Farkas Manó
Farkas Sándor
Farkas Adolf
Farkas Géza
Gancz Mendel
Gancz Mendelné
Gancz Szerén
Gancz Eszter
Genad Andor
Genad Helén
Genad Aronim
Genad Herman
Genad Jujza
Genad Ignác
Genad Ignácné
Genad Ernő
Genad Tibor
Genad Gyöngyi
Grünbaum Ibolya
Grünbaum Tibor

Grünbaum Ernő
Grünbaum Rózsi
Grünbaum Mendel
Grünbaum Mendelné
Grünfeld Ichak
Grünfeld Ibolya
Grünfeld Ábrahám
Grünfeld Ábrahámné
Gersch Lázár
Gersch Lázárné-Malvin
Gersch Ibolya
Gersch Tibor
Gutmann Berci
Gutmann Mór-Mose
Gutmann Eszter
Gutmann Samu
Gutmann Ábrahám
Heimann Sándor
Heimann Zoltán
Heimann Piroska
Heimann Regina
Heimann Ábrahám
Heimann Mór
Heimann Mórné
Heimann Hersa
Hirsch Márton
Hirsch Manci
Hirsch Elimelech
Hirsch Izidorné
Hirsch Izidor
— Gyalakuta
Honig Zsigmond
Honig Zsigmondné
Izsák Jiszráél
Izsák Lala
Izsák Tibor
Izsák Lujza
Kohn Mendel — rabbi
Kohn Mendelné
Kohn Ábrahám
Kohn Blanka
Kohn Jecheszkel
Kohn Elza
Klein Herman
Klein Hermanné
Klein Nándor
Klein Jenő
Kraun Slomoné
Kraun Mose
Markovics Tila
Markovics Rózsi
Markovics Izsák
Markovics Ernő
Mátyás Izsák
Mátyás Izsákné
Mátyás Sámuel
Mátyás Slomo
Mátyás Manci
Mark Sándor
Moskovics Mihályné
Moskovics Mihály
Moskovics Adolf
Moskovics Adolfné
Meisels Ibolya
Meisels Mordechai
Meisels József
Meisels Salamon
Meisels Sarolta
Meisels Seindi
Naftali Koppel
Naftali Henja
Pollák Jehuda
Pollák Jehudáné
Rosman Jenő
Rosman Károly
Rosman Pujus
Rosman Endre
Rosman Endréné
Rosman Aladár
Rosman Aladárné
Rosman Lenke
Rosman Ibolya
Rosman Panci
Rosman Elvira
Rosman Jenő
Rosman Piri
Rosman Magdi
Rosman Károly
Rosman Gizi
Rosman Martin
Rosenfeld Benjámin
Rosenfeld Malvin
Rosenfeld Sarolta
Stein Hersch
Stein Matild
Stein Lázár
Stein Baruch
Stein Aser
Stein Bracha
Stein Devora
Stein Ráfáel
Stein József
Stein Józsefné
Spielman Ábrahám
Spielman Debora
Spitz Lázár
Spitz Lázárné
Sándor Zsigmond
Sándor Zsigmondné
Sándor Bori
Stein Hersch —
Taschun Zoltán
Taschun Zoltánné
Wirtzbaum Jakab
Virtzbaumné
Virtzbaum Cunci
Vurtzbaum Jakab
Weisz Kálmán
Wurtzberger Aser
Würtzberger Tilu

Wurtzberger Devora
Wurtzberger Eliezer
Wirtzberger Márton
Wirtzberger Chájá
Wirtzberger Lenke
Wintzberger Etel
Wirtzberger Málká
Wirtzberger Henja
Wirtzberger Jehudith
Wirtzberger Elimelech
Wirtzberger Jehosua
Weisz Kálmán
Weisz Kálmánné
Weinerth Herman
Weinerth Eszter

NYARADSZEREDA

Becher Simon 1898
Becher Bety 1899
Becher Ábrahám 1886
Becher Gizi 1884
Citrom Dene
Franckl Ábrahám
— rabbi
Franckel Ábrahámné
Fülöp Márton 1900
Fülöp Malvin 1906
Fürszt Herman
Fürszt Mczes
Fürszt Helén
Farkas Sámuel 1888
Farkas Eszter 1888
Farkas Herman 1919
Farkas Adolf 1924
Farkas Manó 1930
Friedmann Zsigmond
Friedmann Zsigmondné
Gréber László
Grosz Dezső
Goldstein Mór
Goldstein Ábrahám 1939
Goldstein Chaim 1937
Goldstein Izsák 1939
Goldstein Feigi 1940
Goldstein Saul 1941
Goldstein Iszachar 1942
Goldstein Blanka 1910
Goldstein Bandi 1936
Goldstein Zoltán
Heinrich Manci
Heinrich Tibor
Heinrich Gábor
Kertész Dezső 1878
Kertész Regina 1880
Kertész Béla 1904
Löbl Elek
Löbl Gizella
Löbl Benci
Jakabovits Izidor
Jakabovics Malvin
Jakabovics Lea
Jakabovics Mirjam
Kohn Izidor 1882
Kohn Izidorné 1902
Kohn Aranka 1881
Kohn Áron 1913
Kohn Bözsi 1922
Kohn Ágnes 1940
Man László
Men Buba
Mátyás Salamon 1906
Mátyás Sarolta 1909
Mátyás Ibolya 1935
Mátyás Gyula 1937
Noe Chaim
Noe Cháimné
Noe Ella
Noe Olivia
Plain Zeldi
Plain Leopold
Rosman Károly
Rosman Gizella
Rosman Márta
Rosenberg Béla 1906
Rosenberg Zseni 1908
Rosenberg Ernő 1926
Salamon Lajos
Salamon Margit 1922
Salamon Edith 1942
Spirer Mendel
Spirer Mendelné
Zin Mór
Zin Béla

PARAJD

Bittman
Bittmanné
Drimmer Jenő 1915
Drimmer Teréz 1882
Codik Mór
Codik József
Freund Chaim
Freund Chaimné
Gelbman Efraim
Gelbman Efraimné
Gersch Máté
Gersch Máténé
Léb Mendel
Polatsek Ármin
Polatsek Mariska
Polatsek Arthur
Polatsek Edith
Polatsek Reli
Polatsek Imre
Roth Rivka 1895
Roth Blanka 1930
Roth Reni 1932

Roth Michael 1934
Rosman Ilonka 1916
Rosman Mózes 1906
Rosman Szerén 1929
Rosman Tibor 1938
Stein Izsák 1864
Stein Endre 1898
Stein Leontina 1904
Stein László 1932
Dr. Weisz
Dr. Weiszné

RADNOT
Grünbaum Kreszel
Naftali József

SZENTDEMETER
Abel Mózes 1915
Abel Pepi 1917
Naftali Károly
Naftali Samu
Naftali József
Naftali Vilmos

SZEKELYUDVARHELY
Dr. Böhm
Dr. Böhm Ella
Cseh Lipót
Citrom Herman
Citrom Margit
Citrom Áron
Dávid Dezső
Dávid Dezsőné
Dávid Béla
Dávid Móric
Dávid Izidor
Dávid Lajosné 1887
Dávid Izsák 1914
Dr. Dénes Samu
Dénes Samuné
Deutsch Lajos
Farkas Samu
Farkas Samuné
Farkas Ilonka
Farkas Gábor
Farkas Katóka
Fried Móric
Fried Móricné
Fried Mendel 1901
Fried Risa
Franck Zsigmond
Franck Zsigmondné
Feuerstein (?)
Feuerstein Miksa
Feuerstein Irén
Feuerstein Manó
Fischer Adolf
Fischer Adolfné
Fischer(?)
Fischer A.
Fischerné
Fink József
Fink Józsefné
Fink Manó
Fink Manóné
Fink(?)
Guttman Samu
Dr. Guttman Zsiga
Guttman Zsigáné
Guttman(?)
Guttman B.
Guttmane
Gotteszman Vilmos
Gotteszman Vilmosné
Dr. Gotteszman Sándor
Gotteszman Miklós (Misi)
Gotteszman Ica
Grünspán Adolf
Grünspán Rózsi
Grünspán Dávid
Grünspán József
Grünspán Józsefné
Grünspán Manó
Goldenfeld Móric
Goldenfeld Giza
Guttman Z.
Guttman Mose Mór
Guttman Mórné
Goldstein Dani
Goldstein Berta
Goldstein József
Goldberger
Goldbergerné
Goldberger A.
Goldbergerné A.
Gidáli Izsák
Gidáli Izsákné
Gidáli Irénke
Gold Mózes
Gold Mózesné
Gold Lázár
Gold Izidorné
Gold Bella
Gold Simon
Gold Simonné
Iszakovics Bernát
Iszakovics Adél
Iszakovics Klára
Indig Misa
Indig Jenő
Indig Rózsa
Indig Bözsi
Izrael Izidor
Izrael Ilonka
Jakabovics Sámuel
Jakabovics Sámuelné
Johann Albert

Johann Albertné
Johann Ilus
Johann Andor
Johann Kató
Dr. Hirsch Lajos
Hirsch Irma
Hirsch Jenő
Hirsch Jenőné
Hirsch Gyula 1901
Hirsch Gyuláné 1903
Hirsch Ignác 1899
Hirsch Iznácné (Maya) 1900
Hirsch Gigi 1924
Hirsch Éva 1927
Hirsch Baba 1926
Hirsch Masuka 1928
Hirsch Dávid
Hirsch Dávidné (Nina) 1869
Hirsch Rudolf 1896
Hirsch Rudolfné (Malvin) 1900
Kind Béla-Baruch
Kind Ella
Kind József
Kind Eliezer
Kind Éva-Chájá
Honig Zsigáné
Honig Zoltán
Honig Rózsi
Honig Etus
Dr. Kálmán József
Dr. Kálmán Józsefné
Klein Zsigmond
Karpf Herman
Karpf Hermanné
Lebovics Lajos
Lebovics Lajosné
Lebovics Géza
Lampel Leo
Lampel Leoné
Léb Izsák
Léb Izsákné
Leichtag A.
Leichtag A.-né
Lichtenstein Malvin
Lichtenstein Cháim
Markovics Mátyás
Markovics Rosa
Markovics Benő
Markovics Helén
Markovics Leib
Mittelman Nándorné
Mittelman E.
Mittelman Judith
Mittelman Leib
Moskovics A.
Moskovics Ernő
Moskovics Dezső
Moskovics Paula
Moskovics Rózsi
Márkusz Simon
Márkusz Simonné
Rosenberg Lázár
Reisz Albert
Reisz Pepi
Reisz Jolán
Reisz Sándor
Roth Emilné
Roth A.
Roth B.
Rosenberg Eugen
Rosenberg Samu
Rosenberg Rivka
Rosenberg Berta
Schwechter József
Schwechter Józsefné
Steinhof Adél
Steinhof Gyöngyi
Steinhof László
Spilman Mózes
Spilman Mózesné
Spilman Ignác
Spilman Jenő
Spilman Lajos
Szölösi Dezső
Szölösi Dezsőné
Stiller Béla
Stiller Irén
Stiller Imre
Strasszer István
Strasszer Janka
Strasszer László
Strasszer A.
Samson Andor
Samson Józsefné
Spirer Dávid 1912
Spirer Benjámin
Spirer Rivka
Stern Nándor 1888
Stern Regina 1893
Stern Margit 1920
Stern Sándor 1922
Török Arthur
Török Arthurné
Turk Géza
Turk Gézáné
Turk A.
Teszler A.
Teszler A.-né
Teszler Chaim
Teszler Herman
Teszler B.
Weinstock József 1933
Weinberger A.
Weinberger B.

Wieder Ábrahám
Wieder Mariska

SZOVATA
Arlin Ábrahám
Baumgarten Hermanné
Baumgarten Rifka
Baumgarten Nándor
Citrom Adolf 1890
Citrom Adolfné 1895
Citrom Mendel 1885
Citrom Mendelné 1888
Citrom Klára 1925
Citrom Endre 1927
Dávidovics Mártonné
Dávidovics Fülöp 1910
Dávidovics Margit 1930
Edelstein Miksáné
Edelstein Eszter
Edelstein Szárá
Fleiszig Gyula
Friedman Gergely
Friedman Gergelyné
Friedman Fülöp
Friedman Dezső
Feiner Fáni
Feiner József
Forschprecher Dávid
Forschprecher Dávidné 1890
Forschprecher Benjamin 1915
Forschprecher Magda
Fischer Pepi
Fischer Sándor
Fischer József
Fischer Béla
Fischer Hani
Gotlieb Albert
Gotlieb Albertné
Goldstein Izidor
Goldstein Izidorné
Dr. Gidali Józsefné
Gidáli György
Horovitz Samu
Horovitz Samuné
Horovitz József
Horovitz Józsefné
Horovitz Judith
Horovitz Éva
Horovitz Tibor
Kővári Jakab 1880
Kővári Jakabné 1885
Kővári Margit 1908
Lázár Jakab 1880
Lázár Jakabné 1882
Lázár Nándor 1919
Lázár Dezső 1924
Lázár Mendelné 1913
Lázár Erzsi 1940
Lőwinger László 1897
Lőwinger Lászlóné 1900
Lőwinger Hani
Lőwinger Sándor 1925
Özv. Márk Hersrhné 1860
Márk Izidorné 1905
Márk Mór 1897
Márk Mórné 1900
Markoviss József
Markovics Józsefné
Markovics Jakab
Markovics Dávid 1926
Markovics Paula
Milbauer Samu
Milbauer Samuné
Milbauer Mária
Milbauer Ilona
Májer Gézáné
Májer Márta
Mózes Tóbi
Mózes Tóbiásné
Mózes Erzsébet
Nagy József
Nagy Józsefné
Pollák Dávid - rabbi
Pollák Mózes
Pollák Eszter
Pollák Heszkel
Pollák Ráchel
Rosenfeld Sándorné 1922
Rosenfeld Éva 1941
Roth Elemér 1907
Roth Elemérné 1915
Roth Ernő 1935
Roth Andor (Bandi) 1937
Roth Ágnes, Anikó 1938
Roth Géza
Roth Gézáné
Üzr. Ruben Dávidné
Ruben Jakab 1892
Ruben Ilona
Ruben Sztella
Rosenberg Herman
Rosenberg Hermanné
Rosenberg Dávid
Rosenberg Eszti
Rosman József
Rosman Józsefné
Rados Miklós
Schwarcz Dávid
Schwarcz Dávidné
Schwarcz Bernáth
Schwarcz Lajos
Schwarcz Dávid
Stern Hersch
Stern Herschné
Stern Józsefné

Szilágyi Irma
Szilágyi Mór 1880
Szilágyi Mórné 1882
Starck Rudolf
Starck Rudolfné
Starck Ferencné
Stern Bernáth
Stern Bernáthné
Stern Gyula
Teichman Eszter 1897
Teichman Béla 1914
Teichman Zoltán 1903
Teichman Zoltánné 1902
Teichman Józsefné (Hani) 1880
Takács Miklós
Tób Hermanné
Wurzberger Jenő 1912
Wurzberger József 1915
Wurzberger Olga 1910

SZÉKELYKERESZTUR

Berkovics Sasi
Berkovics Eisik
Berkovics Dole
Berkovics Cili és 3 gyerek
Berkovics Lipót
Berkovics Gecel
Berkovics Bella - Beile
Berkovics Perl
Özv. Baum Mátyás
Baum Irén
Baum Hermina
Baum Rózsi
Baum Malvina
Baum Sándor (Mátyás)
Braun Jenő
Braun Jenőné
Bok Dezső
Berger Vilmos
Berger Erzsébet
Berger Judith
Biederman Nándor
Dávid Lázár
Dávid Lázárné és 2 gyerek
Dávid Vilmos és 5 gyerek
Dávid Szerén
Dávid Palma és 1 gyerek
Efraim Berta
Efraim Sarolta
Özv. Farkas Elekné
Farkas Adolf
Farkas Frida
Farkas Zoltán
Farkas Raphael
Farkas Rezsin
Farkas Dincsi
Farkas Reizi
Farkas Lázár
Farkas Lázárné
Fried Vilmos
Fried Gábor
Fried Judith
Fried Hermina
Fried Erzsi
Friedman A.
Gidáli Pál (Leopold)
Gidáli Liza
Gidáli Izidor
Gidáli Andor (Bandi)
Gidáli Eszter (Szöszi)
Gidáli Egon
Gidáli Berta
Gidáli Samu
Genath Dezső (Csekefalva) és 5 gyerek
Kain Manó
Kain Amália
Kain Mendel
Kain Aranka és 3 gyerek
Özv. Kohn Elekné (Nagy galamboly)
Klarman Bernáth és 3 gyerek
Lőw Samu és 10 gyerek
Lőw Vilmos
Leichtág Salamon
Lebovics Samu (Szentalo) és 4 gyerek
Lebovics Samuné
Löbel A. (Fiákfaló) és 4 gyerek
Mendel Ida
Sonenklar Ida
Sonenklar Rózsi
Sonenklar Helén
Sonenklar Aranka
Sicher Aladár
Salamon Salamon
Spitz Lázár
Salamon
Spielman (Tordalyok)
Stern Nándor (Kis galamboly) és 5 gyerek
Schönfeld Nándor és öt gyerek
Herzlinger
Horváth Miklós
Hermer A. (Medeser)
Özv. Hendel (Rugófalu) és 3 gyerek
Jankovics és 4 gyerek
Pollák B.
Rosenfeld Jakab és 3 gyerek
Rosenfeld A.

Stern Izsák
Stern Piroska
Stern Jetti
Stern Szárán
Stern Zoltán
Stern Klára
Schönberger Mirjam 1928
Schniczer Arthurné
Szilágyi Lászlóné
Rosman (Sagy)
és 5 gyerek
Roth Márton

SZÉKELYVALJA
Mittelman Heni 1881
Mittelman Ilonka
Mittelman Szerén 1901
Mittelman Bernáth
Weisz család

SZÉKELYMOSON
Bernáth Jenő 1902
Bernáth Sarolta 1910
Bernáth Teréz 1930

SZÉKELYSÁRD
Schwarc Adolf 1860
Schwarc Ziszu 1865

SZÉKELYCSOKOR
Efraim Mihály

SIKLÓD
Spitzer család

SZOLOKNA
Neufeld Mór (Mose)
Neufeld Jona
Neufeld Jonáné

TEKE
Grünstein Béla 1908
Grünstein Jolán 1920
Grünstein Norma 1939

TÖVIS
Naszer Reiszi 1909

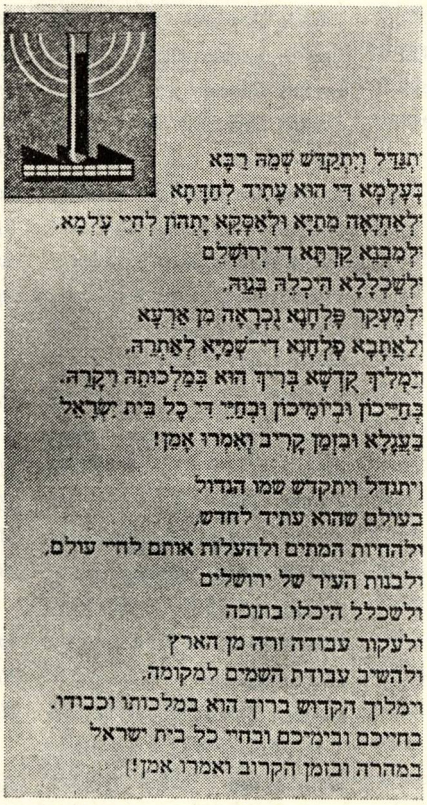
יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא
בְּעָלְמָא דִּי הוּא עָתִיד לְחַדָּתָא
לְאַחָיָאָה מֵתַיָּא וּלְאַסָּקָא יָתְהוֹן לְחַיֵּי עָלְמָא.
לְמִבְנֵא קַרְתָּא דִּי יְרוּשְׁלֵם
לְשַׁכְלָלָא הֵיכְלֵהּ בְּגַוָּהּ.
לְמֶעְקַר פֻּלְחָנָא נֻכְרָאָה מִן אַרְעָא
וְלַאֲתָבָא פֻּלְחָנָא דִּי־שְׁמַיָּא לַאֲתְרֵהּ.
וְיִמְלֹךְ קֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּמַלְכוּתֵהּ וְיָקָרֵהּ.
בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְּכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל
בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב וְאִמְרוּ אָמֵן!

ויתגדל ויתקדש שמו הגדול
בעולם שהוא עתיד לחדש,
ולהחיות המתים ולהעלות אותם לחיי עולם,
ולבנות העיר של ירושלים
ולשכלל היכלו בתוכה
ולעקור עבודה זרה מן הארץ
ולהשיב עבודת השמים למקומה,
וימלוך הקדוש ברוך הוא במלכותו וכבודו,
בחייכם ובימיכם ובחיי כל בית ישראל
במהרה ובזמן הקרוב ואמרו אמן!

VÉSZKORSZAKBELI OKMÁNYTÁR

I.

הודעתו של מנהל בית החולים בעיר מ.-ואשאר-האיי למיניסטריון הפנים ההונגרי בדבר כליאת הרופאים היהודיים שעבדו בבית החולים במסגרת הפלוגה לעבודת כפייה. מנהל בית החולים מודיע כי בית החולים אינו מסוגל לתפקד כראוי בגלל גיוסם של האחים שבבית החולים ובגלל כליאתם לגיטו של הרופאים היהודיים ועל כן מבקש לשלוח לו מחליפים.

1944 május 30. [138])

c) A marosvásárhelyi állami kórház igazgatójának jelentése a belügyminiszterhez: a zsidó munkaszolgálatos orvosokat elszállitották, helyettesitésükre sürgős intézkedést kér.

Marosvásárhelyi m. kir állami kórház

Szám: 215—2/1944.

BELÜGYMINISZTER UR!

Jelentem Belügyminiszter Urnak, hogy 1944. május 25-én a vezetésem alatt álló állami kórházból az alábbi zsidó munkaszolgálatos orvosokat távolitotta el és vitte el a hatóság zsidó táborba:

1. Dr. Sófalvy Lászlót, kirendelési száma: 294309/1943. XIII Om.
2. Dr. Fodor Károlyt, kirendelési száma: 301273/1943. XIII Om.
3. Dr. Mandl Józsefet, kirendelési száma: 585133/1943. XVI. Om.
4. Dr. Réder Zoltánt, kirendelési száma: 585950/1943. XVI. Om.
5. Dr. Hajós Lászlót, kirendelési száma: 586221/1943. XVI. Om.
6. Dr. Farkas Endrét, kirendelési száma: 328298/1943. XIII Om.

A fent nevezett orvosok közül dr. Fodor Károly feleségével együtt öngyilkosságot követett el és mind a ketten meghaltak.

Kérem Belügyminiszter Urat, hogy fent nevezett orvosok helyett megfelelő orvosi személyzetről gondoskodni sziveskedjék, mivel a kórház 14 alorvosa közül csak 4

---

[138]) Szarka miniszteri tanácsos a marosvásárhelyi kórház igazgatójának jelentését a XVI. Országmozgósitási Osztály vezetőjének azzal az értesitéssel küldötte meg, hogy az elszállított honvédelmi munkaszolgálatos zsidó orvosok tiszteletdijának beszüntetése iránt egyidejüleg intézkedett. Egyúttal azt kérte, hogy a kórház katonai szolgálatot teljesitő 4 alorvosának pótlására néhány honvédelmi munkaszolgálatra kötelezett orvos kinevezése iránt intézkedjenek.

Lásd, Fegyvertelen álltak az aknamezőkön, Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon, II. kötet, szerkesztette Karsai Elek. A Magyar Izraeliták orsz. képv. kiadása, B-pest, 1962, pp 524.

teljesit szolgálatot, a többi katonai szolgálatra kellett bevonuljon, 1 pedig betegszabadságon van, igy a kórházi betegek ellátását, a szétszórt osztályokon az orvosi inspekció tartását megfelelő számu alorvos nélkül ellátni nem tudjuk.

Marosvásárhely, 1944 május 30.
dr. Czakó József, igazgató

Gépelt tisztázat, dr. Czakó saját kezü aláirásával. — OL. Mm. ált. 1944—XVI. Orv. M. Kb.—466.

II.

עדותה של הגב' גרין תושבת מ.־ואשאר־ האיי על שהותה בגיטו ובמחנות הריכוז ועל הגיטואיזציה בעת השואה. עדות זו ניתנה בפני הוועדה הלאומית לעזרה ול־ סיוע לניצולי השואה ממחנות הריכוז, בודפשט, יוני 1945.

M. Grün, volt marosvásárhelyi lakos tanuvallomása a nemzeti Deportáltak segély egyesülete vezetőségének a koncentrációs lágerről és a marosvásárhelyi gettóról. A jelek szerint Grünné nem ismerte az összes tényeket és adatokat.

PROTOCOL, was put down, on 18-th June 1945 in the National Relief Committee's' Home for Deported (Budapest, Ajtósi Dürersor 37).

Name: Mrs. M. Grün; born: Kőfarka, 16th March 1895; ocupation: household; last residence: Marosvásárhely; Ghetto Marosvásárhely; Number: 39.021; — Camps: Auschwitz—May-August 1944 Stutthof—6 weeks, Thorn—2 weeks; Magdeburg — until liberation.

The above-mentioned reports the folowing:

Many families were living in Marosvásárhely. Merchants, intellectuals mostly in favourable financial conditions. My husband was a tailor, and lived fairly well from his income.

After the German occupation, the synagogue was destroyed. The licenses were withdrawn. The different official organizations carried out the different orders. We could not do anything to prevent the coming events. We had nothing to say against the Jewish council. I do not know the names of the members.

On the 3th of May police fetched us, and drove us to the Brick-factory. We could take everything we pleased there. The ghetto was surrounded with machine-guns, it was guarded inside and outside by gendarmes. Jews were also watching over us but without rifles. We were jammed in a small room. Men worked, women did not. The rich were especially beaten, to make them confess their hidden values. Dr. Schwartz, gynecologist, and his wife were so severely beaten, that they were obliged to lie one wek with swollen feet. There was no possibility of escaping.

One day the gendarmes came, made us pack, and we were driven to the station. We did not know where our journey would lead, they did not tell us, we could not speak with them, for they never answered us, besides, the gendarmes were always rude to us. We could not take anything with us. We left our clothes, provision, and bedlinen in the brick-factory. The set-of cars started to Kassa. I do not know where is stopped for the first time. Sometimes we got water. At the Polish frontier the German took our guarding, they im mediately threatened us with a bullet. After 3 days travelling we reached Auschwitz. German and Polish Haftlings met us at the station. I was separated from my husband, after some minutes from my sister and little daughter. I was shorn, in the bath, my dress was also confiscated there. I had several on, for I thought I could save those. I got a pair of wooden shoes and rags. Later I was driven to a barrack consisting of 400 people. 12 persons slept on a wooden bed. We had very little to eat. It was little and unedible.

הפגנה של ניצולי השואה ביום השנה הראשון לגמר מלחמת העולם השנייה (8.5.1946)
בככרה של העיר מ.־ואשאר־האיי.

Zsidó deportáltak tüntetése 1946 májusában a II. világháború befejezésének első évfordulóján. A sor elején: Kohn Jiszráél, a marosvásárhelyi aguda volt vezetője és mellette Dr. Erdélyi Emil (häftling ruhában)

מפת הטבח הנאצי באירופה הכבושה במלחמת העולם השנייה. לדעתם של מומחים לדמוגרפיה התיאור המספרי על האוכלוסיה היהודית בהונגריה (ושל יהודי רומניה) שהושמדה אינו עולה בקנה אחד עם הנתונים הרשמיים שפורסמו ע"י הלשכות הסטטיסטיות של שתי המדינות לפני השואה וגם לא עם הנתונים שפורסמו על ידי הקונגרס היהודי העולמי, אלא מספר המושמדים גדול יותר.

A nácik által megszállt Európa, zsidó áldozatainak térképe. A demográfiai tudósok szerint, az áldozatok száma meghaladta a terképen feltüntetett számokat

VIII,. Fejezet

A VÉSZKORSZAK UTÁN [139]

Marosvásárhelyre 1944. novemberében kezdtek visszaszállingózni az ukrajnai pokolból és más munkatáborokból megmenekült zsidók. Ezek egyike Simon Herman (Simon rabbi) volt, aki a háború előtt mint héber nyelvtanár és a judaisztikai tudományok előadója volt ismeretes a marosvásárhelyi zsidó közösségben.

Az ezután következő hónapokban indult meg lassanként a munkaszolgálatok poklából megmenekült zsidók visszaérkezése Marosvásárhelyre. A szenvedésekben megviselt testi- és lelkiállapotuk ellenére, elhurcolt családtagjaik miatti aggodalmaik ellenére vasakarattal láttak hozzá új életük felépítéséhez és újjáteremtéséhez. De a zsidó sors ismételten beigazolta az ősi elméletet, mely szerint zsidó csak zsidók között folytathatja életét.

A magyar lakósság értetlenül vette tudomásul, hogy a nagy pusztítás után is maradtak életben zsidók és a zsidók elleni gyűlöletüket ez a tudat méginkább fokozta.

1945. februárjában érkeztek vissza az eldeportált zsidólányok első csoportjai és 1945 május után, amikor már végetért a második világháború, kezdtek lassanként visszaszállingózni az életben maradt, csontig lefogyott, megviselt, beteg zsidó deportáltak, „a pokol menekültjei". A gyökértelen, talajtvesztett, kábult és örök vándoréletre ítéltek, reménytelenül kétségbeejtő és kilátástalan helyzetük ellenére — mégis élni akartak!

A város zsidó lakossága, mely a Délerdélyből beköltözött és Bukovinából, továbbá Transznisztriából menekült zsidósággal szaporodott, nem tudott egységesen dönteni, két ellentétes irányba orientálódott.

Az egyik csoport fel akarta támasztani a múltat és elvesztett hozzátartozói után vérző szívvel, mégis új életet akart építeni a romokon. A másik csoport a zsidó szabadságért, függetlenségért szállt síkra, „nemzeti egyenlőségről" álmodozott, noha tökéletesen tisztában volt azzal, hogy e függetlenségért véráldozatot kell hoznia.

Azok a marosvásárhelyiek, akik Izráel Államának 1948-as függetlenségi harcában résztvettek, azt hangoztatták: „Ha a sors halált rendelt számunkra, akkor legyen az „érdemes" halál, nem mint tehetetlen bárány halála a náci vágóhidon!"

---

[139]) Lásd vázlatunkat a héber részben.

És Marosvásárhelyen ismét felujult a zsidó nemzeti mozgalom, melyet főleg Simon Herman Jeheszkiél rabbinak köszönhetünk. Megszerveződtek a zsidó nemzeti pártok és a zsidó, nemzeti, ifjúsági szervezetek, segélyszervezetek, orvosi, nevelési és átrétegeződési intézmények.

A megmenekültek nagyrésze azonban rövid idő után elhagyta a várost, emigrált, vagy alijázott, ki hivatalos engedéllyel, ki titokban. Az Izráel országa iránti vágyakozás nem ismert határokat és akadályt. A helybeli hitközség Simon rabbi vezetésének tartama alatt titokban az alija megszervezőjévé vált és csoportok alakultak a Pan-york és Pan-cristien való illegális alijára. Az alijázni akaróknak segítségére voltak az Erec Jiszráélből küldött sáliáchok, (kiküldöttek), akik sokszor életük veszélyeztetésével tartózkodtak Simon rabbi házában. A zsidó nemzeti mozgalom teljes kapacitással működött egészen a felosztási döntésig. Segélyterveket dolgoztak ki és hajtottak végre, a harcoló ország megsegítésére. Két nagyszabású gyüjtőakciót szerveztek: a Negev-akciót és a Galil-akciót. Sokaknak sikerült Marosvásárhelyről az országba érkezniök még az 1948-as függetlenségi háború idején és így résztvehettek annak harcaiban.

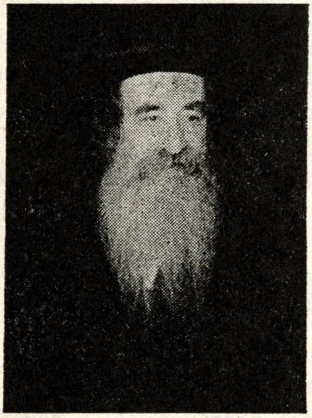

הרב אפרים פישל קליין,
רבה האחרון של הקהילה
בשנים 1948—1959.

Klein Fülöp, Marosvásárhely utolsó főrabbija 1948—1959

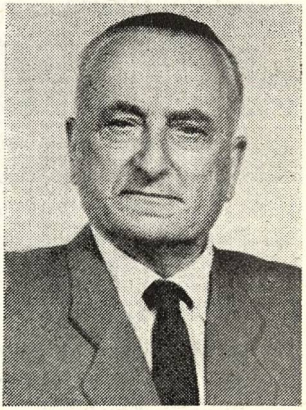

אהרון שיינר, „ראש הקהל"
במארוש־ואשאר־האיי מאז
שנת 1962.

Scheiner Ármin, a marosvásárhelyi zsidó hitközség elnöke 1962 óta

Simon rabbi alijázása után Marosvásárhelyt megszünt a nemzeti mozgalom aktiválása és Klein Fülöp, a néhai Szofer Manó orthodox főrabbi veje vette át a hitközség lelkipásztori szerepkörét.

הנהלת בית היתומים „ע"ש מנחם סופר" במ.־ואשאר־האיי בשנת 1948.

A marosvásárhelyi zsidó árvagondozó egylet előljárósága, 1948-ban

הפגנת ניצולי השואה במ.־ואשאר־האיי ב־1.5.1947.

Marosvásárhelyi zsidó ifjúság tüntetése 1947-ben. A tüntetők javarésze már rég Erecben van

נוער יהודי דמוקרטי במ.־ואשאר־האיי בעת הפגנה „מודרכת" בככרה של העיר בשנת 1946.

Demokrata zsidó ifjusági front tüntetése 1946-ban Marosvásárhely főterén.
A tüntetők java része már rég Izráel országában él

הפגנת ניצולי השואה במ.־ואשאר־האיי ב־1.5.1945,
ביד האחת דגל אדום ובשניה כחול־לבן.

Marosvásárhelyi zsidó deportáltak tüntetése 1945 május elsején

קואופרטיב של נערות יהודיות עם פעילי האיגוד היהודי הלאומי
ועם חלק מפעילי התנועה הציונית בעיר, ב־1946.

A marosvásárhelyi „Dolgozó Lány-egylet" és vezetősége 1946-ban

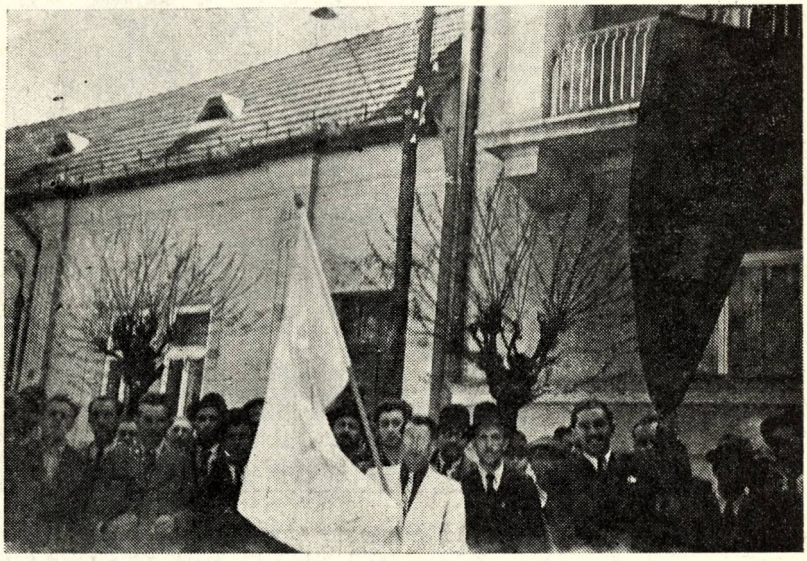

הפגנת ניצולי השואה ב־1.5.1947.

Marosvásárhelyi zsidó deportáltak tüntetése 1947 május elsején

Marosvásárhelyt ma is igen aktiv hitközség müködik. A hitközségnek néhány tucat régi, a háború előtti születésű tagja van. Tagjainak száma meghaladja a 400-at és sokan visszatértek a hitközség kebelébe a Hatnapos Háború után és büszkén vallják magukat zsidónak.

A hitközség fenntartja a zsidó intézményeket s ebben a helybeli hatóságok készségesen segítségükre vannak. A zsidó vallásszabadságot tiszteletben tartják. Megalakult a Zsidó Dalárda, a Talmud Torában a zsidó nemzeti szokásokra tanítják a zsidó ifjúságot és a fiatalságnak joga van megismerkedni a zsidók történelmével, sőt, akinek úgy tetszik, a vallás parancsolatait is betarthatja. A helyi hitközség jelenlegi elnöke, Steiner Ármin.

A három zsidó temetőt a marosvásárhelyi zsidó hitközség tartja fenn, ápolja és gondozza a hatóságok segítségével. A hitközségi irattárakat a hitközség birtokolja s az ott lévő dokumentumok a hitközség múltjáról tanuskodnak. Egyébként nem érdektelen megjegyezni, hogy az Északerdélyi zsidó hitközségek között a marosvásárhelyi az egyedüli, ahol a deportáltak teljes névsorát a városházi irattárban őrzik.

קבוצת חברי „השומר הצעיר" מבני העיר ומסביבתה במחנה קיץ והתאוששות לאחר השואה, שנוצל גם לחינוך תנועתי. במרכז התמונה כורע גדליהו יעקובי מי שהיה לימים מנכ"ל המועצה להשכלה גבוהה בישראל.

Marosvásárhelyi deportált ifjak a vészkorszak utáni nyári mosáván és mozgalmi kurzuson (1946). A kép közepén térdel Gedáljáhu Jakobi az izráeli magasfokú intézmények pénzügyi vezérigazgatója

קבוצת חברי „השומר הצעיר" ממארוש־ואשאר־האיי לאחר השואה בשנת 1946.
נערות ונערים אלה הם כולם מניצולי השואה.

Egy marosvásárhelyi „Hásomér Hácáir" csoport a vészkorszak után (1946).
Ezek a fiatalok mind a lágerek menekültjei

חברי אגודת ישראל במ.־ואשאר־האיי בשנת 1948 לפני פקודת הפרוק. במרכז יושבים:
הרב אפרים פישל קליין, רבה האחרון של יהדות העיר ועסקני אגודת ישראל בעיר.

A marosvásárhelyi Agudát Jiszráél csoportja 1948-ban a felosztási rendelkezés előtt.
Ülnek: Klein Fülöp, Marosvásárhely utolsó főrabbija és az Aguda vezetősége

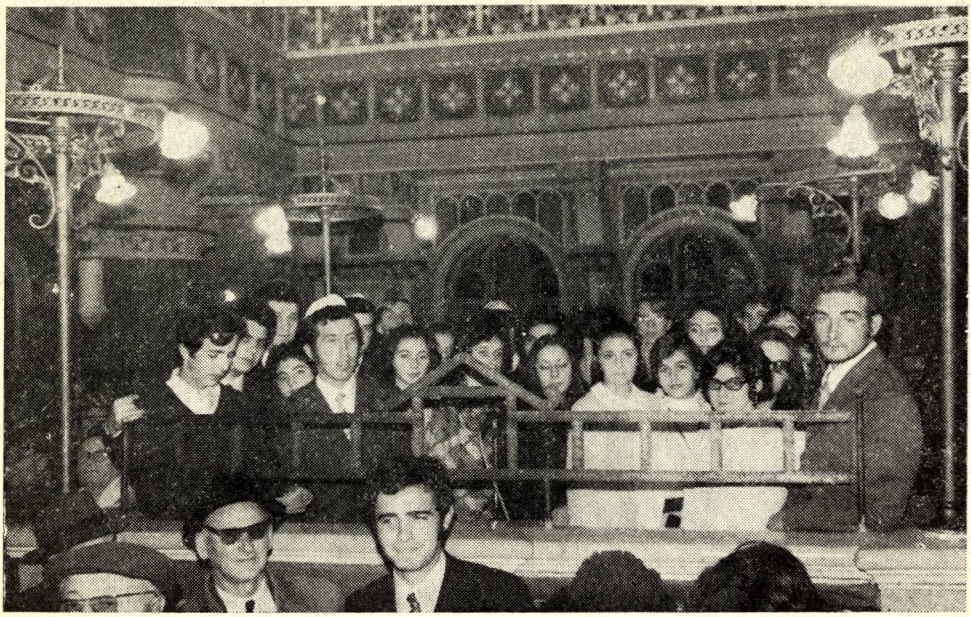

מקהלת נוער יהודי במ.־ואשארד־האיי בעת חנוכתו המחודשת של ביהכ״נ המקומי לאחר חידושו בשנת 1971.

Marosvásárhelyi zsidó ifjuság dalárdája énekel a Temlom renoválása után 1971-ben. A templom a Román Népköztársaság kormányának segitségével lett renoválva

Simon Herman rabbi tanuvallomása szerint, melyet egyébként dr. Kertész Andor és mások is megerősitettek, a vészkorszak és a gettósítás tárgyalásainak jegyzőkönyvét, melyet annakidején pontosan, adatról-adatra vezettek, az orosz, felszabadító hadsereg bevonulása előtt, ismeretlen kezek elpusztították. Más dokumentumok, melyek a helyi zsidóság múltjának és fejlődésének adatait tartalmazzák, érintetlenül megtalálhatók a városi archivumban.

A marosvásárhelyi zsidó, nemzeti szervezetek neveltjei, chalucai, néhány kibuc alapító tagjai (a háború előtt alapított kibucokról van szó) között megemlítendő a marosvásárhelyi származású Lanczet-család (L. Herman, L. József, L. Beno és néhai L. Jakab) Herzlia város alapítói közé tartoztak.

A Marosvásárhelyről elszármazottak eredményesen illeszkedtek bele az ős-új hazába, közöttük tizennégy személy magas rangot ért el az izráeli honvédelmi hadseregben, alezredesek, őrnagyok, századosok. És tizenöten, a Marosvásárhelyről elszármazottak közül hősi halált haltak Izráel országának és népének fennmaradásáért vívott hősi csatáiban. [112] [113]

Legyen emlékük áldott!

חללי מערכות ישראל בני מ.־ואשאר־האיי, שנפלו על מזבח המולדת

IZRÁEL HÁBORUINAK MAROSVÁSÁRHELYRŐL ELSZÁRMAZOTT HŐSI HALOTTAI

יהודה גרוס
Grosz Jehuda

שמואל הירש
Hirsch Bandi

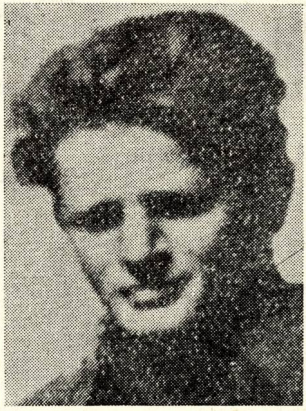

ברי־גיורא אנגלברג
Engelberg Gyuszi

מאיר נויפלד
Neufeld Méir

יוסף ציטרון
Czitron József

[112]) Lásd nevüket és rövid életrajzukat a héber részben.
[113]) A környékbeli hitközségek vázlatai a héber részben.

יעקב פיירברגר
Feuerberger Jacki

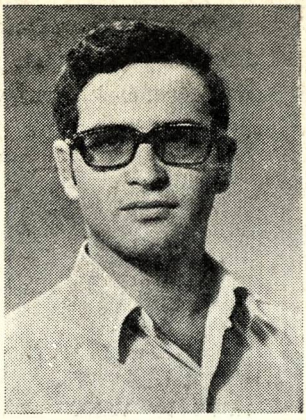

יורם גליק
Glück Joram

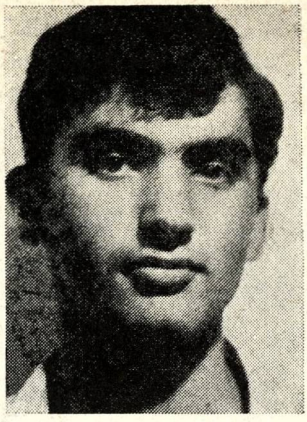

חיים (אנדריי) סטרול
Strul Chaim (Bandi)

דוד (פאטאר) קליין
Klein Dávid - Péter

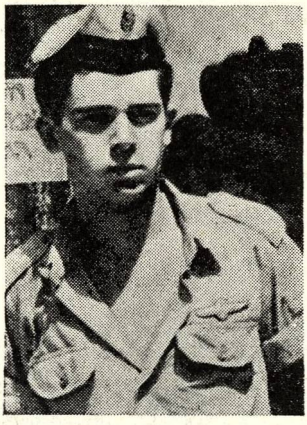

צבי זהבי
Cvi (Goldstein) Zehavi

גאורגה־גיורא אברהם
Abraham Gyuri

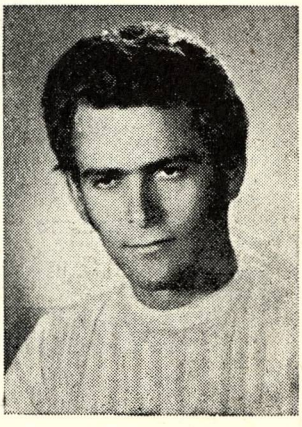

שלמה כהן
Kohn Slomo

הרב ד"ר רוזן, רבה הראשי של יהודי רומניה, נואם בבאת הכנסת בטכס חנוכתו לאחר החידושים שנעשו בו. לידו (עם מגבעת על ראשו, משופם) נציג ממשלת רומניה. הדמות השלישית היא ראש הקהל אהרון שיינר.

Dr. Rosen, a Román Népköztársaság zsidóságának főrabbija beszédet tart a marosvásárhelyi templom tatarozása utáni ünnepségen

בית היתומים „ע"ש מנחם סופר" מטעם הסתדרות אגודת ישראל במ.־ואשאר־האיי לאחר השואה. הילדים הם בני ה„רא־פטריאנטים".

A marosvásárhelyi zsidó árvagondozó egylet előljárósága és növendékei 1948-ban

אספת אזכרה של בני העיר בישראל בשנת 1961 בחיפה על הר־הכרמל..
נושא דרשה : הרב אפרים פישל קליין.

Marosvásárhely és vidékéről származók gyászemlékü összeöjövetele 1961-ben Izráelben

יוסף לנצט, יליד מ.־ואשאר־האיי,
מבין מייסדיה הראשונים
של הרצליה.

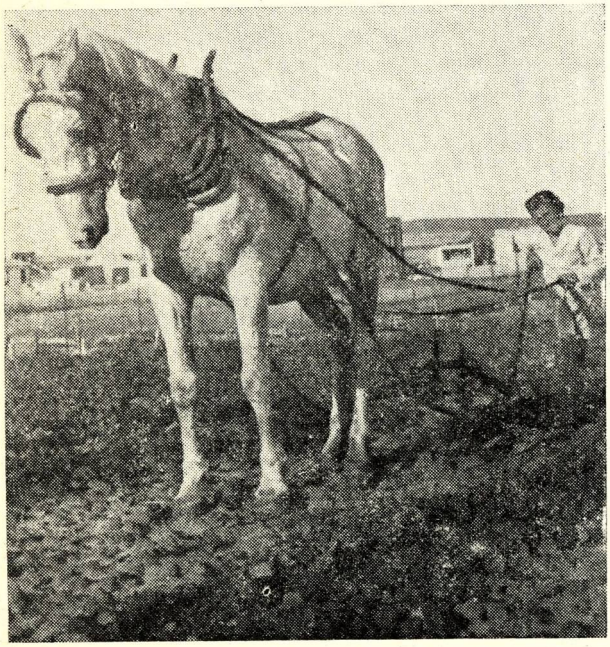

התמונה משמאל : יעקב לנצט, יליד
מ.־ואשאר־האיי, הילד הראשון שחרש
את אדמת הרצליה.

Hely és Névmutató

מפתח השמות והמקומות

A

Ali basa, 19, 24
Abraham Géza, 161, 179
Ábrahám Samu 84
Apafi Mihály, 19, 27, 53
Auschwitz, 25, 60, 204, 209, 213, 256
Ausztria, 36
Aviva-Bariszia, 119, 120, 121, 122, 126, 127

B

Birkenau, 16, 209
Barcsai Ákos, 19
Barcsai, család, 30, 52
Báthory István, 21
Balti államok, 36, 38
Bánát, 94, 95
Bánffy, báró, 219
Balavásár, 256
Bariszia, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126
Bécs, 42, 48
Benjamin Zew Wolf, 63
Bethlen Gábor, 19, 35
Béla, IV, 21, 33
Bethlen János, 22
Berner Mór, 42, 111, 134, 135, 141, 175
Beregi Nátán, 98
Beregi Ármin, 114
Betár, 118, 180, 181, 182
Bergenye, 256
Bözödujfalu, 25, 26, 27, 42
Bindiger Elimelech, 90
Bordos, 256
Bonyhád, 39
Braham Randolph, 190
Brassó, 57
Brit Ceirei Mizráchi, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180
Bukovina, 268
Bulgária, 38
Budapest, 69
Buda, 24

C

Czákó József, 265
Cseh, 36, 39
Csikmadaras, 256
Csikszereda, 186
Córon, 256
Csőb, 26

D

Darvas Mór, 117, 145
Dávid Ferenc, 25
Dési Gábor, 29
Dés, 97
Dárkénu, 118
Dicsőszentmárton, 186
Ditró, 255

E

Eliás, zsidó, 25
Eötvös József, báró, 44
Eperjes, 42
Eisenstadt, 47
Eichman Adolf, 197
Endre László, 202
Erec Iszrael, 11
Erdőszentgyörgy, 63, 256
Engelberg Dezső, 116, 130, 131, 134, 136
Erdély, 11, 15, 19, 20, 21, 22, 23, 31, 33, 35, 36, 37, 38, 49, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 62, 69, 70, 85, 94, 95, 110, 118, 124, 125, 127, 128, 136, 191, 192, 196

Erdélyi Emil, 118, 122, 136, 270
Európa, 267

F
Ferha (Országos zsidó biró), 25
Fejérvár, 54, 55
Folyfalva, 29
Fraenkl, Eisik, 28
Fürszt Mose, 39, 46, 63, 93, 110, 111
Fürszt Jesájáhu, 49, 63
Friedman Ferenc, 65, 67, 86, 87, 11, 203
Friedman Mordechai, 17
Friedler Sándor, 17

G
Galicia, 37
Gartner Jakab, 48
Gestapo, 202, 205, 206
Giszkalay János, 122, 127, 128, 130
Giládi Klein Dávid, 161
Grün Iszrael, 45
Grünwald Jekutiel, 26
Görögök, 35
Gyalakuta, 255
Gyergyószentmiklós, 186
Gyergyószentimre, 186
Gyulafehérvár, 35

H
Hamlet Jenő, 120, 130
Habsburgok, 20, 21, 36, 38, 50
Hánoár, 118
Hánoár Hácioni, 119, 141, 149, 161
Hásomér Hácáir, 129, 130, 141, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 168, 169
Hásomér, 129, 130
Heiszikovics József, 151
Hirsch Samson Raphael, 85
Hirsch Zvi, Heller, 39
Hildeszheimer Ezriel, 42, 45, 47
Horovitz Sámuel, 45, 75
Horthy Miklós, 37, 196

J
Jaross Andor, 202
Jabotinszki, Zév, 124
József, II, 26
Jakab, zsidó, 24
Jakobi Gedáljáhu, 7, 17, 279
Jámbor Ferenc, 156
Izráel népe, 15, 94
Izsák Sanyi, 18, 114
Izsák Elemér, 120

K
Kálmán, király, 19
Károly, király, II, 22
Ktáv Szofér, 42
Keren Hákájemet, 118, 132, 135, 142, 146, 147
Keren Hájeszod, 118, 133, 135
Kertész Andor, 17, 118
Kfár Giládi, 185
Klein Fülöp, 111, 269, 274, 279
Kolozsvár, 93, 94, 168
Kohn Mártonné, 118, 144
Kohn Iszachar Ber, 63, 110
Kőröspatak, 256
Kőrözd, 266
Komárom, 25
Kohn Sámuel, 35
Kőnig, rabbi, 47
Kovács György, 113
Kohn József, 18
Krausz Dávid, 210
Kusnir Ármin, 49

L
Lengyelország, 19, 21, 38, 54, 57, 59
Leib ben Mose, 30
Leib ben Avraham, 30
Linczer Jakab, 17
Lanczet Bátja, 113
Lanczet József, 280
London, 206
Löwi Ferenc, 52, 71, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 114, 115
Lifschitz Herman, 42, 43, 63
Litván, 59

M

Mandelbaum Ármin, 43, 44, 48, 52, 63
Márkusz Sámuel, 45, 46, 93
Magyarország, 12, 20, 31, 36, 37, 38, 39, 52, 69, 196, 197, 204
Márton Lajos, 18
Marton Ernő, 36, 130, 131
Máre Mose, 39
Mákfalva, 186
Mályai, Dr., 206
Marosvásárhely, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 20, 21, 22, 23, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 70, 114, 186, 187, 188, 189, 190, 195, 196, 198, 199, 120, 210, 211, 213
Maros Torda, 50, 56, 186, 187, 188, 189, 190
Marosszék, 20, 55
Maroskeresztur, 257
Marossárpatak, 257
Marosfekete, 257
Mária Terézia, 25
Mezőbánd, 256
Mezősámsond, 257
Mezőörményes, 256
Mezőmadaras, 257
Mezőrücs, 257
Margarethe, akció, 198, 201
Mizráchi, 125
Mose Sámuel, rabbi, 29, 54, 56
Morvaország, 36

N

Náznánfalva, 15, 28, 31, 33, 55, 63, 85, 186
Nagyvárad, 25
Nagynyulas, 257
Neumark am Muresh, 19
Németország, 38
Német, zsidó, 54
Novum Forum Seculorum, 19
Nyitra, 47
Nyárádtó, 257
Nyárádszereda, 258

O

Osztrák-Magyar, 22
Oroszország, 36, 38, 59

P

Pálffy Miklós, 25
Parajd, 258
Pécsi Simon, 25
Pest, 57
Portugal Menáchem, 185
Pollák Magda, 17
Práger Ávrahám, 39
Prága, 179

R

Révész Endre, 113
Rothman József, 17
Rákóczi Ferenc, 19
Rákóczi György, 52, 53
Radnót, 192, 259
Richtzeit Zsigmond, 45, 49, 63, 75, 91, 93, 98
Ritter, 205
Románia, 19, 20, 59, 190, 191, 192
Rosenfeld Sándor, 17, 117, 127
Rosen, főrabbi, 275

S

Szasza Ábrahám, 35
Srágai, Zálmán, 153
Szatmár, 97
Seiner Ármin, 274, 275
Szelen, 57
Székelyvásár, 19
Szentdemeter, 259
Szenterszébet, 25
Szentkirály, 29
Székelyvalja, 263
Székelysárd, 263
Székelykeresztúr, 186, 262
Székelyudvarhely, 186, 259
Székelycsokor, 263
Székely Moson, 263
Simon, zsidó, 27
Simon Izidor, Dr., 114

Simoni Jecheszkiel, 9, 11, 14, 100, 101, 268, 269
Simon Márton, 116
Simon Mártonné, 119, 140
Siklód, 263
Siebenbürgen, 91
Singer Jakab, 66, 81
Spanyol, zsidó, 28
Sprinzak Joszéf, 184
Szombatosok, 25
Szolokna, 263
Szofer Manó, 64, 65, 66, 68, 85, 86, 89, 90, 269
Székely Szó, 204
Székely Napló, 68
Szálasi, 196, 210
Sztójai Döme, 202
S.S., 205, 206, 208

T
Targul-Mures, 19, 120, 125, 127, 128, 132, 135, 137, 172, 181
Talmud, 19,
Tatárok, 19
Taub Ábrahám, 121
Teleky Sámuel, 22, 23, 27
Tel-Aviv, 13
Temesvár, 57
Téke, 263
Tiszaeszlár, 62
Tihanyi Dezső, 117, 122, 127, 143, 145
Törökök, 24, 29, 33, 35, 55, 56, 57, 58, 59, 60
Torna, 42
Tövis, 263
Tórá-Vávódá, 160, 179
Trombitás János, 24
Transznisztria, 263
Transylvania, 50, 120, 122, 123, 124, 128, 132, 133, 201
Toldalaghi Miklós, 35
Turnovszki Mór, 47

U
Uj-Vásár, 19
Uj-Székelyvásár, 19
Uj-Szántó, 42

V
Vágó Béla, 18
Valachia, 36, 38
Veresvár, 39
Venetziáner Lajos, 190
Vesenmayer, 205

W
Walter Béla, 120
Wilheim Joachim, 47
Wizo, 135, 137, 138
Weisz Miklós, 66
Weisz Meir, 17
Weiszburg Cháim, 114
Wolster Kálmán, 115, 127, 135
Wilenszki Zvi, 126
Weisz Miklós, 65, 67

Z
Záhávi Jekutiel Zvi, 18, 114
Zab, 186
Zsigmond János, 22

BIBLIOGRAFIA — ביבליוגרפיה

Braham R.L., Hungarian Jews studies. Vol. I-III New-York, 1966—1969—1973.

Braham R.L., The destruction of Hungarian Jewry, A documentary account, Vol. I-II, New-York, 1963.

Berner Mór, Dr., Oh... kiválasztott népem... Marosvásárhely 1945.

Bitton Livia, Prof.. Zionism in Hungary, The first twenty five years, Herzl yearbook, Vol. VII, New-York, 1971, P 305.

Bitton Livia, Prof., The zionist movement in Transylvania, Memorial volume for the Jews of Kolozsvár. Edited by Prof. Moshe Carmely-Weinberger, New-York, 1970.

Eötvös Károly, A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs vége, Révai kiadás, B-pest, 1902.

Gold Hugo, Geschichte der Juden in der Bukovina, ed. „Olamenu", Tel-Aviv, 1958, Vol. II.

Gonda László, Dr., A debreceni zsidóság története, Tel-Aviv, 1970.

Grünbaum József, A föld, egy szentföldi társasutazás naplója, Balázsfalva, 1910.

Heller Imre — Vajda Zsigmond, The synagogues of Hungary, edited by Randolph L. Braham (A magyarországi zsinagógák albuma) World Federation of Hungarian Jews, New-York, 1968.

Hajnóczi E., A magyar zsidók közjogai, Lőcse, 1909.

Hegedüs Márton, A magyar hadviselt zsidók aranyalbuma az 1914—1918-as világháború emlékére, B-pest, 1941.

Karmeli-Weinberger Moshe, Prof., A kolozsvári zsidóság emlékkönyve, New-York, 1970.

Kőváry László, Erdély történelme, VI kötet, B-pest, 1859.

Kovács Alajos, A zsidóság térfoglalása Magyarországon, B-pest, 1922.

Karsai Elek — Beneschofszki Ilona, Fegyvertelenül álltak az aknamezőkön, Dokumentek a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon, II kötet, A Magy. Izr. Orsz. képviselet kiadása, 1962.

Karsai Elek — Benescofszki Ilona, Vádirat a nácizmus ellen, B-pest, 1967.

Kiss Pál, Marosvásárhely története, kiadta Petri Károly könyvkereskedő, B-pest, 1942.

Kohn Sámuel, A zsidók története Magyarországon, B-pest 1884.

Kohn Sámuel, A szombatosok története, dogmatikájuk és irodalmuk, B-pest, 1889.

László Ernő, Hungarian jewry settlement and demography (Braham R.L. Prof., Hungarian Jews studies, Vol. I. p. 109, Vol. II. p. 140 New-York 1966).

Lax Tivadar, Az erdélyi és bánáti izraelita országos iroda története 1920—1940 közt (A kolozsvári zsidóság emlékkőnyve, New-York, 1970, P 155—172).

Munkácsi Ernő, Az izraelita hitközségek alkalmazottainak szolgálati jogviszonyai, B-pest, 1926.

Munkácsi Ernő, Fejezetek a magyar zsidó vallásfelekezet ujabb joggyakorlatából, B-pest, 1927.

Marton Ernő, Dr., A magyar zsidóság családfája, Kolozsvár, 1941.

Rónai János, Dr., Kozmopolitizmus és nacionalizmus különös tekintettel a zsidóság jelenkori állására, B-pest, 1875.

Rónai János, Dr., Zion und Ungarn, Balázsfalva, 1897.

Székely Sándor, Idézet levelek Dávid Ferenchez, Gyulafehérvár, 1569 (második nyomtatás B-pest 1894).
Schön Dezső, Istenkeresők a Kárpátok alatt, első kiadás Kolozsvár, 1933, második kiadás Tel-Aviv, 1964.
Sabin Manuila, Aspects démographiques de la Transylvanie (Extrait de la Transylvanie) Bucarest, 1938.
Singer Zoltán, Volt egyszer egy Déj, a déji zsidóság története, Tel-Aviv, 1970.
Szilágyi-Windt László (Tuvia) Dr., A kállói cádik. A nagykállói zsidóság története, Tel-Aviv, 1960.
Venetziáner Lajos, Dr., A zsidóság szervezete az európai államokban, B-pest, 1901.
Venetziáner Lajos, Dr., A magyar zsidóság története a honfoglalástól a világháború kitöréséig, B-pest, 1922.
Vágó Béla, Prof., The destruction of the Jews of Transylvania, Hungarian Jews studies, Vol. I, New-York, 1966, P 181.

ÉVKÖNYVEK — שנתונים

Ararát évkönyvek (Magyar zsidó almanach) 1939, 1940, 1941, 1942, 1943 kötetek, Pesti izraelita nőegylet, leányárvaház kiadása, B-pest.
Erdélyi zsidó évkönyv (Almanachul evresc) Jüdisches Jahrbuch, Timisoara 1935,
O.M.ZS.A. évkönyv 1943/44, 5704, Országos Magyar Zsidó Segitő Akció kiadása, szerkesztették: Dr. Csergő H., Dr. Kohn Zoltán, Dr. Polgár György, B-pest, 1943.
Jewish education bulletin, The Jewisch school in Marosvásárhely, Stern Joseph, New-York, 1941.
Marosvásárhelyi zsidó népiskola és izr. polgári fiú-leányiskola évkönyvében, M-hely, 1943.
Magyar zsidó almanach, szerkesztette Dr. Patai József, B-pest, 1911.
Magyar zsidó évkönyv, Orsz. izr. leányárvaház kiadása, szerkesztette Dr. Komlós Aladár, B-pest, 1940.

OKLEVÉLTÁRAK — מקורות ארכיוניים

Yad-Vasem oklevéltára, Y. M. /262 4—6 II, 48—50.
Monumenta Hungariae Judaica, (Magyar zsidó oklevéltár), Tomus II, gyüjtötte és szerkesztette Mandel Bernát, B-pest, 1937.
Monumenta Hungariae Judaica, Tomus V, gy. és sz. Dercsényi Móric, Horvát Antal, B-pest, 1958.
Monumenta Hungariae Judaica, Tomus V/I, gy. és sz. Grünwald Fülöp és Scheiber Sándor, B-pest, 1959.
Monumenta Hungariae Judaica, Tomus VI, gy. és sz. Grünwald Fülöp és Scheiber Sándor, B-pest, 1959.
Monumenta Hungariae Judaica, Tomus X, gy. és sz. Grünwald Fülöp és Scheiber Sándor, B-pest, 1967.
A marosvásárhelyi izr. hitközség jegyzőkönyvei és anyakönyvbei, irattára és oklevéltára.

LEXIKONOK — לקסיקונים

Magyar zsidó lexikon, szerkesztette Ujvári Péter, B-pest, 1929.
Révai nagy lexikon, Révai testvérek kiadása, B-pest, 1915.

FOLYÓIRATOK — עיתונות תקופתית

Ben-Chananja, Theológiai kérdésekkel foglalkozó németnyelvü zsidó folyóirat Magyarországon, Szeged, 1858—1867, szerkesztette Dr. Löw Lipót.

Die Welt — A cionista mozgalom szószólója, szerkesztették, Dr. Herzl Tivadar, Dr. Buber Martin, Bécs.

Egyenlőség, zsidó politikai hetilap, első szerkesztője Bogdányi Mór, B-pest, 1881, (m. sz. Szabolcsi Miksa, 1884, h.sz. Szabolcsi Lajos, 1915.)

Ellenőr, független politikai ujság, Marosvásárhely, 1890—1918, laptulajdonos és kiadója Grün Sámuel, szerkesztője Kovács Elek.

Hoemesz — az erdélyi orthodoxia szószólója, zsidó politikai hetilap, szerkesztője Moskovics A., Torda, 1933—1940.

Uj-Kelet — az erdélyi zsidó nemzeti mozgalom szószólója, politikai napilap, szerkesztették: Dr. Marton Ernő, Dr. Marton Gizella, Schön Dezső, 1918—1940.

Uj-Kor — az erdélyi cionista mozgalom szószólója, politikai hetilap, Temesvár, 1920—1940, szerkesztői: Stern Henrick, Giszkalai János, Dr. Rosenfeld Sándor.

Magyar Zsidó Szemle — az egyetlen magyarnyelvü tudományos folyóirat. Első évfolyama 1884, szerkesztette Bacher Vilmos és Bánóczi József, — 1891, Blau Lajos, Hevesi Simon, Friedman Dénes, B-pest, 1884—1938.

Múlt és Jövő — zsidó irodalmi, müvészeti, társadalmi és kritikai folyóirat, szerkesztette Dr. Patai József, B-pest, 1912—1940.

Hánoár — az erdélyi cionista ifjúság szószólója, megjelent Kolozsváron, Marosvásárhelyen és Nagyváradon, 1922—1938.

Székely Napló — a marostordamegyei és marosvásárhelyi nemzeti munkapárt hivatalos lapja.

Székely Szó — a marostordamegyei és a marosvásárhelyi nemzeti párt hivatalos napilapja, 1940—1944.

Zsidó Élet — az erdélyi cionista ifjuság szószólója, megjelent Marosvásárhelyen két példányban, 1932.

Zsidó Szemle — a Magyar Cionista Szövetség hivatalos lapja, első szerkesztője Alt Zsigmond, B-pest, 1909—1943.

ÉLŐ TANUK VALLOMÁSAI A CIONISTA MOZGALOMRÓL ÉS A VÉSZKORSZAKRÓL

עדויות על התנועה הציונית והשואה מאת

Simon Herman — főrabbi, Klein Fülöp — főrabbi, Kohn Iszrael, Weisz Meir, Lincer Jakab, Friedman Mordechai, Pollák Magda, Lincer Judith, Abraham-Schwarz Tini, Dr. Kertész Andor, Dr. Berner Mór, Dr. Friedler Sándor, Dr. Rosenfeld Sándor, Rosenfeld Endre, Dr. Rottman József, Dr. Tihanyi Márton, Hirsch Slomo, Hirsch Herman, Ábrahám Géza, Nachmani (Rüvel) Szárá, Nachmani Meir, Slomo Icchaki, Bar Zev Jecheszkiel (Zeef) Révész Endre, Karpelesz Zevi, Ábrahám Ezriel, Kohn Béla, Mendelovics Resel, Rafael Jakab, Schwachter Jenő, Fried Szárá, Bernstein Slomo, Gúth Endre, Berkovics Moshe, Glück József, Marck Jenő, Steuer J., Wald Jehuda, Wartenberg-Doron Jehuda, Mandel Mose, Mandel Szimcha stb.

9. ע"פ פנקס הקהילה הקונסרבטיבית ועדות בנו, שחי בעת כתיבת ספר זה בגבעתיים.
10. ע"פ פנקס הקהילה הקונסרבטיבית ועדות בנו יחזקאל זאב, חבר קיבוץ שמיר בגליל העליון.
11. ע"פ פנקס הקהילה הקונסרבטיבית ועדות בתו שחיה בתקופת השואה בשוויץ ובעת כתיבת ספר זה בקלאוזנבורג.
12. ע"פ פנקס הקהילה הקונסרבטיבית, ועדותם של יעקב שטאייר, גבאי הקהילה הקונ. בתקופת השואה ובנו החי בקרית טבעון בעת כתיבת ספר זה.
13. ע"פ פנקס הקהילה ועדות בתו שחיה בעת כתיבת ספר במ.־ואשאר־האיי, אילנה כהן לשעבר, אילונה הוסאר בהווה, רעית המשורר היהודי ארנו שאלאמון, שכתב בסגנון השמאל ונחשב בטרנסילבניה למשורר ששיריו ראויים להילמד.
14. ע"פ פנקס הקהילה ועדותו של ד"ר אנדראש קארטאס, מי שחי בעת כתיבת ספר זה בחיפה, ומי שהיה סגן יו"ר התנועה הציונית בעיר זו במשך תקופה ממושכת.
15. ע"פ פנקס הקהילה ועדותו של ד"ר אלכסנדר רוזנפלד, מי שהיה עורך העיתון „אוי קור" Uj-kor וכן יו"ר התאחדות עולי הונגריה בא"י. תושב רמת גן בעת כתיבת ספר זה.
16. ע"פ פנקס הקהילה וכן ע"פ העיתון „אוי־קור", Uj-kor בטאון התנועה הציונית בטרנסילבניה מה־19.8.33, גל' 81.
17. ראה בלאקסיקון היהודי־ההונגרי עמ' Magyar zs. lex. 643 כל חמשת האחים היו פעילי הקהילה וחמשתם קיבלו תואר אצולה מקיסר אוסטריה וממשלה האוסטרית־הונגרית.
18. ע"פ פנקס הקהילה וע"פ עדותו של ד"ר אנדראש קארטאס Dr. Kertész Andor
19. ע"פ הלאקסיקון היהודי ההונגרי עמ' 186 וכן ע"פ עדותו של ד"ר אלכסנדר רוזנפלד Dr. Rosenfeld Sándor
20. ע"פ פנקס הקהילה ועדות בנו ד"ר אנדרש קארטאס.
21. ע"פ פנקס הקהילה, העיתון „אוי־קור" Uj-kor ועדות בן אחיה אנדראש ראָבאָס שחי בעת כתיבת ספר זה בחולון.
22. ע"פ פנקס הקהילה ועדות בנו ד"ר יוסף רוטמאן, שחי בעת כתיבת ספר זה בבאר־שבע.
23. ע"פ עדות בתו שחיה בקיבוץ דליה וע"פ עדותו של שלמה יצחקי, חבר קיבוץ עברון.
24. ע"פ עדותו של ד"ר אנדראש קארטאס.

ביטוי לנאמנותו ההונגרית. היה מתנגד לציונות ונימנה עם שורות המיפלגה ההונגרית בעיר זו עד שהורחק ממנה על ידי ההונגרים. היה בין חמישה היהודים בעיר שלא נלקחו למחנה הריכוז וכך ניצל מהמוות בתאי הגאזים. נהנה במשך השלטון ההונגרי

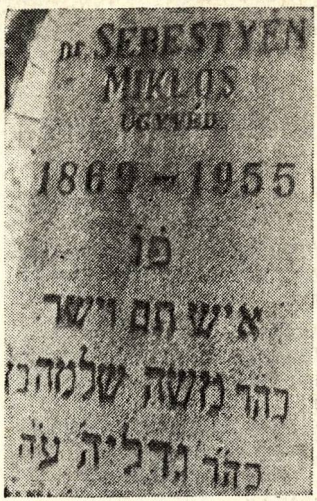

המצבה על קברו של ד"ר משה שלמה שבשט'יאן — ראש הקהל של הקהילה הקונסרבטיבית ב־ שנים 1910—1914 בבית העלמין המקומי.

Dr. Sebestyén Miklós, a marosvásárhelyi Statusquo hitközség elnökének (1910-1914) sirköve a helyi temetőben

מהזכות לעסוק במשפטים. לאחר פטירת רעייתו ביקר בבית העלמין, במשך שנים ארוכות, מדי יום ביומו והניח פרחים על קברה, וכך נמצא כשומר על בית העלמין האורתודוכסי. נפטר בשנת 1955 בגיל 86[24]. ז"ל.

ה ע ר ו ת:

1. ראה את הספר „הצדיק מקאלוב וקהילתו" מאת ד"ר ל. טוביה סילאג־וינדט, ת"א 1960.
Dr. Szilágyi László: A kallói cádik. A nagykállói zsidóság története, Tel-Aviv, 1960, Neografika nyomda.
2. ראה בלאקסיקון היהודי ההונגרי, בעריכת אויבארי עמ' 160 ו' Magyar zsidó lexikon, Ujvári P. p. 642
3. שם, שם. קיסר אוסטריה העניק בשנת 1914 תוארי אצולה לשורה ארוכה של יהודים, ביניהם לשמואל בארוך.
4. ראה בעיתון Egyenlőség משנת 1889 גליונות מס' 16—11, במיכרזים בענין קבלת רב. שמו הופיע בין החתומים על מיכרז.
5. ע"פ פנקס הקהילה המצוי עדיין ברשות הקהילה המקומית וכן ע"פ עדות בנו.
6. ע"פ פנקס הקהילה הקונסרבטיבית הנמצא עדיין במשרד הקהילה וכן ע"פ עדותו של יעקב שטאייר, גבאי הקהילה.
7. ע"פ עדות בעל פה של הגב' אברהם־שווארץ (תושבת פ"ת בעת כתיבת ספר זה) מי שהיתה מזכירת „האיגוד לעזרה של יהודי הונגריה" במ.־אשאר־האיי.
8. ע"פ פנקס הקהילה הקונסרבטיבית ועדות בנו, שחי בעת כתיבת ספר זה בגבעתיים.

ברכי המסורת היהודית. לאחר סיום לימודיו בחדר ומאוחר יותר בבית הספר התיכון למסחר, עלה בתחומי עיסוקיו בדרגות המינהל והיה למנהל תחנה של מנסרת־עץ גדולה. במלחמת העולם הראשונה שירת בצבא האוסטרי־הונגרי וזכה בדרגת סגן. עם סיום מלחמת העולם הראשונה שב למ.־ואשאר־האיי והתמסר במקביל לעניני הכלל. נבחר כחבר הנהלת הקהילה הקונסרבטיבית ומאוחר יותר נבחר לעמוד בראשה, תפקיד

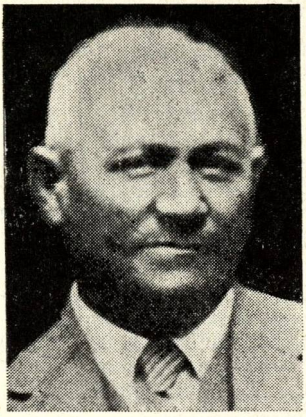

משה רוטמאן — „ראש הקהל" של הקהילה הקונסרבטיבית ב־שנים 1929—1927, וראש החברה קדישא של אותה קהילה.

Rottman Mór, a marosvásárhelyi Statusquo hitközség elnöke 1927—1929 közt és a szentegylet elnöke éveken keresztül

אותו מילא בשנים 1929—1927. החל מתקופה זו ועד לימות השואה היה ראש ה„חברה קדישא" של הקהילה. בתקופתו החלו בהרחבת מוסדות סעד ובבניית מיבנים. נטל חלק בחייה של התנועה הציונית, במפעלי הקק"ל וקרן היסוד, אירח בביתו את נחום סוקולוב, בשעת ביקוריו בטרנסילבניה ואת זאב ז'בוטינסקי, היה חבר בהנהלת איגוד הקהילות הישראליות בטרנסילבניה. נפטר באושביץ [22]. ז"ל.

משה שאנדור SÁNDOR MÓR היה חבר בהנהלת הקהילה הקונסרבטיבית בשנות השלושים של המאה ה־20. העדיף את שיתופו בעניינים ציבוריים על פני סיוע לאנשים בודדים ועל כן לא אהד מתרימים פרטיים. לא הסכים עם דרכי ילדיו שבחרו בדרך הציונית ואי־ההסכמה ביניהם היתה ממושכת. ילדיו בחרו באהבת א"י ובעלייה לארץ עוד לפני מלחמת העולם השנייה והיו לחברי קיבוצים שישבו את הרי אפרים. רק בערוב ימיו הסכים לעדיפות הרעיון הלאומי על פני רעיונות ההתבוללות, אך באחור. נספה בכבשני אושביץ בשנת תש"ד [23]. ז"ל.

ד"ר משה שלמה שבשט'יאן Dr. SEBESTYÉN MIKLÓS נולד בשנת 1869 במ.־ואשאר־האיי. היה אחת הדמויות המעניינות של היהדות המקומית. עו"ד ופובליציסט שפירסם עשרות מאמרים על בעיות חוק ומשפט, זכויות משפטיות ליהודים ולהונגרים, יחסי מיעוטים וההיסטוריה של טרנסילבניה. בשנים 1914—1910 היה „ראש הקהל" של קהילת הסטטוס־קוו אולם בעקבות אי־הסכמה בינו לבין הנהגת הקהילה פרש הימנה והצטרף לקהילה האורתודוכסית (!!!). התפרסם כמי שסירב במשך כל תקופת השלטון הרומני בטרנסילבניה (1940—1918) להניף מעל לביתו את הדגל הרומני וזה כאות

בחזית הרוסית כסגן בצבא האוסטרי־הונגרי למען „המולדת ההונגרית" שכה התאכזרה כלפיו וכלפי אחיו. מת בכבשני אושביץ בשנת תש"ד[19]. ז"ל.

ד"ר משה קארטאס DR. KERTÉSZ MÓR נולד בשנת 1868. פעל כרופא במסגרת מוסדות הסעד והרפואה של הקהילה במשך שנים ארוכות, שלא על מנת לקבל פרס. נכונותו לעזרה רפואית ולהיענות לכל קריאה זכתה להערכה מצידם של יהודי העיר, שידעו כי דלתו פתוחה לכל פונה ובכל עת. התמסר לטפל בעיקר ביתומים ובמחוסרי אמצעים, בלא הבדל של השתייכות קהילתית (סטטוס־קוו או אורתודוכסים). היה שומר מסורת ונלהב לרעיון הלאומי. תמך בכל מפעל ציבורי שהיה בו משום קידום היהדות ועיצובה. נפטר בשנת 1935 ונטמן בבית העלמין של קהילת הסטטוס־קוו[20]. ז"ל.

ד"ר משה קארטס — רופא מתנדב של הקהילה הקונסרבטיבית ושל החברה קדישא.

Dr. Kertész Mór a marosvásárhelyi Statusquo hitközség és szentegylet önzetlen orvosa

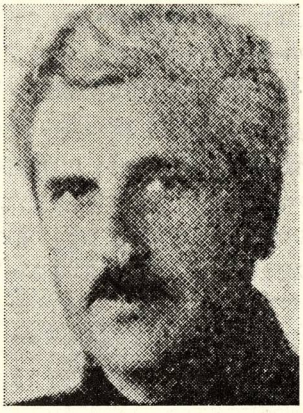

ד"ר אהרון ראבאס, נשיא „לשכת בני ברית" בעיר זו בשנים 1930—1935.

Dr. Révész Ödön, a „Bné-Brith" páholy elnöke 1930—1935 közt

הגב' א. ראבאס RÉVÉSZ BÉLÁNÉ היתה מפעילות „איגוד הנשים היהודיות לצדקה". הקדישה זמן ומרץ למען פעילותו של איגוד זה. ידה היתה בכל כנס, אספה התארגנות, נשף למטרות צדקה, מסע שיכנוע של ידידים בביתה ולא חסכה מאמצים כדי להביא להצלחת הפעולות בהן עסק האיגוד. בהיותה ממשפחה אמידה, נהגה לממן פעולות סוציאליות שונות מכספה. היתה במשך זמן רב יו"ר האיגוד והיתה בין מייסדות לשכת „בני ברית" שבעיר זו ובין מנהלות „המועדון היהודי". בהיותה בעלת השקפה של התקרבות מודגשת לחברה הסובבת, עשתה למען התקרבות אל האוכלוסיה ההונגרית, אך בשנות השלושים זנחה רעיונות ההתקרבות אליה והחלה לגלות סימני הזדהות עם התנועה הלאומית היהודית, מבלי להסיק מסקנות ממשיות[21]. ז"ל.

משה רוטמן ROTMANN MÓR נולד בשנת 1881 בכפר סאקאיי־בו Szekelyboo שליד העיירה Nyárádszereda היה בנה של משפחה יהודית מסורתית והתחנך על

במשך זמן ממושך בעיר זו, וכן ממנהיגי המפלגה היהודית ומילא תפקידים צבוריים נוספים. בשנת 1932, בעת עריכת הוועידה הציונית האחת־עשרה של ציוני טרנסילבניה במ.־ואשאר־האיי, נבחר יחד עם משה דארבאש, ברוך זענענזיעב ויונה זענענזיעב להנהלת המדור הטרנסילבאני של הסוכנות היהודית. הירבה להרצות לפני הציבור היהודי המקומי על בעיות סוציאליות של העם היהודי וראה בהפצת התרבות בקרב הציבור היהודי עיקר חשוב בחייו. נספה בכשני אושביץ בתש"ד [15]. ז"ל.

ד"ר אליהו לוטא DR. LOTE LAJOS נולד בשנת 1879. רופא מסור של ה„חברה קדישא" שפעל ללא לאות, שלא על מנת לקבל פרס, הן בתחום הרפואה הציבורית והן בתחום ביצור מוסדות החינוך היהודיים. במשך שנים ארוכות היה חבר בהנהלת ה„חברה קדישא", בעיקר של מוסדות המישנה שפעלו בתחומים הסוציאליים, וכן מילא תפקידים בהנהלת „האיגוד היהודי לדאגה ליתום" Árvagondozó egyesület ובוועד המפקח על בית הספר היהודי המקומי Iskolaszék ובתחומים נוספים. נספה באושביץ בשנת תש"ד [16]. ז"ל.

מנדל פארקאש BISZTRAI FARKAS MARTON, ממנהיגי קהילת הסטטוס־קוו של המאה ה־19 ובראשיתה של המאה ה־20. היה „ראש הקהל" של קהילת הסטטוס־קוו בעת קבלתו של הרב ד"ר יואכים וילהיים כרבה של קהילת הסטטוס־קוו, בשנת 1889. קיבל תואר אצולה מהמדינה האוסטרית־הונגרית בשנת 1910 ומאז פסקה כנראה פעילותו במסגרת הקהילה. בין מקבלי תואר האצולה מקיסר אוסטריה היו גם אחיו אלפרד, אלאדאר, שמואל, אליהו ויחזקאל Bisztrai Farkas Herman, Imre, Samu, Aladár és Alfréd [17]. ז"ל.

יוסף פריטש FRITSCH JÓSZEF נולד בשנת 1890. מפעילי ה„חברה קדישא". נטל חלק ברוב משימותיה של הקהילה. היה מבין אלה שטיפחו את הקשרים הציבוריים עם השלטונות המקומיים ומהלכיו בקרב הפקידות העירונית, המשטרה, חוגי החינוך המקומיים ואנשי העסקים איפשרו לו בתקופת השלטון הרומני, שבין שתי מלחמות העולם, לקיים חיי קהילה תקינים. היה מנהל בנק ג'וינט שהוקם בעיר לאחר מלחמות העולם ה־1, וע"י כך יכול היה לסייע לבעלי המלאכה העצמאיים ולסוחרים היהודיים, בפיתוח עסקיהם. קנה לעצמו ידידים גם בקרב האוכלוסיה הלא יהודית על ידי הענקת הלוואות לנזקקים נוצריים. השתתף בפעילות ציונית ועזרתו הכספית איפשרה לתנועה לממן בשעת דחק פעולות דחופות. פרש מניהול הבנק מטעמים אישיים ונפטר בצורה טרגית לפני השואה [18]. ז"ל.

ד"ר אליעזר ציטרום Dr. CITROM LÁZÁR נולד בשנת 1887. במ.־ואשאר־האיי. עו"ד ופובליציסט. היה הסגן לראש הקהל בקהילת הסטטוס־קוו בין השנים 1929—1922 וכן יו"ר הוועד המפקח של בית הספר היהודי המקומי. ממנהיגי התנועה הציונית ומראשוני מייסדיה. עוד בשנת 1913 פעל למען יסוד התנועה הציונית בעיר זו, והצליח לייסד יחד עם אחרים שנה לאחר מכן, בשנת 1914, את התנועה הלאומית מעיר זו. לאחר מלחה"ע ה־1 ייסד עם חמישה קציניים יהודיים משוחררים מצבא האוסטרי־הונגרי את פלוגת ההגנה היהודית בעיר. פירסם עשרות מאמרים בעיתונות הטרנסילבניאנית וכן היה יועצה המשפטי של קהילת הסטטוס־קוו. במלחה"ע ה־1 לחם

ורצונו לעזור לזולת היו ידועים לכל אדם. כבש את לב הציבור בפשטות הליכותיו ובטבעיותו הבלתי פורמלית. בצעירותו למד בישיבת פרסבורג וזכה בתואר „מורנו". פירסם עשרות מאמרים על נושאים יהודיים ב־ Egyenlőség וב־ Magyar Zsidó היה בין מייסדי בית התרבות היהודי שבקהילה זו. בכל חייו נאבק למען הגשמת הרעיון הציוני ולמען השגת בית לאומי ליהודים. נספה יחד עם רעיתו בכבשני אושביץ[13]. ז"ל.

אברהם לאדרר LEDERER ADOLF נולד בשנת 1882. היה מנהל הבנק היהודי, חבר הנהלת הקהילה הקונסרבטיבית, בשנות השואה. את עיקר מרצו הקדיש בשנים 1941—1944 לעזרה לשכבות שנפגעו ע"י התחיקה האנטי יהודית שנחקקה ע"י ממשלת הונגריה־הפשיסטית. באותן שנים טרגיות נבחר להנהלת האיגוד לעזרה O.M.ZS.A. וכאן, בתחום זה גילה פעילות מסורה במיוחד בעת הכיבוש הנאצי בהונגריה. מונה יחד עם אחרים לחבר היודנראט המקומי, ועליו הוטלו — יחד עם אחרים — המשימות האיומות ביותר שהוטלו אי־פעם על יהודי מבני המקום הזה: אירגון הגיטו, איסוף הרכוש היהודי — שחובה היה למוסרו לנאצים — הכנת רשימת יהודי המקום ששימשה את הנאצים לצורך אירגון רכבות־המות לאושביץ, ביצוע קפדני של פקודות הגסטפו, דאגה לשמירה על משמעת הציות מצד היהודים וכדומה. נספה בכבשני אושביץ בשנת תש"ד[14]. ז"ל.

ד"ר אליהו לוונשטיין Dr. LŐWNESTEIN LAJOS נולד בשנת 1884 במ.־ ואשאר־האיי. היה מבין מנהיגיה של קהילת הסטטוס־קוו וכן מאישיה הבולטים של

ד"ר אליהו לוונשטיין, נשיא בני ברית בעיר זו, בשנים 1928—1930, ו־1935—1940.

Dr. Löwenstein Lajos, a „Bné-Brith" páholy elnöke, 1928—1930, 1935—1940

דוד כהן, יו"ר „איגוד פועלי צדק" בעיר, בשנים 1930—1940.

Kohn Dávid, a marosvásárhelyi „Poalei Cedek" egyesület elnöke 1930—1940 közt

התנועה הציונית בעיר זו. נבחר כראש הקהל של קהילת הסטטוס־קוו בין השנים 1927—1928. (בין אלברט בירגר לבין ברוך זענענזיעב). היה נשיא לשכת „בני ברית"

"Zsidó tanonc otthon" הורחב שיתוף הפעולה בין הנהלת הקהילה לבין התנועה הציונית, הורחבה העזרה הסוציאלית לנזקקים וכו'. תקופתו בתפקיד של „ראש הקהל" החלה בימי משבר כלכלי קשה, שעה שמספר משלמי המסים לקהילה ירד בגין המצב וההכנסות לקרנות הלאומיות פחתו, ונסתיימה עם כניסת ההונגרים הפשיסטים של הרודן הורטי לטרנסילבניה, כשחלק מיהודי העיר קיווה לשיפור מצבם החברתי, ולרנסנס בדומה למצב בתקופת המונרכיה האוסטרית־הונגרית, אך אכזבתם היתה מרה. נספה בכבשני אושביץ [11]. ז"ל.

יצחק זיידלר SEIDLER IZIDOR נולד בשנת 1886. היה במשך שנים ארוכות גבאי ב„חברה קדישא" של קהילת הסטטוס־קוו ונשא בעול הפעילות הסוציאלית מזה והעיסוק ב„חברה קדישא" מזה. עיקר דאגתו היתה לקדם את כל מוסדות־הסעד של ה„חברה קדישא" ולגייס הון למימון הפעילות הזו. „אורחי" הקהילה שנעו ונדו לשם איסוף תמיכה ממקום למקום, ידעו תמיד את כתובתו ואת נכונותו לפתוח את קופת הקהילה לנזקקים. הוא השקיע מרץ רב בטיפוח בעת העלמין, במיבניו ובטכסי הקבורה שהתנהלו בבית העלמין של הקהילה הקונסרבטיבית, כדי לעורר יחס של כבוד למוסד זה — ע"פ עקרונות היהדות — מצד אותם חוגים שנטו לחוסר כבוד כלפי אותו מוסד ציבורי שתפקידו היה לחלק כבוד אחרון למובאים למנוחת עולם. נספה באושביץ בשנת תש"ד [12]. ז"ל.

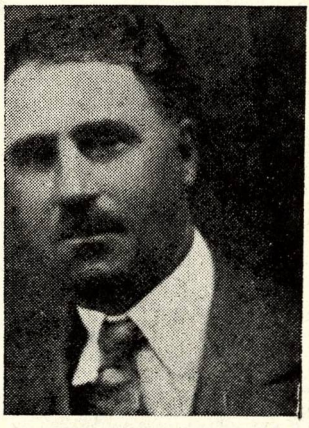

יצחק זיידלר — גבאי החברה קדישא של הקהילה הקונסרבטיבית במשך שנים בם.־ואשאר־האיי.

Seidler Izidor, a marosvásárhelyi Statusquo szentegylet hűséges gondnoka 1944-ig

חיים כהן — מזכירה הראשי של הקהילה הקונסרבטיבית בם.־וא־שאר־האיי בין השנים 1944—1918.

Kohn Henrick, a marosvásárhelyi Statusquo hitközség főtitkára 1918—1944 közt

חיים כהן KOHN HENRICK נולד בשנת 19.11.1880. במחוז סאפאש Szepes בכפר פראשקא Freske היה מזכיר הקהילה הקונסרבטיבית משנת 1918 ואילך, הרוח החיה שלה וזרועה המבצעת. כשומר מסורת שדאג לשמירה על דת ישראל, נימנה עם מייסדי תנועת „המזרחי" בעיר זו, בשנת 1922. דייקנותו ונימוסיו הטובים, חביבותו

בחינוכם של תינוקות דבית רבן". פתח בית חינוך תורני פרטי אך לאחר הצלחתו הרבה בהוראה, הוזמן ע"י קהילת הסטטוס־קוו להורות במסגרת החדר „המתוקן" בהנהלתו ובפיקוחו של הרב ד"ר פנחס לוי. ר' אברהם זאב קבל על עצמו משימה חינוכית זו, בתנאי מפורש שלא ייאלץ לוותר על אורח חייו האורתודוכסי ופרנסי קהילת הסטטוס־קוו הסיכמו לכך. את בנו בכורו, יחזקאל זאב, שלח ללמוד בישיבת הרב מנחם סופר, שלמד בישיבה זו שנתיים. ר' אברהם זאב נהג לבקר בחצרו של הרב ישראל האגר, האדמו"ר מויז'ניץ. את ילדיו חינך לחיבת ציון וכשעלה בנו בכורו — יחזקאל חניך הישיבה — לארץ כחלוץ, בשנת 1935, לא שכח לארוז עם חפציו גם את התפילין והסידור. מבין תשעה ילדיו הגיעו ארצה ארבעה בניו ושתי בנותיו. טוב לבו של Zeff bacsi מיזגו הנות, כישוריו הפדגוגיים ולמדנותו רכשו נפשות רבות מבין תלמידיו ליהדות. את חלומו לעלות ארצה לא הצליח להגשים, אך נשמתו היתה ונשארה קשורה בארץ הניבנית. נספה באושביץ[10]. ז"ל.

ר' אברהם זאב — מחנך תורני ב„תלמוד־תורה המתוקן" של ה־קהילה הקונסרבטיבית. מחסידי ויז'ניץ.
Zeff Adolf, a marosvásárhelyi Statusquo hitközség haladó Talmud-Tóra pedagógusa

ברוך זענענזיעב — ראש הקהל של הקהילה הקונסרבטיבית במ.־ואשאר־האיי בשנים 1941—1939.
Senensieb Béla, a marosvásárhelyi Statusquo hitközség elnöke 1929—1941 közt

ברוך זאנאנזיעב SENENSIEB BÉLA נולד בשנת 1839 בביסטריצה Beszterce אך קבע את מישכנו הקבוע במ־ואשאר־האיי. תודות לחריצותו צבר הון רב והיה לאחד מעשירי הקהילה. נכונותו לפעול למען הציבור ואף ליטול חלק בנטל ההוצאות העלוהו, בשנת 1929, לכס ראשות הקהל הקונסרבטיבי, ובתפקיד זה כיהן עד שנת 1941. בתקופת כהונתו פותחו מוסדות הקהילה, נסתיימה בניית בית התרבות היהודי, שהחלו בה שנים אחדות לפני כן, הורחבה הפעילות של המועדון היהודי Zsidó Club נוסדה לשכת בני ברית, שופצו המיבנים של בית הספר היהודי, הורחבו היסודות של בניין „גן הילדים העברי־היהודי", הושטה תמיכה להנהלת „בית החניכים היהודי"

שהאציל על בניו ועל כל מי שבא איתו במשא ובמגע יומי, של מורה דרך שכיוון והשפיע על הסובבים אותו. פשטות חייו, ענותנותו וצניעותו הרשימו את בניו ובני קהילתו. היה מטבעו איש הגות ששמר תמיד על כבוד הזולת גם כשכבודו לא נשמר על ידי תקיפי הקהילה. היה בעל אמונה דתית עמוקה אך סובלני בגישתו לענייני הנוער ומתרחק מכפיית דעתו על הזולת. רגישותו לאי־צדק ולעוול חברתי הפכוהו למאמין גדול בעתיד חברתי טוב יותר ליהודי ולחברה האנושית כולה. ערג וכסף לציון בין בתפילתו היומיומית ובין במעשיו כשותף פעיל של הקופסה הכחולה־הלבנה. את ערגתו לציון ביטא בפועל, על ידי חינוך ילדיו לעלייה לארץ ואמנם בנו בכורו עלה ארצה בשנת 1938, כאחד מפעילי „קבוצת ביתר" ומאוחר יותר כאיש „אצ"ל" (אירגון צבאי לאומי). אחריו עלו אחיו הצעירים ממנו. בימי האימה, כשכוחות הזדון עשו שמות בברואי האל והיאוש שלט בכל, ידע לזרוע תקוות ולהפיץ ניצוצות אור בחשכת־השואה. אולם, תקוותיו נתגשמו רק לאחר מותו — עם תקומתה של מדינת ישראל —, אך הוא בעצמו החזיר נשמתו לבוראו בכבשני אושביץ[8]. ז"ל.

שמעון ואמוש VÁMOS SÁNDOR נולד בשנת 1883 בעיירת השדה האידו־סובוסלו Hajduszoboszló שבהונגריה. הגיע לעיר בשנת 1910 והשתלב בחייה הציבוריים־החברתיים של קהילת הסטטוס־קוו. ברבות הימים נבחר להנהלת הקהילה

שמעון ואמוש — חבר הנהלת הקהילה הקונסרבטיבית
Vámos Sándor, a marosvásárhelyi Statusquo hitközség előljárósági tagja

ונשא בעול הגזברות, ומימן מפעלים. מילא תפקיד של סגן יו"ר „איגוד הסוחרים" למרות יהדותו. שימש חבר בהנהלת המועדון היהודי „בני ברית", שהיה מרכז החיים היהודיים בעיר זו מבחינה כלכלית. בגיטו עונה קשות יחד עם בנותיו, הולקה־הולקו על כפות רגליהם, צפורני ידיהם ורגליהם נעקרו, נקשרו בעת העינויים כשראשם כלפי מטה בדלי מי־קרח כדי להכריחם לגלות רכושם, שהוטמן לדעת הרוצחים. מת בכבשני אושביץ[9]. ז"ל.

ר' אברהם זאב ZEFF ADOLF נולד בשנת 1888 בשאיו־מאג'יארוש Sajó-Magyaros בצעירותו למד בישיבה והיה חסיד הרבי מויז'ניץ. זנח עסקיו במסחר העורות והתמסר לחינוך ילדים, וזאת כתוצאה מהשקפתו „כי קיומה של היהדות נעוץ

בעיר, ובעצמו שב לביתו — ביום חורף קר — רק עם חולצה על גופו. לרעיתו הנדהמת אמר בשלווה: „השם נתן לי מעיל כדי שאתחלק בו עם עניים ממני". את אהבתו לא"י נטע בילדיו ובן בכורו קיים את מצוות העליה לארץ כחלוץ שעלה לפני המחנה בשנת 1936 והיה" בין מייסדי ההתישבות העובדת בהרי אפרים[5]. ר' יצחק אייזיק גוטמאן נספה בכבשני אושביץ. ז"ל.

מנחם הוכטייל HOCHTEIL MANÓ נולד בשנת 1885. היה גבאי ב„חברה קדישא" של הקהילה הקונסרבטיבית במשך שנים רבות ופעל בתחומים סוציאליים ודתיים כאחד. כעסקן החברה קדישא דאג לעזרה לזולת, למתן בסתר, לביקור חולים, למתן ארוחה חמה לילדים, לסיוע לאלמנות וליתומים, להכנסת כלה וכך תמך בחברת „מלביש ערומים". היה בין הדואגים בעיקר לטיפוח מוסדות הדת תוך שימת דגש מיוחד על בית העלמין של הקהילה הקונסרבטיבית. מירצו הושקע בשיפור המיבנים שבבית העלמין (בית הטהרה), הגינון, סדרי הקבורה ופעל למען השלטת אוירה של כבוד בעת טכסי הקבורה[6]. נספה בכבשני אושביץ. ז"ל.

ד"ר אריה היילפר HEILPER EMIL נולד בשנת 1890, במ־ואשאר־האיי. היה במשך שנים ארוכות בין פעילי התנועה הציונית אך עיקר פעילותו היתה בשנים 1939—1940 כמזכיר „האיגוד לעזרה" O.M.ZS.A. שנוסד בהונגריה בשנת 1939, לאחר חקיקת החוקים האנטי יהודיים. בתוקף תפקידו כמזכיר „האיגוד לעזרה" נאלץ היה לשמש גם כמזכיר היודנראט בעת כניסת הגרמנים למ־ואשאר־האיי ועליו הוטל, בכוח ובאיום של הוצאה להורג מידית במקרה של סרוב לפקודת הגרמנים, לטפל בכל המינהל שקשור היה בהכנת הגיטואיזציה בעיר. בפעילותו זו ניסה בכל מאודו להקל על הסובלים ואף להציל את הניתן להציל, אך ללא הועיל[7]. נספה בכבשני אושביץ. ז"ל.

ר' דוד אריה וואלד — שוחט ובודק ובעל תפילה של הקהילה הקונסרבטיבית בעיר זו.

Wald Dávid, a marosvásárhelyi Statusquo hitközség elő-imádkozója és metszője

ר' דוד אריה וואלד WALD DÁVID, שו"ב בקהילה הקונסרבטיבית. נולד בשנת 1896 (תרנ"ו). מערפילי העבר של שנות השואה ומבעד שלושים שנות שכחת ההיסטוריה עולה דמותו של ר' דוד אריה וואלד, כדמותו של יהודי שומר מצוות

הושע גולדשלאג GOLDSCHLAG OSIAS יליד פולין. נדד בגיל 13 מפולין לטרנסילבניה בגין אי הסכמה בינו לבין בני משפחתו, ובדרכו עבר את עיירות טרנסילבניה. היה צאצא למשפחה חסידית, מחסידי „גור". התרחק מבית אביו לאחר שנתפס ל„השכלה" ובנדודיו הגיע למ־ואשאר־האיי שם הקים את משפחתו וביתו. בהיותו ידען בתחום ההלכה נבחר ברבות הימים לסגן ראש הקהילה הקונסרבטיבית לעניני דת, מינהג ומסורת.

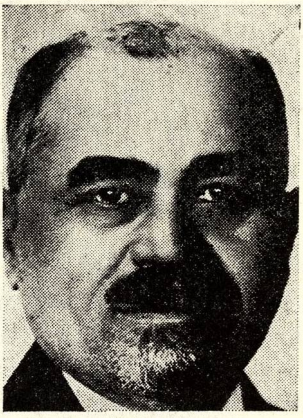

הושע גולדשלאג — יליד לבוב, סגן ל„ראש הקהל" הקונסרבטיבי במ.־ואשאר־האיי לעניני דת ו־מסורת יהודית בין שתי מלחמות העולם.
Goldschlag Osias, a Statusquo hitközség vallásügyi alelnöke

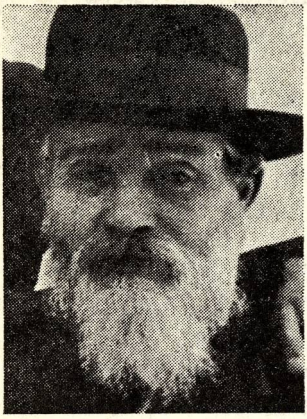

ר' יצחק אייזיק גוטמאן — שוחט ובודק ובעל תפילה בקהילה ה־קונסרבטיבית במ.־ואשאר־האיי.
Gutmann Izidor, a marosvásárhelyi Statusquo hitközség metszője és előimádkozója

ר' יצחק אייזיק גוטמאן GUTTMAN IZIDOR שוחט ובעל קריאה בקהילה הקונסרבטיבית. נולד בשנת 1893 בכפר שוקאט־פאלבא Süketfalva שליד ארדו־סאנט־ג'יורג' Erdőszentgyörgy היה תלמיד בישיבתו של הרב ישכר האגר מהשושלת הויז'ניצאית. הגיע למ־ואשאר־האיי בשנת 1921 כמחליפו של השוחט שקדם לו בקהילה זו, ר' ישראל פרקאש, והמשיך כשו"ב עד שנת השואה, 1944. ר' יצחק אייזיק גוטמאן היה ידוע בקפדנותו הדתית בנוסח האורתודוכסי, בלט בלבושו המסורתי, ובמגבעתו העגולה והשחורה ובגדו העליון ארוך הכנפיים בצבע שחור. ביתו היה כשר למהדרין ורעיתו שמרה על אופיו המסורתי של הבית. ר' יצחק אייזיק גוטמאן קיים את „מצוות מתן בסתר" כדרכם של טובי העם, נתן לכל נזקק ככל שידו השיגה בלי שהמקבל ידע את זהות הנותן. דמותו החייכנית המלבבת עוררה חיבה גם בקרב חברי הקהילה האורתודוכסית וזכה לאהדה אף אצל הקיצוניים שביניהם. נכונותו לעזור לזולת נתאפיינה במקרה שהתפרסם בקרב יהדי המקום. פעם, ביום ששי חורפי קר במיוחד, בא ר' יצחק אייזיק גוטמאן למקווה לטבול עצמו לכבוד שבת ופגש, במלתחה של המקווה, ביהודי עני שחסר לו מעיל ללבוש. הסיר ר' יצחק אייזיק את מעילו, נתנו לעני „האורח"

שליחי מצוה של קהילת הסטטוס־קוו

שליחיה, פרנסיה, נבחריה ומנהיגיה של הקהילה הקונסרבטיבית — בניגוד לאלו מהקהילה האורתודוכסית — היו רובם מאז גמר מלחמת העולם הראשונה, בעלי שליחות כפולה. יחד עם פעילותם בתחום הקהילה גם נשאו בעול קיומה של התנועה הציונית. לפיכך שמות רבים ממנהיגי הקהילה הקונסרבטיבית מופיעים במסמכים, בעיתונות ובספרות בשני התחומים, בתחום הקהילה ובתחום הציוני. מכאן, שהשמות המוזכרים כשליחי התנועה הציונית בעיר זו, ניתן לצרף ברוב המקרים גם לשל מנהיגי הקהילה.

אלה שליחי המצווה הנודעים במיוחד, שפעלו בתחום הקהילה הקונסרבטיבית מאז ראשיתה ועד שקיעתה:

אלבארט בורגר BÓROSKRAKKÓI BŰRGER ALBERT נולד בשנת 1861 בואיאשד Vajasd סיים אקדמיה למסחר ולאחר מכן יסד מספר חברות מסחר גדולות במ־ואשאר־האיי. נבחר לסאנאט הרומני, היה נשיא לשכת בעלי המלאכה והתעשייה הזעירה ברומניה וסגן יו"ר של איגוד בעלי בתי החרושת בטרנסילבניה Erdélyi gyáriparosok egylete בראשית שנות העשרים במאה ה־20 היה „ראש הקהל" של הקהילה הקונסרבטיבית בעיר זו, ונשיאה של קרן היסוד בטרנסילבניה בשנים 1927—1925. רעיתו היתה פעילה ב„איגוד הנשים היהודיות לצדקה", למען מפעלי חינוך ולהקלת המצוקה. אלברט בירגר זכה לתואר אצולה מקיסר אוסטריה בימי מלחמת העולם הראשונה. במשך השנים התרחק מטעמים אישיים מפעילות בקהילה וברבות הימים אף מהיהדות עצמה[2]. ז"ל.

שמואל בארוך FELSŐVÁNYI BARUCH S. נולד בשנת 11.4.1878 במ־ואשאר־האיי. היה בנו של גרשון בארוך, שהיה מבין מייסדי הקהילה באמצע המאה ה־19 ובעל אחוזות ובתי הרושת. פעל בחיי הקהילה הקונסרבטיבית בסופה של המאה הקודמת ושותף בכל מפעל סוציאלי מקומי חשוב. נשא את יהדותו בגאווה ולא ניסה — כדרכם של אחרים — להסתירה. נטל חלק באירגון מגביות לבניית בית הספר היהודי ותמך בילדים נזקקים. תרומותיו למפעלי צדקה ולהקמת בנינים למטרות דתיות זיכוהו בהערכת הציבור היהודי. זכה בתואר אצולה מאת הממשלה האוסטרית־הונגרית בשנת 1913. עם כל היותו יהודי גא „רעה" גם בשדות זרים וגילה „פטריוטיות הונגרית". אולם גם הוא כרבים אחרים הרגיש בהתנכרותה של הונגריה כלפיו מיד לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה[3]. ז"ל.

מרדכי ברויר BREUER MARK מזכיר הקהילה הקונסרבטיבית בסופה של המאה הקודמת ובראשיתה של המאה ה־20. יליד מוריביה שהתגלגל למ־ואשאר־האיי. היה איש משכיל במדעי היהדות ובמדעים כלליים. הניח יחד עם רב הקהילה את היסודות של החינוך היהודי היסודי המתוקן של הקהילה. שימש כעשרים שנה בתפקידו כמזכיר הקהילה. נפטר בסופה של המאה הקודמת ונטמן בבית העלמין הישן של הקהילה בסאנט־קיראיי[4]. ז"ל.

ונסיון לצקת אמונה „בימים טובים יותר" בלבם של אלה שרוחם נשברה והם חשו את הקץ הנורא המתקרב ובא.

אלתר יעקב שוימר היה בין המאושרים שהצליחו להישאר בחיים לאחר גמר מלחמת העולם ה־2, ובשנת 1950 עלה ארצה, בה חי עשרים שנים נוספות, עד שנת 1970, וכאן במדינת ישראל החופשית משנאת ישראל, החזיר נשמתו לבוראו. ז"ל.

משה דוד שונברגר SCHÖNBERGER D. דיין הקהילה. נולד בשנת 1876 „בכפר הומונא Homona למד בישיבות אונסדורף ופרסבורג. היה מעמודי התווך של היהדות החרדית בקהילה זו. השתייך למשפחת הרב ישכר בער קאהן, ז"ל, מורם של חסידי ארדו־סאנט־ג'ורג'. ניהל במשך עשרות שנים חוגי לימוד במסגרת „חברת משניות" וחברת ש"ס. קבע את מישכנו הרוחני בבית המדרש של חותנו, „דער סאנט־ג'ורג'ר בית־מדרש" נחשב לשני במעלה לאחר הרב מנחם סופר ז"ל. לאחר מותו של הרב ישכר בער קאהן" ז"ל נבחר כדיין הקהילה. היה בר־הכי בכל תחומי היהדות, פסק תשובות על שאלות ודעתו נתקבלה בלא ערעור במישור המקומי וברחבי טרסיל־בניה. החזיר נשמתו לבוראו בכבשני אושביץ, כשעל שפתיו תפילת ה„אני מאמין בביאת המשיח". ז"ל.

הרב אשר שונברג — בנו של ר' משה דוד שונברג, מי שהיה דיין הקהילה האורתודוסית במ־ואשאר־האיי, ושו"ב ומו"צ בסו־באטא.

Schönberg, Aser, szovátai metsző, a marosvásárhelyi Halachikus bíró fia

מאיר שאמואל — חבר הנהלת הקהילה מצעירי המנהיגים ומח־סידי סאטמאר.

Samuel Meir, a marosvásárhelyi orth. hitk. elöljáróságának tagja

דוד שאנדור — מפעילי הקהילה המאוחדת לאחר מלחמת העולם השניה.

Sándor Dávid, a háború utáni egyesült hitközség agilis aktiválója

מאיר שאמואל SAMUEL M. נולד בשנת 1900. היה בין המנהיגות הצעירה של הקהילה האורתודוכסית. נבחר להנהגתה תודות ליוזמתו, מסירותו וקשריו הרציניים עם הציבור הרחב. תרומתו העיקרית היתה בתחום פיתוח ה„תלמוד תורה" וחיזוק אושיות הדת. נספה במלחמת העולם השנייה בעבודת כפייה בחזית אוקריינה. ז"ל.

בקהילה כדי להבטיח קיומו הכלכלי של בחור ישיבה זה או אחר, שהגיע לישיבה המקומית בלא יכולת של קיום כלכלי עצמי. מצא מותו בכבשני אושביץ בשנת תש"ד. ז"ל.

ר' שמואל רובל — בעל תפילה ושו"ב בקהילות שבעיר, חביב ואהוד על ידי כל השכבות.
Ruvel Samuel, metsző és elő-imádkozó a két helyi hitköz-ségben

אלטר יעקב שוימר — חבר הנ־הלת הקהילה וחבר „וועדת האר־בעה" בתקופת הכיבוש הגרמני בעיר.
Schwimer Jenő, a marosvá-sárhelyi „négyes tagu" bizott-ság tagja a német megszállás ideje alatt

אלטר יעקב (בן יוסף) **שוימר** SCHWIMER JENŐ נולד בשנת 1903 בעיירת וולקן Vulcán. בשנת 1910 עבר לגרוסווארדיין יחד עם הוריו ושם סיים לימודיו התיכוניים ולמד בישיבה המקומית. בשנת 1927 עקר למ־ואשאר־האיי וכבש לעצמו עמדת כבוד הן בחיי הציבור היהודי והן בחיי החברה הסובבת. לאחר הסיפוח להונגריה נבחר להנהגת הקהילה האורתודוכסית ועם הכיבוש הגרמני נבחר לוועדת הארבעה „négyesbizottság" שמתפקידה היה לבצע את הוראות הגרמנים. זאת הוא עשה בחרדה גדולה שמא יגרום, בגין כשלון אישי, לאסון כללי. השתדל עם עמיתיו — שמעון אברהם, אהרון זינגר ואהרון גולדשטיין — לשמור על הציבור החרדי נגד המרצחים. בשנים 1944—1940 היה חבר בהנהלת ה־O.M.ZS.A. והקדיש את מירב זמנו ואף חלק ניכר מרכושו כדי להקל סבלן של נשים שבעליהן נלקחו לעבודות כפייה הן נותרו בחוסר כל. ימי הכיבוש הגרמני היו לו ימי מצוקה נוראים. עליו היה להודיע מדי ערב לנוגעים בדבר על חובתם — בהתאם לפקודת הגרמנים — לפנות דירות, למסור את כספם, מערכות כלים יקרים, שטיחים, תמונות רבות ערך, תכשיטים, על גיוס בנות רכות בגיל (גילאיות 16—12) לעבודת כפייה לשטיפת רצפות, לכביסת הכבסים הגרמניים וגיהוצם,לשרת את הרוצחים, על החרמת מאות מטרים של אריג מעולה ועל חובת תפירה מידית של עשרות חליפות־ערב לקצינים הגרמניים שהחליטו להתהולל יחד עם עמיתיהם ההונגריים וכו'. את ההודעות הנ"ל ניסה למסור תוך דברי עידוד

בטרנסילבניה). עשרות תלמידיו ינקו חכמה מאמרותיו ונשאו בלבם את משקעי מוסר ההשכל שהשמיע להם. נפטר שנים לפני השואה ונטמן בבית העלמין בסאנט קיראיי. ז"ל.

יונה שלום קראוס KRAUSZ JENŐ נולד בשנת 1893 בדאבדאצין Debrecen שבהונגריה. בהיותו סטודנט באוניברסיטה היה פעיל בגדודי ההגנה העצמית של הסטודנטים היהודיים בהונגריה, בפיקודו של הקפטן ארמין בארָאגי מאבות הציונות ההונגרית. לאחר מלחמת העולם הראשונה עקר לגור במארוש־ואשאר־האיי. ייסד עם אחיו בית חרושת לממתקים (שוקולד). היה בין מייסדי „המזרחי" בעיר זו ונטל חלק פעיל בחיי הקהילה. את ערגתו לציון הגשים על ידי שליחת בנו בכורו (זאב) עוד בשנת 1938 לארץ, שהגיע לדרגה בכירה בצ.ה.ל. מסירותו למען הכלל לא ידעה גבולות והיה בין הנושאים בעול הכלכלי של הקהילה. בכל הופעה תבע להגביר את החינוך הציוני, לסייע לתנועה הציונית, גם לאותן תנועות נוער שלא נימנו עם שומרות מצוות התורה, ועשה למען חיזוק מוסדות החינוך התורניים. כן נאבק בכל חייו למען הגברת הסיוע הסוציאלי לנזקקים. היה ידידם של החלוצים שהכשירו את עצמם לעלייה לארץ בחוות ההכשרה המקומית, דאג לסדרם בעבודה במפעלו, מימן חלק מהוצאות עלייתם לארץ ושל קיום תנועת „תורה ועבודה" בעיר זו. נספה בכבשני אושביץ בשנת תש"ד. ז"ל.

בנימין אלטר רוטנר RUTNER BENŐ נולד בשנת 1884. היה שו"ב בעל "קריאה ובעל תפילה כאחד, החל משנת 1920. שירת בנאמנות את הציבור החרדי, והקפיד על קלה כבחמורה. נימנה עם חסידי סאטמאר והיה מתומכיו הנלהבים של הרב יואל טייטלבוים. חינך ילדיו על ברכי היהדות החרדית ואחד מבניו היה לרב בארה"ב. מוכר היה כנאבק על נושאים עקרוניים עם מנהיגי הקהילה ולא ידע ויתור בנושאים שניראו לו מהותיים, אך יחד עם זה רכש באופיו הנוח לבריות, ידידים הרבה. קולו הערב נשמע בבית הכנסת האורתודוכסי מדי שבת ובכל חג וידע לגרום להתרוממות נפש בעת תפילתו. החזיר נשמתו בכבשני אושביץ בשנת תש"ד. ז"ל.

ר' שמואל רובל RŰVEL SÁMUÉL נולד בשנת 1871 בכפר בורגופרונד Borgóprund שבטרנסילבניה. בצעירותו למד בישיבת פרסבורג. לאחר מלחמת העולם ה־1 הגיע למ־ואשאר־האיי ונתקבל כבעל תפילה. גם הוא בדומה לעמיתו ר' יצחק אייזיק גוטמן היה בעל התנהגות אורתודוכסית מובהקת, שומר מצוות על קלה כבחמורה, עוזר, מסייע, משתדל ופועל למען הכלל והפרט. דמותו החייכנית והתמירה היתה חלק מהנוף היהודי המקובל. קולו הערב משך מתפללים, אשר ברוב ימות השנה היו נמנעים מלבוא לבית התפילה. אם כי מעסיקיו, בשנים אחדות, צידדו בתיקונים באורח החיים היהודי, הריהו נשאר נאמן להתנהגותו החרדית. היה רצוי ומקובל בשתי הקהילות שבעיר, ואף ניסה להשפיע על הקהילה השניה על ידי החדרת אורח חיים אורתודוכסי ועל ידי שמירת כללי ההלכה גם בקהילה זו. כיון שהיה בעל התנהגות חרדית הרי רבים מבני הקהילה הקונסרבטיבית העדיפו לאכול משחיטתו. גילה יוזמה פרטית והירבה לאסוף תרומות לאלמנות שנתאלמנו ונשארו בחוסר כל וסייע ליתומים. כיתת רגליו זמן רב וביקר אצל משפחות משולי החברה היהודית, במגמה לשכנען לשלוח את ילדיהן ל„תלמוד תורה" או לבית הספר היהודי. לא אחת פנה לגורמים בעלי השפעה

למד בישיבת וואץ Vác רעיתו היתה נכדת הרב ישכר בער קאהן ז"ל, רבה של קהילת ארדו־סאנט־ג'יורג'. עבר לגור למ־ואשאר־האיי בשנת 1912. עסק במסחר עצים אולם עיסוקיו לא מנעו בעדו להקדיש את עיקר זמנו ללימודי התלמוד ולמדעי היהדות. בשנת 1936 הפסיק לעסוק במסחר והתמסר ללימודי קודש בלבד. משנה זו ואילך התעמק בהכרת „הקבלה" והמיסטיקה היהודית. במשך שנים ניסה להכין תכנית אדריכלית למיבנה בית המקדש השלישי שבבנייתו ובתקומתו האמין אמונה עזה. זאת עשה יחד עם ר' אליהו וייס ז"ל. תכניתו האדריכלית נתבססה על חזון הנביא יחזקאל ועל רמזי „הקבלה". מרכזו הרוחני, לצורך לימודי הקודש, היה בית המדרש הספרדי הישן שבקהילה. נימנה עם עסקני בית המדרש של בעל „בינת יששכר", דאג לתקינותם של המנין והבנין ולתקציב ההוצאות לקיום ביהמ"ד. אישיותו שבתה רבים ותודות לה ובהשפעתו גדל חוג באי ביהמ"ד ומתפלליו. ילדיו ספגו ממעיינות התורה והיהדות והמשיכו בדרכי האב (בנו בכורו משמש בעת כתיבת ספר זה כרב בארה"ב, לאחר שכיהן בתפקיד דומה בקהילת גרוסווארדיין, לאחר השואה, ואילו בנו האחר יהודה צבי פולאק הוצא להורג על ידי הגרמנים במלחמת העולם השנייה.) יעקב חיים פולאק החזיר נשמתו לבוראו יחד עם אלפי הקרבנות בכבשני אושביץ. ז"ל.

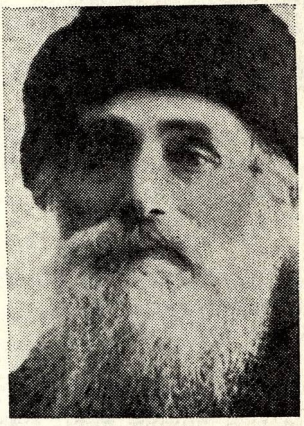

ר' אפרים פישל, סופר סת"ם ומחנך תורני קודם בקהילת סאנט־קיראיי ומאוחר יותר בתפקיד של מחנך ילדי ישראל במ־ואשאר־האיי.

Efraim Fischel (Friedler) Toranikus pedagógus és szentkönyvíró („szofer") a Szentkirályi hitk. vallásos ügyek vezetője és a marosvásárhelyi orth. hitközségi tagok gyermekeinek nevelője

ר' אפרים פישל פרידלר **EFRAIM FISCHEL FRIDLER** נולד בכפר טורוץ Turóc למד בצעירותו בישיבות פרסבורג Preszburg ובמרכזי התורה האחרים שבהונגריה. בצהרי חייו היה מראשי הקהילה העתיקה שבסאנט־קיראיי Szentkirály שם היה למחנך תורני, לסופר סת"ם ולפוסק הלכות. בחביבותו רכש את אהדת בני הקהילה והשפעתו היתה גדולה על הבריות. התיחס בהבנה לרצון הצעירים ללמוד גם מדעים כלליים בנוסף ללימודי קודש, ועל כן גברה השפעתו דווקא בקרב הצעירים. סיפורי מעשיותיו על הבעש"ט, שנהג לספר בשעות חסד שבין הערביים בבית המדרש באוזני תלמידיו, עיצבו את השקפותיהם הלאומיות של צעירי המקום וקרבום לאהבת ישראל ולערגה לא"י. במיוחד היתה חזקה השפעתו על נכדו, הלוא הוא ד"ר אלכסנדר פרידלר ז"ל (רופא, מי שהיה בשעתו מבין מנהיגיה הצעירים של התנועה הציונית

בגיל צעיר עבר לגור לעיירה ראטושנא Ratosnya ומשם עבר לקהילת מארוש לודאש Marosludas ה„ברדיטשאב" של יהדות טרנסילבניה, שם נימנה עם חשובי הקהילה. היה שותף פעיל במשך עשרים וחמש שנים בכל מסכת פעילותה של הקהילה האורתודוכסית במ־ואשאר־האיי. היה גבאי ה„חברה קדישא", אותה הפך למוסד רב הישגים, היטיב עם החיים וגמל חסד לנפטרים, הושיט עזרה לנזקקים בכל הזדמנות ונאבק למען כבוד ישראל עם תושבי החברה הסובבת.

חיים בצלאל פאנעט — צאצא לשושלת פאנעט, חבר הנהלת הקהילה האורתודוכסית במשך שנים וראש ה„חברה קדישא".

Paneth Celmus, a Paneth dinasztia ivadéka. A marosvásárhelyi orth. hitk. előljáróságának a tagja és a „chevra kadisa" egyik elnöke

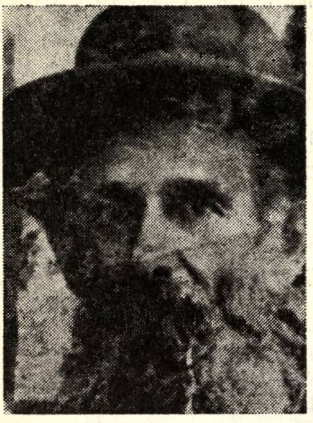

ר' יעקב חיים פולאק — הרוח החיה של בית המדרש לחסידי סאני־ג'יורג', גבאי ומארגן החיים הרוחניים של זרם חסידי זה.

Pollák Jakab, a marosvásárhelyi „szentgyörgy bész medres" szervezője, gondnoka és „lelke" az utolsó években

כשנוסדה הלשכה הארצית־המרכזית של הקהילות האורתודוכסיות בטרנסילבניה וברומניה, בראשית שנות ה־20 למאה העשרים, הוצע כמועמד למשרת יו"ר הלשכה מטעם „בעלי הבתים" אולם לא נבחר לתפקיד זה, כי במקומו נבחר רבה של קהילת ביסטריצה Beszterce ואילו את תפקיד סגן ליו"ר סירב לקבל על עצמו, אך היה לחבר פעיל בוועד הפועל שלה.

בשנות השלושים למאה ה־20 עבר לגור למ־ואשאר־האיי, כשהמשבר הכלכלי היה בעיצומו, ונתקבל בה בכבוד ובאהדה. לאחר פרק זמן נבחר להנהלת הקהילה ופעל בעיקר בחברה קדישא. קנה לו שם של רודף צדק ואוהב שלום. חרדי ע"פ השיטה „טובה תורה עם דרך ארץ", היה קפדן ביושרו האישי והבין־אישי והגון ביחסיו עם בני החברה הסובבת שלא מבני ברית, מידה שעוררה כבוד בין יהודים ונוכרים כאחד. נספה באושביץ בשנת תש"ד. ז"ל.

יעקב חיים פולאק POLLÁK JAKAB נולד בשנת 1886 בכפר מיוסין Moiszin

זאב מאנדאל — ראש הקהל האורתודוכסי בין השנים 32־1928.

Mandel Vilmos, a marosvásárhelyi orth. hitközség elnöke 1928—1932 közt

למד בבחרותו בישיבת פרסבורג ורכש את התואר „מורנו". היה ראש הקהילה האורתודוכסית בין השנים 1932—1928. שיקול דעתו זכה להערכה רבה וקולו נשמע בענין ובכבוד. היה תלמיד חכם ובקיא במקורות היהדות ובמדעים הכלליים. בשנות מלחמת העולם הראשונה, לאחר פטירת הרב משה אהרון מנדלבוים, היה בין אלה שהמליצו על בחירת הרב מנחם סופר כרבה של הקהילה. בתקופת כהונתו גברה האנטישמיות בקרב הסטודנטים הרומנים והצליח להשפיע על שלטונות העיר להגביל פעילותם במ־ואשאר־האיי. אף יצא לו להשתתף פעמים אחדות בויכוח פומבי שנערך בקרב אנשי הכמורה המקומיים על ההבדלים בין דת ישראל לבין הנצרות, ועמד בויכוחים אלה בחכמה, בתבונה ובעוז רוח. פרש מפעילותו הציבורית בעיקבות התקף לב, שבו לקה. ז"ל.

יהודה לייב מושקוביץ MOSKOVITS LEIB נולד בשנת 1887. היה חבר בהנהלת הקהילה האורתודוכסית ופעיל במוסדות הסעד שלה במשך שנים. כן נשא בעול קיום ה„חברה קדישא", בחברת ש"ס וחברת משניות. נטל חלק בולט במפעלי „מתן בסתר" כתורם וכמתרים יחד עם שמואל לינצר ז"ל, דאג להארחת „אורחי" הקהילה והיה מארחם בעצמו. ביתו היה פתוח לכל דכפין וכיסו פתוח לכל דצריך. היה גבאי בחברת „תלמוד תורה", דאג דאגה כנה לחינוך היהודי, התמסר לחיזוק מוסדות הדת, לשמירה על תקינות המקווה, הקפיד על שלמות בתי הכנסת ושמר מכל משמר על בתי העלמין נגד מחלליהם. לצורך זה היה יוצא לסיורי לילה יחד עם אחדים מבני הקהילה האמיצים, כדי להבריח פורעים למיניהם, ורק אלה שחיו את התקופה יכולים להעריך את מידת האומץ שנדרשה לסיורים כאלה או להברחת פורעים שיכלו בקלות ליהפך לרוצחים. נספה באושביץ בשנת תש"ד. ז"ל.

חיים בצלאל פאנעט PANETH CELMUS נולד בשנת 1874 בעיירה טאשנאד Tasnád היה דור שלישי להרב יחזקאל פאנעט, בעל ה„מראה יחזקאל", רבה הכולל של זיבנבירגן (טרנסילבניה) בין השנים 1845—1823. בצעירותו למד בישיבות בונ'יהאד Bonyhád ושוראנ'י Surány אצל הרב יהודה גרינוואלד ז"ל, בעל ספר „שבט יהודה". כן למד בישיבת פרסבורג אצל הרב שמחה בונים סופר ז"ל, מחבר הספר „שבט סופר".

כשנכלאו יהודי העיר בגיטו המקומי, צעד שמואל לינצר עם משפחתו הענפה ולצידו חתנו ר' ישראל כהן, מי שהיה ממנהיגי אגודת ישראל בעיר זו. הוא קבל את הנגישות כדרכו של איש מאמין, בראותו בכך אצבע אלוקים. בהגיעו לאושביץ צעד יחד עם הרב מנחם סופר ומשהרגישו שניהם בקץ הקרב, החלו עם התחלת צעידתם לכיוון הכבשנים — עוד בהיותם בתחנת הרכבת של בירקנאו — לשיר בקול את שירת „אני מאמין" להפתעת חיילי הס.ס. נספה יחד עם חלק ממשפחתו הענפה. ז"ל.

משה מאנדאל — ראש הקהל האורתודוכסי בין השנים 40־1932.

Mandel Mór, a marosvásárhelyi orth. hitközség elnöke 1932—1940 köz

משה מאנדל MANDEL MÓR נולד בשנת 1880 במדג'יאש Medgyes בקרבת מ־ואשאר־האיי. בצעירותו למד בישיבת פרסבורג וזכה בתואר „מורנו". בשנים שלפני מלחמת העולם ה־1 עקר למ־ואשאר־האיי והפך לסוחר תבואות. ידענותו חבקה את מדעי היהדות ואת תחומי המדעים הכלליים. התנהגותו האצילית, נימוסיו המעודנים, הופעתו המרשימה השפיעו על חברי הקהילה לבחור בו כראש הקהילה, תפקיד בו שימש במשך שנים ארוכות (1932—1940). היה צאצא למשפחת מאנדל המפורסמת בהונגריה שאבות אבותיה היו ממנהיגיה של יהדות הונגריה בימי הביניים, שתדלניה דַבריה ומציליה בעת צרה. הקרין מאצילותו וסמכותיותו על תפקידו, עד כי שלטונות העיר, הלא יהודיים, התייחסו אליו בכבוד מיוחד. רעיתו צילה Cili אף היא בת העיירה מדגיאש, שימשה עזר כנגדו והיתה יושבת ראש „אירגון הנשים האורתודוכסיות לצדקה" במשך שנים ארוכות ועד ליום מותה, בשנת 1940. משה מאנדל מצא מותו בכבשני אושביץ בשנת תש"ד. ז"ל.

תקופת כהונתו היתה אחת הקשות במשך קיומה של הקהילה, למעט תקופת השואה. בשנים אלה היתה התגברות מיוחדת של האנטישמיות הרשמית, אף פעלו באופן בולט חברי משמר הברזל בהנהגתו של הצורר קודריאנו. ניתן לקבוע כי בני הקהילה המקומית עברו תקופה זו במעט פגיעות לעומת בני קהילות אחרות. ז"ל.

יחיאל זאב מאנדל MANDEL VILMOS נולד בשנת 1871 במדג'יאש Medgyes והיה אחיו של משה מאנדל. שימש במשך זמן ממושך כמנהל באחוזתו של האציל ההונגרי סאַס פאַל Szász Pál שהיה חבר הפרלמנט ההונגרי. אף הוא כאחיו —

לפעול למען צרכי הציבור, עד שנת 1944, במסירות רבה. שמואל לינצר נודע ברבים כמצניע לכת, שכיתת רגליו מדי יום אצל בעלי היכולת כדי לאסוף צדקה למען הנזקקים. כל אלה שנתבקשו למלא את קופסת הצדקה שנטל עמו למסעותיו היומיים, לא סרבו לו, ומשחסרה „המאה" השלים אותה מכיסו הפרטי...

שמואל לינצר — עסקן מסור וצנוע במשך שנים בקהילה האור־תודוכסית. גבאי, פעיל בתחום הסוציאלי, נדבן ומתומכי מפעל החינוך החרדי.

Liincer Samuel, a marosvásárhelyi orth. hitközség önzetlen gondnoka és szerény jótevője hosszú éveken keresztül

ברבות הימים הפך ל„מוסד" בפני עצמו, ללשכת הסעד של האוכלוסיה היהודית המקומית. שיטותיו לצרכי חלוקת הסיוע החודשי היו מיוחדות. נהג לגייס את בני ביתו כדי לאסוף מידע על הנזקקים שסרבו לפנות בבקשת עזרה ומשום חשש לפגיעה בכבודם ע"י עצם הבקשה לעזרה. בהיותו חבר פעיל בהנהלת הקהילה ובמוסדותיה הסוציאליים (בהנהלת בית התמחוי, בחברת מחזיקי תורה וכו') וכן בהנהלה המשותפת" למוסדות סוציאליים O.M.ZS.A, לשתי הקהילות המקומיות, הקדיש ימים כלילות, במיוחד בשנות השואה הראשונות, יחד עם עמיתו מזכיר הקהילה אפרים פרידמן, כדי להכין לא רק את רשימת הנצרכים אלא גם כדי לדאוג אישית לחלוקת המיצרכים. למרות תנאי החיים הקשים, הצליח לגייס מדי שנה מאות קג"מים של קמח, סוכר, תפוחי אדמה, בצל, אלפי ביצים ומאות ליטרים של שמן מאכל, כדי לחלקם בקרב הנצרכים לקראת חג הפסח. כל זאת עשה שלא על מנת לקבל פרס, ביטוי של תודה או שכר כלשהו. נתן גם דעתו לגיוס ביגוד ועצים להסקת דירותיהם של מחוסרי האמצעים. בכך הפך ללבה ולאוזנה של הקהילה, כשידיו פועלות בלא הרף למען הקלת המצוקה של שנות המלחמה.

יחיאל כהנא ליברמן LIEBERMAN JENŐ נולד בשנת תרנ"ה (1895) לאביו ר' יהודה ליברמן, בעיירה קרסנא, שבמחוז סילהאג' Szilágy אשר בטרנסילבניה. משפחתו מתייחסת, בן אחר בן, להגאון הרב יהודה כהנא הלר, שהיה רבה הראשי ואב בית־דין בקהילת מארמוראש סיגעט באמצע שנות ת"ק, 1817, מחבר ספרי „קונטרס הספיקות", שנדפס יחד עם ספרו המפורסם של אחיו הרב אריה הכהן הלר, „קצות החושן" ו„תרומת הכרי", שנלמדו במשך דורות בכל ישיבות אירופה המזרחית ובארץ ישראל. יחיאל כהנא ליברמן נשא את שמו של הגאון הרב יחיאל כהנא, מי שהיה בנו של הרב יהודה כהנא ומי שהיה אב בית דין בקהילת מאטא סאלסקא Mátészalka.

בימי בחרותו למד אצל הגאון בעל שו"ת המהרש"ג, ובשו"תות אלה ישנה תשובה המתייחסת לשאלתו של יחיאל כהנא ליברמן, תלמידו. כאברך צער נשא לאשה את בתו של אחד מבני העיר מ־ואשאר־האיי ובה הקים את משפחתו.

ברבות הימים התרחבה משפחתו מעל לעשרה ילדים, אותה הוא פירנס ביגיע כפיים ובזיעת אפיים. אולם, למרות מעמסת הפרנסה הוא קבע עיתים לתורה, כשאת שעות הערב נהג להקדיש לעיון בגפ"ת. היה מראשי הדברים של „בית המדרש הספרדי" החסידי, שהיה מעוזם של חסידי הרב יואל טייטלבוים מסאטמאר. כן נבחר כנציג החסידים בהנהלת הקהילה האורתודוכסית.

ר' יחיאל כהנא ליברמן התפרסם יחד עם עמיתו וידידו ר' מנדל היימן כערב לכל מי שהיה זקוק להלוואה ולא אחת נאלץ היה לשלם מכספו הלוואות שהלווים לא יכלו להחזיר — משום הדוחק הכספי — למלווים. כן בילה, בשנות השואה הראשונות, כשעדיין יהודי הונגריה נהנו מזכויות יחסיות, את לילותיו יחד עם ר' מנדל היימן ליד תחנת הרכבת, כדי להגיש כוס שתייה חמה לבחורים היהודיים שגוייסו לעבודת כפייה והוסעו ע"י הקלגסים ההונגריים לכיוון חזית אוקריינה. זאת עשה תוך סכנת נפשות תמידית, בידעו, כי הוא עלול ליפול קרבן בידי פורעים נאצי־הונגריים. היה שותף קבוע בכל מפעלי העזרה שאורגנו ע"י הנהלת הקהילה למען אלה שסבלו ממצוקה. במיוחד פעל רבות למען בחורי הישיבה שהיו זקוקים ל„שולחן יומי קבוע" אצל אמידי הקהילה, כדי לאפשר להם להתמסר ללימודי קודש בלא תחושת רעב. שימש כתובת קבועה לכל מי שנאלץ לחפש אחר עזרה משפטית או כלכלית או למפעלי „הכנסת כלה". נספה בשואה, יחד עם חלק מבני משפחתו. ז"ל.

שמואל לינצר LINCER SÁMUEL נולד בשנת 1883, תרמ"ב, הגיע לקהילת מ־ואשאר־האיי לאחר מלחמת העולם ה־1 מקהילת האידו־נאנאש Hajdunánás שבהונגריה, המפורסמת בתעשיית כובעי הקש שלה, שהיתה מרוכזת בעיקר בידי יהודים. שמואל לינצר גדל בקהילה זו, שהיתה ידועה בחסידיה, רובם מתלמידיו של הרב יצחק אייזיק טיוב ז"ל,[1]) מי שכונה הצדיק מקאלוב. בני קהילה זו מיזגו בתוכם אורתודוכסיה מקורית עם חסידות צרופה. קאלוב היתה ערש החסידות ההונגרית היחודית והצמיחה מקרבה אלפי יהודים, עובדי כפיים וסוחרים חרוצים הדבקים במסורת ישראל ללא פשרות ו„תיקונים". את מטענו העשיר הביא שמואל לינצר מקהילה זו בשנת 1924 למ־ואשאר־האיי, ומיד לאחר בואו השתלב בחייה של הקהילה. לאחר שנים אחדות נבחר להנהלת הקהילה, וזאת לאחר שהציבור הרחב הכיר את נכונותו ליטול על עצמו משימות סוציאליות או דתיות. עם הכנסו לעול הטיפול בציבור החל

ראשון בשבוע בעיר מ־ואשאר־האיי, הן כדי להתראות עם הקרובים והן למטרות אחרות, נסתיימו תמיד בתרומות רבות לכלל ולפרט כאחד. יצחק זילברשאץ נפטר שנים לפני השואה אולם רעיתו ביילא זילברשאץ, מצאה מותה בכבשני אושביץ, יחד עם בת אחותה, הלוא היא גנגדל פרידמן, רעית מזכיר הקהילה האורתודוכסית אפרים פרידמן ועם בתה, רעית הד"ר באלאז'. ז"ל.

שלמה כהן — גבאי של הקהילה האורתודוכסית במשך 18 שנה, בין השנים 1926—1944.

Kohn Samu, a marosvásárhelyi orth. hitközség gondnoka 18 éven keresztül (1926-1944)

שלמה דוד כהן KOHN SAMU נולד בשנת 1885 ב־Marossárpatak במלחמת העולם הראשונה שירת בצבא האוסטרי־הונגרי והגיע לדרגת „אונטר־אופיציר". למרות האוירה האנטי־יהודית בצבא האוסטרי־הונגרי כלפי חייל שומר מסורת, שמר שלמה דוד כהן על זקנו והקפיד על הילכות היהדות, על אף תנאי המלחמה, על „קלה כבחמורה". בגמר המלחמה הגיע לקהילת מ־ואשאר־האיי ועשה חיל בעסקים. בשנת 1926 נבחר כגבאי בקהילה האורתודוכסית. לתפקיד זה התמסר בכל מאודו ושימש בו עד שנת 1944. שלמה דוד כהן הפך לכתובתם של כל „האורחים" ששמו פניהם לביקור בקהילה זו, היה להם לאב דואג ולא שב לביתו בלילות שבת לאחר תפילת ערבית, עד שכל „אורח" סודר לארוחת שבת אצל חברי הקהילה. דאגתו היתה נתונה לחיילים היהודיים, בין אם היו חיילים בצבא האוסטרי־הונגרי, הצבא הרומני או בצבא ההונגרי הפשסטי, בפלוגות־כפייה, 1940—1944. דאג יחד עם עמיתיו להושיט להם סיוע חומרי — חבילות מזון, ביגוד ומנעלים — וסיוע רוחני. הקדיש שעות הרבה לפני חגי ישראל, כדי להביא לשיחרורם של החיילים לימי המועדים, מקסרקטיני הצבא, במיוחד עשה זאת לפני „ליל הסדר" ובימים הנוראים. עם בחירתו כגבאי בשנת 1926 התמסר למפעל בניית בית הכנסת האורתודוכסי החדש והיה בין הערבים שערבו אישית להלוואות הגדולות שלקחו חברי הנהלת הקהילה, כדי לממן את בניית בית הכנסת האורתודוכסי. לווה אישית בשנת 1927 סכום של 200.000 לאי" רומניות, סכום גבוה במיוחד למטרה זו, אותו שילם במשך כל השנים ואת היתרה (157.000 לא"י) שילם בנו דב כהן (תושב פ"ת בעת כתיבת הספר) לאחר השואה, למען שמור על זכרו וכבודו של אביו בעיני תושבי העיר הנוצריים... נספה בשנת תש"ד באושביץ. ז"ל.

הציבור היהודי, אולם לאחר שבועיים ימים שוכנע, כי גורלם של בני קהילתו נחרץ עי״י עם הרוצחים. מטרתו היתה, איפוא, להקל ככל האפשר על אלה שנידונו כבר ע״י שר הגורל לכליון, תוך תקווה סמוייה להציל את אשר ניתן להציל. תקוותו כי הישועה תבוא, לא נתגשמה והוא מצא מותו יחד עם חבריו ובני משפחתו במחנה הריכוז. פעילותו בשנת 1943—1944 כראש הקהל האחרון של הקהילה האורתודוכסית בימי המצוקה ועקת הדורות כוונה למטרה אחת ועליונה והיא, להקל ולהציל, להציל ולהקל. אולם משימתו זו לא הושגה בגין כוחות הזדון. נספה בשנת תש״ד. ז״ל.

פנחס זינגר — פעיל צנוע ומסור של הקהילה האורתודוכסיסת במשך שנים רבות.

Singer Pinchász, a marosvásárhelyi orth. hitközség önzetlen közéleti egyénisége

ביילא זילברשאץ — רעיתו של הנדבן יצחק זילברשאץ. אשת לפידות בזכות עצמה.

Silberschatz Ignácné, a nyárádtói közismert filantropus neje. Nemes lelkü és megértő adakozó

יצחק זילברשאץ SILBERSAC IGNÁC נולד בשנת 1860 לערך. היה תושב נ׳יראדטו Nyárádtó שליד מארוש־ואשאר־האיי. נחשב לאחד העשירים באזור מ־ואשאר־האיי. רכושו הרב כלל בית חרושת לחומץ, אחוזה כפרית, יערות, שדות, גני־פרי, טחנת־קמח, סוסים, בקר, כרכרות, עדרי צאן וכו׳. מלבד עיסוקו בעניני פרקמטיא עסק גם בעניני הכלל והיה בין מממני הוצאות הקהילה האורתודוכסית. נדבת לבו לא ידעה גבול וביתו פתוח היה לכל מבקר שבא לבקש סיוע למטרה ציבורית. היה ממיסדי ה„תלמוד תורה״ המתוקן, שנוסד בין היתר תודות ליוזמתו של הרב מנחם סופר ז״ל, ותרם סך של 200.000 לא״י רומניות, לקניית מגרש ל״תלמוד תורה״ ולבנייתו. סכום זה נחשב לגדול בהשוואה לערכו של הלא״י הרומנית באותם ימים (1923). כן היה בין יוזמי בנייתו של בית הכנסת האורתודוכסי החדש ושל ה„מקווה״ המודרני החדש. כיסו פתוח היה לכל מטרה דתית, חברתית סוציאלית וכלל־יהודית.

רעיתו הגב׳ ביילא זילברשאץ, עמדה לצידו כעזר כנגדו, סייעה לו בכל מעשיו, הן בעניני עסקיו והן בתחומי הציבוריות היהודית. ביקורי הזוג זילברשאץ מדי יום

הדורות. בהיותו חשוך־בנים ראה בתלמידיו את בניו והקרין עליהם חום־אבהי. ידע לשבות בשיעוריו המעניינים ולצקת משמעות חיה בפרקי התורה. נספה באושוויץ יחד עם רעיתו. ז"ל.

יעקב זינגר SINGER JAKAB נולד בשנת 1879 בסאנ'י Szany. למד בישיבות נאג'י־סוראנ'י Nagysurány בוניהאד Bonyhád פרסבורג Pozsony ובסאטמאר Szatmár אצל הרב גרינוואלד ז"ל. לאחר סיום פרק לימודיו הכלליים שימש בהוראה בבית הספר התיכון האורתודוכסי שבגרוסווארדיין Nagyvárad של הקהילה המקומית משנת 1905 ועד שנת 1918 בהנהלת המחנך הנודע בטרנסילבניה יעקב גאבל. Gabel Jakab. משנת 1920 שימש כמזכיר הקהילה האורתודוכסית עד סוף שנת 1924. תכונותיו האישיות, קסמו הרב, רמתו האינטלקטואלית, מסירותו ודבקותו במטרה, תרמו במידה נכרת להתרעננות חיי הקהילה בתחומי הרוח, וחיי היום־יום. היה בין יוזמיו של בניית בית הכנסת האורתודוכסי החדש, מפעילי ה„חברה קדישא" שדאגו לפתיחת בית עלמין חדש שנתקדש בימיו ב־ Kövesdomb ומבין מייסדי בית המרחץ היהודי — המקווה המודרני — של הקהילה. יעקב (יוסף) זינגר נודע בטרנסילבניה כנואם רב־כשרון שמשך את שומעיו והוכר כבעל סגנון כתיבה מעולה. נתפרסם כתלמיד חכם לא רק במקורות היהדות אלא גם בתחומי הספרות הכללית. היה בר־אוריין ובעל תפילה מחונן. נפטר בשנת תרפ"ד.

לאחר פטירתו המשיכה רעיתו, הגב' זינגר, בפעילותה המבורכת למען הכלל והפרט כאחד עד שנת עלייתה ארצה בשנת 1936. (חיה בעת כתיבת הספר בבני ברק). ז"ל.

אהרון זינגר SINGER ERNŐ נולד בשנת 1898. משנות נעוריו היה פעיל בכל תחומי החיים היהודיים, אך לשיא מסירותו, פעילותו וגילוי יכולתו הגיע בשנות השואה, בשנים 1944—1941, כשהלחץ על הציבור היהודי גבר והלך. ככל שהתחיקה האנטי־יהודית של הממשלה ההונגרית הפשיסטית היכתה גלים בקרב הציבוריות ההונגרית ובתחומי הכלכלה, החברה והתרבות וגברה הרסנותה, כן בלטה מסירותו. רבבות אנשי חינוך, אינטלקטואלים, עיתונאים, שחקני במה, סופרים, כותבי מחזות, מחזאים, פקידי ממשלה וכלכלנים נושלו ממקור פרנסתם. לכל אלה צריכים היו לדאוג, ואמנם דאגה זו — יחד עם הסיוע הממשי — באה לידי ביטוי באמצעות אירגון O.M.ZS.A. „המפעל הארצי לעזרה יהודית", שסייעה לרבבות יהודים סובלים. אהרון זינגר היה הרוח החיה באותן שנים אימתניות בסניף המקומי של ה־O.M.ZS.A. כנציגה של הקהילה האורתודוכסית. הוא זנח את עסקיו ודאג להביא אישית, מדי חודש בחודשו, את ה„מתן בסתר" לפתח ביתם של הרעבים, אשר שמרו על כבודם האנושי ולא אבו ליטול סעד ותמיכה שהוגשה להם. אהרון זינגר שמר בקפדנות על כבודם האישי של הנתמכים והצליח להעביר להם בצנעה את הסיוע המזערי. גדולתו, האישית והיהודית, של איש זה נתגלתה בימי העברה והזעם של הכיבוש הגרמני, כשכוחות הזדון והרצח הגרמניים כפו עליו ועל אחרים, נציגי הקהילות המקומיות, לשמש כ„יודנראט" ותבעו ממנו לבצע את הוראותיהם תוך איום מתמיד להוציאו להורג בכל מקרה של „מחדל", כשלון או איחור בביצוע ההוראות שניתנו על ידי הקלגסים.

בימי הכיבוש הראשונים האמין אהרון זינגר, כי ביצוע ההוראות עשוי להציל את

היהודיות" שהוקם בעיר למען הבנות ששבו ממחנות הריכוז. מרדכי וייס נספה בדאכאו יחד עם האלפים הרבים. ז"ל.

ר' אליהו וייס — מחנך תורני מכובד ו„מקובל" שעסק בתורת הרזין, ניהל ישיבה קטנה.

Weisz Elias, Marosvásárhely köztisztelt magán Toranikus pedagógusa és kabalistája

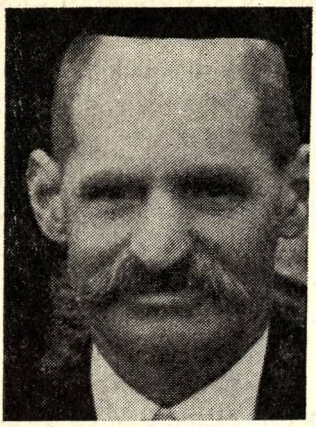

אברהם ויינטראוב—„ראש הקהל" במשך זמן מועט בקהילה האורתודוכסית בשנות מלחמת העולם ה־1.

Weintraub Abraham, az orth. hitk. ideiglenes elnöke (1914-ben)

ר' אליהו וייס WEISZ ELIAS נולד בשנת 1882 ב־Rákóciszálás בקרבת סווא־ליעווע שליד מונקאטש Munkács. בלט בקרב יהודי הקהילה בצניעותו, ביראת השמיים שבו ובלמדנותו. מסור היה במשך רוב שנות חייו לחינוכם התורני של חניכיו הרבים שהוקירוהו בשל רוב ידיעותיו וחושו הפדגוגי ובשל לבביותו הרבה. מוכר היה בסיגנון תפילתו המיוחד לחסידי ספינקא ובקולו הערב. צלילי תפילתו הערבה נחרתו בזכרונם של שומעיו. ביחסו החם לבריות רכש ידידים רבים שכיבדוהו ושמעו ברצון לדעתו. למרות היותו חסיד ללא פשרות, הסכים לעליית בנו, אליעזר וייס, ארצה, בשנים שלפני השואה, שעוררה רעש גדול בקרב חברי הקהילה האורתודוכסית חסידי סאטמאר. לא מעטים היקשו קושיות משום מעשה זה לגבי „מהימנותו החסידית". ברם, ר' אליהו וייס ז"ל דבק בהשקפתו ולא נרתע מלשלוח את בנו ארצה, עוד בימי טרם־פורענות וכך הצילו מזוועות השואה. חינך את תלמידיו — במוסד חינוכי־תורני פרטי — לדרך ארץ והדביקם באהבת ישראל, לתורת ישראל ולארץ הקודש. תוצאות חינוכו הביאו גם את בניו האחרים, אודים מוצלים מאש, לעלות לארץ האבות ולתקוע בה יתדות. נספה בכבשני אושביץ בשנת תש"ד. ז"ל.

מנדל וירצברגר WÜRZBERGER MANÓ היה מחנך תורני צנוע־הליכות ומסור לתלמידיו וליעודו. חינך במשך עשרות שנים רבות מאות חניכים לדבקות במורשת

כערב לנדוניה שהובטחה ע"י בני משפחה זו או אחרת לחתן שעמד לשאת בת ישראל, מבנות המשפחות מחוסרות האמצעים.

בשנים 1941—1944 נהג לבלות את לילותיו ליד תחנת הרכבת, תוך ציפיה לבואה של רכבת הלילה, בתקווה, כי אפשר שימצא בחור יהודי שגוייס לפלוגות עבודת הכפייה המובל לחזית אוקריינה ויוכל להגיש לו כוס תה חם עם פרוסת לחם, בגניבה ותוך סכנת נפשות. היה הרוח החיה באירגון מפעלי עזרה מידיים לבחורים שגוייסו לאותן פלוגות, בהן שרר משטר פשיסטי אימתני. חילק ביגוד ומנעלים וארוחה חמה שהביאו מעט מזור — במיוחד בימי הכפור הקשים — לאותם בחורים שנעקרו בכוח הזרוע מביתם. מסוגל היה לכתת רגליו קילומטרים רבים כדי להגיע לנקודש מיפגש — או ריכוז — ולסייע למגוייסי־כפייה. כל זאת עשה משום דבקותו במסורת ישראל האלטרו־איסטית. נספה באושביץ יחד עם חלק מבני משפחתו בשנת תש"ד. ז"ל.

מרדכי (בן מאיר) **וייס** WEISZ MIKLÓS נולד בשנת 1887 בפאקטא־ארדו Feketeerdő גר במארוש־ואשאר־האיי משנת 1914. היה חבר הנהלת הקהילה האור־תודוכסית וגזברה של ה„חברה קדישא" במשך שנים רבות. נשא על כתפיו יחד עם שותפו שמעון אברהם — ועם רבים אחרים — את הדאגה לצד הכספי של הקהילה. חנותו הגדולה הפכה למרכז של „משלוח מתנות" למנהיגי העיר הנוכריים (מפקחי המשטרה, פקידי מס הכנסה, מפקחי חינוך, מנהלים ומורים ממשלתיים, מפקחי תברואה וכו') וכל זאת כדי להשיג הקלות ממשיות לבני הקהילה, למרות העובדה שהחוקה של המדינה הבטיחה את רוב הזכויות הכתובות לבני המיעוט היהודי, אך לא בפועל. בהיותו

מרדכי וייס — גזבר הקהילה במשך שנים. נדבן רחב־לב ופעיל ברוב המפעלים של הקהילה ושל האוכלוסיה היהודית.

Weisz Miklós, a marosvásárhelyi orth. hitközség pénztárnoka, éveken keresztül. Meleg szívü adakozó és a helyi zsidó szociális intézmények karitativ aktiválója

סיטונאי נבחר כחבר להנהלת הלשכה של „איגוד הסוחרים" המקומי, למרות יהדותו, ואף כאן הפעיל השפעתו לטובת אחיו. פעל רבות במסגרת הקהילה ב„וועדת הבנייה" של בית הכנסת האורתודוכסי והיה ערב, יחד עם כל חברי הנהלת הקהילה להלוואות שלקחו מבנקים למען יוכלו לבנות את בית הכנסת. לא חסך מכספו כדי לתרום למטרות צדקה ולמפעלי ציבור רבים. רעיתו שרה וייס, ז"ל, היתה בין פעילות „איגוד הנשים האורתודוכסיות לצדקה", חברת הנהלתה ולאחר השואה ניהלה את „בית הצעירות

את האמונה בעתיד טוב יותר ובגאולה. אופיו הנוח, חיוכו המלבב ויחסו החם לתלמידיו חיבבוהו על ציבור ההורים והתלמידים כאחד. לשם השלמת פרנסתו נאלץ היה לשלוח ידיו גם בפרקמטיא. בהתנהגותו הפרטית הקפיד על „קלה כבחמורה", למרות תנאי חייו הצנועים בצורה שעוררה כלפיו יחס של כבוד מכל מכריו. נספה באושביץ יחד עם חלק ממשפחתו בשנת תש"ד. ז"ל.

דוד דיאמנטשטיין DIAMANTSTEIN DEZSŐ נולד בשנת 1883 במאדגיאר־בולקני Magyarbölkény גמר לימודיו התיכוניים במ־ואשאר־האיי. יסד בשנת 1908 את עיסקו הגדול ובשנת 1933 קנה את תחנת הקמח הגדולה בעיר. תחנתו סיפקה את התבואה הטחונה לכל הסביבה. משנת 1929 היה „סגן ראש הקהל" של הקהילה האורתו־דוכסית ועד שנת 1932 לערך. מ־1934 ואילך היה שוב לסגן ראש הקהל, עד שנת 1938 לערך. נטל חלק בכל המפעלים של הקהילה, יזם שיפורים בסדרי החיים היהודיים, במיוחד מפעלי העזרה לנזקקים, ומפעלים הרבה מומנו מכספו. היה ידוע בנכונותו להושיט סיוע לפונים אליו. עם פרישתו מפעילות בקהילה הגביר פעילותו החברתית הכללית. נספה באושביץ. ז"ל.

יצחק הירש HIRSCH IZSÁK נולד משנת 1880. היה חבר בהנהלת החברה קדישא במשך שנים ו„איש הסיד". ביתו היה פתוח בפני „כל דיכפין", לנזקקים ולפליטי שואה מפולין, מסלובקיה, מגרמניה ומאוסטריה שהצליחו לעבור את הגבול ולהגיע לטרנסילבניה. היה פעיל ב„חברת משניות" ונטל חלק בלימודי הדף היומי. גילה פעילות רבה בכל תחומי הסעד והעזרה לזולת, יחד עם בניו המבוגרים כבר, שבחלקם מילאו תפקידים חשובים בתנועה הציונית ובחייה התרבותיים של יהדות טרנסילבניה. בנו האחד, הרב צבי הירש, היה למורה דת ומחבר ספרי הלכה והגות בקלאוזנבורג. בנו השני, ד"ר שמעון הירש, היה מפעילי תנועת הנוער הציונית „אביבה־בריסיא" בעיר זו ולאחר שהיה לרופא היה שליח ה„חברה קדישא" במשך שנים, שלא על מנת לקבל פרס, ובכך המשיך בדרכי אביו (לאחר השואה היה מרצה לרפואה באוניברסיטה המקומית במ־ואשאר־האיי ועם עלייתו ארצה נתקבל כרופא בבית חולים „ביקור חולים" בירושלים). יצחק הירש ז"ל, נטל חלק ביסוד המנזא לבני הישיבות שלמדו בישיבה המקומית, יחד עם שמחה היימן ז"ל, ועם מנדל הירש ז"ל. (בנו הרב צבי הירש, עלה ארצה לאחר השואה, שימש מנהל בית הספר הממלכתי־דתי „תחכמוני" בבת־ים ובנו האחר, שלמה הירש משמש בנהל ביתה"ס הדתי התיכון ברמת־גן). ניספה באושביץ בשנת תש"ד. ז"ל.

מנדל היימן HEIMAN MENDEL היה ידוע כאחת הדמויות המופלאות שבקהילה. למרות היותו טרוד בפרנסתם של תשעת ילדיו, רעיתו ובני ביתו האחרים, נכון היה להיחלץ לעזרת כל נזקק. שלט בשפות שהיו בפי אנשי האיזור בצורה יסודית ועובדה זו סייעה בידיו להידבר עם השלטונות המקומיים. דאגתו המיוחדת היתה להקל על תנאי חייהם של הבחורים היהודיים ששירתו בצבא בתקופת השלטון המלוכני שבין שתי מלחמות העולם. היה הרוח החיה בעריכת סדר פסח, כהלכתו, לחיילים אלה מדי שנה בשנה, ולעיתים השיג לכך אישור לאחר ראיון אישי אצל הגנרל־הגוברנטור שהיה מפקד העיר. דאג לארח חיילים יהודיים לשולחנם של בעלי היכולת היהודיים שבעיר, לימים הנוראים, למועדים ולשבתות. רבות פעל למען „הכנסת כלה" ולא אחת חתם

כל שומעיו בהגיונם ובמיבנם המתודי. התנהגותו הדתית היתה למופת לכל חניכיו ורוחו הטובה קירבה גם את הרחוקים. שימש גם כבעל קורא וכבעל תפילה. קבוצת הגיל שלמדה אצלו היתה הגבוהה מבין כל הגילאים שלמדו במסגרת החינוך התורני ועל כן נחשב מופדו גם כישיבה קטנה, אם כי הוא לא היה בעל תואר רב. נספה באושביץ בשנת תש"ד יחד עם משפחתו הענפה. ז"ל.

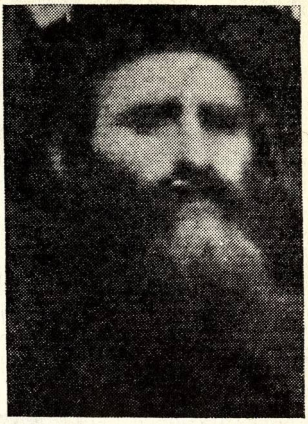

ר' יוסף אייזיק גרין — שו"ב וב"ת בקהילה האורתודוכסית.

Grün Joszéf, a marosvásárhelyi orth. hitközség metszője és előimádkozója

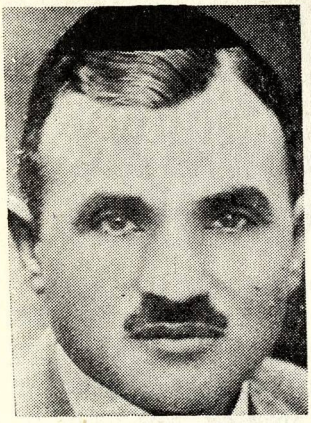

דוד דיאמנשטיין סגן ראש הקהל של הקהילה האורתודוכסית 1929—1934.

Diamantstein Dezső az orth. hitközség alelnöke (1929—1934)

יוסף אייזיק גרין GRÜN JÓZSEF נולד בשנת 1882. היה שו"ב ובעל תפילה בבית הכנסת האורתודוכסי, החל משנת 1924. שירת באמונה את הציבור הן בתחום הקפדתו הרבה על הילכות השחיטה, הן כשליח ציבור והן כמייצג זרם חסידי בקהילה. נימנה עם חסידי סאטמאר, היה תומך נלהב בגישתו של הרב יואל טייטלבוים לבעיות היהדות והציונות. ילדיו כולם חונכו על ברכי המסורת האורתודוכסית הקיצונית והחזיקו באורח חיים זה גם לאחר השואה. היה מוכר כנאבק ומתווכח על כל גושא שהיה בתחום דיוניה של הנהגת הקהילה. גישתו זו, שלא ידעה פשרות והתפשרויות, הביאתו לעימות בלתי פוסק עם הממונים עליו, אך אופיו הסוער בא לידי ביטוי בעמידתו נגד אלה שתבעו ממנו ויתורים. נספה באושביץ יחד עם חלק ממשפחתו. ז"ל.

מיכאל דוידוביץ DÁVIDOVITS WIDER MIHÁLY נולד בשנת 1897 בכפר מוסי שליד בורשה Borsa במארמוראש. הגיע למ־ואשאר־האיי בשנים האחרונות של שנות העשרים. מאז שימש כמחנך תורני, בעיקר לקבוצות הגיל הרך, גילאי 4—3. כמורה בכיתת היסוד הצליח להקנות לתלמידיו את הקריאה והכתיבה בלשון הקודש ולפתוח לפניהם את אוצרות היהדות. שיטת הוראתו שילבה בתוכה „הלכה" ו„אגדה", כללי קריאה וכתיבה, סיפורי אגדה על ארץ האבות ועל אבות האומה. הוא נטע בתלמידיו

ר' חיים יעקב גידאלי — מחנך תורני אהוד על ידי השכבות הרחבות ועשרות תלמידיו.

Gidali Mihály, közszeretetnek örvendő és jókedélyü Toranikus pedagógus

„בינת יששכר"", רבה של קהילת ארדו־סאנט־ג'ורג, עבר לגור למ־וואשאר־האיי ושם הורה כמחנך תורני, ב„תלמור תורה" של הקהילה המקומית. נתחבב על תלמידיו הרבים בגלל אופיו המלבב ומשום כישוריו הפדגוגיים. ידע לשבות את תלמידיו בשיעוריו המיוחדים שניתנו לא אחת בחיק הטבע. סיפוריו על אבות האומה, על ארץ ישראל ועל ביאת המשיח עוררו את דמיון התלמידים שריחפו על כנפי הערגה לארץ האבות, וקירבום לארץ הישנה־חדשה. הנהיג שיעורי כתיבה מסחרית בתלמוד תורה ושיעורי חשבון, והיקנה לתלמידיו את יסודות ה„אידיש". בכל אלה הוכיח גישה מודרנית יותר מכל עמיתיו האחרים שעסקו בהוראה תורנית. בשנת 1942 גוייס לעבודת כפייה ונלקח לחזית אוקריינה שם מצא מותו בידי זדים. משפחתו הושמדה כולה בכבשני אושביץ ובמחנות הריכוז. ז"ל.

גדליה גידאלי GIDALI GEDALJA נולד בשנת 1884. היה חניך ישיבות בהונגריה בסופה של המאה ה־19. נודע כתלמיד חכם שהעמיד תלמידים הרבה. התנהגותו הצנועה ויחסו המסור לחינוך זיכוהו בהערכה. לימד במשך שנים את גילאי 10—14 שלמדו אצלו בנוסף למקצועות הקודש הבסיסיים, חומש, רש"י, משנה וגמרא. היה קפדן ביחס לתביעות לימודיות שנדרשו מתלמידיו, אך ידע לגלות גמישות לגבי תלמידים חלשים בתפיסה. הבסיס הלימודי שהוקנה על ידו לתלמידיו שימש ברוב המקרים ככניסה ללימודי המשך בישיבות. ואמנם רבים מתלמידיו המשיכו — הודות ללימודי ההכנה שנלמדו אצלו — בקנייית דעת בישיבה המקומית ובישיבות אחרות בטרנסילבניה. מצא את מותו בכבשני אושביץ בשנת תש"ד. ז"ל.

מיכאל גרין GRÜN MIHÁLY נולד ב־1899. חניך ישיבות טאשנאד Tasnád, סיגעט Sziget וסאטמאר Szatmár. עסק במשך שנים בהוראה כמחנך תורני בעל יוקרה. כישוריו הפדגוגיים והמתודיים איפשרו לו לנהל מוסד חינוכי תורני עצמאי שהיה מבוסס על שיטת הסינון. בירר מבין התלמידים ונהג לקבל רק אותם תלמידים שהוכיחו מידה סבירה של רצון ומסירות ללימודים. המוסד החינוכי שבהנהלתו היה בבית המדרש של חסידי סאנט־ג'ורג' szentgyörgyi bész medres. שיעוריו הפליאו את

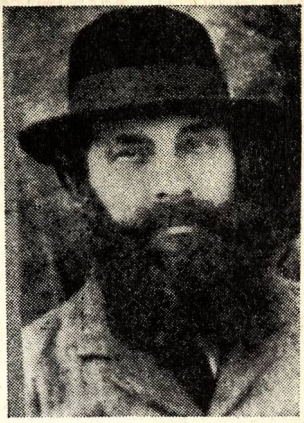

ר' יהודה לייב גידאלי — גבאי הקהילה האורתודוכסית במשך שנים.

Gidali Lajos, a marosvásárhelyi orth. hitk. gondnoka

ר' בנימין גידאלי — מחנך תורני בעל רמה ונערץ על ידי הכלל ועשרות חניכיו.

Gidali Benjamin, magas nívóju és köztiszteletben álló magán Tóranikus pedagógus

יהודה לייב גידאלי GIDALI LAJOS נולד בשנת 1874 בראטאג Reteg, היה חבר בהנהלת הקהילה, במשך שנים רבות, ונטל חלק בכל מפעל צדקה ובמעשים שמגמתם היתה לחזק אושיות התורה וההלכה. היה שותף ויוזם ברוב מבצעי הסעד והעזרה, כשדעתו נתונה היתה לצרת הנזקקים, במיוחד של נשים שנשארו בחוסר כל בעיקבות גיוסם של הבעלים לעבודות כפייה בפלוגות העבודה. תבע בלא הרף חיזוקם של מפעלי החינוך החרדיים. ביקש לשכלל ולהרחיב את מוסדות ה„חברה קדישא" שפעלו לעזרת הסובלים ועשה למען חוגי לימוד תורה „חברת משניות" ו„מחזיקי התורה". ז"ל.

בנימין גידלי GIDALI BENJAMIN נולד ב־1898, כ"ה כסלו תרנ"ט ב־Segesvár למד בישיבת סאנט־ג'ורג Szent-György בשאגאשואר Segesvár, ובמארוש־לודאש Marosludas כן למד 7 שנים בישיבה המפוארת במאקו Makó אצל הרב משה פורהאנד ז"ל,בין השנים 1913—1920. נתפרסם בלמדנותו ובבקיאותו לא רק בתחומי המקצועות היהודיים אלא גם במקצועות הכלליים. היה מורה בכיר בתלמוד תורה של הקהילה האורתודוכסית ב־ואשאר־האיי בשנים 1940—1944. כמחנך תורני ידע למצוא מסילות ללב תלמידיו הרבים שהעריצוהו. כישוריו הפדגוגיים בהוראה הזרימו אליו תלמידים הרבה, ששתו תורתו בצמא. שיעוריו בכל מקצועות היהדות עוררו עניין רב ומכל אזור מ־ואשאר־האיי באו לשמוע שיעוריו. השפעתו המעצבת היתה רבה על צעירים ועל מבוגרים כאחד. מצא מותו בכבשני אושביץ בשנת תש"ד. ז"ל.

חיים יעקב גידאלי GIDALI MIHALY נולד בשנת 1905 בסאנט־דאמאטאר Szentdemeter שליד מ־ואשאר־האיי M.-vásárhely היה חניך ישיבת מ־ואשאר־האיי בין השנים 1920—1924. לאחר נישואיו עם נכדתו של הרב ישכר בער קאהן ז"ל, בעל

הפקידים בעלי הנטיות האנטישמיות, שתפקידם היה לעסוק בהגדלה מתמדת של המסים מהסוחרים היהודיים והאחרים. משנת 1940 עד 1942 נבחר כראש הקהילה.

עם הכיבוש ההונגרי פעלו שונאי ישראל ההונגריים נגדו לשם נישולו מרכושו ולאחר תלונותם של נציגי „האגודה ע"ש בארוש" Baros Szövetség שהיתה ידועה בשנאתה ליהודים, גוייס לפלוגת כפייה ונשלח לחזית אוקריינה ב־1942, כדי להביא למותו. אולם, הצליח להשיג בשנת 1943 — כתוצאה ממחלת טיפוס — שיחרור מהחזית ושב למשפחתו.

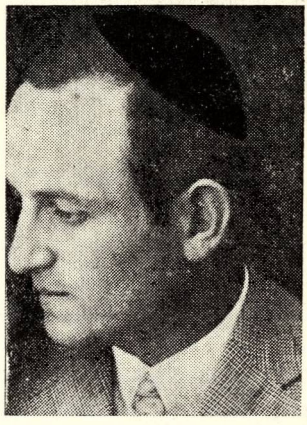

אברהם גולדשטיין—„ראש הקהל" האורתודוכסי בתקופת השואה, 1940—1942.

Goldstein Ernő, a marosvásárhelyi orth. hitközség elnöke a vészkorszak ideje alatt (1940—1942)

בין בתקופה שקדמה לשליחתו לחזית אוקריינה ובין לאחר שובו ממנה, קבע לעצמו כמטרה להביא לאיחודן של שתי הקהילות ואנשי הקהילה הקונסרבטיבית נטו לאיחוד, אולם הדבר לא קם בעטייה של השואה. אברהם גולדשטיין היה ידוע בעיר בחתירתו הבלתי נלאית לשלום בית וליחסי הבנה וקירבה בין חברי שתי הקהילות. כן עשה מאמצים ליצור קשרים הדדיים עם התושבים המקומיים, שלא מבני ברית, אולם שנאתם ליהודים העבירה אותם על דעתם ומאמציו נכשלו.

עם כניסת הנאצים למ.־ואשאר־האיי נבחר ל„וועדת הארבעה" Négyes bizottság שמחובתה היה לבצע את פקודות הגרמנים כגון: גיוס בנות יהודיות לעבודות ניקוי בשביל הנאצים, ניקוי חדרים, שטיחים ובגדים, גיוס בנים גילאי 16—12 כדי לבצע עבודות דחופות, חפירת מקלטים נגד התקפות אויר, שירות בבתי חולים, עבודות פריקה, עבודות בינוי וכו'. זאת ביצע כדי לבטל את רוע הגזירה או לפחות להקטינה.

מצא מותו יחד עם אסירי מחנות ריכוז אחרים מבני העיר, בשנת 1944, שנלקחו על ידי הגרמנים כדי לנקות את עיי ההרס והמפולת בשטח גיטו ווארשא ההרוס. הוא ואחיו היו עדים להתקוממות הפולנים בווארשא נגד הגרמנים. בגמר המרד נלקחו על ידי הגרמנים לשטחו של אחד מבתי הכנסת ההרוסים והוצאו להורג. בני משפחתו הרבים מצאו מותם בכבשני אושביץ בשנת תש"ד. ז"ל.

אפרים ברגר — ממיטיבי הקהילה האורתודוכסית ומפעילי חסידי סאטמאר.

Berger Ferenc, a marosvásárhelyi orth. lakosság önzetlen jótevője

הגב. ברקוביטש, לבית מאנדעל, אלמנת ר׳ אליהו ברקוביטש, שהיתה בין מייסדות „בית יעקב״ וחברה בוועד המפקח שלו.

Berkovits Berta, a marosvásárhelyi Besz-Jákov leány iskola tanfelügyelője és önzetlen támogatója

הדתיים והסוציאליים. השפעתו האישית על מהלכיה של הנהלת הקהילה האורתודוכסית היתה לעיתים מכרעת. נודע באדיקותו החסידית. נספה בשואה בשנת תש״ד. ז״ל.

ביילא ברקוביטש BERKOVITS BERTA רעיתו ואלמנתו של שמחה יהודה ברקוביטש. הגיעה יחד עם בעלה וילדיה בשנת 1916 למ.־ואשאר־האיי. היתה תמימת דרך ויראת־שמים. ביקרה מדי יום־ביומו בבית הכנסת, נטלה חלק בכל תחומי החיים הציבוריים־הדתיים והיתה הרוח החיה ב„אירגון הנשים היהודיות (האורתודוכסיות) לצדקה״. לאחר פרישת הגברת זינגר — אלמנתו של יעקב זינגר ז״ל, מי שהיה מזכיר הקהילה עד שנת 1924 — מתפקיד ריכוז הנהלת בית הספר החרדי לבנות „בית יעקב״, המשיכה הגב׳ ברקוביטש בניהולו ובפיקוח הרוחני עליו. תרומתה החינוכית והחברתית הורגשה היטב בקרב בנות ישראל המקומיות והשבחים על פעלה היו בפי מכריה הרבים. נספתה בכבשני אושביץ בשנת תש״ד. ז״ל.

אברהם גולדשטיין GOLDSTEIN ERNŐ נולד בשנת 1901 במארוש־לודאש Marosludas, ה„ברדיטשאב״ של יהדות טרנסילבניה. לאחר גמר לימודיו התיכוניים ושנות לימודים באוניברסיטה, היה לשותף בטחנת־קמח ענקית Hedvig malom. בשנת 1930 החל לפעול במסגרת הקהילה האורתודוכסית המקומית. קולו השקול נשמע בכבוד ובעניין על ידי נציגי הקהילה. בשנים 1937—1940 היה חבר באיגוד הסוחרים המקומי Sfatul ומילא תפקידי יצוג מטעם האיגוד בפני נציגי מס הכנסה הרומני. תפקידו זה נוצל על ידו לשם הגנה על האינטרסים של הסוחרים היהודיים נגד מגמות הנישול של

היו אח־אחות. נתפרסם בקרב יהודי העיר בהתנהגותו האלטרואיסטית ובנכונות לעזור לזולת בכל תחום אפשרי. נספה בשואה בשנת תש"ד. ז"ל.

יעקב ברגר BERGER JAKAB נולד בשנת 1857. הגיע למ.־ואשאר־האיי בשנת 1913 ופתח בה בית חרושת לשימורי דגים. היה מתלמידיו של בעל ה„ייטיב לב" מסיגעט. מיד לאחר הגיעו לעיר נשתלב בפעילותה של הקהילה האורתודוכסית, עוד בתקופת כהונתו של הרב משה מנדלבוים כרבה של הקהילה ויונה הירש כראש הקהילה. היה מפעילי „בני־תורה" חוג ללימודי קודש שפעל במסגרת הקהילה האורתודוכסית באותם ימים. יחד עמו פעלו בחוג אפרים רוטמן, דוד פרידמן וד. פולאטשאק ז"ל. נבחר כגבאי ראשון של בית המדרש הספרדי. עם מותו של הרב משה אהרון מנדלבוים בשנת 1916 נבחר לוועדת הבחירה שתפקידה היה לבחור ברב חדש לקהילה ולכן הוא היה בין בוחריו של הרב מנחם סופר לכס הרבנות יחד עם יונה הירש, ראש הקהילה. היה מוכר ביראת־השמים, בלמדנות ובמסירותו לצרכי הציבור. נפטר בשנת תרפ"ט ונטמן בבית העלמין המקומי. ז"ל.

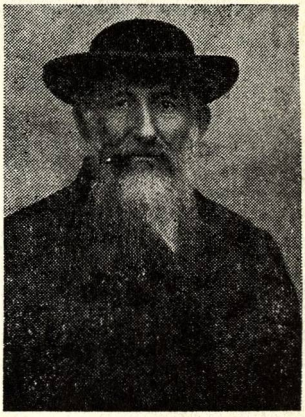

ר' יעקב ברגר — הגבאי הראשון בבית המדרש הספרדי שבקהילה המקומית.

Berger Jakab, a marosvásárhelyi szefárd besz-midrás első gondnoka

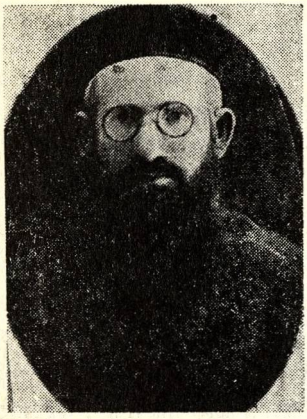

ר' שמואל משה ברגר — גבאי הקהילה האורתודוכסית במשך שנים „וראש הקהל" של קהילת המישנה הספרדית החסידית בעיר.

Berger Samuel, az orth. hitk. gondnoka éveken keresztül és a „szefárd besz-midras" kis hitközségének elnöke

שמואל משה ברגר (בן יעקב) BERGER SAMUEL נולד בשנת 1878. נימנה עם תלמידיו של בעל „קדושת יום טוב" בסיגעט. משנת 1913 במ.־ואשאר־האיי. היה גבאי וראש קהל המתפללים בבית המדרש הספרדי במשך שנים ארוכות בקהילה האורתודוכסית. השתייך לחוגים החרדיים ביותר שבעיר זו ולחסידיו של הרב יואל טייטלבוים, רבה של קהילת סאטמאר ולאלה שנאבקו בהתמדה למען העמקת החינוך החרדי והאדרת החסידות. נטל חלק חשוב בחייה הציבוריים של הקהילה האורתודוכסית ובמפעליה

עומדת לרשות הנזקקים. לאחר שנבחר לתפקיד של גבאי בחרו בו נציגי הקהל לסגן ראש הקהילה (בתקופת כהונתו של משה מנדל כראש הקהילה) ומאוחר יותר היה לראש הקהילה. מצא את מותו בכבשני אושביץ יחד עם רעיתו, בתו ונכדיו. ז"ל.

ר' נתן נטע אברהם (בן משה אליעזר) **ABRAHAM NOTE**, מקודם מחנך־תורני בעיירה ארדו־סאנט־ג'יורג'. הקדיש את כל חייו לחינוך ולעיצוב חניכיו ברוח המסורת. את ידענותו הרחבה רכש בילדותו ובנעוריו אצל רבנים ממשפחת הסופרים. למד בישיבות פאקש ופרסבורג, שם זכה בתואר „מורה" ומאוחר יותר ל„מורנו". היה הסיד משפחה זו ועל כן קשר גורלו עם גורל הרב מנחם סופר ז"ל. נימנה עם מייסדי

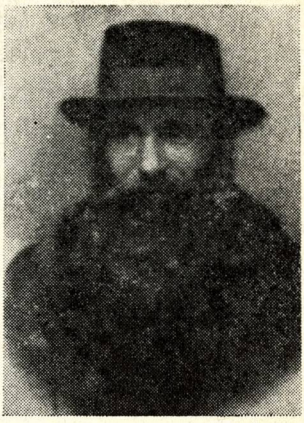

ר' נתן נטע אברהם, מחנך תורני בעל מידות אישיות ופדגוגיות תרומיות.

Abraham Note, a marosvásárhelyi orth. hitk. Toranikus jámbor pedagógusa

יונה איז'אק — גבאי הקהילה האורתודוכסית ותורם נדיב למט־רות סוציאליות.

Izsák Jónás, a marosvásárhelyi orth. hitk. gondnoka és szentcélok bőkezü adakozója

ה„תלמוד תורה" המקומי, במהדורתו החדשה, והכניס בו את הסדרים המקובלים שב„חדרים" שפעלו ע"פ נוסח פרסבורג. בילה את עיתותיו בספריתו הענקית רכון על ספרי הפרשנות, התורה, המשנה והתלמוד. העמיד קבוצה גדולה של תלמידים שזכרוהו לטוב. עיסוקיו התורניים־העיצוביים מצאו תימוכין ברעיתו גולדא בת רחל וגדליהו ז"ל, שסיעדה אותו וסייעה לו במאמציו להקנות ערכי תרבות ברוח ישראל לחניכיו. נפטר בשנת תרצ"א אך רעיתו נספתה בכבשני אושביץ בתש"ד. ז"ל.

יונה איז'אק IZSÁK JONA נולד בשנת 1878. היה גבאי בשנות השלושים של של המאה ה־20 בקהילה האורתודוכסית, בתקופה כשמשה מנדל היה ראש הקהילה, שירת את הקהל הרחב בפעילותו. תרם סכום גדול למען בניית בית הכנסת האורתודוקסי החדש בשנת 1926, וכשנסתיימה הבנייה תרם לבית הכנסת מנורה ענקית רבת־ערך, מבחינה אמנותית וכספית. אביו של יונה איז'אק ואמו של הצנחן המהולל פרץ גולדשטיין, שצנח להונגריה בשנת 1944 כדי להציל את יהדות הונגריה מהשואה ולהכינה להתנגדות,

שליחי מצוה של הקהילה

שמעון אברהם ABRAHAM SAMU נולד ב־1888, באזור ביסטריצא. הגיע למ.־ואשאר־האיי לאחר מלחמת העולם ה־1, והחל לעסוק במסחר קמעוני ומאוחר יותר במסחר סיטוני. התפרסם בנכונותו לעזור לכל ועל כן נבחר — לאחר תקופת שהות לא ארוכה בעיר — למועצת הקהילה האורתודוכסית. היה הרוח החיה של הקהילה בשנים 1935—1944. עסקו ברחוב המרכזי של העיר הפך לסניפה של הקהילה. מימן מכספו את ההוצאות המיוחדות בהן התחייבה הקהילה כדי לזכות באהדתם של מפקדי הצבא המקומיים, מפקחי המשטרה, אנשי הבולשת, מפקחי החינוך, נציגי העיריה, אנשי המפלגות הפוליטיות הנוצריות, חוגי הכנסיות, מורי בתי הספר הממשלתיים היסודיים והתיכוניים וכו'. חנותם של שני השותפים, מרדכי וייס ושמעון אברהם, הפכה ל„מטה פעולה" לפני כל חג־מולד וחג פסחא. שקי קמח, סוכר, חבילות סבון, חביות שמן, ממתקים, ביגוד ו„מתנות" אחרות נשלחו לביתם של מאות ממונים מהחוגים שמנינו לעיל. כך נשמרה „זכותם המשפטית" של יהודי העיר בכספם של שני שותפים אלה.

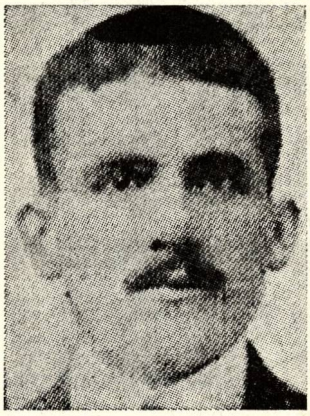

שמעון אברהם — תמונה מימי נעוריו, מי שהיה סגן לראש הקהל ומאוחר יותר ראש הקהל.

Abraham Samu, fiatalkorbeli arcképe, az orth. hitk. alelnöke majd elnöke

מהלכיו של שמעון אברהם אצל חוגי השלטון הקלו לא מעט על יהודי העיר ובמקרים רבים הציל ממאסרי־שווא, מהתעללויות ומניצול סמכויותיהם של כל אלה שבאו להרע ליהודים. לא מעטים היו המקרים כשבעלי חנויות פנו ביאושם, כי רב, לשמעון אברהם וביקשו התערבותו המידית נגד התעללותם של „פקחי הבריאות", שחיפשו תואנות כדי לסגור חנויותיהם של יהודי העיר בטענה של „אי שמירה על הנקיון" או נגד הממונים על המאזניים שטענו, כי מאזני מירמה נמצאו אצל בעלי החנויות היהודיים. במקרים כאלה לא היה כל מכשול, לחץ של זמן או קושי מיוחד אצלו. זנח עסקיו הפרטיים והיה לשליח מצוה שנדד ממשרד למשרד, מממונה לממונה כדי לבטל את רוע הגזירה, וכל זאת שלא על מנת לקבל פרס.

פעלו המבורך הודרך על ידי מיזגו הנוח, אהבת האחים שבו ורדיפה אחר מצוות שבין אדם לחברו. כל „אורח" שביקר בעיר ידע, כי קופת השותפים „אברהם וויס"

כדי להבטיח את אופיו הכללי והרחב של הכרך הראשון. שיקולים אלה קבעו גם את ההבדל הסיגנוני בחלק העברי של הכרך הלועזי, שהוא במודע אישי ורגשי במיוחד. הקורא העברי, שאינו מבני המקום או הסביבה, יראה בדמויות המתוארות בחלקו העברי של הכרך הלועזי „דמויות מן השורה", שכמותן מופיעות במאות החיבורים שהופיעו עד כה על השואה. אולם, בן הקהילה וסביבתה — שהכיר דמויות אלה מקרוב — ייזכר בהן כבדמויות־מופת שתודות להן, ושכמותן, שמרה האומה על גחלתה בימי הגלות הארוכים.

בכרך הלועזי מאות תמונות, המלוות בהסבר קצר גם בעברית, המשקפות הווי חיים יהודי שתסס אך חלף. מתמונות אלה — „המספרות" יותר משהן דוממות — משתקפים בתי ספר, אירגוני נוער ציוניים, אירגוני ספורט, אירגוני נשים, מוסדות לעזרה הדדית ולסיוע סוציאלי, בתי כנסת, בתי תרבות ועוד. הן מעלות בפנינו את שתי הקהילות על רבניהן ואישיהן, את התנועה הציונית על מפלגותיה, חוות להכשרה חלוצית ואת האישים שתרמו לספרות ולמדע.

אפשר שבעבור הקורא העברי, שאינו מבני הסביבה, התיאור שבכרך הלועזי הוא שגרתי למדי, כי הרי אלפי קהילות יהודיות שהיו לפני השואה ושקעו בעטייה דמו זו לזו, יצרו יצירות רוחניות כבירות־ערך ותרמו תרומתן לתרבות היהודית והאנושית כאחת. אולם, נרשה לעצמנו להדגיש, במלוא האוביקטיביות ההיסטורית, כי קהילת נוימארק ליד הנהר מוראש היתה ייחודית בטראנסילבניה. על כך יוכל ללמוד הקורא מהמתואר בכרך הראשון. ייחודיות זו באה לידי ביטוי ברוב המעשים שהועלו על הכתב. החל ביוזמה שגילו רבניה הראשונים, שייסדו בה את הישיבה הראשונה בטראנסילבניה, וכלה בתנועה הציונית, שעם עסקניה נימנו יוזמים ובונים בקנה מידה גלילי ולא רק מקומי.

ואחרון אחרון. גם בכרך זה, כמו בקודם, העדיף המחבר תיאור מחקרי־היסטורי על פני תיאור הנצחה מרגש ומרטיט. אין ללמוד מכך שביטויי ההנצחה נעדרים. נהפוך הוא הנכון. אולם שיקולי המחקר ההיסטורי הכריחו את המחבר לבכר תיאור עובדתי על פני הריגוש האישי שבעקבות התיאורים המזעזעים.

תקוותו של כותב שורות אלה, שחוקרי קורות האומה בדורות הבאים יהפכו בדפים שבכרך זה ובכרך הקודם, בדומה למעשיהם של היסטוריונים בני דורנו, המעיינים בהתרגשות ביצירות היסטוריות מהמאות הקודמות.

אם אמנם תתגשם תקווה זו, יבוא המחבר על שכרו, ויהא זה שכרו הבלעדי.

י. פ.

מבוא

כרך זה, השני במנינו, נועד בעיקרו לקורא שאינו שולט בעברית. בניגוד לכרך הראשון, העוסק אמנם בתיאור קורות יהודי מארוש־ואשאר־האיי והסביבה (נוימארק ליד הנהר מוראש שבטראנסילבניה) אך שזור בצורה בולטת בתולדות היהודים בטראנסילבניה, הרי הכרך שלפנינו עיקרו בתיאור המקומי, בעבור הקורא בן המקום והסביבה ולבני משפחתו.

הכרך השני הוא בחינת לקט מקורות היסטוריים בהונגרית, בגרמנית, בלטינית, באנגלית ואף בספרדית. התיעוד המובא בכרך זה, משמש כסימוכין למתואר בכרך הקודם והמסופר בכרך זה. על כן, הוא יותר בבחינת תוספת דוקומנטרית מאשר חיבור היסטורי העומד ברשות עצמו.

בכרך זה מצוי תיעוד שנלקט מכרכי „המונומנטה הונגריה יודאיקה" ומהעיתונות התקופתית — רובה הונגרית ומקצתה גרמנית — מהמאה הקודמת ומהמאה העשרים. מקצתה, על תולדות שתי הקהילות שבעיר ועל ההתרחשויות שקדמו לקונגרס של יהודי הונגריה, שגרם לפילוג ההיסטורי בקהילות הונגריה, ורובה על התנועה הציונית. לצידו של התיעוד הוספנו, בכרך זה, את רשימת יהודי מארוש־ואשאר־האיי וסביבתה — הכוללת אלפי שמות — שהובלו למחנות הריכוז, לא רק כדי להנציח זכרם הקדוש של אלה שניספו בשואה האיומה, אלא גם כדוקומנטציה היסטורית. לכן, הרשימה אינה מבדילה — לא יכולנו גם להבדיל שמית בין אלה שניספו בשואה לבין אלה שהובלו למחנות הריכוז וניצלו — בין אלה שניספו מיד עם הגיעם לאושביץ לבין אלה שנפטרו לאחר השואה כתוצאה ממחלות שלאחר השיחרור.

אופיו של כרך זה, הוא מקומי מובהק, ועל כן הקורא בן הקהילה וסביבתה שניצל מהתופת הגרמנית־הנאצית, ימצא בו, בוודאי, ענין מיוחד. שמות פרנסי הקהל ועסקניו, מנהיגי התנועה הציונית והשמות האחרים המוזכרים בכרך זה, הם חלב מחלבו ודם מדמו של בן הקהילה וסביבתה, החי בארץ ובחו"ל. בעבור כל אלה, ישמש הכרך השני ספר זכרון הבא להנציח זכרם של יקיריו, אם כי — כאמור — מגמתו של המחבר היתה מחקרית־היסטורית.

גדול צערו של המחבר, שנאלץ להתפשר עם המציאות הלשונית ולהוסיף פרשנות, הסברים ומסמכים בלועזית. אולם, הוא עשה זאת לא רק כדי לשמש את מאווייהם של יהודי העיר וסביבתה הגרים עדיין מחוץ לגבולות המדינה, שלבם הוא לב יהודי חם והם קשורים במדינת ישראל, אלא גם כדי לספק תיאור היסטורי לבניהם של אלה מבין הניצולים שנולדו בעיר — בה אנו עוסקים — גדלו בה וקורות השואה, שפקדו את אבותיהם ואת סביהם, הן בבחינת ספר חתום בעבורם.

שיקולי העריכה הכריעו למען העברת החלק הכתוב עברית, והעוסק בחייהם ופעלם של „שליחי המצווה", מהחלק העברי לכרך הלועזי, וזאת

כל הזכויות שמורות

קורות יהודי מארוש־ואשאר־האיי והסביבה

פרקים בתולדות היהודים
בטראנסילבניה
בעת החדשה

כרך שני (לועזי)

מאת

יצחק פרי

תל־אביב 1977

יצחק פרי

קורות יהודי מארוש־ואשאר־האיי והסביבה

פרקים בתולדות היהודים בטראנסילבניה בעת החדשה